

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

**FINANČNÍ KRIMINALITA
V ČESKÉ REPUBLICE**

Dílčí studie úkolu „Výzkum ekonomické kriminality“

Ing. Vladimír Baloun

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2004

ISBN 80-7338-029-3

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004
www.kriminologie.cz

Úvodem.....	5
Terminologická základna.....	10
A. Tunelování	11
B. Pyramidové hry	12
C. Enronitida	14
Zdroje informací	16
Kapitoly výzkumné studie	16
1. Delikty proti bankovní soustavě	18
1. 1. Historie bankovníctví.....	18
1.2.1. Výchozí stav bankovníctví v Československu po r. 1989 a počátek reforem.....	19
1.2.2. Rozvoj bankovní soustavy a pokračování reform - privatizace	21
1. 3. Ekonomická teorie bankovníctví (stručný exkurs) a vazby na kriminologii	25
1. 4. Kriminologická východiska zkoumání	30
1. 5. Výběr typických 'bankovních' případů	34
1.5.1. případ Moravia Banky	35
1.5.2. Komerční banka a Alon Barak.....	37
1.5.3. Vzestup a pád IPB.....	41
1.5.4. Případ Česká Spořitelna.....	47
1.6. Pachatelé	48
1.7. Poškození	49
Příloha č. 1:	50
Příloha č. 2:	52
2. Delikvence proti kapitálovým trhům	53
2.1. Historie a teorie kapitálových trhů.....	53
2.2. Delikty na kapitálovém trhu - časové dělení	60
2.2.1. Delikty období privatizace.....	60
2.2.2. Delikty období standardní funkce kapitálového trhu.....	66
2.3. Investiční fondy, investiční společnosti	67
2.4. Případy delikvence na kapitálových trzích	68
2.4.1. C.S. Fondy	69
2.4.2. Harvardský Průmyslový Holding (HPH).....	75
2.4.3. Šrejber Tennis Investment (Š.T.I.).....	78
2.4.4. Private Investors	80
2.4.5. Obecné podvody na kapitálovém trhu	84
2.5. Pachatelé	88
2.6. Poškození	89
3. Delikty proti pojišťovacímu trhu	91
3.1. Problematika a teorie pojišťovnictví.....	91
3.2. Podnikání a pojišťovny - ekonomické souvislosti	96
3.2.1. Definice finanční kriminality ve vztahu k pojišťovnictví: kriminogenní faktory	96
3.2.2. Problematika delikvence proti pojišťovnám a úplatkářství (korupce)	101

3.3. Vybrané případy delikvence proti pojišťovnám	101
3.4. Pachatelé	105
3.5. Poškození	106
4. Delikty proti spořitelním a úvěrovým družstvům	108
4.1. Úvod do problematiky	108
4.2. Kriminogenní faktory	112
4.2.1. Výchozí předpoklady fungování SÚD	112
4.2.2. Skutečné fungování některých SÚD - popis případů	114
4.3. Pachatelé	121
4.4. Poškození	122
5. Delikty proti veřejným rozpočtům	124
5.1. Rozpočet státní, soustava rozpočtů veřejných	125
5.1.1. Rozpočtové příjmy	125
5.1.2. Rozpočtové výdaje	134
5.2. Definice finanční kriminality ve vztahu k soustavě rozpočtů	138
5.2.1. Kriminogenní faktory	138
5.2.2. Problematika výnosů z trestné činnosti (tzv. „špinavých“ peněz)	143
5.2.3. Problematika delikvence proti výdajové stránce veřejných rozpočtů a korupce	143
5.3. Vybrané případy delikvence proti veřejným rozpočtům	145
5.4. Pachatelé	164
5.5. Poškození	166
Přílohy:	168
Závěrem	179
Resumé	186
Summary	187
Literatura	188

ÚVODEM

Předkládaná výzkumná studie o finanční kriminalitě v Československu¹ let 1990–1992 a v ČR let 1993–2003 si klade několik cílů:

- a) popsat společenské, ekonomické, politické ap. klima v etapě transformace společnosti a ekonomiky,
- b) najít určité shodné rysy (mody operandi) při páchání tohoto druhu trestné činnosti,
- c) dokázat výchozí tezi řešitele o svébytnosti finanční kriminality jednak oproti obecné kriminalitě (o tom se ani spor nevede), ale hlavně oproti kriminalitě, kterou obecně označujeme za hospodářskou (tedy provedení jakési kategorizace).

Současně hned v úvodu je potřeba zmínit osobní názor řešitele, že finanční kriminalita má svůj vrchol (ve smyslu dále popisovaném) nepochybně za sebou; k jejímu boomu totiž přispěly naprosto neopakovatelné podmínky poslední dekády minulého století, jinými slovy: práce se zabývá de facto historií jedné etapy společensko-ekonomického vývoje. Tím samozřejmě není míněno, že finanční kriminalita jako taková je potlačena, to přirozeně nikoli, je pouze reflektován stav, kdy se změnila *conditio sin qua non* této formy trestné činnosti, takže pachatelé budou volit jiné přístupy (lze říci inovace) trestné činnosti, a kdy orgány, příslušné pro boj s touto formou trestné činnosti, budou nuceny se znovu učit, jak postupovat proti těmto inovovaným formám². Lze se totiž s vysokou mírou pravděpodobnosti domnívat, že charakteristické rysy české finanční kriminality popisované dekády se již opakovat nebudou, neboť (jak bude v úvodu k jednotlivým kapitolám, které se zabývají delikvencí proti jednotlivým finančním institucím, dovozeno) byly spjaty pouze a výhradně s etapou transformace ekonomiky a tím vyčerpaly své možnosti.

Je nutno taktéž hledat viníka či viníky celého tohoto stavu, s jehož důsledky se bude celá společnost potýkat ještě dlouho. Nejsou míněni konkrétní viníci (tam je situace více či méně zřejmá a posudky vina-nevina leží v rukou příslušných institucí), ale obecného viníka. Je nepochybné, že nutnost transformace ekonomiky byla objektivní nutností (i dosud komunistická Čína transformaci své ekonomiky provádí a je při tom nadmíru úspěšná), je současně nepochybné, že jestliže výhradně v ČR³ došlo v jejím procesu k excesům takového druhu, které z ČR učinily

¹ Dále bude užíváno označení ČR bez časového vymezení.

² Jednou z nových forem je tzv. enronitida, tedy účetní machinace akciových společností, které své pojmenování dostaly podle krachu US společnosti ENRON.

³ Pominouc Rusko, kde je, vzhledem k výchozím podmínkám, situace poněkud jiná.

téměř „divoký Východ“, pak zde musí existovat i subjektivní, ryze domácí, příčiny. Vede-li se spor o to, zda transformace probíhala v odpovídajícím právním rámci, pak lze soudit, že tento spor nikam nevede, neboť je zřejmé, že v právním rámci, a to ať odpovídajícím či nikoli, neprobíhala.

Zde je ale, aniž by to bylo omluvou či výmluvou, nutno konstatovat, že pouze v ČSSR a SSSR došlo k totálnímu zestátnění všeho, takže soukromý sektor, který víceméně fungoval v ostatních zemích východního bloku, zde neexistoval vůbec. Jinak řečeno, neexistovalo zde nic, co by se mohlo stát jakousi jakkoli malou základnou pro celou tuto operaci. Prostředky (kapitál), které byly použity při různých formách privatizace s výjimkou restitucí a zahraničního kapitálu, byly podezřelé od samého počátku (vzhledem k úrovni mezd a platů v bývalé ČSSR). Je dále legitimní (a z hlediska ekonoma téměř rozhodující) otázka, zda by transakční náklady byly menší, kdyby se postupovalo standardně, či kdyby bylo vůbec možno tak postupovat - tedy transformace v odpovídajícím právním rámci. Lze tvrdit, že náklady by nižší nebyly: k tomuto závěru vede fakt, že např. ustavení spořitelních a úvěrových družstev (tzv. kampeliček) bylo prováděno již standardním způsobem (vznik upraven zákonem vzniklým poslaneckou iniciativou⁴) a přesto došlo v tomto sektoru k masivní trestné činnosti, která zatěžuje celou společnost dodnes (výplaty poškozeným prováděny na vrub státního rozpočtu); tímto příkladem lze dokumentovat skutečnost, že proti delikvenci libovolného druhu evidentně nestačí pouze samotný zákonný rámec. Navíc mnohé tzv. transformační náklady vznikly sice svérázně a lze říci, že na samotné hraně i tehdy platných zákonů, ale nelze globálně říci, že by se obohatili výhradně jednotlivci.

To se týká zejména tzv. kvalifikovaných úvěrů, které banky poskytovaly, a lze s určitou rezervou říci, že na politickou objednávku. Jistě, jejich suma je ohromující, ale: ne všechny jsou produktem kriminálního jednání a navíc (jak lze vysledovat v současnosti - a je to i jedna z možných příčin poměrně značného a rychlého vzestupu nezaměstnanosti v současnosti) bankovní úvěry tlumily do značné míry sociální dopady transformace, jinak řečeno, profitovala z nich většina společnosti. O tom, zda to bylo či nebylo vhodné, nutné, žádoucí ap. se vede a zřejmě ještě povede odborná polemika mezi ekonomy a politiky; není to však téma pro kriminologii.

⁴ Třeba dodat, že proti vůli vlády (viz příslušná kapitola).

Samozřejmě, problém kriminality obecně a finanční kriminality zvláště spočívá a spočíval spíše v čemsi, co filosofové označují jako společenské vědomí. Právě v této oblasti však transformace stále probíhá a bude určitě probíhat ještě dlouho. Jakákoli moralizující hesla typu „Normální je nelhat“, „Nebát se a nekrást“ ap. jsou nepochybně pravdivá, avšak ve střetu s existující realitou zákonitě neúčinná. V letech následujících po roce 1989 došlo k značnému rozvolnění již tak dost (v této oblasti) rozvolněné společnosti⁵ (charakterizované tentokrát již zcela amórálním heslem „Kdo nekrade, okrádá rodinu“). A v této společnosti, která čtyřicet let de facto neznala pojem soukromého vlastnictví⁶, došlo k masivním majetkovým přesunům v rámci tzv. deetizace, tedy odstátnění cestou restitucí, privatizací apod. a do té doby až abnormálně rovnostářská společnost se začala sociálně diferencovat. Otázkou zůstává, a lze tvrdit, že z hlediska historie jde o parciální otázku, nakolik se tento proces vůbec dal regulovat. Jistěže, z úrovně našeho dnešního poznání lze ex post říci, jak a kde a kdo udělal chyby, co mělo být regulováno zákonem, když už neexistovaly regulace morální, ale v daném okamžiku ... západní ekonomie zná termín tzv. nákladů obětované příležitosti⁷, což lapidárně řečeno lze vyjádřit českým úslovím „neplakat nad rozlitym mlékem“.

V této souvislosti menší odbočka: **ekonomie je věda o alokaci a užití svého druhu omezených zdrojů**, jinak řečeno, právní aspekty této činnosti ji v zásadě nezajímají (z toho také plyne skutečně vyřčený, mnohokrát popřený a mnohokrát různě interpretovaný a vykládaný výrok tehdejšího ministra financí, posléze předsedy vlády ČR, předsedy PSP ČR, předsedy OF, předsedy ODS, čestného předsedy ODS, profesora VŠE a současného prezidenta ČR V. Klause⁸ o špinavých penězích: ekonomie skutečně tento termín nezná. Ekonomii tak dalece nezajímá ani způsob nabytí majetku: z historie známe celou řadu případů, kdy loupeživí baroni či piráti se stali oporami společnosti či dokonce papeži ap.).

Právo podle encyklopedie v objektivním smyslu **znamená soubor právních norem, které upravují chování lidí a životní poměry v státním společenství (právní řád), v subjektivním smyslu znamená oprávnění jednotlivce vyplývající z práva objektivního, vzato sociologicky jde o souhrn norem, které mimo sociální normy upravují soužití lidí určitými pravidly a ta prosazují**

⁵ Pozemková reforma prováděná v období 1. republiky byla nepochybně provázána nezákonnými excesy a přitom probíhala v kontinuálním právním systému.

⁶ Vlastnictví všelidové, družstevní a osobní.

⁷ Viz Heyne: Cesty k ekonomickému myšlení.

⁸ Výčet funkcí a titulů není samoúčelný a odráží společenskou situaci.

pomocí závazných sankcí sice vytváří rámec pro fungování společenského a ekonomického systému, jde však pouze o společenskou konstrukci. Jinak řečeno, zatímco ekonomické zákony působí objektivně (totální zhroucení systému direktivní ekonomiky to potvrzuje), právo je subjektivní a namnoze politicky účelový prostředek k zakotvení určitých poměrů. Pro úplnost nutno zmínit i fakt, že kromě 'psaného' práva, jako vyjádření společenské vůle, si každá společnost vytváří soustavu práva nepsaného - tedy etiku, soubor morálních zákazů a příkazů (v daném případě pak zejména etika podnikání).

Kriminologie je (podle jedné z mnoha definic) encyklopedicky charakterizována jako **věda zabývající se zločinností, jejími příčinami, formami, stavem, strukturou, vývojem, metodami jejího zkoumání, její prevencí, bojem proti ní; a jejími součástmi je kriminologická biologie, kriminologická psychologie a kriminologická sociologie**⁹; jde tedy o interdisciplinární vědu. Lze se domnívat, že (v souvislosti s předmětem výzkumu) ve výčtu věd, které jsou její součástí, absentuje kriminologická ekonomie, tedy taková podoba ekonomie, která z kriminologických hledisek zkoumá a popisuje případy, kdy objektivně existující ekonomické zákony narazí na právní a částečně i etický rámec a překročí jej.

Klást na ekonomii apriorně morální či etická měřítko dost dobře nelze: stejně tak nelze říci, že jaderná reakce je nebo není morální - ona prostě existuje a je na člověku, jak s ní naloží. Pokud jde o vztah práva a ekonomie, pak ekonomii právo zajímá potud, pokud umožňuje, omezuje či podporuje objektivně působící projevy. Zůstaneme-li u zvoleného příkladu: budou-li atomové elektrárny jako provoz využívající jaderné reakce postaveny mimo zákon, bude jejich výstavba a provoz kriminálním činem, nebudou-li, jsou legální; nic to však nemění na samotném faktu jaderné reakce. Z této skutečnosti, tedy objektivní ekonomie a subjektivní práva či morálky, plynou častá naprosto protikladná hodnocení ekonomického vývoje poslední dekády minulého století v ČR. Faktem je, že ani ekonomie - a to i při zevrubné znalosti objektivně platných ekonomických zákonů - nemůže dopředu vyhodnotit subjektivní chování těch, kteří ony objektivní zákony svou činností naplňují.

Lze tedy soudit, že ex post volání po právním rámci transformace je sice legitimní, ale neopodstatněné; zjevně by bylo jak pro ekonomy i pro právníky či sociology velice těžké, ne-li nemožné ex ante vyhodnotit, jak by se po přijetí

⁹ Encyklopedie Universum - elektronická verze.

libovolného právního rámce chovaly dílčí subjekty. Je sice pravda, že bylo možno využít zkušeností ze států, které měly delší 'praxi' s chováním subjektů v tržní ekonomice, jenomže jejich historická zkušenost byla zcela jiná, než naše. A navíc, existují rozdíly dokonce mezi kontinentálním a anglosaským právem (přestože oba typy upravují ekonomickou činnost), právě tak, jako existují i rozdílné etické zásady mezi katolicismem a protestantismem (u zmíněné podnikatelské morálky to platí dvojnásob).

Vzhledem k tomu, že se řešitel výzkumem finanční kriminality zabývá již od r. 1998 (původně v rámci výzkumu organizovaného zločinu) a že již tehdy vznikla potřeba definičního vymezení (finanční versus hospodářská kriminalita), pokusil se (jak je zmiňováno výše) provést svého druhu 'rehabilitaci' finanční kriminality jako svébytného druhu. Obecně je totiž chápána finanční kriminalita jako součást kriminality hospodářské (občas se používá i termín ekonomické), z čehož posléze vzniká terminologický zmatek. Proto byla na základě empirie sestavena komparační tabulka rozdílů mezi oběma těmito druhy a absentuje definice (i když v textu, zveřejněném v periodiku Kriminalistika, jsou určité definice navrhovány). Finanční kriminalita je paradoxně daleko nejlépe definována okruhem institucí, proti kterým je zaměřena a které jsou obsaženy jako samostatné kapitoly v dalším textu. Samozřejmě jde stále o diskusi, kterou by bylo vhodné vést z hlediska kriminologického výzkumu a jeho terminologie, jakkoli se možná jeví smysl takovéto diskuse pro praxi malý.

V podstatě shodný osud potkal terminus technicus **tunelování**, který je až nadužíván, přestože má - a to i v materiálech takové instituce, jakou je Světová banka - svůj ekonomický obsah (tunelování jako termín bude pojednáno níže).

V souvislosti s terminologickou bází budou zmíněny i **pyramidové hry** (i když jde přirozeně o samostatný trestný čin, který je také samostatně stíhatelný); samotný princip pyramidových her (či letadla) je totiž s úspěchem používán také např. v kolektivním investování (modus operandi podvodných investičních společností je založen na principu pyramidy), v tunelování spořitelních a úvěrových družstev (nalákání členů na vysoké úroky a jiné výhody a následující krach družstva ve prospěch úzké skupiny osob) apod.

Následující komparační tabulka tedy obsahuje 14 bodů, v nichž se odlišuje hospodářská kriminalita od kriminality finanční, ať už oba typy definujeme jakkoli. Lze se domnívat, že toto odlišení je dostatečně průkazné, že nemá valný smysl je dále rozebírat; šlo by o pouhý popis jednotlivých bodů; logické však je, že na tento

problém může být mnoho názorů, proto tato komparace je zatím považována za příspěvek do diskuse. Provést důkaz ve společenských vědách se považuje obecně za problematické, a nelze jej provést ani v ekonomii, která je do značné míry na pomezí vědy společenské a technické.

Tab. č. 1

**KOMPARAČNÍ TABULKA EKONOMICKÉ KRIMINALITY
(ROZDÍLY MEZI HOSPODÁŘSKOU A FINANČNÍ KRIMINALITOU)**

UKAZATEL	KRIMINALITA	
	hospodářská	finanční
01. vznik instituce	obecným ŽZ či OZ ¹⁰	zvláštními zákony
02. modus operandi	běžný ¹¹	sofistikovaný
03. korupce aktivní	převážně	výjimečně
04. korupce pasivní	výjimečně	převážně
05. možné oběti identifikovatelné¹²	skupinou	množinou
06. oběti	primární	primární i sekundární
07. možní pachatelé identifikovatelní¹³	množinou	skupinou
08. pachatelé	vnitřní	vnější i vnitřní
09. delikty proti ekologii	ano	ne
10. delikty proti veřejným rozpočtům	ano	výjimečně ¹⁴
11. legalizace výnosů ze zločinu	aktivně	pasivně i aktivně
12. průnik do legálních struktur	možný	není potřebný
13. převažující organizační podoba	spol. s r.o.	akciová spol. ¹⁵
14. porušování „institucionálních“ zákonů¹⁶	běžné	výjimečně

Terminologická základna

V tomto úvodu bude nutno se pozastavit u použité terminologie. Kriminologie je, jak již bylo zmíněno, interdisciplinární věda s náklonem k sociologii, psychologii a právním vědám. Zkoumáme-li však finanční kriminalitu, nemůžeme

¹⁰ Živnostenský zákon, Obchodní zákoník.

¹¹ Pod tímto pojmem chápu delikty, jejichž páchání nevyžaduje jakoukoli neobvyklou přípravu, znalosti a dovednosti.

¹² Skupinu chápu jako okruh vymezený určitým znakem, tedy spotřebitelé, věřitelé, uživatelé apod.; množinu chápu jako okruh poškozených bez zvláštního znaku (komitenti, vkladatelé, pojištěnci, investoři /v případě investování pomocí IF/ ap.).

¹³ Množina podle značně liberálního živnostenského zákona, skupina podle předpisů o finančních institucích.

¹⁴ Pokud nejde o přímé daňové úniky apod.

¹⁵ Naprosto výjimečně může být i družstvo (spořitelní a úvěrové družstvo).

¹⁶ Míněny zákony typu netrestních (Zákoník práce, Živnostenský zákon apod.).

opomenout ani ekonomii, resp. její terminologický aparát. Nemůžeme pochopit delikventní jednání, pokud nechápeme normální fungování daného systému.

Lze se oprávněně domnívat, že také právě proto vyšetřování 'velkých' případů finanční kriminality nabralo obrátky až po odeznění zmiňované dekády (90. léta minulého století). Teprve vyškolením nových mladých vyšetřovatelů, státních zástupců apod., kteří absolvovali kromě studia práv i specializované studium ekonomie, a to navíc jejích zvláštních částí (např. bankovníctví, operace s cennými papíry apod.), se mohla začít rozkrývat trestná činnost v této oblasti. Z toho vychází i struktura této studie: každá kapitola obsahuje teoretický ekonomický vstup, vč. vysvětlení používané ekonomické terminologie.

Jak bylo zmíněno výše, v dalším budou popsány termíny, které se vyvinuly v průběhu poslední dekády nebo které dostaly nový obsah; jejich používání působí sice problémy právníkům, z hlediska kriminologie - právě vzhledem k jejímu průřezovému charakteru - jsou však možné a obhajitelné.

A. Tunelování

Terminus technicus tunelování se ze sféry hovorové řeči dostal do sféry odborné a jeho anglický ekvivalent - tedy tunnelling - je dalším slovem, kdy čeština „obohatila“ světovou slovní zásobu (a to dokonce v odborné ekonomické oblasti), přesto je v kriminologických diskusích patrna určitá nedůvěra k tomuto pojmu. Pojem tunelování sám o sobě není pochopitelně právnickým pojmem (z hlediska práva se zcela jistě nenalezne pregnantní vysvětlení tohoto termínu), lze však tvrdit, že z hlediska ekonomie¹⁷ tomu tak již není.

Termín tunelování pronikl do obecného jazyka v letech 1994–1995 v souvislosti s pády prvních bank a „rozvinul“ se do dnešní „košaté“ podoby po zvýšení informovanosti o událostech na kapitálovém trhu (zejména pokud šlo o tzv. privatizační investiční fondy, založené v souvislosti s kupónovou privatizací). Proto je úzce spojován zejména s finančními institucemi, resp. s kapitálovým trhem, i když je třeba dodat, že se v širším pojetí používá i v případě protiprávního jednání proti všem obchodním společnostem a organizacím¹⁸ (myšleno průmyslovým i obchodním - tedy založeným podle obchodního zákoníku) a někdy i v případě jednání proti

¹⁷ V poslední době byl tento termín použit i ve zprávě Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Světové banky (SB) o stavu reforem v ČR, zpráva byla předána týdeníku Ekonom pro účel informovanosti dne 11. 12. 2000.

¹⁸ Původně se v této souvislosti používal terminus technicus „džusování“ a jakkoli zdařileji vystihoval podstatu a charakter jevu, obecně se neujal.

státnímu rozpočtu, resp. proti organizacím, které jsou na něj napojeny (rozpočtové organizace, vnitro, armáda apod.).

Není tak úplně pravdou, že tento jev není definován vůbec: je definován obecně, avšak výstižně:

tunelování je podvodná operace, jejímž cílem je skrytě odčerpat majetek z prosperujícího podniku (LN z 27. 2. 1998). Ve zprávě Evropské komise

„O pokroku České republiky v přípravách ke vstupu“ (On the Czech Republic's Progress towards Accession) zveřejněné 8. listopadu 2000 je jako jedno z negativ zmíněn jev „tunelování“ neboli **záměrný únik aktiv** bez dalšího upřesnění. Existuje i další definice, tentokrát z anglosaské oblasti: tunelování je definováno jako **„zcizování majetku a zisků firem osobami, které je kontrolují“**; jak vidíme, není s českou definicí v rozporu, oproti ní zachycuje jednu podstatnou skutečnost, a to **kontrolu (řízení)** dané firmy či daného majetku.

Podle vyjádření J. Suttnera z tiskového oddělení Policejního prezidia (cit. LN z 27. 2. 1998) je velmi obtížné dokázat tuneláři úmysl a navíc chybí zákonná definice. Proto jsou pachatelé obviňováni podle § 250 - podvod, resp. podle § 255 - porušování povinnosti při správě cizího majetku. S tvrzením, že chybí zákonná definice ve smyslu popisu tohoto jevu (nikoli tedy přímo nová skutková podstata - z toho také vychází tento text), lze souhlasit, ovšem současně se lze domnívat, že tento trestný čin by byl v každém případě podle zmíněných paragrafů stíhán.

Poznámka na okraj: k principu tunelování lze přiřadit i paragraf zneužívání informací v obchodním styku (tzv. insider trading).

B. Pyramidové hry

Tzv. pyramidové hry jsou založeny na **Ponziniho schématu** (Ponziniho hra, též **letadlo**): což je, podle ekonomické teorie, podvodný investiční projekt, v němž se vkladů pozdějších investorů používá k zaplacení uměle vysokých zisků původním investorům, což přitahuje další vklady.

Jakkoli se může jevit, že tzv. pyramidové hry nepatří do specializované skupiny finanční kriminality, ale do skupiny kriminality obecné, lze soudit, jak bylo výše uvedeno, že tomu tak není; potvrzuje to i souhlasné mínění, uveřejněné v Sborníku Bankovní asociace, který tento typ delikvence řadí do oblasti finančních podvodů.

K řazení do finanční kriminality, a to navíc organizované, vedou následující fakta:

- nesporně jde o **spolčení (organizaci)**, jehož (jejíž) záměry jsou **a priori zločinné**,
- jde o manipulaci s peněžními **hotovostními** prostředky a navíc
- mnohá schémata jsou „použita“ ze schémat, známých z peněžního či kapitálového trhu: alokace volných peněžních prostředků a jejich „investování“.

Delikventní jednání tohoto typu je v ČR zatím postihováno jako „provozování nepoctivých her a sázek“, což sice v počátcích odpovídalo skutkové podstatě; značně nebezpečnou inovací je však jejich kamufláž, nabývající podoby obchodu s cennými papíry, ev. dalších forem finančního investování vč. pojišťovnictví, „nový marketingový systém k akumulaci kapitálu“, či různé formy nákupů spotřebního zboží za počáteční vklad nebo dokonce forma „rozvoje osobnosti“ či tzv. vzdělávacích kursů. Tyto inovace jsou formou obcházení právě výše zmíněné skutkové podstaty, neboť tak již nejde o hru či sázku. Proto je v poslední době tato nedovolená činnost stíhána jako daňový únik, což již do finanční kriminality nesporně patří. Daňové úniky jsou pouze vedlejší produkt tohoto systému, prioritní pro její zařazení k této skupině je soustředování (alokace) **hotovostních** prostředků. Navíc, jak již bylo zmíněno, jde o organizovanou činnost, u níž se začínají používat metody, na které bylo upozorňováno již ve studii o kapitálových trzích (I. etapa prací k organizovanému zločinu - rok 1998), tedy přímý rozprodej „cenných papírů“, tedy akcií, mimo burzu.

Tab. č. 2

Subjekty, které policie vyšetřuje kvůli podezření z pyramidových her	
TAKÉ-OF	Občanské sdružení, založené za účelem provozování sázek typu 10 ze 40. Registrační poplatek za každého nového účastníka je 8 500 Kč
EURO LIGHT	Společnost zaměřená na společné sázení Sportky. Vstupní poplatek je 12 000 Kč.
MaGGnet	Nová varianta EURO LIGHT
VANILLA	Společnost nabízející za určitých podmínek zlaté mince. Systém je založen především na získávání nových hráčů.
SKYLINE INTERNACIONAL	Zpočátku klasická pyramidová hra zavlečená z Polska. Při složení základního vkladu 1 400 USD je slíbený profit 1 200 USD za každou další získanou osobu. Systém se maskuje deklarovaním nabídky určitého produktu.
ASTRAN	Při složení kapitálu 2 000 DEM se za získání dalšího člena sdružení vyplácí 240 DEM.
APOLLO	Nebyrokratická pomoc průmyslovým podnikům, kterým chybí základní kapitál. Presentace projektu silně připomíná pyramidovou hru.
1. ČESKÁ TEPLO-ÚSPORNÁ SPOLEČNOST	Společnost, která se hodlá zabývat zateplováním objektů, oslovuje právnické i fyzické osoby, od nichž požaduje

	investici a získávání dalších investorů. Projekt má výrazný charakter pyramidové hry.
ČESKÁ PODNIKATELSKÁ VÝPOMOC	Typická pyramidová hra, při níž se obesílají potenciální účastníci, kteří mají na konto hráče v popředí převést 1 000 Kč.
SMLOUVA PSM	Zájemcům je nabízeno po zaplacení 24 000 Kč odkoupení různého zboží za výhodnou cenu. Systém je založen hlavně na zajišťování přílivu nových zájemců.
OWC SMLOUVA	Systém je podobně postaven jako SMLOUVA PSM.
TURBO Jack Las Vegas 777	Podobně jako u předchozích dvou systémů je nabízen produkt, který zůstává bez výrazného zájmu.
INTERNACIONAL SYSTEM PLAY - ISP	Tzv. systémová peněžní hra. Vstupní částka je 2 700 Kč, z toho je 900 Kč určeno tomu, kdo nového účastníka přivedl, zbytek je vstupní platba na účet firmy.
PC PREMIE 1999	Firma přichází s nabídkou na vytvoření struktury dealerů, kteří budou spolupracovat s zatím anonymní společností v oblasti zákonného pojištění motorových vozidel poté, co padne monopol České pojišťovny. Získávání zájemců je postaveno na principech pyramidové hry.

Zdroj : Policie ČR

Pro představu, kolik prostředků v systému „her“ obíhá, lze uvést příklad známé Euro Light: podle zprávy z listopadu 1998 se do této hry zapojilo téměř 50 tis. českých občanů; to zn. že v tomto systému kolovalo několik desítek miliónu korun. Na sázení však šla pouze menší část, podstatně větší část těchto prostředků (a vzhledem k rozšíření hry i na Rakousko, Německo a Chorvatsko musely být celkové sumy „otáčející se“ v systému značné - škody způsobené hráčům ve všech těchto zemích se odhadují na 500 mil. ATS) šla na konta mezinárodní společnosti, financující z nich celoevropskou síť legálních společností, většinou podniků služeb a počítačových firem.

C. Enronitida

Tento termín se začal používat v souvislosti s krachem společnosti americké společnosti Enron, která zbankrotovala poté, co vyšlo najevo, že podváděla ve svém účetnictví tím, že ukrývala dluhy v dceřiných firmách. Jedna z největších auditorských korporací, Arthur Andersen, byla zároveň usvědčena dokonce z "rutinní skar-tace nepotřebné dokumentace" auditu v Enronu, jinými slovy z účelového zametání stop. Se skutečnou ztrátou Enronu pak souvisí i „spiknutí“ managementu Enronu se třemi managery National Westminster Bank (NWB); manažeři Enronu jim byli za krytí nelegální operace ve výši přesahující sedm miliónu dolarů (týkala se jedné tzv. partnerské společnosti Enronu) ochotni napomoci k defraudaci prostředků NWB. Obžaloba údajně disponuje v tomto případě důkazním materiálem, jako jsou dopisy a elektronická pošta.

Enron taktéž údajně uměle vyvolal nedostatek energie a z toho plynoucí výpadky proudu v celé Kalifornii již v letech 2000 a 2001 a opětovným nákupem prodané elektřiny si vylepšoval své bilance zisku.

Závěrem celého případu Enron byl fakt, že podle údajů, které má k dispozici americký soud, prodala před bankrotem firmy skupina jejích 29 ředitelů akcie

v hodnotě 17,3 milionů dolarů, a přitom zaměstnancům, jejichž starobní důchody byly investovány do akcií podniku Enron, bylo zakázáno tyto akcie prodat i poté, co jejich hodnota klesla z 90 dolarů na 1 dolar - jde zjevně o zneužívání informací v obchodním styku.

Problém ovšem je, že bankrot společnosti Enron, jejímiž akcionáři byli (kromě vlastního managementu a zaměstnanců) i americké penzijní fondy (v USA patří obecně penzijní fondy k největším akcionářům; ještě před touto causou byly u nás z řad ODS a US-DEU slyšet hlasy, jak takovýmto způsobem koncipovaný dobrovolný penzijní systém „zachrání kolabující“ veřejné finance), byl natolik rozsáhlý, že rozhýbal všechny světové burzy. Světové akciové trhy se prudce propadly a tento propad byl natolik vážný, že republikánský prezident USA, který zpočátku apeloval pouze na podnikatelskou morálku, po následných odhaleních účetních machinací dalších amerických společností (namátkou jmenujme Dynegy, Global Crossing, KMart, Lucent Technologies, Qwest, Xerox, Tyco International, Merck Omnicom Group a zejména WorldCom, druhá největší telekomunikační firma v USA), přikročil i k legislativní úpravě, která je údajně nejtvrdějším legislativním opatřením od dob velké krize ve 30. letech minulého století (podle internetového vydání časopisu Forbes dokonce „americká vláda od období let 1929–32 ještě nikdy vážně neuvažovala o tak destruktivních zákonech“).

Bude-li tedy propříště někdo zkreslovat bilanci podniku¹⁹, aby investoři kupovali jeho akcie, čeká ho až dvakrát delší trest vězení než dosud a možná i zabavení majetku. Velmi podstatně se má zprůhlednit hospodaření firem a celých 25 let vězení by mohlo čekat pachatele nově vytvářeného trestného činu podvodu s obligacemi. Toto opatření se navíc má vztahovat i na zahraniční firmy, které jsou kótované na newyorské burze a u nichž, podle tohoto zákona, se požaduje, aby jejich účetní výkazy stvrdili podpisy výkonný a finanční ředitel. Těm v případě nesrovnalostí hrozí pokuty do výše pěti milionů dolarů a až dvacetileté vězení.

Pod pojmem enronitida je tedy chápán trestný čin zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění, což je v případě kapitálových trhů vážný delikt, neboť uvádí v pochybnost celý systém vykazování majetku a zisku a znehodnocuje tak

¹⁹ Srovnej s naším § 125 TZ - **Zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění**, odst. (1) kdo v ... účetních knihách, zápisech nebo jiných dokladech uvede nepravdivé, nebo hrubě zkreslující údaje, nebo kdo takové účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnými nebo zatají a ohrozí tak majetková práva jiného nebo včasné a řádné vyměření daně, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem.

investorské analýzy, jakož i zneužívání informací v obchodním styku managementem; to je v systému tržní ekonomiky považováno za velice závažný zločin.

Tolik k používaným termínům, pokud se vyskytnou další odborné či slangové termíny v dalším textu, budou aktuálně vysvětleny.

Zdroje informací

Několik slov ke zdrojům informací: použity jsou téměř výhradně (pouze u několika případů, které byly žalovány, souzeny a odsouzeny, což je v textu řádně uvedeno, byly využity soudní spisy nebo materiály organizací, např. OSMA²⁰) tzv. veřejné zdroje, neboť i podle ředitele specializovaného knihovnicko-informačního ústavu Karlovy univerzity jsou otevřené zdroje cestou získávání zpravodajských informací z osmdesáti procent (je míněna BIS a další tajné služby). Jsou-li tyto zdroje dost dobré pro tyto služby, tím spíše vyhoví pro výzkumnou studii. Dále jsou použity výsledky dotazníkového šetření, které IKSP v rámci řešení tohoto úkolu provedl mezi příslušnými pracovníky policie ČR, státními zástupci a soudci.

Kapitoly výzkumné studie

Celá studie sestává z pěti kapitol:

- 1. Delikvence proti bankám**
- 2. Delikvence proti kapitálovým trhům**
- 3. Delikvence proti pojišťovnám**
- 4. Delikvence proti spořitelním a úvěrovým družstvům**
- 5. Delikvence proti veřejným rozpočtům**

každá kapitola se dále člení do relativně shodných subkapitol (teoretický či historický úvod, ekonomicko-politická situace, případy, pachatelé a poškození²¹). Do finanční kriminality nebylo zařazeno běžné podnikání, které taktéž spočívalo v shromažďování volných peněžních prostředků za účelem jejich dalšího použití (typu H-Systému - v tomto konkrétním případě šlo o výstavbu bytů). Tyto typy organizací však nemají primárně v náplni činnosti provádění finančních služeb, což je jeden z hlavních znaků finanční kriminality.

Bylo přirozeně možno provést syntézu (tedy pojmout finanční kriminalitu jako ucelený systém), ale už pouze proto, že každá její součást vyžaduje zcela jinou

²⁰ Ochraně sdružení malých akcionářů.

²¹ Poškození lépe vystihuje podstatu této trestné činnosti než v kriminologii (či lépe ve viktimologii) užívaný terminus technicus oběti.

odbornou teoretickou základnu, je logičtější a přehlednější pracovat s jednotlivými oddíly jako s relativně samostatnou částí.

Členění práce je provedeno na základě historické komparace doby vzniku (obecně) - např. historicky vznik bank probíhal před vznikem kapitálového trhu, i když vznik bankovníctví je založen právě na obchodě s cenným papírem (směnkou). Druhé kritérium je řazení podle vzniku problému (tedy zařazení delikvence proti spořitelním a úvěrovým družstvům až na čtvrté místo, ačkoli činnost těchto institucí v mnohém připomínají činnost bank (tato družstva ve své dnešní podobě vznikla až v transformačním období a popisované kriminologické problémy byly 'založeny' zákonem, který upravoval jejich vznik. Na samotný závěr studie byla zařazena kapitola delikty proti veřejným rozpočtům, neboť - jak vyplývá i z komparační tabulky - je sporné, zda speciálně delikty proti daňové soustavě řadit do finanční kriminality. Rozhodnutí zařadit je do této studie bylo učiněno na základě uznání skutečnosti, že daně a jim podobné (byť i povinné) dávky jsou pro občana svého druhu investicí, z níž posléze čerpá: vzdělání, bezpečnost a pod., důchody a nemocenské a zdravotní pojištění, a v případě nenadálé situace i základní zajištění (sociální dávky ap.). Lze pochopit výhrady podnikatelských subjektů proti výši daní, kdyby si však titíž podnikatelé museli sami vzdělávat své pracovníky, zjevně by to pro ně bylo nákladnější - a takto lze hodnotit každou oblast. Soustava veřejných financí tak v podstatě nedělá nic jiného, než že soustřeďuje a alokuje prostředky, které - povinně - jsou občané nuceni platit.

Na závěr tohoto úvodu ještě několik slov: řešitel před listopadem 1989 pracoval v ústavech, zaměřených na ekonomický výzkum ve strojírenství, mimo jiné i v prognostickém ústavu při VŠE. Po roce 1989 jako OSVČ na poli ekonomického poradenství zpracovával řadu privatizačních projektů, byl poradcem několika středně velkých firem, členem dozorčí rady menší strojírenské akciové společnosti, likvidátorem výrobní spol. s r. o., externím poradcem Českomoravské záruční a rozvojové banky a externím lektorem Německé korespondenční akademie, akreditované MŠ ČR pro rekvalifikační kurzy. Absolvoval řadu rekvalifikací, školení a kursů, zaměřených na daně, trh s cennými papíry a účetnictví. Pokud se tedy vyskytnou v dalším textu odvolávky na osobní zkušenosti, jde o zkušenosti právě z této praxe.

1. Delikty proti bankovní soustavě

Kapitola je věnována delikvenci proti bankovní soustavě; v této souvislosti je nezbytné provést i rozbor ekonomických, politických a společenských souvislostí, tedy okolností²², které vedly ke krachu podstatné části soukromých bank, založených po r. 1992, k přímému ohrožení velkých polostátních bank, jejichž krach by měl za následek pokles celé ekonomiky a současně nedobytnost úspor převážné většiny obyvatelstva - tedy rozbor okolností, které daňové poplatníky 'stály' rozpočtové prostředky v řádu stovek miliard, kterých by bylo možno využít jinak a lépe; obsahuje i pokus o vysvětlení, proč je až téměř po deseti letech vyšetřována a žalována pouze velice malá část této delikvence.

1. 1. Historie bankovníctví

Následující krátký historický exkurs je kompilací z učebnice Ekonomie od P. Samuelsona a Stručných ekonomických dějin světa R. Camerona. Soudím totiž, ve shodě se Samuelsonem, že mnohdy „*vydá jedna stránka o historii za kapitulu analýz*“. Samotný název banka je italského původu (banco - lavice, na níž středověcí bankéři provozovali směnárenské operace), i když, historicky vzato, je 'bankovníctví' staré v zásadě jako peníze; s rozvojem používání peněz vznikly profese jako peněžoměnci, 'půjčovatelé' apod.²³

S rozvojem obchodu a s potřebou cestovat za obchodem (tedy ve středověku) vznikl fenomén, který v podstatě založil moderní bankovníctví; oddělení fyzické podstaty peněz (tedy hodnoty drahého kovu) od jejich hodnoty (tedy kupní síly). V tehdejších obchodních centrech vznikly zárodky bankovních domů (provozovali je většinou zlatníci), které přijímaly od obchodníků fyzické peníze do 'úschovy' a na tuto částku vystavily potvrzení (tedy víceméně směnku), která zněla na 'sesterský' bankovní dům v cílovém městě. Kupec nebyl nucen cestovat s penězi v jejich fyzické podobě (vyloučilo se tak riziko ztráty, krádeže či loupeže), neboť potvrzení o úschově nemělo pro třetí osobu cenu. V cílovém městě pak potvrzení předložil a dostal vyplacen nominál v opět fyzické podobě; za tuto službu pochopitelně zaplatil poplatek. Touto činností se zabývali ve středověké Evropě hlavně Florentinové, částečně i Židé (kteří, pravda, poskytovali spíše půjčky s úrokem).

²² Z kriminologického hlediska.

²³ O těchto profesích jsou zmínky již v bibli.

Zde je důležitý jeden moment: klient nedostával, pochopitelně, zpět tutéž (shodnou) substanci, „stejně“ peníze. A druhý moment, patřící již k základům bankovníctví: prvotní bankéři si záhy povšimli, že i když jsou tyto vklady, řečeno moderní terminologií, „splatné na požádání“, nikdy nejsou vybírány všechny současně, jinak řečeno, udržovat stoprocentní rezervy pro případ, že by všichni vkladatelé museli být vyplaceni najednou a v plné výši, je zcela zbytečné. Začali tedy udržovat pouze jisté rezervy a zbylé finanční prostředky půjčovali (dnes bychom řekli investovali); až od tohoto momentu lze hovořit o počátku moderního bankovníctví.

Je současně potřeba dodat, že k pojmu peníze a jejich hodnota, úrok a jeho výše ²⁴ existuje několik ekonomických teorií, jejichž popis se již zcela vymyká rozsahu této studie.

1.2.1. Výchozí stav bankovníctví v Československu po r. 1989 a počátek reform

Moderní bankovníctví má nezastupitelnou roli: soustřeďuje dočasně volné finanční prostředky a zprostředkovává jejich alokaci, tedy umísťují je k subjektům, které jich mají nedostatek, činí tak formou úvěrů a půjček; nabízí současně řadu dalších služeb, zejména platební styk, operace s cennými papíry, depotní obchody, pojištění, leasing atd. V Československu let 1948–1989 došlo k potlačení této základní funkce - banky se změnily v pouhá zúčtovací centra a zákonitě navíc došlo k jejich značné koncentraci: kromě centrální Státní banky Československé (SBČS) bylo umožněno působit pouze dalším 4 bankám s určeným předmětem „podnikání“; již zmíněná SBČS fungovala navíc jako běžná komerční banka pro národní hospodářství, ČSOB a Investiční banka měly na starost zahraniční operace státu a národních podniků, Živnostenská banka vedla účty devizovým tuzemcům a konečně Československá státní spořitelna obhospodařovala segment drobné klientely (úspory obyvatelstva a spotřebitelské půjčky). Jinými slovy: po čtyřiceti letech bylo československé bankovníctví v takovém stavu, že nebylo absolutně připraveno na náhle změněné podmínky. K tomuto stavu bylo nutno přičíst fakt naprosté podkapitalizace většiny státních podniků (který měl přímou souvislost s operací, provedenou po roce 1968; stát pro potřeby kolabujícího státního rozpočtu odvedl podnikům tzv. obrátové fondy a chybějící finanční prostředky jim prostřednictvím SBČS

²⁴ Částečně je vyloženo v diskusním příspěvku Baloun V.: Lichva, Kriminalistika 04/02 str. 40–42.

„půjčil“²⁵) a s nedostatkem finančních zdrojů pro potřeby rozvoje malého a středního podnikání (vlastní úspory drtivé většiny obyvatelstva nepostačovaly²⁶ ke krytí byt i skromného podnikatelského záměru).

V této situaci skupina ekonomů, soustředěná kolem osoby V. Klause, tehdejšího ministra financí, zahájila tzv. transformaci ekonomiky, tedy přechod od plánované socialistické ekonomiky k ekonomice tržní. Ani po deseti letech není úplně jasné, jak tato transformace měla být prováděna, aby byly vyloučeny excesy, jejichž popis je i součástí této práce, je však nutno ocenit razanci, s jakou se podařilo tuto transformaci provést (bohužel, zmíněné excesy byly natolik rozsáhlé, že důsledky pocítujeme dodnes). Současně je potřeba dodat, že šlo o ojedinělou operaci bez jakýchkoli předchozích teoretických znalostí a praktických zkušeností, takže i dobře míněná doporučení mezinárodních organizací (zejména Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, ale i Evropské unie) nebylo možno v plné míře akceptovat a konečně, že v té době neexistovala relevantní a ucelená alternativa²⁷. Zjevnou závadou bylo, že transformace ekonomiky byla chápána jako transformace celé společnosti, jíž pohříchu nebyla - soudilo se, že přechod k tržní formě hospodářství sebou automaticky přinese i společenské změny, čímž byla víceméně parafrazována marxistická teorie o rozhodující roli ekonomické základny a přizpůsobující se společenské nadstavbě.

V dalším textu se zabýváme ekonomickými a společenskými jevy pouze pokud se týkají tématu; není účelem výzkumu IKSP hodnotit ekonomickou transformaci jako celek.

Bezprostředně po roce 1989, tedy v letech 1990–1991, bylo možno pozorovat vzestup zájmu o podnikání jako uvolnění potlačované aktivity a iniciativy (pravda, částečně to mělo i přímou souvislost s ekonomickými problémy státních podniků a s řešením této situace likvidací přezaměstnanosti), současně byl státním podnikům likvidován „polštář“ měkkých úvěrů, souvisejících s již zmíněným odčerpáním obrátových fondů. Vznikl tím obrovský přetlak na poskytování úvěrů, podpořený dnes již nepopíratelným a nepopíraným politickým zadáním: banky musí podpořit transformaci. Původní, resp. z éry plánovitého řízení zděděné zaměření bank se změnilo na v podstatě normální funkci peněžních institucí; z SBČS

²⁵ Tzv. úvěry na TOZ (trvale se obracející zásoby); tato operace měla ve svých konečných důsledcích fatální vliv jak na podniky, tak na banky.

²⁶ Neuvažujeme prostředky, získané nelegálně (veksl, okrádáním spotřebitelů apod.).

²⁷ Kritika ze strany MMF či SB přichází až ex post.

byla vydělena část, která nepatří k funkcím centrální banky a začala fungovat pod názvem Komerční banka.

Takto vzniklý bankovní systém obsahoval: centrální cedulařskou banku, tedy ČNB, a pět státních bank (tzv. velká pětka); ČSOB, Investiční banka, Živnobanka, dnešní Českou spořitelnu a zmíněnou Komerční banku²⁸, které se měly chovat jako běžné finanční instituce v tržní ekonomice. Problém byl v tom, že vzhledem k minulému období tyto instituce nebyly v rovnovážném postavení: například Česká spořitelna měla monopolní postavení v segmentu drobné klientely, Komerční banka v segmentu velké ekonomiky, zbylé banky pak monopol na zahraniční operace apod. V roce 1992 vznikla navíc Poštovní spořitelna s cílem využít sítě poštovních úřadoven státní pošty (jinými slovy šlo taktéž o státní finanční ústav); tato Poštovní spořitelna se díky hustotě pobočkové sítě velice rychle etablovala na bankovním trhu²⁹ v oblasti drobné klientely. V této počáteční etapě přetrvávaly problémy spjaté s rozdělením trhu mezi státní banky; snad proto bylo umožněno soukromým subjektům vstupovat na finanční trh bez obzvláštního prověřování původu prostředků a jejich podnikatelských úmyslů a záměrů.

1.2.2. Rozvoj bankovní soustavy a pokračování reforem - privatizace

Na základě zákona o bankách č. 21/1992 Sb., vznikla řada **soukromých** drobných peněžních ústavů, organizovaných regionálně, profesně apod. (uvádí se počet 55 menších bank). Je logické, že současně vznikl přetlak personální: nové, ale i „staré“ banky potřebovaly pracovníky, kteří měli jakoukoli - byť i minimální - praxi v bankovníctví; jenomže bankovní praxe v etapě plánovitého řízení byla, bohužel, totálně odlišná od nutně požadované praxe v etapě hospodářství tržního. Tuto okolnost je potřeba mít na paměti při analýze různých, a je nutno připustit, že až ex post nepochopitelných rozhodnutí bank, jako např. poskytnutí naprosto rizikového úvěru bez zajištění, různé riskantní operace v zahraničí apod.; skutečně nemuselo jít ani o záměr, ani o uplacení³⁰ daného pracovníka úvěrového oddělení, ale o pouhou prostou neznalost³¹, podpořenou navíc i výše uvedeným politickým zadáním.

²⁸ v zájmu srozumitelnosti názvy bank uvádím v jejich dnešní podobě (názvy byly v době federace pochopitelně trochu jiné).

²⁹ Investiční banka, která z historických důvodů neměla téměř žádnou pobočkovou síť, v roce 1994 fúzovala s Poštovní spořitelnou; z této fúze vznikla Investiční a poštovní banka (IPB).

³⁰ Je známo, že existovala jako tzv. desátek (desetina konečné částky úvěru byla poskytnuta dotyčným pracovníku).

³¹ Která sice neomlouvá, ale vysvětluje.

Bohužel, už v této „zakladatelské“ etapě zcela zákonitě docházelo k porušování ve světě běžně platných norem (jak zákonných, tak etických); mezi jinými i norem proti legalizaci výnosů z trestné činnosti. Výrok V. Klause, tehdejšího ministra financí, o nemožnosti, resp. o neumění rozlišit tzv. „špinavé“ peníze pouze zapadal do celkového kontextu doby: ještě v roce 1992 prohlásil na mítinku ODS v Ostravě: „Zabránit špinavým penězům za cenu, že zlikvidujeme i ty čisté, to na federálním ministerstvu financí umíme, ale **nejsem přesvědčen o správnosti této cesty**“ (Právo 12. 10. 2002, příloha Salon, L. Bek: „Odchází už druhý ze tří porevolučních velikánů“, str. 4). Pravdou je, že v silně podkapitalizované ekonomice procházející ekonomickou transformací, spojenou s restrukturalizací, rozpadem tradičních trhů apod. a z toho plynoucí nutnosti zabránit sociální explozi z nezaměstnanosti, je z čistě ekonomického hlediska skutečně „každá koruna dobrá“. Jenomže je nepochybné, byť i nedokazatelné, že právě v bankovním sektoru se v tomto počátečním období zlegalizovaly prostředky pochybného původu, a to vč. prostředků organizovaného zločinu ³² a současně je nepochybné, že někteří finanční podnikatelé zakládali „své“ bankovní domy s dopředu danými nekalými úmysly. K založení banky se - kromě jiných požadavků, běžných v obchodním styku - vyžadovalo základní jmění 300 mil. Kčs ³³ (šlo ještě o federaci). S přihlédnutím k faktu, že před r. 1989 nebylo možné takovouto částku 'uspořít', a že různé formy nápravy majetkových křivd či legálního podnikání se v té době teprve rozbíhaly, je možno i bez důkazů konstatovat, že muselo jít buď o zahraniční finanční injekce (šlo o cca 15 mil. DEM či o cca 8,5 mil. USD v tehdejší kursu), nebo o již zmíněnou formu legalizace výnosů z trestné činnosti; toto konstatování se samozřejmě netýká bank, které založily tzv. institucionální investoři - značné aktivity v bankovním sektoru projevovala např. Česká Pojišťovna prostřednictvím majetkových účastí.

Za tohoto stavu bankovního sektoru byla spuštěna další operace, která a priori vyžadovala značné finanční prostředky - tzv. odstátnění, deetizace, při níž bylo použito několik standardních metod: restituce (náprava některých majetkových křivd), různé standardní formy privatizací (přímý prodej apod.) a jedna nestandardní (kupónová privatizace). Elementární problém spočíval ve faktu, že vznikl další přetlak: tentokrát přetlak finanční.

³² Samozřejmě ne v míře, s jakou tyto transakce probíhaly v Ruské federaci.

³³ Po novele zákona o bankách to bylo 500 mil. Kč.

Finanční instituce se snažily razantně mobilizovat volné finanční prostředky od obyvatelstva (úroky z vkladů se pohybovaly ve výši cca 20 %), aby si vytvořily zdroje pro svou podnikatelskou činnost, tedy poskytování úvěrů, které - pochopitelně - byly přiměřeně k tomu úročeny (úroky z úvěrů se pohybovaly na úrovni 25%). Po určitou dobu takto nastavený systém fungoval: kolaps nastal v momentě, kdy státní podniky (které se nacházely řečeno dobovou terminologií v předprivatizační agonii), přestaly hradit své závazky jak vůči bankám samým, tak vůči nově vzniklým podnikatelským subjektům. Tento stav, známý jako druhotná platební neschopnost, byl dán jak objektivně (státní podniky skutečně vzhledem k transformaci neměly finanční prostředky), tak mnohdy byl vyvolán i subjektivně (a zde by bylo možno vysledovat z hlediska kriminologického výzkumu trestnou činnost poškozování věřitele či porušování pravidel hospodářského styku): management, který měl v úmyslu daný státní podnik získat, prostě odmítl hradit své závazky. Podle tehdy platných pravidel oceňování podniku (stanovení kupní ceny) závazky privatizovaného podniku **snižovaly** jeho hodnotu; z hlediska budoucího nabyvatele bylo tak ekonomičtější mít volné finanční prostředky, které naopak sice hodnotu podniku **zvyšovaly**, kterými ale mohl kupní cenu či její část uhradit. A protože úvěry té doby byly vesměs krátkodobého charakteru (2–4 roky), v letech 1994–96 se dostavila krize celého bankovního sektoru³⁴. Nejprve postihla malé soukromé banky (Banka Bohemia, Kreditní a průmyslová banka, AB Banka, Česká Banka³⁵); později i díky různým aktivitám na kapitálovém trhu (trhu s cennými papíry - známý případ MO-TOINVEST a tzv. třetí vlna privatizace) postihla, kromě dalších menších, i největší soukromou banku (Agrobanka) a konečně zasáhla i jednu z největších bank - Investiční a Poštovní banku (IPB), kterou si mezitím tzv. divokou privatizací zprivatizoval její management a stát v ní ztratil rozhodující podíl. V problémech se ocitly i velké státní či polostátní banky, zejména Česká spořitelna a Komerční banka (k problémům kolem některých těchto bank, zejména IPB a Komerční banky, se ještě vrátíme).

Mezitím začala konat i centrální banka a vláda - centrální banka vyhlásila tzv. konsolidační program a zařadila do něho banky s velkým podílem tzv. kvalifikovaných (rizikových) úvěrů, vláda urychleně projednala novelu zákona o bankách a pod. Vzhledem k tomu, že tzv. fond pojištění vkladů (který vznikl jako reakce na

³⁴ Tato krize byla zákonitá a nastala by, i kdyby nedocházelo k delikventnímu jednání - ovšem, nemusela být tak hluboká a s takovými dopady; sektor taktéž nemusel ztratit důvěru.

³⁵ Speciálně krach těchto 4 bank vzhledem k časovému faktoru 'rozvolnil' bankovní sektor.

pády prvních bank) nebyl pochopitelně naplněn, byla sanace vkladů prováděna v tomto prvním období v plné výši ze státního rozpočtu. Protože však některé negativní rysy nebylo možno odůvodnit jen výše uvedenými (do značné míry objektivními skutečnostmi), začal se pro dění kolem bankovního sektoru používat terminus technicus tunelování, který byl pojednán již v úvodu celé této studie.

O dění v bankovním sektoru v roce 1994 (který je do značné míry přelomový) vypovídá - kromě výše uvedených legislativních kroků - i skutečnost, že došlo k řadě fúzí, tedy spojování malých bank. Kromě v poznámce pod čarou výše zmíněné fúze Investiční banky s Poštovní spořitelnou a vznikem IPB byla touto bankou převzata i Regiobanka Hradec Králové, která jako první u nás začala poskytovat hypoteční úvěry. Další fúze byly důsledkem novely zákona o bankách se zpříšňujícími kritérii, nutnost zařazení bank do konsolidačního programu apod. Situace byla natolik kritická, že tehdejší guvernér ČNB J. Tošovský musel dát veřejný příslib o stoprocentní garanci ČNB za vklady - hrozil totiž masový odliv vkladů z tuzemských peněžních ústavů; v té době totiž podle dostupných statistik činil objem kvalifikovaných úvěrů cca 320 mld. Kč. V souvislosti s tímto veřejným příslibem byla taktéž změněna strategie konsolidačního procesu - hradit jej nadále měl nikoli stát, potažmo vkladatelé, ale akcionáři - lze soudit, že tímto krokem končí etapa původního primitivního 'tunelování'. Na tuto změněnou strategii, kromě jiného, 'dopltili' později akcionáři Agrobanky a hlavně akcionáři IPB; obě tyto skupiny vedou dlouholetý soudní spor se státem. V roce 1998 byla přijata tzv. velká novela zákona o bankách (zákon č. 165/1998 Sb.), kde se mimo jiné dává ČNB právo, aby ve správním řízení pozastavila některá akcionářská práva akcionářům, kteří získali svůj majetkový podíl v rozporu se zákonem, nebo jejichž vliv je nebo může být na újmu řádnému a obezřetnému fungování banky.

Dlužno dodat, že právní řád EU ještě razantněji stanoví, že „v případech, kdy vliv akcionářů může mít negativní dopad na hospodářské a řádné řízení banky, bude vyžadováno, aby příslušné orgány podnikly přiměřená opatření k ukončení tohoto stavu. Ta mohou spočívat např. v zastavení výkonu hlasovacího práva spojeného s akciemi“ (čl. 11. Bod 5 tzv. Druhé bankovní směrnice 89/646/EHS). Dále je uvedeno: „Dojde-li k nabytí majetkového podílu přes nesouhlas příslušných orgánů, členské státy stanoví, bez ohledu na jiné sankce, jež budou uplatněny vůči těmto osobám, zastavení jejich hlasovacího práva nebo možnost zrušení platnosti těchto hlasů.“. Proti takto formulovaným ustanovením je naše úprava poměrně benevolentní a hlavně - opožděná.

1. 3. Ekonomická teorie bankovníctví (stručný exkurs) a vazby na kriminologii

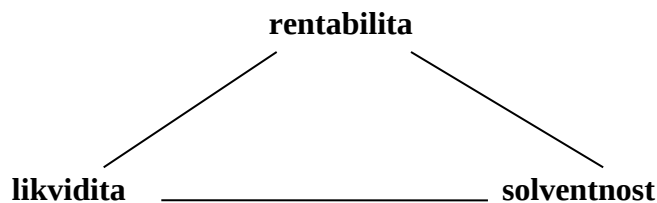
Na tomto místě je nutno odbočit do ekonomické teorie; bankovníctví je totiž natolik zvláštní druh podnikání, že je nezbytné uvést některá teoretická východiska. Banka obchoduje s penězi a z logiky věci vyplývá, že obchoduje především s cizími penězi; jinak řečeno, shromažďuje volné finanční prostředky (vklady) od svých klientů (vkladatelů - a zde je lhostejno, zda jde o fyzické osoby či instituce), kterým za tuto de facto odloženou spotřebu poskytuje úrok, přičemž **s jejich tichým souhlasem** tyto prostředky půjčuje dalším subjektům³⁶, kteří mají potřebu finančních prostředků (úvěr); za tuto službu od nich vyžaduje úrok, který je, logicky, vyšší, než úrok z úspor. Rozdíl mezi těmito dvěma položkami tvoří zisk banky (abstrahuje od faktu poplatků za vedení účtu na jedné straně a od poplatků na dluhovou službu na straně druhé, což jsou položky, ze kterých by měly být hrazeny náklady banky). Je jasné, že tento vztah vyžaduje důvěru vkladatelů v to, že jim finanční prostředky budou skutečně vráceny i s úrokem - jde o smluvní vztah. Důvěra (která sice není ekonomickou kategorií - nejbližší k ní má termín investiční očekávání) má však v bankovním sektoru naprosto nezastupitelnou roli (jde o to, že žádná banka není schopna vyplatit najednou v určitém časovém bodu všechny své závazky - viz níže magický trojúhelník); ekonomická historie zná případy pádů i zdravých bank, které „nepřežily“ tzv. run na banku, který lze i vyvolat konkurenčním bojem (náhlá nutnost výplaty všech, nebo většiny vkladů - viz výše kapitolu o historii).

Dalším specifikem bankovního podnikání je fakt, že banka sice hospodaří s cizími penězi, ale vztah vkladatelů k uloženým prostředkům je věřitelský, nikoli vlastnický. To má i právní dopad: nelze hovořit o skutkové podstatě trestného činu zpronevěry, ale o zcela jiných skutkových podstatách.

A konečně - banky jsou povinny zachovávat mlčenlivost o klientech díky institutu tzv. bankovního tajemství.

Na tomto místě je navíc potřeba uvést jedno teoretické východisko, které je pro pochopení funkce bankovníctví velice důležité: jde o zmíněný tzv. magický trojúhelník:

³⁶ V teorii jsou tyto osoby označovány za komitenty, v obecné řeči však došlo k převrácení pojmů; za klienty jsou naopak označovány dlužníci (nadále tedy budou shodně označováni i v této studii).

z nichž je možno naplnit vždy pouze dva ukazatele: buď je banka rentabilní (zisková) a likvidní (tedy schopna vyplatit komitentovi vklad na požádání) - pak bance hrozí insolvence (platební neschopnost), nebo je likvidní a solventní - pak není rentabilní (zisková), protože udržuje stoprocentní rezervy, nebo je rentabilní i solventní, ale není likvidní (není schopna vyplatit vklady na požádání).

Pomineme na tomto místě další podnikatelské aktivity bank, jako jsou operace na kapitálových trzích, spekulace s měnami apod., současně je třeba zvláště podtrhnout fakt, že stanovení výše úroků (a to jak aktivních, tak pasivních) je sice v podnikatelské pravomoci každé banky, tato výše je ale závislá na politice centrální banky (v našem případě tedy ČNB), která poskytuje všem ostatním bankám finanční prostředky za tzv. lombardní úrok³⁷ a z jeho výše (reposazba) se poté odvozuje i výše úroků v komerčních bankách. Centrální banka svou politikou, tedy poskytováním „levných“ či „drahých“ peněz, ovlivňuje chod hospodářství, inflaci apod. (měnová politika centrální banky).

Z logiky věci tedy vyplývá, že **banka hospodaří s cizím kapitálem, že vlastní prostředky banky (resp. jejích vlastníků či podílníků) jsou minimální proti celkovému objemu finančních prostředků, které banka obhospodařuje.** Podle světových údajů (ty se mohou lišit teritoriálně), se dnes pohybuje podíl vlastního kapitálu na celkovém kapitálu bank v rozpětí přibližně 2–10 %. Jestliže tedy 90–98 % bankovního kapitálu patří vkladatelům a jiným věřitelům, vyplývá z toho skutečnost, že banky obchodují téměř výhradně s cizími penězi. Tyto procentní poměry se příliš neliší od stavu v ČR.

Tento fakt je z hlediska problematiky kriminologického výzkumu obzvláště důležitý - zvláště proto, že jako jedno z prvních schémat tunelování byl použit modus operandi, kdy vlastník (zakladatel, podílník) čerpal úvěr (či s použitím spřízněných osob úvěry) v mnohonásobně vyšší výši, než byl jeho vlastní vklad. Úvěry nesplatil a banka následně zkrachovala; tím sice zcela znehodnotil svůj původní vklad, v podobě úvěrových peněz však „vydělal“ mnohonásobně více.

³⁷ Jde o jisté zjednodušení, ve skutečnosti má centrální banka celou řadu i jiných nástrojů.

Toto schéma je - pochopitelně s různými modifikacemi - navíc s oblibou používáno organizovaným zločinem k legalizaci prostředků z trestné činnosti (vzhledem k tomu, že v takto krystalické podobě bylo použito pouze v několika málo případech, mimo jiné u České banky), nelze soudit, že v této etapě události na bankovním trhu byl ve větší míře zapojen organizovaný zločin.

V této souvislosti je vhodné připomenout dva momenty: pád úplně první banky v ČR - banky Bohemia, kterou založil údajně bývalý důstojník StB (což by mohlo napovídat souvislost s minulým režimem) a pád Kreditní a průmyslové banky a podivné okolnosti ohledně původu peněz (při zakládání banky byly údajně použity finanční prostředky z provozování prostituce v Itálii, což by mohlo mít souvislost s italskou odrůdou organizovaného zločinu, tedy mafií nebo Cammorou³⁸ - šlo o tzv. křesťanského bankéře a velkého sponzora KDU-ČSL, která jeho dar po zveřejněných pochybnostech o původu finančních prostředků vrátila).

Ani na takto v podstatě primitivní jednání však náš právní řád nenašel ob-
ranu - v té době neexistovala skutková podstata trestného činu úvěrový podvod (pouze podvod), a i kdyby byla snaha jej použít, narazilo by se na další úskalí: totiž prokázání úmyslu trestný čin spáchat, což obecně vzato v podnikání lze velice obtížně - podnikání samo o sobě je riziko a ani sebelepší podnikatelský záměr nemusí být úspěšný. Navíc je nutno si připomenout výše uvedené konstatování o personálním obsazení bank a prostě konstatovat, že úvěroví pracovníci ani nebyli schopni rozeznat rizikový a řekněme podvodný podnikatelský záměr. Podnikatelské záměry v té době byly posuzovány značně formálně a bylo nutno se tak řečeno „trefit“ do poměrových ukazatelů³⁹; toto zadání trochu schopný ekonom hravě splnil. Úvěry byly, jak již bylo řečeno, navíc poskytovány pod silným politickým tlakem⁴⁰, a i kdyby tomu tak nebylo, pak libovolná banka musí provádět aktivní činnost.

Toto jednání - tedy neúhrada úvěru - je od roku 1997 trestným činem (§ 250b - úvěrový podvod), před touto novelou šlo o trestný čin podvodu. Problém spočíval a spočívá v prokazování úmyslu a navíc - úvěr by musel být použit v rozporu s podnikatelským záměrem či vysloveně pro osobní potřebu podnikatele. Nicméně - i když byl úvěr použit pro nereálný, špatný, či příliš rizikový⁴¹

³⁸ Jak již uvedeno, mohlo jít o legalizace výnosů z této činnosti.

³⁹ Toto konstatování vyplývá z předchozí praxe autora jako ekonomického poradce a externího spolupracovníka ČMZRB.

⁴⁰ Toto konstatování se pochopitelně týká pouze v té době státních či polostátních bank, nicméně soukromé banky se musely tomuto tlaku přizpůsobit.

⁴¹ Je známo, že rizikovým podnikatelským záměrům se brání poskytovat úvěry všechny banky na

podnikatelský záměr a podnikatel byl nucen ohlásit likvidaci, konkurs či vyrovnání, byl tehdejší zákon o konkursu a vyrovnání natolik nejednoznačný a obava bank před ztrátou z konkrétní likvidace natolik velká, že byly ochotny poskytovat odklady splátek, upravovat splátkové kalendáře, pozastavit sankce (sankční úvěry), dokonce poskytovat i další úvěr, že podnikatel mezitím mohl rozprodávat zásoby, vozidla, inventář a další hmotný majetek, aniž následovala okamžitá reakce banky. A pokud i podnikatel ohlásil likvidaci, ručil většinou nemovitostí (domy, rekreační sídla), či dokonce objektem, který za daný úvěr postavil⁴².

Tab. č. 3

Počet TČ (§ 250 b - úvěrový podvod) - statistika SZ

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	43	4	2	1	6	0	6	14	10
1999	222	20	18	20	35	31	21	31	46
2000	830	77	36	78	98	95	41	140	265
2001	2227	193	70	141	142	375	275	400	631
2002	5860	412	215	151	489	1073	728	1431	1361

Podíl TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	9,3%	4,7%	2,3%	14,0%	0,0%	14,0%	32,6%	23,3%
1999	100%	9,0%	8,1%	9,0%	15,8%	14,0%	9,5%	14,0%	20,7%
2000	100%	9,3%	4,3%	9,4%	11,8%	11,4%	4,9%	16,9%	31,9%
2001	100%	8,7%	3,1%	6,3%	6,4%	16,8%	12,3%	18,0%	28,3%
2002	100%	7,0%	3,7%	2,6%	8,3%	18,3%	12,4%	24,4%	23,2%

Meziroční nárůst TČ - statistika SZ

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	179	16	16	19	29	31	15	17	36
2000	608	57	18	58	63	64	20	109	219
2001	1397	116	34	63	44	280	234	260	366
2002	3633	219	145	10	347	698	453	1031	730

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	8,9%	8,9%	10,6%	16,2%	17,3%	8,4%	9,5%	20,1%
2000	100,0%	9,4%	3,0%	9,5%	10,4%	10,5%	3,3%	17,9%	36,0%
2001	100,0%	8,3%	2,4%	4,5%	3,1%	20,0%	16,8%	18,6%	26,2%
2002	100,0%	6,0%	4,0%	0,3%	9,6%	19,2%	12,5%	28,4%	20,1%

světě; ve fungujících ekonomikách se však určité finanční subjekty specializují právě na financování těchto rizikových podnikatelských záměrů.

⁴² Banky tak byly nuceny se zabývat i činností realitních kanceláří, řada z nich si proto zřídila vlastní realitní kanceláře.

Počet TČ - statistika soudů

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	x	x	x	x	x	x	x	x	x
1999	87	8	6	8	9	11	3	29	13
2000	261	32	14	9	22	39	14	45	86
2001	711	59	18	35	62	117	108	140	172
2002	2238	165	87	69	202	472	345	340	558

Podíl TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	x	x	x	x	x	x	x	x	x
1999	100%	9,2%	6,9%	9,2%	10,3%	12,6%	3,4%	33,3%	14,9%
2000	100%	12,3%	5,4%	3,4%	8,4%	14,9%	5,4%	17,2%	33,0%
2001	100%	8,3%	2,5%	4,9%	8,7%	16,5%	15,2%	19,7%	24,2%
2002	100%	7,4%	3,9%	3,1%	9,0%	21,1%	15,4%	15,2%	24,9%

Meziroční nárůst TČ - statistika soudů

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2000	174	24	8	1	13	28	11	16	73
2001	450	27	4	26	40	78	94	95	86
2002	1527	106	69	34	140	355	237	200	386

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 250b	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2000	100,0%	13,8%	4,6%	0,6%	7,5%	16,1%	6,3%	9,2%	42,0%
2001	100,0%	6,0%	0,9%	5,8%	8,9%	17,3%	20,9%	21,1%	19,1%
2002	100,0%	6,9%	4,5%	2,2%	9,2%	23,2%	15,5%	13,1%	25,3%

V souvislosti s touto statistikou je současně třeba upozornit na fakt, že do této skutkové podstaty se 'počítá' i trestný čin dotačního a subvenčního podvodu (viz níže kapitola Delikty proti veřejným rozpočtům), takže data mohou být zkreslená. Je z ní patrné, že v čase narůstá počet případů, které se daří 'dostat' před soud, což je nesporně pozitivní jev.

1.4. Kriminologická východiska zkoumání⁴³

Banky mohou být ohroženy trestnou činností jak z vnějšku, tak i zevnitř, tedy:

A. vnější prostředí

1. komitenti
2. klienti
3. ostatní

B. vnitřní prostředí

1. vlastníci (podílníci)
2. management
3. zaměstnanci

ad A1. Komitenti - vkladatelé

tato skupina je z hlediska páčání finanční kriminality nejméně nebezpečná a může znamenat nebezpečí pouze v případě nepozornosti bankovních přepážkových pracovníků; v současnosti je však potřeba upozornit na fakt, který může v budoucnu znamenat problém - existence různých kreditů (tedy možnosti povoleného přečerpání konta - jinými slovy úvěrování bez procedury ⁴⁴). Jde však o běžnou záležitost, částky kreditů nejsou nikterak vysoké a nepochybuji o tom, že banky tato rizika mají zkalkulována, z hlediska výzkumu je však nutno tuto formu zmínit;

ad A2. Klienti - podnikatelé

v této skupině jde o klasický úvěrový podvod, o nichž byly zmínky již výše. Není pochyb o tom, že banky se ze stavu počátku devadesátých let dostatečně poučily (pravda, v jednom období se z hlediska ekonomiky poučily až příliš a úvěry téměř neposkytovaly vůbec, čímž částečně podvázaly chod hospodářství). Existuje již rejstřík dlužníků, což je elementární a poměrně účinná obrana proti poskytování nových úvěrů již zadluženým subjektům. Současně se poučily i orgány činné v trestním řízení, takže lze soudit, že delikvence z této skupiny se ustálí na míru, běžnou v tržních ekonomikách (tedy že pokusy o úvěrový podvod sice nevymizí, nebudou ale rozhodující a v takové míře, jako v 90. letech 20. století);

⁴³ Členění převzato z Cejp, M., Baloun, V., Kadeřábková, D., Karabec, Z., Marešová, A., Scheinost, M.: *Výzkum organizovaného zločinu v České republice II*, Praha: IKSP, 1999 – část Baloun, V.: Finanční kriminalita.

⁴⁴ K tomu viz i Příloha č. 1 - Podvody s platebními kartami - jde o text poněkud humornějšího ražení, který však obsahuje základní typy těchto podvodů.

Klienti - nepodnikající fyzické osoby

tato skupina delikventů může narůstat v souvislosti se současnou snahou bank získat segment drobného bankovníctví, tedy získat drobnou klientelu (tato snaha v letech 1994–1998 téměř vymizela). Banky tak poskytují spotřebitelské úvěry v poměrně značné výši ve, lze říci, zkráceném řízení, na základě potvrzení o zaměstnání (podle zpráv, např. TV NOVA 4. 10. 2002, se množí v oblastech s vysokou mírou nezaměstnanosti trestná činnost úvěrových podvodů): na základě falešného potvrzení o zaměstnání žádost o spotřebitelský úvěr od bank, ale i od prodejců zejména spotřební elektroniky - zboží je posléze rozprodáváno do zastaváren a bazarů⁴⁵. Z hlediska práva jde o úmyslný úvěrový podvod; je trochu ironií, že nesplacené milionové tzv. 'podnikatelské' úvěry jsou z výše uvedených důvodů beztrestné, a tyto naivní podvody trestány jsou a budou. V současném období však stav úvěrů v tomto drobném bankovníctví nabyl značných rozměrů (odhaduje se, že v současnosti každá domácnost v ČR dluží 50 tis. Kč) a nad tímto stavem již vyslovila své znepokojení i centrální banka. Jde totiž o to, že ačkoli je míra zadlužení domácností v EU podstatně vyšší, jejich ekonomické a právní povědomí je podstatně jiné, nežli v ČR. Navíc v ČR je poměrně rozvolněný trh práce a existuje obava, potvrzená výše uvedenou informací, že tito drobní klienti prostě nebudou moci své závazky uhradit. Faktem ovšem je, že vzhledem k privatizaci bank by následky již zjevně nenesl státní rozpočet.

ad A3. Ostatní

do této skupiny lze řadit případy bank (které se ostatně množí (jako příklad lze uvést případ ze září 2002, kdy byl při přepravě hotovosti přepaden vůz bezpečnostní služby s celkovou škodou pro banku 100 mil. Kč), různé další loupeže a krádeže. S rozvojem elektronického bankovníctví do této skupiny nepochybně patří napadání bankovních dat hackery, prolomení bezpečnostních kódů bank a jednotlivých účtů a jejich 'vykrádání' apod. Lze sem řadit i podvody s bankovními kartami, což je delikvence, která se sice vymyká pojetí této studie, ale je nutno ji zmínit. Obávám se, že delikvenci z této skupiny se vymýtit nepodaří, naopak, že bude mít stoupající trend, mimo

⁴⁵ Obecně lze soudit, že činnost zastaváren a bazarů již dlouhodobě volá po zpřísněné legislativě.

jiné i proto, že rozvoj informačních technologií bude znamenat zvýšenou možnost průniku osob zvenčí ke kontům v bankách⁴⁶.

Ad B1. Vlastníci (podílníci)

Kriminalita této skupiny je v zásadě důvodem, proč se vůbec zabýváme finanční kriminalitou v tomto pojetí, proč vznikl a rozšířil se terminus technicus tunelování a proč se bankovní sektor ocitl v krizi. Jak již bylo zmíněno, vlastnický podíl v bance je mnohokrát menší, než jsou peněžní prostředky, které banka „obhospodařuje“. Modus operandi však byl, na rozdíl od pozdější kriminality ve spotřebních a úvěrových družstvech⁴⁷, přece jen sofistikovanější: jak již bylo zmíněno, byla tato delikvence prováděna v součinnosti s managementem banky cestou poskytování úvěrů. Tak bylo postupováno, mimo jiné, v případě České banky (beztrestně, byl vyšetřován pouze její ředitel) a dalších menších soukromých bank (zejména banky Moravia - viz níže); lze soudit, že modus operandi je již natolik známý a banky mají již natolik stabilní vlastníky či podílníky, že tento poddruh bude „vyhasínat“, i když, pochopitelně, zůstává latentní.

Ad B2. Management (vč. orgánů typu správní rada, dozorčí rada)

Delikvence managementu proti 'vlastní' bance může být (při platech, jaké jsou v bankovním sektoru zaznamenávány) trochu překvapivá, nepochybně však existuje; navíc k této skupině mohou být řazeny i delikty z nedbalosti (případ Komerční banky a Alana Baraka - již dlouho je vyšetřována členka managementu této banky, vč. obstavení majetku - dosud bez výsledku). V roce 2002 bylo sděleno obvinění členům statutárních orgánů České spořitelny, zatím není známo, jak vyšetřování pokračuje. Vzhledem k ukončené privatizaci bankovního sektoru lze předpokládat, že i delikvence této skupiny bude „vyhasínat“, nedá se ale vyloučit.

Ad B3. Zaměstnanci

K této skupině lze řadit trestnou činnost přepážkových pracovníků (různé typy zpronevěr apod.), což je ještě snadno odhalitelná a snadno dokazovatelná delikvence, dále různé formy tipaření, předávání důvěrných informací

⁴⁶ K tomu viz Příloha č. 2.

⁴⁷ Viz část o delikvenci proti spořitelním a úvěrovým družstvům.

o komitentech a klientech za úplatu apod. Do této skupiny lze řadit i různé formy součinnosti při legalizaci výnosů ze zločinu. Lze předpokládat, že systém poskytování úvěrů je již očištěn od možností uplácení úvěrových referentů.

Podstatně sofistikovanější delikvence zaměstnanců typu 'nabourání' se do počítačového systému banky bude už dokazovatelná obtížněji a podle vyjádření experta na bankovní zabezpečovací systémy k odhalení takovéhoho průniku bude docházet spíše náhodně. V této souvislosti je varující případ softwarového pracovníka firmy ČEZ (jde sice o případ z jiné oblasti, uváděn je pro dokumentaci typu tohoto deliktu), který úpravou programu falešně fakturoval a úhrady si nechával zasílat na svůj účet. Je v podstatě logické, že po odhalení se jeví tento delikt jako poměrně primitivní, po určitou dobu však byly faktury bez nejmenšího podezření propláceny. I známý případ pracovníka banky Baring, který z pobočky v Hong-Kongu prováděl operace ke škodě banky ve prospěch svůj a mateřská banka v Londýně na tuto činnost 'přišla' tak pozdě, že byla dokonce nucena vyhlásit úpadek, tuto tezi potvrzuje.

V souvislosti s výše uvedenou klasifikací je potřeba zmínit i další fakt, který sice s tématem přímo nesouvisí, pro kriminologický výzkum (a nejen pro něj) bude zřejmě tristní: banky nebudou chtít zveřejňovat a dokonce možná ani předávat k trestnímu řízení určité typy deliktů. Zdůvodnění je poměrně logické: jednak by tím byl dáván 'návod k použití', jednak - a to hlavně - by byla otřesena důvěra v tu kterou banku. Tento trend lze pozorovat i v zemích, kde bankovní sektor neprošel obdobnou negativní zkušeností jako v ČR, tím spíše je možno usuzovat, že se bude projevovat u nás. Jak již bylo výše zmíněno, samotná existence banky a důvěra v její bezpečnost (resp. v bezpečnost vkladů v ní) jsou do značné míry spojené nádoby; navíc na chyby tohoto druhu čeká konkurence a ta je v tomto sektoru značná. Bankovníctví obecně světově prodělává krizi: banky se setkávají (právě v souvislosti s konkurencí) s odlivem vkladatelů i klientů, klesá jejich rentabilita a nejen u nás musí sanovat peněžní ústavy stát (Japonsko, Německo). Tato bankovní krize má navíc spojitost i s propadem telekomunikací a dalších odvětví, založených na tzv. nové ekonomice, na propadu akciových trhů, spojených se skandálem kolem Enronu, WorldComu a pod. (k tomu viz: Světové bankovníctví se propadá do krize, příloha Zahraniční podniky, HN ze dne 30. 9. 2002, str. 16).

1. 5. Výběr typických 'bankovních' případů

Je jistou ironií, že **již v roce 1994** byl v týdeníku Ekonom zveřejněn text, který si pro svou tehdejší - ale do značné míry i dnešní - aktuálnost zaslouží být citován celý právě v úvodu této kapitoly. Text byl zpracován na základě materiálu, který tehdy předala mediím ČNB.

Devatero kvítí bankovní kriminality

Bankovní kriminalita je jednou z příčin úpadku malých českých bank, ke kterým došlo v posledních třech letech. Do České republiky bylo importováno mnoho druhů podvodných finančních schémat uplatněných „úspěšně“ v bankách. Kromě nejrozličnějších „zprostředkovatelských“ podvodů, „transferových“ podvodů, podvodů s akreditivy, šeky a kreditními kartami a počítačových podvodů se u nás objevil nový druh podvodu typu „prime bank guarantee“, který byl osudným pro banku Bohemia. Tento druh podvodu má mnoho podob a je založen na využití nezkušenosti bankéřů s prováděním záručních obchodů.

I ČNB byla konfrontována s obdobným typem podvodných operací. Na základě svých zkušeností sestavila dokument obsahující hlavní charakteristiky takovýchto operací a poskytla jej státním orgánům i tisku. Zabránilo se tak většímu rozšíření těchto praktik.

Do České republiky se v poslední době dostala řada falešných směnek znějících na vysoké částky, které se různé osoby snaží prodat tuzemským bankám (obvykle pod cenou a za zprostředkovatelskou provizi eskontující bance). Pokud se jedná o známé zahraniční firmy a padělek vypadá věrohodně včetně podpisu a avalu renomované zahraniční banky, je naděje na „úspěch“ u nezkušených bank poměrně velká.

Dalším novým typem finančního podvodu nabízeným řadě českých bank a dokonce i v jednom případě provedeným, je tzv. metoda Capital Deposit Confirmation. Podvodníci vylákají na bance potvrzení, že u ní mají deponován kapitál, který je čistý, nepochází z kriminální činnosti a nebude použit dříve než za určitou dobu a s tímto potvrzením se potom snaží získat úvěr od jiné banky či provést jinou finanční operaci, na níž by vydělali. „Deponovaný kapitál“ však obvykle není nic jiného než nekrytá vlastní směnka, padělané vkladové listy apod., které si podvodníci u dotyčné banky dají do úschovy. Tento druh podvodů je opět spojen s „provizí“ pro ochotného bankéře, bance jako takové však vzniká škoda poškozením jejího dobrého jména a možné právní spory s oběťmi podvodu.

Tunely a tuneláři

Kromě výše popsaných konkrétních druhů bankovních podvodů, které dostaly některé banky do větších či menších problémů, existuje nebezpečí pro bankovní sektor v tom, že v něm operovaly a stále operují netransparentní seskupení osob a firem, která jednají v dohodě s cílem odčerpat z bank peníze a přesunout je do prioritních oblastí svého podnikatelského zájmu (zejména do průmyslu). Skupiny jsou záměrně vytvořené jako nepřehledná vzájemně propojená síť osob a firem, jejichž vnějším znakem je častá změna názvu firem, jejich sídel, koloběh osob ve vedení a orgánech firem apod. V bankách se objevují v mnoha rolích: jako přímí či nepřímí vlastníci, členové statutárních orgánů nebo obchodní partneři, často hrají všechny role dohromady.

Metody, které používají, jsou například: prodej nelikvidních cenných papírů (většinou akcií svých satelitních papírových firem) bankám se závazkem zpětného odkupu v budoucnu, který není splněn. V bance potom zůstane nelikvidní aktivum nebo nezaplacený dluh, nákup cenného papíru od banky se závazkem odkoupit a povinnost banky prodat tento cenný papír zpět za mnohem vyšší cenu než byla cena nákupní, financování skupiny bankou formou „skrytého dlouhodobého bezúročného úvěrování“, které je prezentováno jako záloha na nákup cenných papírů pro banku. Tyto a podobné transakce mají řád stovek milionů až miliardy korun a pro banky znamenají skutečnou nebo potenciální ztrátu řádového charakteru, která může vést ke ztrátě likvidity banky a jejímu krachu. Tento druh finanční kriminality je zvláště obtížné včas odhalit běžnými metodami, protože může být dlouho zastřeno díky přeúčtování aktiv do jiných kategorií, neúčtováním o některých aktivech a pasívech apod., takže potenciální ztráta není z finančních výkazů patrná. Analýza zpracovaná Českou národní bankou nepřináší převratně nový pohled na české bankovnínictví. Je však překvapivě poctivým nealibistickým přiznáním existence problému, které odborná veřejnost dávno tušila. Nastal nejspíše čas takového přiznání.

Po prostudování tohoto textu a s přihlédnutím k době, kdy byl materiál publikován, se lze oprávněně ptát, zda státní orgány, vč. ČNB, vůbec měly snahu se s problémem (tedy finanční kriminalitou v bankovním sektoru) vypořádat. Částečně se - vzhledem k tomu, že drtivá většina případů 'velké' bankovní kriminality začala být šetřena až za sociálně demokratické vlády - vkrádá podezření na politickou vůli (či spíše nevůli) pravicových vlád a již zmíněná snaha získat bankovní podporu reformám.

1.5.1. případ Moravia Banky

Tento případ, který je do značné míry typický pro českou formu ekonomické kriminality, však současně může sloužit jako důkaz pro tvrzení, že finanční kriminalita má podobu, jakou, za normálních podmínek, nemá jiná forma ekonomické kriminality - útok vlastníka proti svému majetku. Navíc potvrzuje tezi, že klasifikovaná finanční kriminalita může být již svou podstatou organizovaná, aniž by nutně měla parametry organizovaného zločinu⁴⁸ a současně lze na tomto případě vhodně ukázat, jak a proč má finanční kriminalita u nás svá specifika (vč. politických souvislostí).

Moravia banka vznikla v době boomu bankovnínictví v roce 1992 jako regionální banka. Od roku 1996 hospodařila ztrátově, byla proto již v následujícím roce zařazena do tzv. stabilizačního programu centrální banky, v roce 1999 z něj byla vyřazena pro dlouhodobé neplnění ukazatelů, schválených při přijímání banky do

⁴⁸ Viz Cejp, M., Baloun, V., Kadeřábková, D., Karabec, Z., Marešová, A., Scheinost, M.: Výzkum organizovaného zločinu v České republice II, Praha: IKSP, 1999 - část Finanční kriminalita.

programu a poté vyhlásila konkurz. Svými parametry měla charakter malé banky: základní jmění 1,07 miliardy Kč, přes 120 tis. účtů s vklady kolem 9 mld. Kč. S ohledem na své regionální zaměření úvěrovala velké podniky severní Moravy (Vítkovice, ZPS a Vagónky Studénka), tedy vesměs podniky, na jejichž fungování měly zájem všechny vlády. Z toho důvodu ji také centrální banka zařadila do zmíněného stabilizačního programu a v roce 1997 jí uhradila za ztrátové úvěry téměř tři čtvrtě miliardy korun.

Pochopitelně neúvěrovala pouze velké státní či polostátní podniky; již v roce 1993 byl poskytnut 15 milionový úvěr leasingové společnosti Betafin, a.s., kterou vlastnili podnikatelé J.B. a V.Ch. (mimochodem druhý z nich je i společníkem z kapitálového trhu nechvalně známé společnosti ICEBERG, která stála v pozadí pádů dalších bank - Ekoagrobanky, První slezské banky a Podnikatelské banky). Podle zpráv z veřejných zdrojů byl jejich partnerem ve společnosti Betafin i bankéř G. z Moravia banky, který různým obchodním společnostem, patřících J.B. (ten se, mimochodem, posléze stal i předsedou dozorčí rady Moravia banky), poskytoval další úvěry. J.B. díky těmto úvěrům a prostřednictvím kapitálového trhu (tedy prostřednictvím svých kapitálových účastí v různých společnostech) banku ovládl (předpokládá se, že vlastnil přes 60 % majetku banky). Moravia banka tak měla ve svém úvěrovém portfoliu stamiliony úvěrů společností buď jím přímo vlastněných, nebo personálně propojených či jednajících ve shodě. Podle vyjádření z okruhu akcionářů Moravia banky přesahuje úvěrová angažovanost firem, vlastněných J.B., včetně záruk či zástav miliardu korun. K další formě tunelování se propůjčila i advokátní kancelář, spojená s tímto podnikatelem: banka platila za právní služby od loňského roku až 1,8 milionu korun měsíčně, a tyto prostředky se „přelévaly“ zpět do firem formou tzv. služeb: faktury za „spolupráci v oblasti výchovně-vzdělávací činnosti“ či „ekonomické poradenství“ se pohybovaly ve statisícových částkách.

J.B. byl zatčen v prosinci roku 2000 a obviněn v souvislosti s úvěrovým podvodem, k němuž mělo dojít v jím vlastněné firmě - Ingstavu Opava, spolu s dalšími čtyřmi lidmi. K trestně stíhaným přibyl pěticečlenné představenstvo Moravia Banky, jeden pražský podnikatel kvůli porušování povinností při správě cizího majetku a úvěrovému podvodu a výše zmíněný advokát (ten byl obžalován za machinace s bankovními pohledávkami ve výši půl mld. Kč, ty byly 'vyváděny' proto, aby banka nemusela vytvářet vysoké rezervy na rizikové úvěry); proti další členům skupiny je vedeno stíhání jako proti uprchlým.

V této kauze nejsou vyloučeny ani politické souvislosti: tato podnikatelská skupina sponzorovala ODS a majitel zmíněné advokátní kanceláře je znám dobrými kontakty s řadou čelných politiků. V souvislosti s tímto případem, a některé okolnosti to naznačují, se dokonce hovořilo o korupci v policii a justici (z policie unikla informace o důkazních materiálech, krajský obchodní soud vydal ve věci převzetí Ingstavu Opava (IO) novým vlastníkem několik předběžných opatření, kterými mu v tom zabránil; postup soudu označil známý advokát T. Sokol, právní zástupce nového vlastníka, až za protizákonný).

V září 2002 se celá kauza zkrachovalé Moravia Banky dostala před senát Krajského soudu v Ostravě. J.B. a jeho společníky viní státní zástupce z podvodu, zneužívání informací v obchodním styku a porušování povinností při správě cizího majetku za nejméně jednu miliardu korun. J.B. osobně navíc viní státní zástupce z podílu na krachu IO skrze jeho společnosti Betafin a 1. Hyberská. Podle obžaloby si IO měl půjčit 20 miliónů korun od společnosti Třebovická finanční jen proto, aby je poskytl Betafinu nebo 1. Hyberské.

Drobní klienti zkrachovalé banky dostali své peníze do 400 tisíc korun, nejvýše však 90 %, až v zimě roku 2000, kdy byli J.B. a bankéř G. už dva měsíce ve vazbě: Podle zákona č. 319/2001 Sb. byli odškodněni na sto procent ti majitelé běžných i devizových účtů u Moravia Banky, kteří v ní měli nejvýše 4 milióny korun. Pokud z likvidačního zůstatku zbudou vůbec nějaké další prostředky, budou odškodněny i jejich další nároky.

1.5.2. Komerční banka a Alon Barak

Případ Alona Baraka, resp. firmy B.C.L. Trading lze charakterizovat jako údajné profesionální selhání pracovníků Komerční banky: potvrzuje to úvodní tezi, že nezanedbatelné procento manažerů naší největší banky byli lidé profesionálně minimálně nekompetentní, v horším případě pak přímo (jakkoli nedokazatelně) úplatní.

V čase se celý případ vyvíjel následovně:

firmě B.C.L. byl hned v počátcích (červen roku 1996) přiznán limit pro otevírání akreditiv⁴⁹ ve výši **100 mil. USD**, přestože doporučený úvěrový limit byl pouze

⁴⁹ Dokumentární akreditiv jako bankovní instrument má jedno specifikum: formálně je vždy stoprocentně zajištěn, tzn., že čistá úvěrová angažovanost byla nulová. Z toho důvodu také nebylo případ nutno hlásit ČNB, protože tam se posílá seznam klientů s vysokou čistou úvěrovou angažovaností. Samozřejmě zcela jinou věcí je angažovanost hrubá, která. dosáhla 8,4 mld. Kč. Sice se od ní

850 USD, slovy osmsetpadesát \$ (doporučení dala firma Dun & Bradstreet, která při tom vycházela z nízkého základního kapitálu, předpokládaného propojení firmy B.C.L. s dalšími firmami, sídlícími na stejné adrese a z toho plynoucí možnosti přelévání kapitálu). Uvedený limit se zvýšil v červenci roku 1997 na 150 mil. USD, přestože již byla připojena poznámka o propojení firmy B.C.L. s dalšími firmami, které v předchozím období způsobily Komerční bance ztrátu ve výši 1,2 mld. Kč. Další zvýšení limitu bylo provedeno v červnu roku 1998 (200 mil. USD) s přílohou doporučení již zmíněné firmy Dun & Bradstreet o maximální výši úvěrového rámce 170 tis. USD. Návrh neobsahuje vyjádření cizích bank o stupni důvěryhodnosti klienta, přestože se v textu objevují tvrzení, že jejich stanovisko je pozitivní.

Konečně v červenci roku 1999 byl limit pro otevírání akreditivů snížen na nulu z důvodu:

- podezření na falšování dokumentů (přičemž již v prosinci 1997 byla Komerční banka upozorněna rakouskou bankou Central-Wechsel AG, že od firmy B.C.L. obdržela směnku, na níž byl zfalšován aval)
- ze zhoršeného ratingového hodnocení ze strany agentur (upozorňující na podkapitalizovanost firmy a její závislost na cizích zdrojích)
- z konečně uznaného faktu, že podnikatel v minulosti způsobil bance již výše zmíněnou ztrátu.

Policie obvinila celkem 11 osob (jak z řad členů představenstva, tak středního managementu) z trestných činů porušování povinnosti při správě cizího majetku a porušování závazných pravidel hospodářského styku. Odpovědnost členů představenstva plyne zejména z obchodního zákoníku, který stanoví, že členové jsou povinni vykonávat svou působnost s náležitou péčí. Obvinění však nebylo vzneseno vůči dlouholetému předsedovi představenstva a generálnímu řediteli Komerční banky, který nebyl fyzicky přítomen jednání, na němž se schvaloval limit pro B.C.L..

S tímto zdůvodněním však podle právníků nelze souhlasit, neboť podle interních materiálů Komerční banky šlo o usnesení „per rollam“, které znamená, že s každým 'absentujícím' členem představenstva je nutné dodatečně vejít ve styk a vyžádat si jeho souhlas (stanovisko). Pokud nesouhlasí, může vznést námitku, což právě tento vrcholný člen managementu neučinil. Navíc je neoddiskutovatelná jeho odpovědnost v oblastech procedur a kontrolních mechanismů. Je potřeba dodat, že v době šetření případu byl již senátorem, chráněným imunitou.

odečítala částka 3,5 mld. Kč, kterou B.C.L. složila v KOMBA, přesto rozdíl činil cca pět mld. Kč.

Podle dostupných zdrojů a podle publikovaných schémat obchodních vztahů pocházejí obchodní partneři B.C.L. z Ruska, Uzbekistánu, Slovenska a Polska. Firma B.C.L. v nich vystupuje jako prostředník, to zn. že je jak dovozcem, tak vývozcem. Komerční banka neměla povinnost zkoumat, zda zboží reálně existuje, rozhodující je předložení dokladů. Z toho vyplývá možné kriminální jednání firmy B.C.L., resp. samotného Baraka: pokud došlo k falšování dokladů, a toto falšování je nezpochybnitelné, pak je prokazatelný úmysl poškodit banku a to jak samotnou firmou B.C.L., tak jejími „dodavateli“. Nabízí se možnost, že šlo o spřízněné firmy a okamžik, kdy se přestalo platit (kdy tedy vznikla povinnost banky uhradit akreditiv) byl předem domluven.

Problém financování aktivit firmy B.C.L. může však být složitější o skutečnosti, která byla zveřejněna některými médii (jmenujme např. deník Hospodářské noviny z 9. 5. 2000). Pod titulkem „B.C.L. Trading využívala banku jako pračku špinavých peněz“ uveřejnily informaci, že podle policejních zdrojů se aktivitami této firmy zabývá vedle české rovněž maďarská a rakouská policie. Údajně tím, že miliardové půjčky kryla zfalšovanými doklady, využívala banku s největší pravděpodobností jako „pračku špinavých peněz“. Dne 2. 6. 2000 pak Hospodářské noviny uveřejnily překlad článku pražského zpravodaje listu Handelsblatt Joachima Wiedemanna „Mysteriózní obchody Baraka Alona“, v němž je obsaženo tvrzení, že „zárodkem podezřelého spolku firem může být síť podniků pocházející ještě z dob studené války tajnými službami střední a východní Evropy, jež si tímto způsobem opatrovaly západní technologie“. V článku se dále uvádí, že Alon je považován za jednu z hlav skupiny obchodníků, která se obohacuje předstíranými obchody a vymámenými úvěry.

Přestože celý případ je zatím stále ve stadiu vyšetřování, jsou již nyní na celý případ zveřejňovány názory, zpochybňující kriminalitu celé kauzy. Podle jednoho advokáta (JUDr. Lžíčar) nelze prokázat subjektivní stránku věci, tedy přímý nebo nepřímý úmysl; vyslovil však politování nad tím, že v roce 1990 bylo zrušeno ustanovení trestního zákona, které postihovalo nedbalostní formy jednání. Podle dalšího advokáta (JUDr. Teryngel) prý s ohledem na to, že rozhodnutí představenstva nelze považovat za jednání za společnost, by spíše odpovídal návod nebo organizátorství trestného činu porušování povinnosti při správě cizího majetku. Podle nejmenovaného odborníka na hospodářskou kriminalitu z řad policie by se však měly důkladně prověřit finanční poměry středního managementu banky a jejích rodinných příslušníků z důvodů možného úplatkářství.

Je minimálně podivné, že na tak závažném a komplikovaném případě pracoval v té době de facto jediný vyšetřovatel. To je v přímém rozporu s praxí v zemích EU, kde již ve stadiu policejního vyšetřování spolupracují odborníci z finančních prokuratur (jejíž zřízení se menšinové vládě M. Zemana nepodařilo prosadit). Nic by však nemělo bránit vytvoření interdisciplinárního týmu, který by - vzhledem k rozsahu a závažnosti případu s vyšetřovatelem spolupracoval. Policejní experti odhadují, že vyšetřování všech aspektů 'tunelu' v KB bude trvat ještě několik let. Vzhledem k tomu, že je v případě angažována zahraniční firma, je nutné žádat Rakousko a Izrael o tzv. mezinárodní právní pomoc - např. o výsledch Alona a poskytnutí některých dokumentů. Pro srovnání: v případě podvodníka Alima Karmova trvalo dva roky, než policisté dostali odpověď ze Švýcarska, a v případě údajných černých kont ODS trvalo české justici dva roky, než relevantní žádost do zahraničí vůbec předala. Průměrná doba čekání na odpověď je rok.

Nejpodstatnější na podvodu v Komerční bance je otázka, kde peníze vlastně skončily. Vše nasvědčuje tomu, že se žádné zvláštní pátrání nekoná, nepátrá se v osobních kontech podezřelých, nikdo zatím nezkoumá další podivné operace banky. Policie má k dispozici několik účtů, na něž se peníze přelévaly, než zmizely v zahraničí, zatím však nebyla vyžádána právní pomoc. Vedení policie údajně nevytváří podmínky, aby vyšetřovatel dostal včas všechny potřebné informace.

Podle zprávy z června 2000 sama Komerční banka, resp. její nové vedení, podalo občansko-právní žalobu na náhradu škody na bývalý management. Podle další zprávy z roku 2001 byl obstaven majetek členů středního managementu Komerční banky, zejména nemovitost (vila). Došlo k tomu sice v souvislosti s dalším velkým propadem KOMBA - financování firem bývalého předsedy ČMFS F. Ch., souvislost s tímto případem je nasnadě.

Podle důvěrné zprávy detektivní kanceláře (Velká Británie), kterou si sama KOMBA najala, mají obchody B.C.L. Trading napojení na již zmíněné zločinecké uskupení Semjona Mogileviče a celá transakce měla sloužit jako legalizace výnosů ze zločinu (praní špinavých peněz). Je přitom - bohužel - vyslovena oprávněná domněnka, že střední management KOMBA se této činnosti vědomě zúčastnil, čímž se celý případ z tzv. rizikového podnikání či nedbalosti, posouvá do trestní kategorie zločinného spolčení. Již v roce 1997 byla KOMBA upozorněna rakouskou Central Wechsel und Creditbank (CWAG) na podezření, že firma B.C.L. „pere špinavé peníze“. Další upozornění tohoto typu od téže banky došlo o rok později, tedy v roce 1998 a jako podpůrný důkaz o neserióznosti Alona Baraka byla navíc předložena již výše zmíněná směnka, na niž byl zfalšován aval; tato směnka byla mimochodem důvodem, proč do věci zasáhl INTERPOL a zahájil vyšetřování na Slovensku, v Rakousku a v Maďarsku. KOMBA však ani na tato upozornění

nereagovala; nové vedení, které se již případem Barak zabývalo, tento případ pojímalo čistě ekonomicky, tedy zkoumáním možností, jak se od dokumentárních akreditivů „odpoutat“, aniž bance vznikne škoda. V praxi by toto řešení znamenalo, že by se KOMBA - pokračujíc v obchodech s B.C.L. Trading - vědomě dopouštěla legalizace výnosů ze zločinu a proto byla tato varianta zamítnuta.

1.5.3. Vzestup a pád IPB

O IPB byla řeč již několikrát - šlo o jednu ze státních bank, která se velmi rychle přizpůsobila změně podmínek na bankovním trhu. Tím, že se jí podařila fúze s Poštovní spořitelnou, se stala po Komerční bance druhou největší polo-státní bankou v zemi a silně konkurovala v sektoru drobného bankovníctví do té doby monopolní České spořitelně. Kromě těchto základních aktivit IPB rozvíjela aktivity snad ve všech oblastech peněžnictví: vlastnila svou pojišťovnu, stavební spořitelnu, hypoteční banku, leasingovou společnost apod.; tyto aktivity zastřešoval IPB Holding.

Prvním problémovým krokem managementu (nikoli tedy protiprávním) byla tzv. divoká privatizace banky. Rozhodnutím valné hromady byl již v roce 1993 navýšen základní kapitál banky: tohoto navýšení se účastnil management a obchodní společnosti (dosavadní akcionáři banky, mimo jiné i Charouz Holding, známý svými aktivitami ve světě automobilového sportu), očividně jednající ve shodě (do české cesty privatizace zapadá fakt, že tak učinili za úvěrové prostředky IPB); nezúčastnil se jej do té doby majoritní vlastník (tedy český stát). Tento postup je - bohužel - obecně s úspěchem využíván proti minoritním akcionářům - v současné době je veden právní spor o jeho legálnosti či nelegálnosti.

Na tomto místě je nutno učinit obsáhlejší poznámku: citovaný spor rozhodl Ústavní soud tak, že zrušil výjimky v privatizaci státních podílů, při nichž noví vlastníci nemuseli nabízet drobným akcionářům odkup. Ústavní soud tak odmítl argument protistrany, podle níž šlo u této výjimky o veřejný zájem na dokončení transformace ekonomiky a vyšším příjmem do státního rozpočtu. (Lidové noviny z 13. 3. 2003, rubrika Názory)

Stát svůj - již minoritní podíl - posléze prodal japonské společnosti Nomura, pro kterou to však byl pouze spekulativní nákup (slovo spekulace však v tomto případě není použito bez obvyklého pejorativního nádechu - skupina Nomury se tím netajila). Z toho důvodu také neměla v úmyslu banku spravovat, tedy zbavit ji množství špatných úvěrů, a provozovat, ale měla v úmyslu IPB prodat dalšímu, tentokrát již skutečně strategickému partnerovi. Stát z pochopitelných důvodů již

zasáhnout nemohl, takže sice došlo ve shodě se smlouvou k navýšení základního jmění IPB o šest mld. Kč; současně však došlo k vyvedení 70 mld. Kč aktiv IPB na jiné společnosti a odprodeji lukrativních majetků (zejména Plzeňský Prazdroj či Radegast), za které Nomura inkasovala 20 mld. Kč. Stát sám na prodeji svého podílu „vydělal“ pouhých 3,031 mld. Kč, šlo tedy o prodej velice nevýhodný.

Další problém nastal pak v roce 1997 - členové topmanagementu byli zatčeni a obviněni ze zpronevěry. Zde evidentně došlo k pochybení orgánů činných v trestním řízení a je v zásadě možné, že v pozadí stály i jiné důvody: v podstatě šlo o spekulativní nákup akcií Vojenského projektového ústavu za cenu vyšší než byly běžně obchodovány (v pozadí transakce však nebyl nákup VPÚ, ale nákup jeho sídla na exponovaném místě centra Prahy). Po měsíci ve vyšetřovací vazbě byli všichni propuštěni, vyšetřování pokračovalo bezvýsledně.

Počátkem roku 2000 bylo jasné, že IPB se nachází na pokraji zhroutení, nastal téměř klasický výše zmíněný run na banku, který v zásadě není schopna ustát žádná banka. Proto ČNB sáhla ke krajnímu řešení: 16. června 2000 došlo k uvalení nucené správy na IPB a za poněkud dramatických okolností (ozbrojené policejní komando) byl dosazen nucený správce. IPB byla prakticky ihned „předána“ ČSOB, která v té době již byla zcela privatizována a dosavadní akcionáři IPB byli - ve shodě s výše zmiňovanou změněnou strategií ČNB - fakticky „vyvlastněni“. Toto převzetí bylo široce komentováno politiky - Václav Klaus jako předseda PSP ČR dokonce hovořil o „loupeži za bílého dne“, následně byla zřízena parlamentní vyšetřovací komise, mimo jiné i proto, že vláda vyhlásila neomezené krytí ztráty IPB. Faktem je, že ČSOB o IPB usilovala již v roce 1994 (jak výše zmíněno, šlo o etapu fúzí a stát měl tehdy v obou bankách majoritu) a lze se i domnívat, že ona tzv. divoká privatizace byla 'odvetným krokem' managementu na toto úsilí. Náklady této transakce se dosud liší: podle některých ekonomů přijde akce IPB stát na 180 miliard korun, exministr financí Jiří Rusnok tvrdil, že ztráta bude „jen“ 90 až 95 miliard.

Teprve nyní je však rozkrýván skutečný stav IPB - došlo např. k vyvedení majetku ve výši 40 mld. Kč do kajmanského fondu Tritton, dále došlo k odprodeji cenných papírů v hodnotě 20 mld. Kč dalším zahraničním fondům, jejichž jediným akcionářem byla Meespierson Management Cayman, Ltd., údajně proto, že se tím vyváděla špatná aktiva - viz výše uvedený případ Moravia Banky (v podstatně větším rozměru, pochopitelně). Je však zajímavé, že Nomura velice usiluje právě o správu těchto 'kajmanských' aktiv; byla - před uvalením nucené správy - dokonce ochotna odprodat státu zbytek IPB za jedno euro.

Jakkoli zatím nelze říci, že došlo k delikventnímu jednání (resp. se jej nepodařilo prokázat), práce, týkající se finanční kriminality se bez zmínky o problematice neobejde; jednak jako dokumentace souvislosti s netrestní legislativou, jednak pro ilustraci škodlivosti propojení investičních privatizačních fondů s bankami (tuto problematiku trhy řeší další část studie). Jde totiž o fakt, že IPB spravovala majetek I. Investiční, která patřila k největším fondům po provedené privatizaci a tím měla vliv na jí spravované společnosti (jakkoli se hovořilo o 'zdech' mezi správcí fondů a jimi zřízenými fondy. Fakt je, že díky kupónové privatizaci získala IPB minimálně vliv v českých pivovarech a že vyvedení akcií těchto pivovarů (konkrétně Plzeňský Prazdroj a Radegast) patří k velice sporným krokům Nomury a je předmětem mezinárodní arbitráže.

Pro dokreslení lze připojit chronologii jak působení IPB, tak ve druhé tabulce chronologii působení NOMURY na našem teritoriu; z ní sice nevyplyvá trestná činnost, je však charakteristická pro danou etapu ⁵⁰:

Tab. č. 4a

datum

20. 2. 1992	Schválen privatizační projekt IB, podle nějž měla být IB prodána v kupónové privatizaci s tím, že stát si ponechá 47,42% akcií, RIF 3%, 80 IPF bude mít 42,38% a před 30 tisíc dalších individuálních investorů bude sdílet 7,20%. Následující den založil FNM Investiční banku a.s. 1.-10.12.1993 FNM rezignoval na své přednostní právo podílet se na navýšení základního jmění IB. Podle Vyšetřovací komise Poslanecké sněmovny neexistuje o tomto rozhodnutí žádný záznam. Majetkový podíl FNM tak klesl na 36,50%. => cf. 21.2.1992, 14.12.1993
14. 12. 1993	Mimořádná VH IB rozhodla o sloučení s Poštovní bankou a o novém názvu IPB. IPB tak nyní měla 3500 pracovišť pro drobné bankovní služby. Tímto sloučením se díky akciím České pošty státní podíl v IPB lehce zvýšil na 39,25%, později však dalším navýšením ZJ opět klesl - na 37,54%.
29. 4. 1994	Prosazení tzv. „zlaté akcie“ pro FNM na valné hromadě IPB, tj. právo mít 4 zástupce v dozorčí radě, právo svolat valnou hromadu a určitá práva veta na rozhodnutí valné hromady. Jako zástupci státu byli navrženi Jindřich Kapoun za FNM, Jan Klacek za ČNB, Zdeněk Kruliš za Ministerstvo hospodářství a J. Weigl za Úřad vlády ČR. Výsledkem však bylo opět jen formální a pasivní chování, i přes dostatečně velké pravomoci.

⁵⁰ „Chronologie“ byla stažena z Internetu z anonymní stránky - odpovídá nicméně všem známým faktům a proto byla zařazena do této studie.

3. 5. 1996 Mladá fronta Dnes napsala, že IPB už neovládá stát, ale firmy kolem IPB, v nichž rozhodující slovo má management IPB. Došlo k tiché privatizaci.
29. 5. 1996 Akcionáři na valné hromadě rozhodli o upsání akcií ve výši 1,158 miliardy korun. Na globální depozitní certifikáty (GDR), zbylo pouze 352 miliónů korun. Charouz holding získal na valné hromadě IPB místo v dozorčí radě, neboť patřil k významným akcionářům IPB. Charouz holding tak zkonsolidoval svůj podíl v IPB na 10–15%.
- X. 1996 Nomura nabídla IPB strategické partnerství namísto zrušené emise GDR.
27. 11. 1996 Souhlas vlády s prodejem zbývajících podílů akcií v IPB, jako poradce byla vybrána firma Salomon Brothers.
- XII. 1996 Nomura vstoupila prostřednictvím amsterodamské firmy IMP Finance do tuzemské společnosti Nutshell, která již vlastnila určitý balík akcií IPB. Následnými nákupy soustředila firma pro Nomuru těsně méně než 10% akcií IPB, aby nemusela své podíly zveřejňovat. Ředitel tuzemského zastoupení Nomury Eduard Onderka byl současně jednatelem firmy Nutshell, která podle výpisu SCP jednala ve shodě se skupinou akcionářů reprezentovaných současným managementem IPB.
- III. 1997 Vyhlášeno výběrové řízení na prodej IPB, do kterého se přihlásila ING a Nomura. Nomura svou nabídku doplnila oznámením, že jedná ve shodě s dalšími akcionáři, která jí dává kontrolu nad balíkem 49,373% akcií. Další jednání se soustřeďovala právě na Nomuru. ING Bank byla požádána, aby svou nabídku podržela. => cf. Prosinec 1996
7. 7. 1997 Nomura předložila závaznou nabídku s tím, že je platná do konce července.
23. 7. 1997 Vláda ČR vydala rozhodnutí o privatizaci 36,29 % akcií (FNM 31,48 %, Česká pošta 4,45 %, MF ČR 0,35 %) společnosti Nomura Belgium S.A., cena za 36,29 % byla stanovena na CZK 5,88 mld. S možností cenu upravit podle výsledků mimořádných auditů IPB, z nichž jeden měla iniciovat Nomura a druhý stát.
24. 7. 1997 Předseda KDU-ČSL Josef Lux pohrozil vystoupením z vládní koalice, protože je ODS a ODA přehlasovaly v jednání o prodeji IPB Nomuře. Vládní představu o privatizaci IPB Lux prý pokládal za netransparentní a nevýhodnou pro stát.
22. 9. 1997 Price Waterhouse z pověření Nomury a Ernst & Young z pověření vlády zahájily audit v IPB, podle původních plánů měl trvat měsíc, ale vzhledem k rozsahu auditu se protáhl; případným arbitrem mezi možnými různými závěry obou auditů měla být Deloitte Touche.
19. 11. 1997 Nomura se snažila srazit cenu za IPB na co nejnížší přípustnou mez, tedy ke 2 mld. Kč Prvním signálem, podle řady zdrojů, byl významný rozpor auditorských firem Price Waterhouse a Ernst & Young o hodnotě IPB.
23. 12. 1997 Bankovní trojka odložila svůj souhlas s navýšením základního jmění IPB. Stát v reakci na tvrdé podmínky kupujícího zvažoval i možnost, že od prodeje třetí největší banky odstoupí. Nomura dostala čas do 15. 1. 1998, aby svůj zájem o koupi potvrdila, což Nomura učinila den před vypršením této lhůty.

19. 1. 1998 výsledkem jednání mezi FNM a japonskou Nomurou o koupi 36 procent akcií IPB byly dvě varianty, které se lišily cenou a rozsahem pevných smluvních závazků pro Nomuru. O variantách mimořádně jednala vláda, avšak žádnou z variant nevybrala. Tento mandát ponechala na FNM. Podstatou rozdílu jednotlivých variant bylo, že buď FNM získá větší výnos a omezí své podmínky pro chování Nomury ve vztahu k IPB, nebo stát přijme nižší cenu a Nomura více strategických závazků. V obou variantách zůstala povinnost pro Nomuru navýšit základní jmění IPB o šest miliard korun a pro FNM předkupní právo na akcie IPB po dobu pěti let. Podmínky navýšení kapitálu IPB měly být dohodnuty v samostatné smlouvě a až poté, co se obě strany dohodnou na základních parametrech.
20. 1. 1998 Parafován text dohody, který reflektoval požadavky Nomury na změnu privatizačních podmínek, jež schválila vláda v červenci 1997. => 4. 3. 1998
4. 3. 1998 Vláda ČR změnila na základě jednání s investorem název nabyvatele podmínky privatizace: bude se prodávat společnosti Nomura Europe za cenu CZK 3,031 mld., Nomura se zavázala navýšit základní jmění banky o šest miliard korun. => cf. 23. 7. 1997
8. 3. 1998 FNM podepsal s Nomura Europe Smlouvu o prodeji a koupi akcií IPB a.s.
9. 3. 1998 Valná hromada IPB. Generálním ředitelem a předsedou představenstva se stal Jan Klacek. Tesař byl zvolen předsedou dozorčí rady banky, Nomura získala dvě z dvanácti křesel. Akcionáři Investiční a Poštovní banky se dobrovolně vzdali předkupního práva a schválili smlouvu o navýšení základního jmění banky o šest miliard korun ve prospěch společnosti Nomura Europe. Kromě zvýšení kapitálu, které mělo proběhnout do konce března, se Nomura zavázala zajistit podle potřeby dalších šest miliard korun pro IPB jako podřízený dluh. Po zvýšení kapitálu banky se podíl Nomury vyhoupl téměř na 70 %, čímž se výrazně nařídily podíly dosavadních akcionářů. Randall Dillard potvrdil, že akcionáři již s Nomurou jednali o možnosti úvěru na nákup akcií, aby obnovili ztracené pozice. Lidé, odvolaní z managementu banky, přešli do dozorčí rady, a rozložení sil tak zůstalo prakticky stejné jako před prodejem státního podílu.
26. 5. 2000 Generální ředitel ČSOB Pavel Kavánek zaslal ministru financí nabídku na převzetí IPB (Tzv. Pařížský dokument).
30. 5. 2000 Generální ředitel ČSOB a prezident KBC Remi Vermeiren prezentovali Pařížský dokument guvernérovi ČNB Tošovskému a ministru financí Mertlíkovi na společném jednání v Paříži.
Odpoledne - Dobíhala jednání o tzv. kooperativní variantě.
Noc - Vláda souhlasila se zavedením nucené správy.
16. 6. 2000 IPB dopisem žádá ČNB o úvěr ve výši 10 mld. s ohledem na výběr vkladů klientů.
18. 6. 2000 Auditor vydal zprávu pro nuceného správce o hospodaření banky za rok 1999, z níž vyplývalo, že „opravná položka na ztráty z úvěrů a na snížení hodnoty investičních cenných papírů by měla být navýšena o částku, která významným způsobem převyšuje vlastní jmění banky.“
19. 6. 2000 V 6:00 prodána IPB Československé obchodní bance.

23. 6. 2000 Byla mezi MF ČR a ČNB podepsána státní záruka a dohoda o plnění státní záruky.

Tab. 4b

- 1990 Nomura, která patří k největším a nejrazantnějším hráčům na globálních kapitálových trzích, vstoupila do střední Evropy; nejprve do Maďarska a poté i do Československa, kde pomáhala SBČS získat úvěrový rating a stabilizovat měnu vůči koši zahraničních měn. Nomura také vydávala první investiční obligace a v roce 1994 spolupracovala na rozdělení měny a vydala první obligace vlád nástupnických států.
- X. 1996 Nomura nabídla IPB strategické partnerství namísto zrušené emise GDR.
18. 10. 1996 Mluvčí IPB potvrdil, že banka obdržela od Nomury nabídku strategického partnerství.
- XII. 1996 Nomura vstoupila prostřednictvím amsterodamské firmy IMP Finance do tuzemské společnosti Nutshell, která již vlastnila určitý balík akcií IPB. Následnými nákupy soustředila firma pro Nomuru těsně méně než 10 % akcií IPB, aby nemusela své podíly zveřejňovat. Ředitel tuzemského zastoupení Nomury Eduard Onderka byl současně jednatelem firmy Nutshell, která podle výpisu SCP jednala ve shodě se skupinou akcionářů reprezentovaných současným managementem IPB.
- III. 1997 Vyhlášeno výběrové řízení na prodej IPB, do kterého se přihlásila ING a Nomura. Nomura svou nabídku doplnila oznámením, že jedná ve shodě s dalšími akcionáři, která jí dává kontrolu nad balíkem 49,373 % akcií. Další jednání se soustřeďovala právě na Nomuru. ING Bank byla požádána, aby svou nabídku podržela. => cf. Prosinec 1996
18. 4. 1997 Nomura předložila nabídku na koupi minoritního podílu akcií IPB.
30. 4. 1997 Jiří Tesař a Libor Procházka byli zatčeni pro podezření z nelegálních transakcí v souvislosti s nákupem 86 % akcií ve firmě VPÚ Deco od lucemburské firmy PTE. Podle HN se jim dává za vinu zpronevěra zhruba 100 miliónů korun. Obvinění bylo vzneseno na popud Ministerstva financí.
21. 5. 1997 Tesař i Procházka byli propuštěni z vazby, vyšetřování však pokračovalo dále; Jiří Tesař oznámil, že v čele banky setrvá pouze do řádné valné hromady (26. 6. 1997), ale ve funkci přesto zůstal i po ní.
27. 5. 1997 Mimořádná valná hromada IPB, do představenstva byl zvolen Eduard Onderka, zástupce společnosti Nomura International (tedy dva týdny před předložením závazné nabídky Nomurou).
6. 7. 1997 Nomura předložila závaznou nabídku s tím, že je platná do konce července.
23. 7. 1997 Vláda ČR vydala rozhodnutí o privatizaci 36,29 % akcií (FNM 31,48 %, Česká pošta 4,45 %, MF ČR 0,35 %) společnosti Nomura Belgium S.A., cena za 36,29 % byla stanovena na CZK 5,88 mld. S možností cenu upravit podle výsledků mimořádných auditů IPB, z nichž jeden měla iniciovat Nomura a druhý stát.

Sněmovní komise se snažila objasnit, jak rozhodoval stát v Investiční a Poštovní bance, a to od doby jejího vzniku až do uvalení nucené správy v roce 2000 a jejího prodeje ČSOB. Materiály pak předala vrchnímu státnímu zastupitelství v Praze, aby mohla být prošetřena případná trestněprávní odpovědnost lidí, kteří rozhodovali za stát.

Podle agenturní zprávy (HN z 22. 5. 2002, „Policie nechystá žádná obvinění kvůli pádu IPB“, str. 3) se vyšetřovatelé - na rozdíl od sněmovní vyšetřovací komise - nedomnívají, že by měl jít někdo před soud zato, že se stát v roce 1993 nezúčastnil navyšování základního jmění v bývalé Investiční a Poštovní bance, čímž ztratil vliv na privatizaci banky. Šetření v této věci bylo odloženo. Ke stejnému závěru se chýlí i vyšetřování okolností uvalení nucené správy na IPB v roce 2000. Vyšetřovatel rovněž konstatoval, že při vyšetřování činnosti IPB v letech 1997 až 2000 přišla policie na řadu nových skutečností. Odmítl je však nyní zveřejnit, mohou být totiž využity během trestního řízení. Potvrdil dále, že policisté prověřují i činnost statutárních orgánů společností Nomura. Sněmovní komise rovněž požadovala, aby se policie zabývala prodejem IPB do rukou ČSOB, a vyšetřila, zda nebyl poskytnutím státních garancí porušen zákon. Toto šetření ještě neskončilo.

Vedle toho se vyšetřovatelé zabývají i jednotlivými transakcemi a finančními operacemi Investiční a Poštovní banky. „Rozhodnutí v jednotlivých kauzách lze očekávat průběžně. V nejbližší době bude ukončen případ obchodování s akcemi RIF, a bude postoupen státnímu zástupci,“ uvedl vyšetřovatel^{51 52}.

1.5.4. případ Česká spořitelna

Česká spořitelna je do tohoto materiálu zařazena pro úplnost, neboť v roce 2002 bylo zahájeno trestní stíhání 7 členů topmanagementu a členů volených orgánů; jsou obviňováni z porušování povinností při správě cizího majetku a ze zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění, čímž měli způsobit spořitelně až miliardovou škodu. Je však nutno říci, že konání těchto vyšetřovaných se nikterak nevymykalo z jednání valné většiny osob, zúčastněných na bankovním trhu v inkriminovaných letech - špatné úvěry, rizikové obchody apod., snad s jediným

⁵¹ Žaloby na některé případy podala jak ČNB, tak i později ČSOB jako nabyvatel.

⁵² Vyšetřovatel, kriminální rada L. však ještě v roce 2002 ukončil svou činnost u policie ČR.

rozdílem: stát⁵³ si nikdy nemohl dovolit ČS nechat padnout, už vzhledem k její výše zmíněné a historicky dané drobné klientele.

Z toho by se dala odvodit i jistá 'bezstarostnost' jejího managementu při provádění bankovních spekulací a bude věcí vyšetřování dokázat úmyslnost jejich konání.

1.6. Pachatelé

Jistá kategorizace pachatelů byla provedena již výše: vyplývá z ní fakt, že banky jako sektor peněžnictví jsou mimořádně ohroženy riziky ze všech možných společenských skupin a společenských prostředí. Je logické, že méně sofistikované způsoby (již zmíněná ozbrojená loupež 100 mil. Kč - údajně největší loupež v ČR, či taktéž výše zmíněné úvěrové podvůdky v řádu stovek tisíc), jakkoli jsou sice protizákonné, přesto lze soudit, že jejich společenská nebezpečnost je podstatně nižší než sofistikovaná kriminalita, mnohdy navíc těžko dokazatelná a proto nepotrestaná. Pokud by cílem nějakých dalších etap výzkumných prací na ekonomické kriminalitě měl být zevrubnější výzkum pachatele, lze říci, že se rekrutují ze všech společenských skupin; od zločineckého podsvětí vč. organizovaného zločinu přes řadové občany po vyšší společenské vrstvy.

Zbývá zodpovědět otázku, kam přišly ony miliardy (uvádí se částka 500 mld. Kč, což je pro srovnání cca 70 % státního rozpočtu)? Především je potřeba říci, že 'přímé' úvěrové podvody se na této částce podílely z cca 10 % (tedy 50ti miliardami). I to je jistě značná částka, přesto však poněkud snesitelnější.

Odpověď na tuto otázku je rámcově uvedena již v úvodu, zaslouží si však zopakování: jde o částku, která byla 'přelita' formou úvěrování podnikatelských aktivit do domácností formou mezd a platů. A to nejen zaměstnaných přímo podnikateli, ale prostřednictvím státního rozpočtu, kam plynuly daně, i zprostředkovaně zaměstnaným (státní správa, rozpočtové organizace). Pro potvrzení této teze lze ukázat na bankovní statistiku, podle níž průměrná česká domácnost zvýšila objem svých úspor pětinašobně (z původních 40 tis. Kč na 200 tis. Kč). K tomu lze připočítat i např. počet účtů stavebního spoření, počet hypoték ap. Existuje přímá relace mezi dynamicky rostoucími objemy úspor domácností a stejně dynamickým růstem objemu nedobytných úvěrů podniků (jde totiž o to, že šlo o úspory domácností,

⁵³ A to v této situaci a u podobného peněžního ústavu žádný stát; dokonce i maximálně liberální USA odškodňovali drobnou klientelu po pádu spořitelny.

nikoli o spotřebu, která by hnala poptávku nahoru). K tomu lze připočítat i značně nerovnovážnou úrokovou politiku bank (o níž je zmínka výše) a máme odpověď na otázku, jak vznikla ona částka kvalifikovaných úvěrů.

1.7. Poškození

Dlužno dodat, že kriminalita proti bankám postihuje značnou část populace, a v případě odškodnění obětí na účet státu postihuje populaci celou. Viktimologické zkoumání zde evidentně ztrácí smysl (obdobně jako je tomu u pachatelů), neboť poškození a to i 'pouze' z okruhu klientů dané banky se rekrutují ze všech společenských vrstev od běžných občanů po podnikatele. Je však potřeba upozornit i na další fakt, jenž v takovém rozsahu nezaznamenává jiná forma kriminality: na fakt existence skupiny, kterou lze nazvat sekundárně poškození. Tímto označením lze označit skupinu, která - ačkoli s danou bankou neměla absolutně nic společného, přesto může např. přijít o zaměstnání a upadnout do osobních těžkostí proto, že jejich zaměstnavatel byl v důsledku této formy kriminality nucen vyhlásit konkurs apod.

Příloha č. 1:

Jak připravit banku o peníze pomocí platební karty

Neviditelný pes 25. 7. 2001

Lucie Kařízková, www.penize.cz

1) Nesplácíme to, co jsme utratili.

Vycházíme z faktu, že většina bank na českém trhu má málo kvalifikovaných, ale dost velmi tolerantních úředníků. Ráno se umyjeme, oblékneme do saka, do ruky kufříček a nahodíme úsměv sebevědomého a úspěšného člověka. Přijdeme k přepážce, kde zažádáme o otevření účtu a platební kartu s co možná nejvyšším limitem. Vždy se snažíme dostat kartu kreditní, ale ani debetní není k zahazení. Máme-li kartu kreditní, pak ji vybereme a nebudeme splácet. Máme-li kartu debetní, musíme zjistit, jak moc je naše nová banka on-line. V případě, že je naprosto on-line a odečítá peníze z účtu již na základě autorizace, máme smůlu. Přes nulu nás nepustí. Pokud odečítá peníze až po zúčtování, pak máme šanci. Jednoho dne půjdeme k bankomatu a vybereme všechny peníze (pokud nám to limit umožní - tady se ukáže, jak moc jste se snažili u přepážky). Vzhledem k tomu, že některé karty nesou informaci o výběru pouze jeden den a druhý si nic nepamatují, můžeme druhý den opět vybrat tu samou částku. A rázem máme peníze navíc. Myslím, že to není příliš výhodný způsob, jak vybrat kartu, protože peněz není tolik, aby se vám to vyplatilo, a navíc banka z vás peníze dostane i s úroky (půjčku jste přece nechtěli).

2) Kartu ukradneme nebo najdeme

Tento druh zneužití karty se podílí asi šedesáti procenty na celkových ztrátách z platebních karet. Zneužití je velmi jednoduché. Najdeme něčí kartu, popřípadě ji někomu ukradneme. A hurá na velké nákupy. Naučit se podpis není zase až tak těžké, pouze si musíme dávat pozor, zda náhodou nemáme v ruce kartu druhého pohlaví. Pozor, také se Vám může přihodit spousta věcí, se kterými jste nepočítali:

- a) Karta již může být zablokována a prodavače při autorizaci vyjede status, který ji bude informovat, že karta je kradená nebo ztracená. V lepším případě vám kartu nevezme a v horším zavolá policii.
- b) Nepodepíšete se dost věrohodně nebo začnete být podezřelý, pak si prodavačka vyžádá váš průkaz totožnosti pro ověření. V lepším případě vám uvěří báchorku, že ho zrovna nemáte u sebe, ale že jinak ho vždy nosíte, pak vám kartu pouze nepřijme. V horším případě vás dostane do rukou policie.
- c) Není na kartě dost peněz, pak můžete získat maximálně infarkt při čekání na autorizaci.
- d) Nemluvím o svědomí, že okrádáte nějakého člověka.

3) Ukradneme kartu sousedovi ze schránky, když budeme trpěliví, dostaneme i PIN kód.

Tento způsob se podílí téměř sedmi procenty na všech ztrátách. Lze využít toho, že většina bank zasílá karty poštou. Některé i PIN. S kartou v ruce si můžeme dělat co chceme. Na podpisový proužek se podepíšeme sami, tudíž tak, jak nám to vyhovuje. Poté můžeme jít buď do bankomatu, pokud máme i PIN, nebo do obchodu, když PIN nemáme. Opět vstupujete do rizika. Jsou banky, které nové karty blokují ihned při vydávání a aktivují až po telefonickém oznámení klienta, že kartu obdržel. Samozřejmě můžete zkusit zavolat jménem klienta a požádat o aktivaci, ale znáte všechny údaje, které uvedl při zakládání účtu a heslo pro ověření? Víte jistě, že banka hovor nenahrává? Půjdete-li nejdříve do

bankomatu, pak pravděpodobně o kartu ihned přijdete. Máte-li PIN, pak je karta stejně blokována a bankomat ji pohltí. Nemáte-li PIN, pak existuje deset tisíc různých kombinací. Nemá cenu zadávat datum narození,... PIN je určen náhodně, nikoliv na přání. I když třeba v USA si klient může PIN určit. Americké ženy nejčastěji volí PIN: 5683 Američtí muži : 2337 Nehleďte v tom záhadu. Stačí když se podíváte jaká písmena se nacházejí na klávesnici (telefonu: pozn. VB) pod čísly. Ženy: LOVE, Muži: BEER. V případě, že půjdete rovnou platit lehce získanou kartou, pak vstupujete do stejného rizika, jako v předchozím případě, kdy se při autorizaci může zjistit, že karta je blokována.

4) Můžeme zkusit padělat kartu. (Counterfeit Card)

Padělání karet se celosvětově podílí na ztrátách asi šesti procenty. V Čechách je to něco kolem tří procent, ve Velké Británii ale až dvacet pět procent. Co potřebujeme? Plastiky - nejlépe pravé, údaje osob, emboser nebo indent, odvalu. Z počátku budeme muset velmi investovat a poté kupovat zboží, kterého se snadno zbavíme za slušnou cenu. Nelze vykonat sám, tzn. musíte sehnat několik lidí - lidé jsou nejslabší článkem a mohou kdykoli promluvit. V obchodech se zbožím, po kterém půjdete (elektronika), jsou většinou kamery. Také sehnat plastiky není jednoduché, o emboseru ani nemluvě.

5) Nepravá žádost o kartu (Fraudulent Application)

U nás téměř nemožné. Ochranou proti tomuto podvodu, který se podílí na ztrátách jen jedním procentem, je ověřování dokladů při zakládání účtu. Nicméně v USA, kde je možné žádat o kartu poštou, se to dříve stávalo. Člověk zfalšoval údaje: jméno, adresu atd., na které mu byla karta vydána. Chvilí kartu používal, ale neplatil. Později, když na něm chtěla banka peníze vymáhat, s překvapením zjistila, že tento člověk vůbec neexistuje. Jo, Amerika.

Samozřejmě jde banku okrást, ale já si myslím, že to za riziko jít do vězení a připravit se o pár let celkem krátkého života nestojí.

Příloha č. 2:

Velké britské internetové banky terčem hackerů Neviditelný pes 20.4.2001

Alespoň čtyři velké britské internetové banky se staly terčem útoků hackerů. Tato informace byla tento týden zveřejněna ve Velké Británii, při příležitosti založení speciální policejní jednotky, která se má zabývat zločiny, spáchanými na internetu. V každém případě, kdy se hackerům podařilo proniknout do internetové banky, byly prý ukradeny statisíce liber, avšak **banky oznamují tyto zločiny policii jen neochotně, protože se obávají, že by publicita těchto trestných činů poškodila důvěryhodnost bankovníctví na internetu.**

Policistům, kteří bojují proti organizovanému zločinu, se podařilo - navzdory dementi bank - identifikovat několik hackerů, jimž se podařilo do bank úspěšně proniknout. Cílem nové britské policejní jednotky je právě identifikovat internetové zločince, kteří falšují identifikační kódy úvěrových karet i jiných elektronických zařízení. Nová jednotka má zatím čtyřicet policistů a do dvou až tří let získá ještě dalších čtyřicet. Ministr vnitra Jack Straw konstatoval, že britská vláda hodlá věnovat v nadcházejících třech letech 25 milionů liber na boj proti zločinnosti. "Technologie mění způsob, jak se nyní páchají trestné činy," konstatoval Straw. "Zločinci hledají příležitosti, jak získat co největší finanční částky s co nejmenším rizikem a v současnosti existují obrovské možnosti pro svět organizovaného zločinu jak využívat těchto nových technologií. Peníze budou v budoucnosti elektronické, a tak se přesouvá i organizovaný zločin do oblasti nejnovějších technologií."

Tisková konference k založení nové policejní jednotky se konala v londýnském Science Museum, Muzeu vědy, kde je v současnosti výstava o internetové zločinnosti. Na výstavě je i exponát o jednom velšském teenagerovi, který byl obviněn, že získal z internetu 20 000 identifikačních údajů o majitelích úvěrových karet. Jiný exponát informuje o tom, jak protipodnikatelští hackeři zaútočili na internetové stránky společnosti Nike. Šéf nové jednotky konstatoval, že existuje rostoucí ilegální kultura, která realizuje podvody, vydírání, propírání špinavých peněz, zabývá se pedofilií a šíří rasovou nenávist.

Policie však podle něho ani nebude náhodně kontrolovat internetové stránky, ani nebude číst soukromé emaily. Britský zákon to neumožňuje. Číst soukromé e-maily smí britská policie jen na základě příkazu podepsaného samotným ministrem vnitra. Avšak Jack Straw potvrdil, že poskytovatelé internetových služeb budou muset policii dávat k dispozici „komunikační podrobnosti“ o účtech svých zákazníků, aby mohla policie identifikovat příjemce e-mailů i servery, které navštívili.

John Wadham, ředitel organizace Liberty, která se zabývá ochranou lidských práv, konstatoval: „Vítáme, že byla tato jednotka vytvořena, ale zároveň by měly vzniknout spolehlivé záruky, že je zajištěno soukromí lidí užívajících internetu - to by mělo být porušeno jen v případech, kdy vznikne silné podezření, že došlo k trestnému činu.“

Hacking - policie rozeznává tři druhy hackerů:

hackeři pro zábavu nedělají většinou nic jiného, než že proniknou, kam je přístup zakázán;

druhou skupinu tvoří osoby, které elektronicky kradou peníze, a vandalové, kteří provádějí na různých serverech sabotáž;

Třetím druhem hackerů jsou političtí aktivisté, jací například umístili na stovkách serverů apely proti využívání jaderné energie.

2. Delikvence proti kapitálovým trhům

Tato kapitola se zabývá delikvencí proti kapitálovému trhu, který lze charakterizovat i jako soustavu kolektivního investování (oblastí těch finančních institucí, které se zabývají obchody s cennými papíry a obchody na kapitálových trzích; tedy tím, jak se delikvence projevuje v institucích, které spravují zejména podnikatelské a osobní finance). Proti těmto institucím byla, je a s jistotou lze říci, že i bude, páchána řada deliktů - ať již úmyslných, nedbalostních či takových, které se pohybují na rozhraní trestného činu a podstoupení neúměrného rizika).

Kapitálové trhy, resp. jejich projevy, mají totiž v systému tržní ekonomiky své naprosto zásadní místo; určují jak soustavu vlastnických vztahů, tak i bezproblémové fungování celé ekonomiky. Přesto jak v úvodu uvedeno, je studie zařazena na druhé místo: jde jednak o historický ekonomický vývoj (kapitálové trhy v dnešním pojetí vznikly jako odpověď na zcela určitou ekonomickou etapu v době, kdy banky z různých důvodů již nemohly stačit financovat ekonomickou realitu), jednak se delikvence proti kapitálovým trhům objevila v ČR až po rozsáhlém delikventním napadení bank.

Jde o maximálně složitou problematiku i vzhledem k tomu, že v před-listopadovém období se problematika kapitálových trhů ani na specializovaných ekonomických školách téměř nevyučovala.

Vzhledem k použité metodě transformace ekonomiky (zejména tzv. kupónové privatizace) bude nutno se zabývat i touto politicko-ekonomickou problematikou, neboť s jejími důsledky se na tomto úseku potýká ČR dodnes.

2.1. Historie a teorie kapitálových trhů

V učebnicích se uvádí, že moderní kapitalismus jako systém vznikl v průběhu 18.–19. století, jako odpověď na zámořské objevitelské cesty a na rozvoj výrobních sil na základě lidského poznání. Tomu odpovídá i vznik a vývoj kapitálových trhů, jejichž rozvoj klademe do období kolem roku 1790, kdy v Anglii začaly vznikat první akciové společnosti ve skutečně moderním pojetí a kdy byla také přijata první právní úprava.

Historicky první cenné papíry však byly směnky a 'obchodování' s nimi (to bylo vysvětleno v předchozí kapitole). Historii tohoto prvotního trhu s cennými papíry lze klást dokonce až do období křížáckých válek (tedy do roku 1199). Obdobně lze historicky doložit vznik burzy (tedy místa, kde se většina obchodů s cennými

papíry odehrává) - za jakési zárodky lze považovat právě vznik bankovníctví a obchodování se směnkami v italských městských státech (Florence, Benátky, Janov). Později se centrum ekonomického vývoje posunulo na západ - do flanderských Brugg. V obchodních místnostech rodiny van der Burse (jejich obchod byl označen třemi měsíci) se scházeli převážně italští obchodníci (podle jména rodiny se slovo burza stalo označením místa obchodu s cennými papíry). Nutno dodat, že i tam se 'obchodovalo' převážně se smenkami.

Plnohodnotný trh s cennými papíry se začal uskutečňovat až se vznikem akcií, resp. akciových společností - první historicky zaznamenané společnosti byly zakládány již koncem 14. století a vrcholu svého prvotního rozvoje dosáhly v 16. století (to mělo souvislost zejména s rozvojem objevitelských cest a, pochopitelně, s rozvojem zámořského obchodu), není proto překvapující, že první společnosti, které lze označit za akciové, vznikaly v tehdejších světových obchodních centrech, tedy v Anglii (známá Východoindická společnost) a v Nizozemí; s určitým zpožděním k tomu došlo i ve Francii v období vlády regenta Filipa Orleánského (kde reformu financí, která vedla k zakládání prvotních společností tohoto typu uskutečňoval John Law - tedy Skot, založil mimo jiné i Mississippskou společnost. Tato společnost, resp. její úpisy vyvolaly silnou vlnu spekulací v již víceméně moderním pojetí - následný skandál související s uměle „vyhnanou“ cenou těchto úpisů společnost i samotného Lawa zlikvidoval.).

V Anglii koncem sedmnáctého století vlna zakládání společností kulminovala (mimo jiné byla tehdy založena i Bank of England) a vyvrcholila v roce 1711 založením společnosti South Sea - byl jí udělen monopol na obchod se Španělskem). I tato společnost se stala obětí spekulativního finančního skandálu, který již vyvolal nutnost právní úpravy; Anglie tak, jako tehdy nejsilnější ekonomická velmoc, ukazovala ostatnímu světu cestu.

Původní společnosti - jak vyplývá i z názvů - byly původně zakládány pod přímou patronací krále (či jako v případě Francie regenta) a dostávaly svého druhu monopol na obchod s určitým územím; teprve později začaly vznikat „podnikatelské“ akciové společnosti a vyvolaly tak nutnost vzniku první právní úpravy: ta byla přijata v roce 1720 v Anglii jako tzv. Bubble Act (proti společnostem nafouknutým jako bubliny - na základě zmíněného skandálu společnosti South Sea - trochu to připomíná případ Enron, tedy enronitidu).

Tento zákon směřoval především proti zneužívajícímu jednání - prohlašoval za neplatné každé jednání směřující k poškození veřejnosti a zakazuje určitá

konkrétní jednání; současně zakázal zakládání akciových společností bez výslovného povolení parlamentu (tedy již nikoli krále, což mělo souvislost s tím, že v Anglii mezitím proběhla tzv. Slavná revoluce z roku 1642 proti králi Karlu I., vedená O. Cromwellem, pozdějším lordem protektorem), který se vcelku pochopitelně k jejich vydávání stavěl velice zdráhavě. Protože však Bubble Act znesnadnil vznikání nových společností a neměl ani očekávaný efekt v oblasti protiprávních jednání, byl v roce 1825 zrušen. Vznik společnosti na základě zvláštního zákona parlamentu byl totiž velmi obtížný a drahý; běžně se proto mohly tvořit jenom společnosti bez právní subjektivity, přesto počet společností narůstal.

Trading Companies Act z roku 1834 již dovoľoval, aby společnost získala právní subjektivitu patentem, neumožňoval však omezení odpovědnosti. Tuto možnost poskytl až v roce 1837 zvláštní zákon. Vrcholem tehdejší legislativní úpravy se stal Stock Companies Act z roku 1844; ten přinesl do anglického práva nové principy, jež v něm zůstaly dodnes zachovány.⁵⁴ Právní principy akciových společností kontinentu se vyvíjely podle poněkud jiných zásad (viz poznámka pod čarou), základní zásada však je zachována - soustředění kapitálu za účelem podnikání.

Kapitálový trh tvoří tedy obchodování s cennými papíry: zákonitě tedy vzniká otázka, co cenné papíry vlastně jsou?

Cenné papíry jsou obecně listiny, které ztělesňují právní majetkový nárok vlastníka cenného papíru na finanční plnění (s rozvojem výpočetní techniky není nutnou podmínkou nároku písemná forma, stačí záznam na účtu v paměti počítače.) V nejširším slova smyslu jsou cenné papíry bankovky, akcie, dluhopisy, atd., ale i poštovní známky. V užším slova smyslu se cenné papíry chápou jen jako dluhopisy a akcie.

Cenné papíry se dělí podle několika hledisek:

1. podle práv, která osvědčují:

- a) cenné papíry osvědčující věcná práva, tj. zejména pozemkové dlužní úpisy, hypoteční zástavní listy;
- b) dlužnické závazky, tj. dluhopisy, dlužní úpisy, směnky, šeky, vkladní knížky, vkladové listy, vkladové certifikáty, státní pokladniční poukázky apod.;
- c) cenné papíry reprezentující členství nebo podíly v podnikatelské společnosti, tj. především akcie;

⁵⁴ Další historický exkurs již nemá valný smysl - pro další informace lze odkázat na článek prof. JUDr. Ireny Pelikánové „Akciové společnosti“, zveřejněný na Internetu a datovaný 27. 4. 1996; ten současně kromě historických souvislostí obsahuje i exkurs do různých právních úprav akciových společností. Dále je možno informace o dějinách akciových společností získat z publikace Cameron, R.: Stručné ekonomické dějiny světa. Praha: Victoria Publishing 1966.

2. podle převoditelnosti:

- a) cenné papíry na doručitele, jejichž převod se uskutečňuje pouhým předáním;
- b) cenné papíry na jméno, které jsou vázány na konkrétní osobu (osoby) a jejichž převod vyžaduje splnění určitých přesně stanovených právních formalit;
- c) cenné papíry na řad (tzv. ordrepapíry);

3. podle výnosu:

- a) cenné papíry pevně zúročitelné, kdy úrok je sjednán v konkrétní výši na celou dobu existence závazku, např. dluhopisy;
- b) cenné papíry zúročitelné podle pevně stanoveného pravidla, tj. zpravidla s vazbou na pohyblivou základnu (např. diskontní sazbu), např. dluhopisy v inflační ekonomice;
- c) cenné papíry s proměnlivým výnosem závislým na konkrétních skutečnostech, např. hospodaření společnosti, rozdělování zisků apod., to jsou především akcie;

4. podle motivu uložení hodnot:

- a) cenné papíry ukládací, tj. takové, které skýtají pravidelný a známý výnos, např. dluhopisy;
- b) cenné papíry spekulativní, tj. takové, jejichž výnos je nejistý a značně pohyblivý, např. akcie;

5. podle délky splatnosti:

- a) cenné papíry krátkodobé, tj. s dobou splatnosti zpravidla do 1 roku, např. obchodní směnky, vkladové certifikáty na majitele, státní pokladniční poukázky;
- b) cenné papíry dlouhodobé, tj. s dobou splatnosti 5, 10, 15, 20, 30 let i více nebo neomezenou, např. akcie a některé dluhopisy.

S ohledem na to, že tématem výzkumu není kapitálový trh sám o sobě, ale delikvence proti němu, bude v dalším pojednáno již pouze o dvou typech cenných papírů, tedy akcií a dluhopisů (jde totiž o základní instrumenty trhu s cennými papíry):

Akcie je tedy cenný papír, který dokládá **vlastnictví jako podíl na kapitálu** akciové společnosti. Zní většinou na pevnou peněžní částku na akcii vyznačenou, která je její nominální hodnotou; výjimečně zní na podíl jako část akciového vlastnictví (tzv. akcie kvótní). Cena, za kterou se akcie prodává, je její kurs, svému majiteli přináší akcie výnos, zvaný dividendy, který je proměnlivý podle úspěšnosti hospodaření akciové společnosti a pravidel rozdělování zisku. Počet akcií, které budou vydány, jejich jmenovitou hodnotu a výši akciového kapitálu určují stanovy akciové společnosti. Při založení akciové společnosti „upisují“ zakladatelé akcie, tj.

buď skládají kapitál nebo jej splatí. Po splacení jsou jim vydány akcie jako osvědčení o vlastnickém podílu na akciovém kapitálu.

Akcie sestává ze dvou částí: z pláště a z kupónového archu. Kupóny jsou poukázky na každoroční podíl na zisku (dividendu), zvláštní část kupónového archu tvoří talon, tj. poukázka na vydání nového archu. Majitel akcie má vedle práva na dividendu právo na účast při jednání a hlasování na valné hromadě (při „non-voting shares“ toto právo nemá) a právo na podíl z výtěžku při likvidaci akciové společnosti.

Akcie se dělí na **akcie na majitele**, které se převádějí při koupi a prodeji pouhým předáním, a na **akcie na jméno**, k jejichž převodu je potřeba právní akt.

Podle rozsahu práv akcionářů se **akcie** převážně rozlišují na **kmenové a přednostní (prioritní)**, které zaručují vlastníkům některá zvláštní práva, např. právo na pevnou dividendu bez ohledu na výši zisku společnosti, nebo se přiznává větší počet hlasů na jednu akcii.

Zvláštním typem akcie je tzv. **zlatá akcie**, která dává majiteli právo veta při hlasování na valné hromadě akcionářů. Majitel akcie nemá právo zastupovat nebo řídit společnost ani požadovat vyplacení svého podílu (kromě likvidační kvóty) s výjimkou „redeemable preference shares“ k určitému datu. Může však akcii prodat.

Tržní cenu akcie (kurs) ovlivňuje řada činitelů, především hospodářská a politická situace v zemi, mezinárodní situace, všeobecná úroková míra (cena akcie se vypočítá jako jistina, kdy dividendy představuje analogii úroku), očekávaný výnos, délka doby do splatnosti dividendy a v neposlední řadě spekulace. Akcie se obchoduje na burze nebo mimo burzu. Přijetí akcií společnosti na burzu je možné po rozsáhlé proceduře a její podmínkou je transparentnost hospodaření společnosti a řádně vedená evidence hospodaření. Pohyb kursů akcií zachycují indexy, vypočítané za vybrané společnosti podle skupin (např. akcie obchodních domů, podniků průmyslu a stavebnictví, finančních institucí apod.). Burzy publikují reprezentační index, který je váženým průměrem kursů vybraných akcií, např. pro burzu v New Yorku je to Dow-Jones index, pro burzu v Tokiu index Nikkei a pro frankfurtskou burzu Deutscher Aktienindex (DAX). Koupě a prodej akcií jsou motivovány specifickými vlastnostmi těchto cenných papírů, kterými se liší od jiných druhů. Výhodou vlastnictví akcií je značná ochrana před znehodnocením výnosu inflací, možnost rychlé přeměny v hotovost a zpravidla vyšší výnos vyplývající z většího rizika z možné finanční ztráty při pohybu kurzů akcií nebo změnách výše dividend, než je tomu u jiných cenných papírů. Riziko je největší nevýhodou držby akcií spolu s nutností

sledovat faktory, které ovlivňují kurzy akcií. Určitou zvláštností v hospodaření akciových společností je jejich snaha po stabilizaci výše dividend. Za tím účelem vypisují obligace, tzn., že si vypůjčují od věřitelů určité částky na zvýšení svých výnosů.

Obligace či také dluhopis - cenný papír vyjadřující **dlužnický závazek emitenta vůči každému vlastníku tohoto dokumentu**; v ČR cenný papír, s nímž je spojeno právo majitele požadovat splacení dlužné částky ve jmenovitých hodnotách a vyplacení výnosů z něj k určitému datu a povinnost osoby oprávněné vydávat dluhopisy tyto závazky splnit.

Základní typy dluhopisů:

- a) státní obligace, státní půjčky, pokladniční poukázky;
- b) podnikové obligace, depozitní certifikáty, vkladové listy;
- c) komunální obligace;
- d) hypoteční a jiné zástavní listy;

Dalším termínem, který je v souvislosti s kapitálovými trhy nutno vysvětlit, jsou tzv. opce, tedy smlouvy:

Opce je smlouva mezi dvěma obchodními partnery, která dává kupujícímu právo, ale ne povinnost, koupit příp. prodat stanovené finanční instrumenty za předem stanovenou cenu k stanovenému datu nebo během stanovené doby; kupující opce musí zaplatit prodávajícímu (vypisovateli) za získané právo opční prémii. Opce tak umožní zbavit se rizika ztráty při chybné spekulaci na vývoj kurzu či ceny. Rozlišuje se **poptávková opce** (put option) a **nabídková opce** (call option). Podle evropské opce je možno volbu učinit jen v určitém dni, podle americké opce do určité doby (během určité doby do určitého dne);

Nákupní opce je takový druh opce, kdy majitel získává právo nákupu stanoveného množství finančních instrumentů v předem stanovené ceně a v přesně určeném termínu nebo během stanovené doby; za získané opční právo platí majitel prodávajícímu opční prémii; prodávající (vypisovatel) kupní opce je zavázán poskytnout na požádání majitele opce stanovené finanční instrumenty v souladu s podmínkami uzavřeného opčního kontraktu.

Prodejní opce je takový druh opčního kontraktu, kdy majitel získává právo prodeje stanoveného množství určitého finančního instrumentu v předem stanovené ceně

a v přesně určeném termínu nebo během stanovené doby; prodávající (vypisovatel) je zavázán na požádání majitele opce finanční instrumenty v souladu s podmínkami uzavřeného opčního kontraktu odebrat; majitel musí za získané právo zaplatit vypisovateli opce opční prémii.

Jako jeden z modernějších nástrojů (v podstatě od počátku 70. let minulého století) se rozvíjí obchody s tzv. **financial futures** (adekvátní český překlad neexistuje, jde o termínované obchody). Futures⁵⁵ je pro obě zúčastněné strany závazná dohoda prodat nebo koupit stanovené množství finančních nástrojů k budoucímu datu za cenu dohodnutou předem. Transakce financial futures se poprvé objevily na burze International Monetary Market v roce 1972 a předmětem obchodu byly devizy. Současné futures lze rozdělit na tři skupiny:

- devizy;
- zúročitelné finanční nástroje;
- indexy kurzů akcií.

Tyto specifické finanční instrumenty uvádíme jen pro úplnost.

Konečně poslední termín, který je nutno v této části zmínit, jsou tzv. **margin, půjčka na nákup cenných papírů**. Jde o standardní nástroj používaný na kapitálovém trhu. Jde v zásadě o standardní úvěr, úročený úrokovou sazbou, která odpovídá běžným úrokovým sazbám. Za úvěr se v zásadě ručí hodnotou cenných papírů. Problém margin obchodů je v tom, že na rostoucím trhu lze zisky ze spekulací s cennými papíry značně zvýšit, při klesajícím trhu však stejně narůstají ztráty. Trochu to připomíná českou tzv. privatizaci na úvěr (podnik byl prodán na úvěr, zárukou byl sám podnik; pokud se vydařil podnikatelský záměr, mohl být úvěr splácen, pokud nikoli, podnik se ocitl v konkursu a úvěr, vč. dluhové služby se stal jednou z pohledávek za jměním). Problém margin obchodů je v tom, že se uplatňují zejména při spekulacích s akciemi, což je obecně jeden z nejrizikovějších obchodů s cennými papíry. Na kapitálové trhy obecně a na obchody s akciemi obzvláště působí řada faktorů, které nejsou tak dalece příliš racionální (nálada na trhu ap.), a proto se doporučuje zejména běžným investorům investovat prostřednictvím

⁵⁵ K futures je uváděna v ekonomických publikacích anekdota: *Stěžuje si obchodník druhému: „Ty sardinky, co jsi mi prodal, byly úplně zkažené.“ Druhý odpoví: „Vždyť ty tomu nerozumíš, ty sardinky jsou na obchodování, ne k jídlu.“* (Beneš, V., Musílek, P.: *Burzy a burzovní obchody*. Praha: Informatorium 1991, str. 192). Už z této anekdoty je patrné, že v obchodech s těmito nástroji může docházet k různým formám delikventního jednání apod.

fondů, které už z povahy věci mají vyrovnané portfolio (investují do dluhopisů, jiným komodit, akcií apod.), takže jejich ev. ztráty mohou být sanovány zisky z obchodů dalších.

Lze se domnívat, že pro naprosto ***základní uvedení*** do problematiky je tento teoretický exkurs postačující ⁵⁶ (tématem práce není ekonomická, ale kriminologická problematika); s dalšími teoretickými pojmy se setkáme v kapitole věnované kolektivnímu investování (zejména s pojmy jako investiční společnost, různé druhy investičních fondů apod.). S kriminologií však již úzce souvisí další - dnes již taktéž historický - exkurs do problematiky české ekonomické transformace, která probíhala zejména v první polovině 90. let minulého století (třeba dodat, že dosud není zcela ukončena).

2.2. Delikty na kapitálovém trhu - časové dělení

Pro účely této výzkumné studie byla pracovně ⁵⁷ rozdělena delikvence na kapitálovém trhu podle času na:

1. první etapa - privatizace (kupónová metoda, privatizační fondy),
2. druhá etapa - 'standardní' ⁵⁸ fungování kapitálového trhu.

2.2.1. Delikty období privatizace

Jak bylo již v úvodu konstatováno, československá (pro zjednodušení dále pouze česká) ekonomika byla před rokem 1989 téměř úplně zestátněna. Tento proces měl svou historickou genezi; započal již po II. světové válce znárodněním majetku kolaborantů a zrádců, pokračoval po únoru 1948 znárodněním klíčového průmyslu a postupně dospěl až ke stavu před r. 1989, tedy ke třem formám vlastnictví (které existovaly téměř výhradně): státní, družstevní a osobní (soukromý sektor, který částečně existoval, byl absolutně i relativně parciální).

Po roce 1989 byl proto podniknut pokus tuto ekonomiku odstátnit, deetativovat s představou, že jakýkoli soukromý vlastník se o svůj majetek bude starat lépe, než stát, tedy vlastník de facto anonymní. Kromě známých a logických

⁵⁶ Obecně však lze říci, že pouze tento teoretický náčrt kapitálových obchodů ukazuje možnosti delikventního jednání.

⁵⁷ Jde totiž o to, že u kupónové privatizace nešlo o investování kapitálu, ale šlo primárně o odstátnění.

⁵⁸ Standardní je v uvozovkách, neboť kapitálový trh v ČR dosud standardně nefunguje – není zdrojem kapitálu formou emisí CP (snad kromě dluhopisových emisí), slouží víceméně ke spekulacím

způsobů, jako restituce, přímé prodeje státního majetku do soukromých rukou, bezúplatné převody (týkaly se především majetku státu převáděného na obce) apod., skupina ekonomů pod vedením tehdejšího ministra financí Václava Klause zvolila jako objektivně nejspravedlivější (a také nejrychlejší) cestu tzv. kupónovou privatizaci, tedy 'investování' občanů formou tzv. investičních kupónů. Ti měli své investiční kupóny, získané bezplatně⁵⁹, investovat do vybraných podniků v dané hodnotě podle 'ceny' toho kterého podniku a jejich poptávka mohla být uspokojena nebo nikoli; pak se mohli zúčastnit dalšího kola atd. atd., což mělo pokračovat do doby, než všichni držitelé investičních kupónů (DIK) budou se svou poptávkou uspokojeni. Pak měl následovat již standardní postup: do té doby státní podniky se měly změnit v akciové společnosti, investiční kupóny (resp. ta která část, za kterou si ten který účastník 'nakoupil') se měly proměnit v akcie, DIK-ové se měli stát standardními akcionáři, volit správní radu, dozorčí radu apod. tak, aby mohl začít fungovat kapitálový trh⁶⁰ jako podmínka nutná, bez níž je nemyslitelná tržní ekonomika. Problém však byl v tom, co již v té době vystihla E. Klvačová, tehdejší mluvčí ministerstva pro správu národního majetku a jeho privatizaci: „Základní stavební kameny zákona o velké privatizaci pocházejí z rozbořené budovy centrálního plánování, v níž platí jediné pravidlo: totiž pravidlo o absenci jakýchkoli pravidel.“ (in: P. Frič a kol.: Korupce na český způsob, Praha 1999).

Další představou byla teze o tzv. transparentním vlastnictví. To možná platilo o přímých prodejkách a restitucích (a to pouze v první fázi), neplatilo to vůbec o vlastnictví z kupónové privatizace, zejména poté, co do hry vstoupil (a dlužno dodat, že přes odpor Václava Klause a dalších ekonomů jeho skupiny) nestandardní prvek, kterým byly tzv. investiční *privatizační* fondy (dále jen IPF); nutno zdůraznit slovo privatizační, neboť investiční fondy samy o sobě jsou naopak velice standardní prvek na kapitálovém trhu. Problém byl v tom, že když kupónová privatizace počínala hrozit krachem (kupónovou knížku si 'zakoupila'⁶¹ jen velice malá část občanů) vstoupil do hry V.K. a jeho Harvardské privatizační fondy (o nich bude pojednáno níže); jeho agresivní reklamní kampani s tzv. jistotou desetinásobku se podařilo podstatně zvýšit zájem o celou tuto akci. Tento postup začaly kopírovat i další IPF (které jej navíc různě modifikovaly - občanům byly dokonce okamžitě vykupovány již pouhé kupónové knížky), takže v konečné fázi se sice podařilo

⁵⁹ Tisícikoruna, za níž se kupónová knížka prodávala, byl pouhý správní poplatek.

⁶⁰ Jde samozřejmě o zkratkovitý popis, nicméně se domnívám, že pro daný účel postačující.

⁶¹ Zakoupila není přesný název, k tomu viz poznámku výše.

podchytit zájem občanů, ovšem s tím výsledkem, že vlastnictví společností se dostalo do rukou IPF.

V čem spočívala zmíněná nestandardnost? Investiční fondy obecně jsou velice důležitou složkou kapitálových trhů (viz další text), neboť tím, že shromažďují volné finanční prostředky (od obyvatelstva, podnikatelů, penzijních fondů apod.) prolamují slabost individuálních investorů a možností tvorby širšího portfolia zabraňují do určité míry i ztrátám; alokují je (investují) na trhu cenných papírů, čímž kromě jiného plní i signální funkci pro další investory⁶². Získání nového kapitálu cestou emisí cenných papírů (ať akcií či dluhopisů) je obecně považováno za podstatně levnější prostředek, než je bankovní úvěr. Investiční privatizační fondy (a opět nutno podtrhnout slova privatizační) však neinvestovaly ani vlastní ani cizí prostředky, ony pouze získaly vlastnická práva⁶³, s kterými jednak neuměly, jednak ani nechtěly nakládat. Obrovský ekonomický problém byl také v tom, že IPF zakládaly i banky, které tak buď získaly kontrolu nad společnostmi, které úvěrovaly, což bylo proti smyslu kupónové privatizace⁶⁴, nebo prostřednictvím svých investičních společností dokonce vlastnily samy sebe. Jinými slovy - kupónová privatizace nejenže nepřinesla transparentní vlastnictví, ale naopak, vytvořila soustavu křížového vlastnictví a za neexistence kontrolních mechanismů (burzovní dohled začal fungovat podstatně později) v podstatě vytvořila stav, který trvá dodnes. Mimochodem - umožnění vstupu privatizačních fondů do kupónové privatizace bylo a je dodnes považováno za největší chybu celé této transakce.

Již v předchozí kapitole zmíněné rozhodnutí ÚS o povinnosti odkupu akcií od minoritních akcionářů v případě současné privatizace státního podílu (stát stále ještě vlastní podíly v klíčových podnicích typu telekomunikací, chemie apod.) je sice obecně správné a existuje ve všech standardních ekonomikách (neboť jde o ochranu konkrétní jakkoli malé **investice**), v konkrétním případě však znamená, že stát za tyto společnosti (resp. za svůj podíl v nich) dostane méně, neboť investor si 'strhne' částku, potřebnou na tento odkup⁶⁵. Lze soudit, že jde o klasický příklad nedorozumění mezi ekonomickou a právní stránkou věci, mezi právníky a ekonomy, neboť

⁶² Proto případy falšování účetnictví typu ENRON zapůsobily na trh cenných papírů tak negativně: byla narušena právě tato signální funkce, neboť investoři vychází při svých rozhodnutích i z auditorův potvrzené účetní závěrky.

⁶³ Existovala jistá brzda v ustanovení, že fondy smějí vlastnit pouze 10 % majetku určité společnosti.

⁶⁴ Později se pro tento stav vžil termín bankovní socialismus.

⁶⁵ Pod termínem minoritní akcionář se rozumí nejen jednotliví občané, ale i tzv. institucionální 'investoři' typu různých fondů apod. Termín investoři není v tomto případě přesný, vhodnější by byl termín držitelé akcií, neboť v konkrétním případě DIKů nešlo o investici.

jakkoli toto právo platí ve standardních ekonomikách, kupónová privatizace nebyla ani zdaleka standardní metodou a rozhodnutí ÚS tedy formálně standardní cestou upravuje nestandardní objektivní realitu.

V čem spočívala rizika zvolené cesty privatizace? Z hlediska základního cíle, tedy vytvoření standardního trhu s cennými papíry, je nutno konstatovat, že tento trh nevznikl, protože na základě kupónových akcií ani vzniknout nemohl. Došlo v určité míře k ekonomickému voluntarismu, neboť to, co za normálních okolností vznikalo samovolně a v určitém časovém úseku (proto také je připojen historický exkurs), bylo nahrazeno v podstatě jednorázovým aktem, který daná ekonomická základna ani nevyžadovala. Představy, že pražská burza už jenom vzhledem k geografickému umístění na sebe strhne obchodování celé střední Evropy, byly jen vnějším výrazem tohoto voluntarismu.

Problém je totiž v tom, že cena českých akcií neodráží hodnotu společnosti, ale odráží hodnotu spíše spekulací. Dále - fakt, že bankovní privatizační fondy vlastnily (či správněji: měly účast) podniky, které tytéž banky úvěrovaly, způsobil, že ani nedošlo k pokusu získat volný kapitál úpisem nových akcií, což je - jak výše zmíněno - v tržních ekonomikách jednak zdroj kapitálu levnějšího než je bankovní úvěr, jednak ani nedošlo k tržnímu ocenění dané společnosti v konkurenci ostatních společností.

K nesprávnostem mohlo dojít - a také docházelo - již v procesu tvorby 'ceny' privatizovaných společností - tedy při vypracovávání tzv. privatizačních projektů. Na ty byla sice vypracována metodika a měly být podrobovány přezkumu na příslušných rezortních ministerstvech, ev. na Fondu národního majetku, objektivně vzato to nebylo z kapacitních a časových důvodů možné.

V privatizačních projektech bylo nutno pracovat s odhady; účetní hodnota společnosti ani nemohla charakterizovat její tržní hodnotu. Při sledování burzovních zpráv se sice mohlo a může zdát, že trh je v pohybu, avšak šlo a doposud jde o spekulativní jednorázové nákupy a prodeje, které způsobují pohyb trhu; teprve v poslední době se zdá, že trh začíná tvořit cenu, hodnotu společností. Přesto však dosud neslouží k tomu účelu, pro který historicky vnikl - tedy k alokaci volných finančních prostředků investorů, a to jak velkých, tak i drobných. Vlastnictví akcií podniků v tržních ekonomikách právě v rukou drobných akcionářů dala vzniknout teoriím o 'lidovém' kapitalismu nejen v kontinentální Evropě, ale i v USA, kde navíc probíhal proces, který preferoval ještě jako opoziční politik i M. Zeman - tedy akciové vlastnictví zaměstnanců.

Z hlediska časového postupu je nutno se na tomto místě zmínit i o kauze J.L., přesto, že šlo o trestnou činnost sice nesouvisející přímo s kapitálovými trhy, ale která byla značně signifikantní s ohledem na 'čistotu' celého procesu.

V říjnu 1994, tedy v době vrcholící druhé vlny privatizace, byl zatčen J.L., vedoucí Centra pro kupónovou privatizaci a vedoucí Střediska cenných papírů. Byl zatčen poté, co přijal úplatek ve výši více než 8 mil. Kč za údajně 'výhodný' prodej kontrolního balíku akcií společnosti Klatovské mlékárny. Samotný J.L. se hájil tím, že šlo o zálohu na prodej, kterou vyžadoval proto, aby se případný kupec nemohl obchodu vzdát a že nikdy své chování nepovažoval za kriminální čin⁶⁶.

Vzhledem k tomu, že CS Fond (největší investiční fond České spořitelny) v té době vlastnil 40 % akcií oné společnosti, což bylo proti zákonu o výši vlastnictví jednotlivých fondů v jedné společnosti, se údajně J.L. ujal zprostředkování nápravy. Šlo o předem připravenou akci policie ČR, kterou na údajně⁶⁷ praktiky J.L. upozornil jeden z aktérů; J.L. byl obviněn z přijímání úplatku a následně i ze zneužívání pravomoci veřejného činitele a odsouzen k 7 letům vězení a pokutě 1 mil. Kč. Po odvolání mu byl trest snížen na 6 let. Tolik vlastní případ ...

Následná kontrola NKÚ však šla dále než za trestní odpovědnost. Zjistila, že **celý systém** mohl být zneužit dvěma způsoby:

- 1) Pracovníci mající přístup do databáze SCP mohli dávat po jednotlivých kolech informace o tom, kdo vlastní akcie (což bylo zejména pro fondy nesmírně důležitá informace) - podle pracovníků PVT (podnik, který prováděl vlastní počítačové zpracování se J.L. několikrát zajímal o seznam akcionářů konkrétních podniků - mezi jinými i o SPT Telekom).
- 2) Pracovníci s tzv. privilegovaným přístupem v průběhu procesu podávání nabídek informovali zainteresované strany o pravděpodobném výsledku jednotlivých kol. O tom, že nešlo o pouhou pravděpodobnost, může svědčit i výsledek Harvardských fondů, které v zásadě vždy umísťovaly svou poptávku do atraktivních společností s výsledkem vždy pod 20 % (Plzeňské pivovary, Sklo Union Teplice a samotný PVT). Tuto skutečnost komentoval R. Češka, předseda FNM takto: „Pokud je to náhoda, pak je naprosto neuvěřitelná.“ (zpracováno podle: Frič, P. a kol.: Korupce na český způsob, Praha 1999).

⁶⁶ Ať už si o celém případě myslíme cokoli, snad nejotřesnější je fakt, že vysoký státní úředník pomáhá za úplatu soukromé firmě a nepovažuje to za kriminální čin, což pouze dokresluje atmosféru oněch let.

⁶⁷ Případ má své současné aktuální pokračování: bývalý policista má údajně důkazy o zmanipulování případu a chce podpořit odvolání J.L.

Za rozhodující moment, který znejistil trh s těmito kupónovými cennými papíry v ČR bylo působení skupiny MOTOINVEST a její tzv. třetí vlna privatizace (probíhající v roce 1995), která měla dopad jak na samotný trh s cennými papíry, tak na bankovní sektor⁶⁸ (pro úplnost třeba dodat, že problematika pádu Plzeňské banky, které byla odebrána licence a zanikla se všemi dopady na komitenty, je spojen právě s účinkováním této skupiny). Třetí vlna privatizace jako koncentrace rozdrobených podílů totiž logicky nabídla drobným akcionářům odkup jejich akciových podílů, ovšem za značně nízké ceny, objektivně vzato vyšší cenu v tomto prostředí ani neměly. Menší společnosti pak neviděly důvod, proč držet své akcie na veřejných trzích u vědomí faktu, že cena jejich akcie většinou není dána veřejně dostupnými informacemi o podniku, ale spekuláčními nákupy jednoho či dvou kupujících s detailními exkluzivními informacemi⁶⁹; manipulacím s kurzem Komise pro cenné papíry nezabrání, dokonce je ani zpětně neumí odhalit Tak zvané dobré firmy jsou z větší části vlastněné majoritními akcionáři, na trh zbývá jen malé procento akcií; navíc cena stávajících akcií jako měřítko hodnoty případné nové emise nemá smysl, protože nové emise se u nás nevydávají, podniky získávají peníze na svou činnost přes banky. Obchodníci s cennými papíry jsou nuceně zbyrokratizováni za účelem snadnější kontroly, ale ani to nemůže vyléčit celý systém.

A konečně posledním momentem, který postihl trh s 'privatizačními' akciemi, bylo období před 1. červencem 1996, kdy byl novelizován zákon o investičních společnostech a fondech. Tato novela, která měla zpřísnit fungování těchto společností, byla podnětem k tomu, aby se řada investičních společností přeměnila na běžnou akciovou společnost typu holding, aby unikla přísnějšímu dohledu ministerstva financí. Jako prosté akciové společnosti tak tyto společnosti přestaly podléhat předpisům pro investiční fondy. Mohly zvýšit svůj podíl v podnicích nad dvacetiprocentní strop a volně přelévat kapitál do zahraničí za účelem zahraničního investičního podnikání. Existovala sice naděje, že fondy začnou hrát aktivnější úlohu jako vlastníci podniků, avšak zůstaly pochybnosti, zda z toho budou mít prospěch jejich investoři. V té době také došlo k vytunelování řady z nich formou prodeje cenných a nákupem bezcenných cenných papírů ke škodě akcionářů - nejznámější je případ Harvardských fondů.

⁶⁸ Připomínám v této souvislosti i případ 'pádu' té doby nejsilnější soukromé banky a páté nejsilnější banky vůbec – Agrobanky.

⁶⁹ Připomeňme, že tzv. insider trading (tedy zneužití důvěrných informací) patří v tržních ekonomikách k nejzávažnějším deliktům.

2.2.2. Delikty období standardní funkce kapitálového trhu

Obecně vzato jsou podvody v rámci investičních společností⁷⁰ - jakkoli na první pohled sofistikované - ve své podstatě založeny na principu pyramidových her: prvním investorům jsou vypláceny z přicházejících investic vysoké výnosy, tím je vzbuzen zájem dalších a v momentě, kdy hrozí masivnější odliv zájmu s požadavky na výplaty, je investiční společnost zavřena, zkrachuje, ohlásí úpadek a jsou poškozeni všichni kromě zakladatelů. To je v podstatě případ investiční společnosti Private Investors, která investovala prostředky soukromých osob do akcií na trhu USA. Je faktem, že pro vyšetřovatele bude krajně problematické zjistit, zda šlo o podstoupení nepřiměřeného rizika, zda šlo o neznalost či zda skutečně došlo k trestné činnosti. Navíc zde evidentně došlo i k účasti severoamerické makléřské firmy, která údajně postupovala podle zásad, platných v USA; propad trhů s akciemi tzv. nové ekonomiky byl připsán k tíži Private Investors a jejich investorů. Konečným důsledkem však je, že podle rozhodnutí soudu přebírá odpovědnost stát prostřednictvím Komise pro cenné papíry a Fondu pojištění. Prostředky ve Fondu pojištění však nepostačují na úhradu ztrát, což opět znamená, že delikt či chyba soukromé společnosti se 'přelije' do nároku na náhradu z veřejných prostředků - tedy k tíži veřejných rozpočtů a daňových poplatníků.

Dalším, zatím poměrně parciálním problémem je působení vysloveně podvodných firem, které se vydávají za makléřské firmy. Tento problém může narůstat, neboť obecně virtuální obchody jsou na vzestupu a jsou pro zákazníka (z různých důvodů) poměrně výhodné, takže virtuální obchodování s cennými papíry pouze zapadá do trendu. Problém je spíše v tom, že to mohou provozovat (a také tak činí) podvodníci.

Podle přílohy Práva, věnované tomuto problému, jsou těchto ilegálních podvodných společností již desítky (pro ilustraci - jen jedna firma, která je vyšetřována, způsobila škodu svým klientům ve výši nejméně 150 mil. Kč). Výše uvedené konstatování o shodě s pyramidovými hrami je naplněno i v tomto případě s jedinou výjimkou: tam se alespoň několik prvních 'hráčů' zhodnocení dočká. Navíc se zatím jeví, že v pozadí falešných makléřských firem stojí organizovaný zločin z Východu (Rusové, Ukrajinci).

⁷⁰ Mám na mysli 'normální' investiční společnosti, nikoli ty, které spravovaly privatizační fondy a s kterými jsou spjatý prvotní podvody na kapitálovém trhu.

2.3. Investiční fondy, investiční společnosti

Na tomto místě je nutno provést opět malé odbočení - tentokrát k vysvětlení termínu investiční fondy a investiční společnosti.

Podle Slovníku podnikatele, který vydal Poradce Podnikatele v elektronické podobě jsou **investiční společnosti a fondy** právnickými osobami, shromažďujícími formou otevřených nebo uzavřených fondů peněžní prostředky právnických a fyzických osob; získané prostředky se využívají k podnikání, zejména na kapitálovém trhu; investoři v rámci tzv. kolektivního investování dostávají výnosy, jejichž výše závisí na úspěšnosti práce fondu (upravuje zákon o investičních společnostech a investičních fondech a obchodní zákoník) - tolik slovník.

Myšlenka investičních a podílových fondů jde přibližně do let 1860–1870 ve Velké Británii. Jeden z prvních aktivních propagátorů investičních fondů v době, kdy začínaly, byl skotský manager Robert Fleming, dědeček Iana Fleminga, duchovního "otce" známé postavy tajného agenta Jamese Bonda.

Základní myšlenka investičních fondů je známa a byla již výše vysvětlena: jde o diverzifikaci čili rozložení investic, maximalizaci zisků při zachování přijatelného rizika, resp. minimalizaci rizika při současném "rozumném" výnosu portfolia, není tedy třeba se jí detailně zabývat.

Fondy jsou v zásadě členěny podle druhu na:

ad.1) otevřené

ad 2) uzavřené

ad 1. Otevřený podílový fond - vzniká tak, že velké množství menších investorů investuje své úspory společně a svěří je do správy profesionálnímu správci - investiční společnosti. Z malých částek se tak složí velká suma peněz, kterou správce investuje do cenných papírů. Každý investor dostane podílové listy, jejichž prostřednictvím se podílí na všech investicích fondu. Počet investorů ve fondu ani počet fondem emitovaných podílových listů není omezen. Nové podílové listy jsou emitovány podle poptávky a strategie fondu. Fondy mají zpravidla povinnost zpětného odkupu podílových listů, což zaručuje vysokou likviditu podílových listů.

Aktuální kurz podílového listu není určen nabídkou a poptávkou, ale odpovídá přesné hodnotě majetku, který připadá na jeden podíl. Aktuální kurz podílového listu se obvykle stanoví každý den. Výnos z investice do otevřených podílových fondů (neboli

výkonnost fondu) je tvořen dvěma složkami. První, méně důležitou, jsou vyplacené výnosy (dividendy). Druhou, důležitější složkou, je změna hodnoty podílových listů.

ad. 2. Uzavřený podílový fond - již v povolení k vydávání podílových listů uzavřeného podílového fondu musí být stanoven minimální počet vydaných podílových listů nutných ke vzniku podílového fondu a je stanovena doba, po kterou budou podílové listy vydávány. Pokud ve stanovené době nebyl vydán stanovený minimální počet podílových listů, uzavřený podílový fond nevznikne. Povolení zřídit nový uzavřený podílový fond se uděluje pouze na dobu určitou, nepřesahující deset let. Neplatí povinnost odkupu podílových listů.

Obecně vzato, uzavřené podílové fondy nepatří příliš ke standardním nástrojům, zřizují se jen sporadicky a uvádím je pouze pro úplnost.

V ČR upravuje činnost investičních společností a investičních fondů zákon č. 248/1992 Sb., ve znění návazných předpisů.

Je logické, že studie o kriminologických aspektech nemůže obsahovat ucelenou teorii i praxi kapitálového trhu. Musela by totiž obsahovat i informace o emisích cenných papírů, o burzách cenných papírů ⁷¹, o tzv. tvůrcích trhu apod., čímž by však došlo k neúměrnému 'nabobtnání' složky ekonomické na úkor kriminologické. Jen tolik závěrem: existuje teorie (lze připustit, že úsměvná), podle níž na kapitálový trh působí tolik faktorů, že je téměř nemožné je všechny exaktně podchytit. Podle této teorie může zamávání křídel motýla v Číně způsobit pohyb kapitálového trhu v New Yorku. Až tak 'tragické' to s kapitálovými trhy není, ale vyplývá z toho, že orgány činné v trestním řízení, které mají stíhat tuto delikvenci, mají značně ztíženou situaci. Proto je značná škoda, když od policie odchází lidé, kteří již v dané oblasti byli vyškoleni, měli již rozpracované případy a kteří namnoze končí v advokátních kancelářích (tedy na druhé straně pomyslné bariády)⁷².

2.4. Případy delikvence na kapitálových trzích

Případů problematické privatizace je mnoho, některé jsou velice podezřelé, i když nejsou trestně stíhatelné, některé jsou rozpracovávány, některé jsou již

⁷¹ A v českých podmínkách navíc i o tzv. Středisku cenných papírů a vedlejším trhu RM-S.

⁷² Aktuální (únor–duben 2003) odchody několika vyšetřovatelů od PČR v rámci reorganizace, nad čímž vyslovila znepokojení i nejvyšší státní zástupkyně.

odsouzeny. Právě pro mnohost případů byla provedena nutná selekce a další text popisuje pouze buď nejznámější, nebo alespoň v určitém bodě charakteristické případy (příčemž základní členění je na kauzy privatizační, postprivatizační a aktuální).

2.4.1. C.S. Fondy

Při jakémkoli popisu delikvence proti kapitálovým trhům období privatizace se nelze vyhnout kauze C.S. Fondů. Je tomu tak nejen proto, že způsobená ztráta je jednou z největších, nejen proto, že 'díky' jednomu z obviněných byla do celého případu zapletena i momentálně vládní strana (ČSSD a její sponzor), nejen proto, že na této kauze lze dokumentovat, kromě jiného, i působení skupiny MOTOINVEST a její tzv. třetí vlny privatizace, ale zejména proto, že přestože v celém případě došlo již v r. 1995 a první rozsudky byly vyneseny v r. 2001, tento případ má svou dohru i v současnosti (únor–březen 2003) v případě Plzeňské banky⁷³. Veškeré dále uvedené informace pocházejí z veřejných zdrojů, což není nikterak na závadu; dokumentuje to mimo jiné zájem médií i veřejnosti o tento případ.

V celé kauze šlo o „obchod“ s cennými papíry v neprospěch podílníků fondu: v majetku fondu byly vyměněny plnohodnotné akcie za akcie společnosti Drůbež Příchovice, tedy za akcie v té době již bezcenné. V této jediné transakci byli podílníci fondu poškozeni o 1,3 mld Kč. Na této transakci se podílelo několik společností: investiční společnost Umana⁷⁴, investiční společnost Crassus⁷⁵, moskevská společnost KosMos a pochopitelně samotná společnost C.S. Fond. Šlo o klasické tunelování podle v úvodu uvedené definice, neboť jeden z obžalovaných byl předsedou představenstva společnosti C.S. Fondů, byť i podle policie šlo o tzv. „bílého koně“⁷⁶, tedy nastrčenou osobu.

Geneze tohoto případu je následovná:

1. rok 1995 - v již zmíněné 3. vlně privatizace společnosti C.S. Fondy ovládla společnost MOTOINVEST, ta začala bezprostředně 'vyprodávat' majetek fondů údajně s cílem vyplatit podílníky;

⁷³ Navíc v tomto případě došlo svého druhu k „průlomovému“ rozsudku, kdy soud uznal vinu státu, resp. státního dohledu nad kapitálovým trhem.

⁷⁴ Investiční společnost Umana se objevuje i v některých dalších případech tunelování.

⁷⁵ Podle osobní zkušenosti řešitele se společnost Crassus dlouhodobě podílela na nákupu méně i zcela bezcenných cenných papírů; posléze jí byla odebrána licence obchodníka s cennými papíry.

⁷⁶ Podle obchodního rejstříku se nicméně 'žíví' jako jednatel v sedmi dalších firmách v severních Čechách, v r. 1999 byl pravomocně odsouzen za vykrádání aut na Liberecku. Státní zástupce mu navrhl nejvyšší trest -- ze všech obžalovaných byl prý „nejméně inteligenčně vybaven“.

2. místo toho fondy s majetkem 1,3 mld. Kč následně prodala, takže bezprostředně v období 1.–3. března 1997 C.S. Fondy třikrát změnily majitele, aniž o tom byli podílníci informováni, údajně o těchto transakcích nevěděl ani management C.S. Fondů;
3. posledním majitelem C.S. Fondů se stala moskevská společnost KosMos - celý obchod zprostředkovala společnost Crassus, která byla současně personálně propojena (osobou svého majitele) s akciovou společností Drůbež Příchovice;
4. prakticky neprodleně - týž den - jeden z obviněných předal Plzeňské bance (jako depozitáři fondů) příkaz, aby převedli 1,3 mld. Kč společnosti Umana. Banka byla ujištěna, že jde o standardní transakci: společnost Umana byla smluvně zavázána nakoupit pro C.S. Fondy kvalitní akcie. Pozdější kontrola MF však zjistila, že smlouva zněla na nákup v té době již neobchodovatelných akcií Drůbež Příchovice;
5. 4. března byl proveden vlastní převod - Umana převedla celou sumu 1,3 miliardy korun na účet britské společnosti Swirlglen⁷⁷ (která akcie prodávala) u pražské pobočky rakouské GiroCredit;
6. 7. března požádala společnost o převod peněz do zahraničí - banka zareagovala tím, že upozornila na podezřelou transakci Finančně analytický útvar (FAÚ) ministerstva financí (ten má obecně zkoumat neobvyklé operace, které by mohly mít souvislost s 'praním špinavých peněz');
7. Útvar však na transakci neshledal nic nezákonného, banka proto celou transakci provedla. Je však s podivem, že se FAÚ nepozastavil nad tím, že kupované akcie Drůbež Příchovice nebyly veřejně obchodovatelné a jako takové je podílové fondy nesměly podle platných zákonů kupovat;
8. peníze nakonec skončily na účtech v USA, Lichtenštejnsku, Švýcarsku či Gibraltaru - téměř 10 mil. DEM údajně mělo zůstat na účtech lichtenštejnské firmy Imedia, která byla personálně propojena s pražskou společností Iceberg (tato firma byla personálně propojená právě se společností Motoinvest^{78 79}).

Soudní cestou se dosud podařilo získat zpět asi 130 milionů korun.

Agenturní zpráva z 6. 1. 2001:

⁷⁷ Jehož zástupce - jak se později ukázalo - byl hledán Interpolem pro majetkové podvody.

⁷⁸ Mimo jiné tato společnost poskytla sponzorský dar 3 mil. Kč ODS.

⁷⁹ Další z obžalovaných společníků Umany poskytl poté, co byly vytunelovány C.S. Fondy, sponzorský dar 860 tis. Kč i tehdy opoziční ČSSD.

Za vytunelování CS Fondů poslal soud za mříže čtyři aktéry operace, kvůli které přišli podílníci tří fondů druhé vlny kupónové privatizace o 1,23 miliardy korun. 'Jejich vina je nesporná,' řekla předsedkyně senátu Městského soudu v Praze Hana Hubáčková. Včerejší rozsudek však, kromě částečné morální útěchy, nepřinese sto tisícům podílníků žádný konkrétní ekonomický užitek. O náhradě škody soud nerozhodl. Soud vyměřil deset let vězení jednateři společnosti Umana J.M., známému sponzorovi ČSSD. Jeho kolegům, T.R. a V. N. udělil tresty šest a sedm let. Někdejší předseda představenstva společnosti CS Fond V.F., podle policejních expertů pouze nastrčená figurka, dostal pětiletý trest. (...) Rozsudek je vůbec prvním svého druhu, kdy se podařilo prokázat vinu za rozsáhlé vytunelování kupónových fondů. Kromě V.F., který si vzal čas na rozmyšlenou, se všichni odvolali. Vedle odnětí svobody dostal J.M. navíc pokutu tři miliony korun, a pokud ji nezaplatí v dané lhůtě, dostane dva roky vězení navíc. Pokuta odpovídá přesně částce, kterou si J.M. z vytunelovaných peněz poslal na svůj účet a osobně vyzvedl. Po čtyřech letech vyšetřování se však podle předsedkyně soudního senátu Hany Hubáčkové nedostali před tribunál **hlavní organizátoři** celé operace, ale pouze **koncoví hráči**. 'Je však věcí policie a státního zastupitelství, a nikoliv soudu, aby obvinily další osoby,' řekla. Pro obvinění dalších osob však chyběly důkazy. Soudkyně uvedla, že v případě selhali pracovníci ministerstva financí i Plzeňské banky, kteří mohli transakci včas zabránit. Účast finanční skupiny Motoinvest v celé akci je podle ní 'nesporná'. Včerejším rozsudkem ovšem vyšetřování nekončí.

Státní zástupce František Fíla potvrdil, že policie chystá v dohledné době obvinění dalších tří osob. 'Padnout by měla poté, co dostaneme písemné odůvodnění rozsudku,' řekl Fíla. Odmítl však upřesnit, o koho půjde.

Do celého případu tímto rozsudkem však vstupuje další podezření, vyplývající z role FAÚ a role Plzeňské banky.

Před uskutečněním finálního převodu totiž navštívili vedoucího útvaru FAÚ zástupci firmy Swirlgen, přičemž o obsahu schůzky nebyl pořízen žádný záznam. Podle soudkyně byla v celém průběhu této kauzy zmařena práce Úřadu pro cenné papíry, který při kontrole v Plzeňské bance zjistil řadu důležitých skutečností a upozorňoval na ně. Problém ovšem spočívá v tom, že rozhodnutí o zastavení či povolení operace musí být učiněno do 48 hodin, jinak se FAÚ vystavuje možným

sankcím z placeného penále. Již před tehdejším soudem si však svědci⁸⁰ 'přehazovali' zavinění jeden na druhého, resp. z úřadu na úřad.

Pochybení dalších institucí v celé kauze je šancí pro poškozené podílňíky. „Žalujeme Plzeňskou banku za zanedbání povinností depozitáře. Vytunelované peníze jsou s velkou pravděpodobností ztracené a žaloby o náhradu škody jsou pro podílňíky jedinou šancí,“ řekl Vít Vařeka, šéf investiční společnosti Akro, která je současným správcem fondů. Vyjádřil ovšem pochybnosti, jestli se dalším aktérům podaří něco dokázat a navíc odvolací proces podle expertů může trvat i déle než rok. Jen vyšetřovací spis, který se bude znova studovat, zaplňuje celou skříň.

Agenturní zpráva z 22. 4. 2001

Další obvinění přibyli v těchto dnech v cause vytunelovaných CS fondů, z nichž se v březnu 1997 výměnou za bezcenné akcie Drůbeže Příšovice ztratilo přes jeden a čtvrt miliardy korun.

‘Vyšetřovatel poslal dvěma osobám obvinění ze spolupachatelství k podvodu,’ potvrdila mluvčí pražských vyšetřovatelů Soňa Jindráková. Řady stíhaných rozšířili J.V. a P.S.. Oběma hrozí dvanáctileté vězení. V kauze CS. fondy přitom soud poslal v lednu do vězení čtyři muže, kteří dostali tresty od pěti do deseti let vězení. ‘Byli to jen koncoví hráči v celé akci. Bohužel mohu odsoudit pouze ty, které státní zástupce postavil před soud,’ uvedla soudkyně pražského městského soudu Hana Hubáčková letos v lednu v odůvodnění rozsudku.

Hubáčková přitom řekla, že řada svědků měla být mezi obviněnými. ‘V přípravě celé akce je například zřejmá účast skupiny Motoinvest,’ prohlásila soudkyně. Rozsudek však ještě není pravomocný, protože se odsouzení odvolali k Vrchnímu soudu. Ten zatím projednávání nenařídil.

Státní zástupce František Fíla po vynesení rozsudku řekl, že pro obvinění dalších osob policie neshromáždila dostatek důkazů. Nevyloučil ale, že po obdržení písemného rozsudku dá příkaz ke stíhání dalších osob. Celé vytunelování CS. fondů, které byly založeny v druhé vlně kupónové privatizace a své investiční body jim svěřilo několik desítek tisíc lidí, proběhlo neuvěřitelně rychle.

Ještě v polovině února 1997 je ovládal Motoinvest prostřednictvím správcovské firmy C.S. Fond. Po trojí změně vlastníka získala C.S. Fond 3. března 1997 ruská firma KosMos. Její zástupce N.T. okamžitě nechal předsedou představenstva zvolil

⁸⁰ Vedoucí FAÚ a vedoucí Úřadu pro cenné papíry.

dvacetiletého výše zmíněného V.F.. Pouhé dva dny později pak z účtů u Plzeňské banky mizí téměř 1,3 miliardy korun a místo nich C.S. Fond kupuje veřejně neobchodovatelné akcie společnosti Drůbež Příšovice. Akcie prodávala britská firma Swirlgen Ltd., přes jejíž účty šly peníze na účty dalších spřízněných společností v zahraničí. Jako makléř a tedy i prostředník obchodu pak vystupovala firma Umana.

Problém je navíc v tom, že N.T. - zástupce firmy KosMos, která opravdu existuje (i když nikdy předtím ani potom nevyvíjela žádnou činnost), není žádná nastrčená osoba (na rozdíl od V.F.): jde o mezinárodního obchodníka se zbraněmi, např. dodává náhradní díly na bombardéry Suchoj. Na žádost české strany jej vyslechli ruští policisté bez jakéhokoli efektu a na hlavní líčení se, přestože byl předvolán, pochopitelně nedostavil. Při stavu ruského trhu se zbraněmi tehdejší doby (a v zásadě i dnes) se jeví více než pravděpodobné jeho napojení na ruský organizovaný zločin, takže jeho skutečný podíl na celé této transakci bude zjevně nevyšetřen. K celému případu ještě drobnou poznámku na okraj: notář, který figuroval v celém právním aktu, tzn. převzetí CS fondů společností KosMos, na místě provedené 'valné hromadě', jejímž výsledkem bylo dosazení V.F. na místo předsedy představenstva apod. (čili poměrně neobvyklé úkony), byl sice prošetřován prezidentem notářské komory, avšak vyvázl bez jakéhokoli trestu - a to přesto, že obchodní soud tuto tzv. valnou hromadu prohlásil za neplatnou - a vykonává svůj úřad dál s doživotní definitivou.

Navíc - pokud je známo, přes poměrně intenzivní vyšetřování nebyl nikdo ze skupiny Motoinvest obviněn, naopak, jména, známá z Motoinvestu vystupují ve společnostech, které jsou nadále velice aktivní např. v nákupu pohledávek, které drží Konsolidační agentura. Obchod s pohledávkami je v této souvislosti signifikantní: libovolnou společnost lze ovládnout nejen přímým kapitálovým vstupem, nejen spekulacemi na burze, ale i nákupem jejích dluhů (a do české reality zapadá, že jde o dluhy, za jejichž vznik, nota bene, do určité míry kupující společnost zodpovídá).

Aktuální agenturní zprávy, týkající se této kauzy

11.března 2003

Soud nařídil odškodnit vytunelované CS fondy

Po šesti letech se podílníci vykradených CS fondů dočkali satisfakce. Krajský soud v Hradci Králové včera rozhodl, že se do fondů vrátí více než 1,1 miliardy korun

náhradou plus úroky. Dohromady to činí 2,5 miliardy korun. Zaplatit náhradu za ukradený majetek má Plzeňská banka, která spravovala majetky CS fondů v osudném roce 1997. Za to, že dovolila za veškerý majetek fondu v jediné transakci nakoupit bezcenné akcie, a umožnila tím hlavním aktérům podvodu vysát 1,3 miliardy hotovosti, které obratem zmizely v zahraničí, musí banka dnes klientům CS fondů dát náhradu. Útoky na majetek CS fondů tehdy nezabránil ani státní dozor. Minulý týden přitom padl další důležitý verdikt Obvodního soudu Prahy 4, který potvrdil, že za tunel v CS fondech nese odpovědnost i ministerstvo financí. To je poprvé, co soud stvrdil, že státní úřady tehdy nezvládaly dozor nad kapitálovým trhem. Rozsudek bude důležitý i pro další investory, kteří se domáhají odškodnění na státu, například v případech krachu makléřské firmy Private Investors či zkrachovalých kampeliček. Plzeňská banka s včerejším rozsudkem nesouhlasí a se svými advokáty připravuje odvolání. 'Radíme se o něm s klientem,' říká Miroslav Bělina z kanceláře Kříž a Bělina. Spor se tak pravděpodobně přesune k pražskému vrchnímu soudu. Včerejší vítězové však věří, že se výsledek sporu už nemůže zvrátit. 'Důkazy, které Plzeňská banka mohla dát, už předložila. Muselo by se najednou ukázat něco úplně nového, ale to je nepravděpodobné,' říká Ivana Kollersová, která zastupuje jednoho z podílníků někdejších CS fondů. Do boje za finanční náhradu se kromě jednotlivců pustila i investiční společnost Akro, která dnes spravuje vytunelované fondy. 'Pro kapitálový trh je rozhodnutí pozitivní signál. Věřili jsme v úspěch, ale bolestné bylo šest let vysvětlovat, proč vše tak dlouho trvá,' říká šéf Akra Vít Vařeka.

Za tunel století musí platit Plzeňská banka i stát

Česká justice po šesti letech přišla s důležitým verdiktem. Za 1,3miliardový tunel v CS fondech nemohou jenom jeho hlavní aktéři či nastrčené figurky, ale také instituce, které jej umožnily. Část viny dokonce nese stát, který tomu nedokázal zabránit. Hradecký krajský soud včera rozhodl, že podílníkům někdejších CS fondů náleží odškodnění. I s úroky dvě a půl miliardy korun jim má zaplatit Plzeňská banka, která se o majetek fondů starala a nenahlásila podezřelé okolnosti transakce, při které v březnu 1997 odplul celý majetek fondů. Banka se hodlá proti verdiktu odvolat. Odškodnění, které má platit, je dvakrát větší než celý její majetek. Odpovědnost státu zkoumal Obvodní soud pro Prahu 4 a došel k závěru, že ministerstvo financí v kauze CS fondů porušilo předpisy. Jednomu z podílníků fondů tak má úřad zaplatit náhradu 88 tisíc korun, pokud se také neodvolá. 'Je na těch institucích, aby dohly na odpovědnosti ty, kteří podvod zosnovali,' řekl jeho advokát Václav Sládek.

Jinými slovy, tuto transakce, která proběhla před osmi lety, a při níž se obohatilo několik málo osob, zaplatí stát, tedy všichni daňoví poplatníci - a lze uvažovat dále: s ohledem na stav veřejných financí a připravovanou reformu, z níž zatím vyplývá, že se budou krátit tzv. mandatorní výdaje státního rozpočtu, na tento 'tunel' doplatí sociálně slabé vrstvy obyvatelstva, jinak řečeno: o co tato skupina obyvatelstva dostane méně na sociálních dávkách a důchodech, o to klesne kupní síla, o to méně vydělají živnostníci a o to méně se státu 'vrátí' na daních. Lze proto mluvit o ukázkových multiplikačních efektech trestné činnosti proti kapitálovým trhům a jedné etapy privatizace ...

2.4.2. Harvardský Průmyslový Holding (HPH)

Harvardské privatizační fondy (HPF) založil Čechoameričan V.K., o němž se v té době tvrdilo, že se do tehdejšího Československa vrátil všehovšudy s několika tisíci dolarů. Založil společnost Harvard Capital and Consulting, v jejím rámci i zmíněné privatizační fondy⁸¹ a k jeho „zásluhám“ nepochybně patří, že rozproudil do té doby skomírající kupónovou privatizaci tzv. jistotou desetinásobku; tohoto veřejného příslibu se vzápětí chopily i další privatizační fondy. HPF se tímto tahem staly největšími privatizačními fondy u nás a dostalo se jim tehdy slovního ocenění i od V. Klause. Je třeba říci, že se do r. 1996, tedy do období před novelou zákona o IS a IF, HPF neodlišovaly od ostatních fondů (plnily i své sliby, pokud se týká oné jistoty desetinásobku), byly naopak považovány za tzv. aktivního vlastníka, který ve společnostech, které vlastnil, prováděl aktivní politiku apod. Se jeho jménem je však navíc spojena i kauza V.W., na které lze dokumentovat propojení ekonomiky, politiky a tajných služeb. Důstojník BIS V.W. prý v r. 1993 nabídl V.K. za úplatu důvěrné informace o obchodních společnostech; V.K. údajně tuto informaci nevyužil a celý případ oznámil. Tehdejší ministr vnitra Čermák mu za občanskou statečnost věnovat revolver ... Následoval soudní proces, při němž byl V.W. odsouzen, k soudu s ním se již V.K. nedostavil ani jako svědek.

Není zajisté bez zajímavosti, že V.K., v současné době držitel irského pasu žijící na Bahamách, se pokusil schéma, zvolené v ČR, použít i v kupónové privatizaci Ázerbajdžánu - šlo o tamní naftová pole, resp. těžařské společnosti. Zde ovšem pokus nevyšel, neboť ázerbajdžánská vláda celou 'akci' zrušila; V.K. (vzhledem k tomu, že použil v tomto procesu i prostředky skupiny US investorů) je v současné době stíhán nejen v ČR, ale už i v USA. Údajně právě neúspěch ázerbajdžánské transakce způsobil problémy ve výplatě podílů HPH. Podle e-mailu, který byl zaslán ČTK 2. 12. 2003, hodlá kandidovat v ČR jako nezávislý europoslanec pod heslem „Muž, který mění svět a jistota lepšího života“ (teletext ČT).

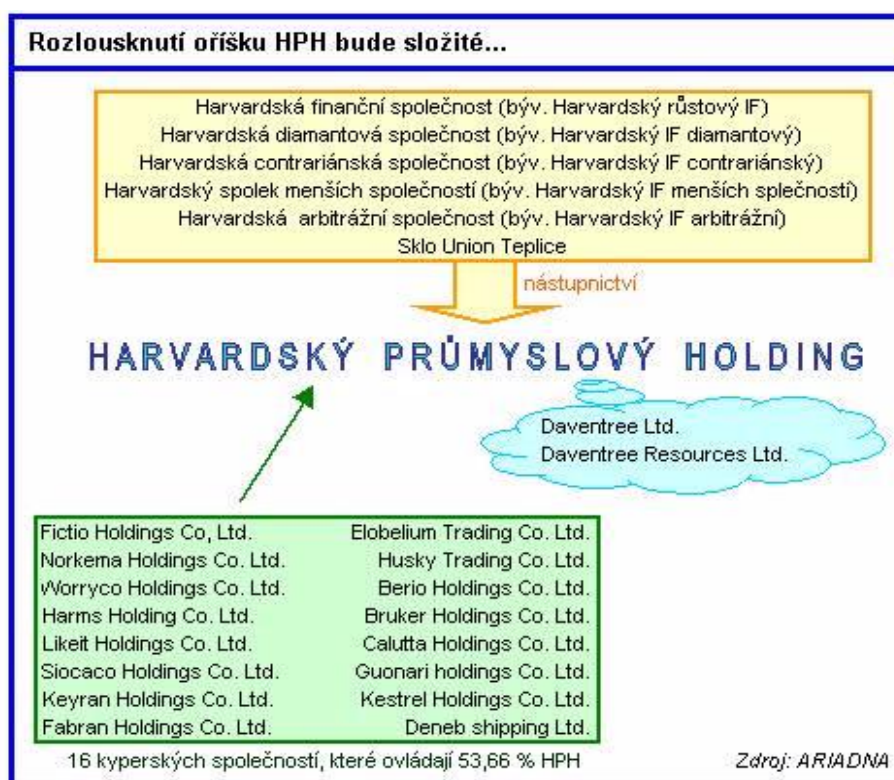
Necelé tři měsíce před již zmíněnou novelou zákona o investičních společnostech a fondech, účinné od 1. července 1996, se Harvardský dividendový investiční fond přeměnil na běžnou akciovou společnost s názvem Harvardský průmyslový holding (HPH). Stejným způsobem se přeměnily na běžnou akciovou společnost i další investiční fondy spravované společností HC&C. Unikly tak novému

⁸¹ Přičemž zneužil název Harvard, jenž navozoval dojem, že tamní prestižní univerzita je zapojena do jeho tuzemských aktivit - univerzita se také proti tomu v té době ohradila.

přísnějšímu doзору ministerstva financí. Deset dní před účinností novely zákona, dne 20. června 1996, pak valná hromada rozhodla o sloučení transformovaných fondů s Harvardským průmyslovým holdingem.

Holding se stal univerzálním právním nástupcem všech Harvardských fondů a převzal jejich obchodní jmění - otázkou zůstává, co vlastně převzal? Ještě před sloučením byly totiž jimi spravované akcie českých podniků prodány několika kyperským společnostem (které ovládá společnost Daventree) asi za osm miliard korun. Schéma HPH je na následujícím obrázku (staženo z internetových stránek OSMY).

Obr. 1

Policie předpokládá, že právě na Daventree byly před sloučením pěti harvardských privatizačních společností (fondů) a Sklo Unionu Teplice do HPH převedeny akcie za 11,5 miliardy korun. HPH „na oplátku“ získal neobchodovatelné cenné papíry Daventree⁸². Objevily se však i další problémy: rozdíly v základním jmění slučovaných firem (u Harvardské diamantové společnosti se uvádělo 50 milionů, zatímco Obchodní rejstřík dokládá o 19 milionů méně), protiprávní zahrnutí zaměstnaneckých akcií Sklo Unionu toho času v portfoliu Fondu národního majetku apod.

⁸² Jinak řečeno - obdobný princip jako u CS Fondů.

V srpnu 1997 rozhodla valná hromada o likvidaci Harvardského průmyslového holdingu. Likvidátor Boris Vostrý pak prodal jeho majetek v účetní hodnotě 20 miliard korun za 10 a půl miliardy firmě Harvard Capital Management se sídlem na Bahamských ostrovech. Namísto peněz v hotovosti dostali akcionáři (resp. holding) údajně dvě směnky, které údajně nikdo, komu by drobní akcionáři důvěřovali, nikdy neviděl. Dodnes ani není jasné, jakého typu to vlastně směnky jsou.

Vzhledem k tomu, že drobní akcionáři, kteří očekávali výplatu za akcie holdingu, začali jmenovanému likvidátorovi (jmenovanému pochopitelně společností HPH) nedůvěřovat, následoval 'kolotoč' valných hromad, odvolávání likvidátorů, vznik nových sdružení akcionářů apod. Do stavu, který lze kolem HPH sledovat, zapadá, že ani nový likvidátor, který byl určen soudem 15. 12. 2000, nemá dosud k dispozici tak elementární nástroje, jako jsou účetní výkazy. Od té doby proběhlo několik mimořádných valných hromad holdingu, které naopak odhlasovaly vystoupení z likvidace, přičemž jako důvod uvedly, že rozhodnutí o jmenování nového likvidátora jim nebylo doručeno⁸³. Komise pro cenné papíry proto zakázala veškeré převody akcií HPH s tím, že nemá k dispozici potřebné doklady vč. auditované účetní uzávěrky; doklady však v sídle společnosti nenalezla ani policejní prohlídka v létě r. 2001. Údajně by měl HPH své podílníky vyplácet z prodeje podílu v ruské ropné společnosti Sidanko (jde o cca 6 mld. Kč)⁸⁴. Jak však upozornil likvidátor, tyto prostředky jsou zablokovány rozhodnutím soudů (ruského a londýnského) a HPH s nimi také nemůže disponovat.

Prostředky HPH jsou navíc zablokovány předběžným opatřením českého soudu (září 2001), kterým zakázal představenstvu holdingu nakládat s jeho majetkem a potvrdil, že až do rozhodnutí soudních řízení o platnosti valných hromad je třeba HPH považovat za společnost v likvidaci.

Celý případ se táhne až do letošního roku (2003), kdy s událostmi kolem Union Banky (UB) hrozí, že akcionáři HPH by mohli přijít o cca 170 mil. Kč. Ty byly určeny pro tu skupinu akcionářů, která byla svolná s výplatou Kč 200 za akcii a kteří si o výplatu zažádali v únoru, přičemž časový postup je opět minimálně zajímavý: platba došla do UB ve čtvrtek 20. února a v pátek byly zastaveny bankovní transakce. Za tuto operaci je odpovědný předseda představenstva HPH a současně zakladatel společnosti Daventree trustees - a který současně působí v Burzovní komoře a dceřiné společnosti pražské burzy UNIVYC. Tuto transakci zdůvodňuje

⁸³ Podle praktických zkušeností řešitele postačuje zveřejnění v Obchodním věstníku.

⁸⁴ Podíl prodala společnost Kantupan, v níž HPH kontroluje čtvrtinový podíl.

‘důvěrnou’ informací ČNB, že problémy UB budou řešeny - tedy mohlo by jít o zneužívání důvěrných informací v obchodním styku. Problém však leží jinde: jednak jde o porušení soudního předběžného opatření (viz výše), které nebylo odvoláno, jednak chybí doložení původu těchto prostředků.

Na základě požadavku KCP byl totiž nakonec umožněn audit; auditor skutečně dohledal prostředky ve výši 117 mil. USD, nikdo z vedení společnosti nebyl schopen sdělit, o jaké peníze jde a doložit jejich původ ani určení. To je závažné: neidentifikované peněžní prostředky se totiž všude ve světě považují za nelegální, ‘špinavé’ peníze. Jinak řečeno: otazníky kolem aktivit HPH a na něj napojených společností a osob nemizí, naopak jich stále přibývá.

Pravda je, že ačkoli okruh poškozených těchto machinací je poměrně značný, zdá se, že se nebude zvětšovat tak, jak se tomu stalo v předchozím případě. Poměrně značné procento akcionářů Harvardských privatizačních fondů využilo původní nabídky ‘jistoty’ desetinásobku a tento desetinásobek jim byl vyplacen.

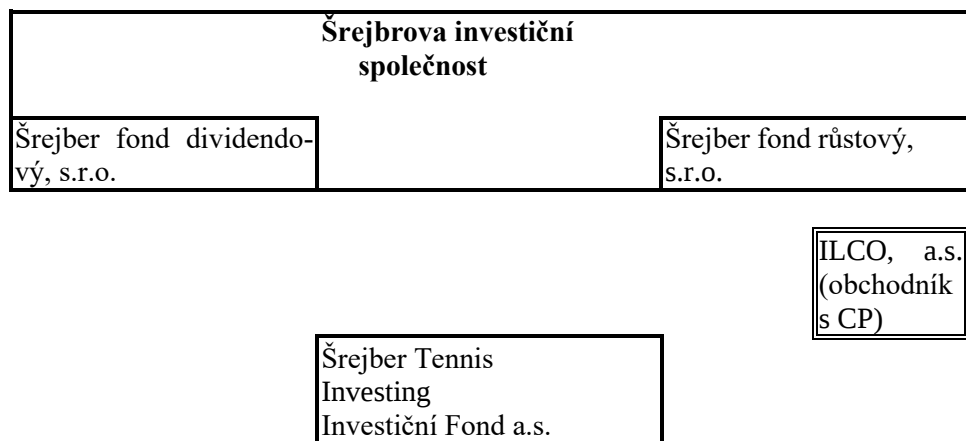
Zbývá ovšem zásadní obecná otázka: proč novela zákona o investičních společnostech a fondech, kterou v podstatě tyto společnosti obešly svou přeměnou v holdingy, neobsahovala blokační paragraf, který by podobnou přeměnu znemožňoval?

2.4.3. Šrejber Tennis Investment (Š.T.I.)

Případ je zařazen do této práce přesto, že M.Š., bývalý vrcholový tenista, zakladatel privatizačních fondů (není tajemstvím, že ve své době měl značně blízko k Liberálnímu institutu, tehdy působícímu na VŠE Praha), sponzor ODS (rozkrytím jeho daru, rozepsaném na dva dárce, propukla dokonce vládní krize a byly vyvolány předčasné volby), tedy přesto, že byl souzen, odsouzen a za zvláštních okolností ‘dopraven’ do vězení, aby byl posléze na základě stížnosti ministra spravedlnosti na porušení zákona zproštěn obvinění. Případ totiž ukazuje určitý mezistupeň mezi čistě ‘privatizační’ trestnou činností (tedy do určité míry neopakovatelnou) a trestnou činností spojenou s běžným fungováním kapitálového trhu.

Jde o to, že Š.T.I. v sobě zahrnovala jak investiční ‘privatizační’ fondy, tak investiční fondy, které již vykazovaly znaky podílových fondů (viz schéma). Navíc ovšem zahrnovaly i makléřskou společnost, to vše personálně propojeno právě M.Š.

Schéma č. 1

Mezi těmito třemi společnostmi se v průběhu jednoho roku odehrávaly transakce, které byly předmětem obžaloby. Nutno dodat, že Šrejberova investiční společnost se úspěšně zúčastnila obou vln kupónové privatizace. Jinak řečeno: Šrejberova investiční společnost obhospodařovala prostředky tzv. DIKů, zatímco Šrejber Tennis Investing, Investiční fond a.s. obhospodařoval víceméně jeho vlastní prostředky. Modus operandi byl podle obžaloby následující: prodej akcií podniků (mimo organizovaný trh), které obhospodařovaly jeho dva 'privatizační' fondy (dividendový a růstový) a to buď přímo, nebo prostřednictvím obchodníka s CP (tedy ILCA, kde zastával funkci předsedy představenstva - sám makléřskou licenci nevlastnil), což vzhledem k zmíněnému personálnímu propojení jeho osobou znamenalo využívání pohybu kursů akcií (jakož i provizních plateb společnosti ILCO, které hradily pouze oba podílové fondy). Tím připravil oba podílové fondy (čti drobné akcionáře) o celkem cca 20 mil. Kč (druhá strana transakce získala cca 14 mil. Kč).

Jak bylo výše uvedeno, na základě stížnosti ministra na porušení zákona, byl M.Š. zbaven obvinění. Je docela dobře možné, že došlo k právnímu pochybení a že tedy stížnost byla oprávněná, z hlediska ekonoma⁸⁵ je však naprosto nezodpovězena otázka, jak je možné, že tyto transakce probíhaly tak, jak probíhaly, tedy že fondy, na nichž byly prostředky DIKů, byly soustavně ochuzovány a to i formou úhrady provizí společnosti ILCO, zatímco podílové fondy téže společnosti zaznamenávaly stálý růst. Faktem je, že případ, který byl značně mediálně sledován, byl

⁸⁵ Jako by neexistovala právní úvaha cui bono? tedy v čí prospěch? či cui prodest? tedy komu to prospívá?; podle encyklopedie úvaha zaměřující pátrání po vině na osoby, jimž čin přinesl prospěch, hledání motivu.

zahrán do ztracena a přispěl k nedůvěře velké části veřejnosti v správnost fungování kapitálových trhů.

2.4.4. Private Investors

K zařazení případu Private Investors (dále jen PI) rozhodla jeho aktuálnost: jde již o „klasický“ případ delikvence, který souvisí s relativně normálním fungováním kapitálového trhu, jakož i to, že - vzhledem k výše uvedenému rozhodnutí soudu v kauze CS Fondů - se na úhradě ztráty klientů PI bude s největší pravděpodobností podílet i stát. Tento případ navíc dokumentuje výše uvedené tvrzení, že většina těchto deliktů - jakkoli se jeví sofistikovaně - má shodný modus operandi s pyramidovými hrami. Takovýchto případů bude navíc přibývat a orgány činné v trestním řízení budou nuceny řešit velice složité vztahy a vazby mezi zakázaným a povoleným, mezi prohřešky proti zákonu a prohřešky „jen“ proti etice, mezi ještě odůvodněným rizikem a - dejme tomu - neodpovědností.

Od krachu společnosti PI uplynula již poměrně značná doba a zdá se, že řešení celé kauzy bude trvat ještě dlouho. Garanční fond (z kterého by se měly platit náhrady) stále nemá peníze, správkyň konkurzní podstaty si vykládá zákon v neprospěch většiny klientů, nejsou peníze na podání žaloby v USA, trestní líčení proti bývalým šéfům PI stále pokračuje, lze říci, že stát, resp. státní orgány, v případě PI zcela selhávají.

Brokerská⁸⁶ firma Private Investors, a.s. založila svůj úspěch na obchodování na českém a americkém kapitálovém trhu prostřednictvím telefonu a Internetu a lze říci, že přesně vystihla poptávku: měla výborné produkty, ceny i marketing. Své peníze jí svěřilo přes 2 000 klientů.

Celý tento 'úspěch' byl, jak se později ukázalo, založen na klasické pyramidě: vedení PI si půjčovalo peníze a akcie klientů pro své vlastní obchody, což je, obecně, nejen pro brokera, jistá cesta ke krachu - jeho transakce je buď úspěšná a příště ho to láká znovu, nebo je transakce neúspěšná a on dále pokračuje ve snaze zakrýt předchozí ztráty - je krajně pravděpodobné, že vedení PI takto obchodovalo delší dobu. Pokud ceny akcií rostly, všechno se zdálo v pořádku, když ale začaly ceny akcií dlouhodobě klesat⁸⁷, ztráty z obchodů PI přerostly únosnou mez,

⁸⁶ Broker - v anglosaských zemích a v Japonsku označení pro burzovního makléře, který kupuje a prodává cenné papíry vlastním jménem, ale na cizí účet. Opak je jobber.

⁸⁷ PI investovala do tzv. nové ekonomiky (akcie do internetových a komunikačních technologií). Lze připomenout, že v roce 2001 probíhala na českém Internetu zajímavá diskuse o vztahu mezi „novou“ a „starou“ ekonomikou. Vývoj ukázal, že odpůrci „nové“ ekonomiky (mezi něž se řadil i V. Klaus a M. Zeman) měli pravdu - boom těchto společností byl velice nadhodnocen.

společnost následně deklarovala neschopnost dostát závazkům a byl na ni vyhlášen konkurz.

Ve fungujícím tržním prostředí v tento moment zasahuje stát, aby z pozice své autority celý případ vyřešil, zachránil, co se dá a potrestal viníky. Státní orgány se však ukázaly na podobnou situaci zcela nepřipraveny, neboť krach velkého brokera byl u nás prvním svého druhu a všichni zúčastnění se teprve učili, jak postupovat. Celou tuto situaci komplikuje stav našeho kapitálového trhu, kdy není zcela jasný rozsah kompetencí jednotlivých institucí, nemluvě o jejich malé zkušenosti a autoritě. Například Komise pro cenné papíry⁸⁸ neměla o potížích PI sebemenší tušení.

Kauza PI se tak postupně rozdělila do tří relativně oddělených případů:

- 1.) výplata poškozených z garančního fondu;
- 2.) konkurz na společnost PI;
- 3.) trestní stíhání bývalých šéfů PI.

ad 1.) pro bývalé klienty PI je zřejmě největší nadějí odškodnění od Garančního fondu obchodníků s CP (GF). Fond by měl odškodnit všechny klienty PI ve výši 90 % jejich majetku u PI, maximálně však 400 tisíci korunami⁸⁹. Bohužel GF vznikl teprve nedávno a dosud se řeší jeho organizační záležitosti; navíc fond nemá peníze ani na svůj provoz, natož na odškodnění. Na tuto situaci pamatuje zákon tak, že polovinu peněz má fondu půjčit stát a na druhou polovinu si fond má vzít úvěr (za ten se asi bude muset zaručit opět stát). To ovšem znamená další požadavky na státní rozpočet, jehož situace je již tak vážná a vládní koaliční strany usilují o celkovou reformu veřejných financí.

ad 2.) Správkyně konkursní podstaty využila rozporu mezi zákonem o konkurzu a vyrovnání a zákonem o cenných papírech a rozhodla se zahrnout veškerý majetek klientů na účtech PI do konkursní podstaty. Lze říci, že tímto krokem znevýhodnila většinu klientů PI a popřela samotný princip obchodování prostřednictvím brokerů. CP, který koupí klient prostřednictvím brokera, patří klientovi i přesto, že je umístěn na účtu brokera. Správkyně konkursní podstaty zastává názor, že do konkurzu patří všechny akcie a peníze na účtech PI, byť de facto patří klientům. Správkyně

⁸⁸ Personální stav této Komise stojí za zamyšlení: podle odborníků na kapitálový trh totiž není příliš uspokojivý zejména vzhledem k finančním podmínkám. Doporučuje se, aby - po vzoru např. USA - byly pracovníci zčásti 'placeni' z příspěvků účastníků trhu.

⁸⁹ Obdoba odškodnění klientů bank a spořitelních a úvěrových družstev.

také zvažuje možnost podání žaloby na amerického zprostředkovatele firmy PI - na společnost A.B.Watley, která se provinila tím, že nevedla účty pro jednotlivé klienty PI, ale pro PI jako celek. Ztrátu způsobenou vedením PI proto pokryla prodejem akcií bez ohledu na to, komu skutečně patří. Pokud by A.B.Watley věděla, že akcie patří jednotlivým klientům, její jednání by bylo protiprávní a klienti by mohli žádat odškodnění⁹⁰. Problém celé věci je nejen v tom, že samotné podání žaloby v USA by stálo přibližně 400 tis. USD (cca 15 mil. Kč), které se v současné době shání (přičemž výsledek sporu není jistý, a pokud by spor česká strana prohrála, na klienty PI by toho již moc nezbylo), ale - jak vyplývá z pozdějších prohlášení - čeští investoři obecně jsou příliš malí na to, aby vůbec mohli na americký trh vstoupit a z toho důvodu bylo nutné, aby tam vstoupili jako celá skupina.

ad 3.) Tři bývalí manažeři PI byli obviněni z trestného činu zpronevěry ve výši 932 mil. Kč a v současné době se proti nim vede trestní řízení. Vyšetřování brzdí složitost veškerých operací a také nedostatečná dokumentace. Navíc jsou - podle ekonomických odborníků 'nešikovně' - vyslýcháni téměř všichni klienti (přes dva tisíce osob), ačkoli by stačilo vyslechnout jen jejich zástupce. V řádu měsíců proto nelze rozsudek očekávat.

Nejaktivněji se v celém případě angažují, z pochopitelných důvodů, bývalí klienti PI, byla založena dokonce dvě sdružení na obranu jejich zájmů - Asociace poškozených klientů PI a Online Investors a sdružení podílníků fondu AKRO Svět⁹¹. Možnosti těchto sdružení jsou však velmi omezené - mohou jen kontrolovat a pomáhat správce konkurzní podstaty, ev. působit ve věřitelském výboru. Fakt, který stojí za povšimnutí, je, že několik bývalých klientů podalo žalobu na Komisi pro cenné papíry na náhradu škody ve výši 25 mil. Kč.

V celém tomto případě jde současně o etickou stránku věci, tedy nejen o trestně právní. Společnost PI nebyla pouze obchodníkem s cennými papíry, ale především správcem majetku svých klientů. Z toho jí vyplývaly povinnosti, které však nebývají upraveny zákonnými, ale etickými normami (za povšimnutí stojí slovo etické, nikoli tedy obecně morální). Pod tímto termínem je potřeba totiž

⁹⁰ Podle dalších informací však s Američany obchodovala společnost PI jako celek – údajně vzhledem k malému objemu obchodovatelných prostředků v USD a klienti s tím byli srozuměni; jinými slovy: žaloba na Američany nemá šanci na úspěch.

⁹¹ Jde o stejnou společnost, která již obdobný spor vyhrála (viz CS fondy a spor vedený proti Plzeňské bance.

rozumět soustavu přesně formulovaných pravidel, která jsou ověřena praxí jako optimální způsob spolupráce mezi klientem a správcem majetku.

Správce majetku je totiž etickými pravidly vázán dávat přednost zájmům klienta před vlastními zájmy; z toho vyplývá povinnost správce zjistit potřeby klienta, informovat ho o všech možných rizikových faktorech a navrhnout portfolio tak, aby optimálně odpovídalo jeho potřebám. PI bez ohledu na potřeby klientů propagovali velmi agresivním marketingem investování do rizikových akcií obchodovaných na trhu NASDAQ. O méně rizikové nástroje, například obligace, projevovali manažeři PI okázalý nezájem hraničící s opovržením.

Jako obchodník vydělávala totiž společnost PI na vysokých maržích u vysoce rizikových akcií, čemuž byly zájmy klientů podřízeny. Jde o klasický etický konflikt, jehož následky se obrátily proti klientům i proti samotné společnosti. Kdyby se společnost PI chovala eticky, riziko portfolií ve správě by bylo mnohem nižší, výkonnost lepší a společnost mohla dále prosperovat. Dalším prohřeškem PI vůči etice byla skutečnost, že společnost nijak nezveřejňovala své skutečné investiční výsledky veřejnosti.

Kromě zanedbání až popření obchodní etiky byly druhým hlavním problémem PI profesionální neznalosti. Nešlo jen o bezcenné, vždy optimistické předpovědi růstu indexu NASDAQ - ty jsou běžné i u solidních firem. Zásadní chybou PI bylo popření zásad finanční matematiky, které se projevilo v nedostatku diverzifikace nejen na úrovni tříd aktiv, ale i jednotlivých akcií. Některá klientská portfolia ve správě PI byla ve ztrátě i v době, kdy index NASDAQ byl začátkem roku 2000 na svém historickém maximu. Důvod: v měřítku malých klientských portfolií nebylo možné dostatečně diverzifikovat a jejich riziko bylo tudíž obrovské. Manažeři PI buď neznali nebo nepoužívali matematické metody optimalizace portfolia.

Poučení z tohoto případu:

za prvé, etika má v odvětví správy portfolia naprosto zásadní význam - takový, že může znamenat rozdíl mezi prosperitou a krachem firmy;

za druhé, znalost finanční matematiky nemá jen teoretický význam;

za třetí, krach PI je dalším argumentem ve prospěch podílových fondů. Fondy si mohou dovolit dostatečně širokou diverzifikaci, zveřejňují své výsledky a strukturu portfolií a jsou pod mnohem přísnějším dohledem Komise pro cenné papíry, případně dozorčích orgánů v Lucembursku, Belgii, Švýcarsku či Irsku.

Zbývá zodpovědět otázku, kolik je postižených klientů a z jakých sociálních vrstev se rekrutovali. PI jich měly asi 1 600, službu Online Investor (což byla dceřiná organizace PI, která pochopitelně skončila také) využívalo necelých tisíc klientů; někteří klienti se ale překrývali, takže originálních jich je asi osm set. Nadpoloviční většina ze zmiňovaných osmi set klientů využívala OI k obchodování s českými cennými papíry. To jsou klienti, jejichž ztráty by měli být minimální. Objem poškozených z amerického obchodování se pohybuje do dvou tisíc klientů. Pochopitelně, proti počtu poškozených z prvotních krachů bank, spořitelních a úvěrových družstev a privatizačních fondů nejde o nějak závratné číslo, faktem zůstává, že pokud bude úspěšná žaloba na Komisi pro cenné papíry, bude poškozeným každý daňový poplatník. Ztráty jsou, vzhledem k složitosti přepočtů, pouze odhadovány, v současnosti je jasné, že lze mluvit o stovkách milionů. V každém případě by měl ztráty klientů alespoň zčásti hradit Garanční fond, tam ale nejsou dosud prostředky v takové výši⁹², takže stát v každém případě bude muset formou úvěru tento fond sanovat.

Sociální status klientů PI je značně vysoký už vzhledem k výši jejich investic (údajně mezi poškozenými je i bývalý primátor hl. m. Prahy), takže lze očekávat lobbistické tlaky na poslance, pokud jde o výši odškodnění.

2.4.5 Obecné podvody na kapitálovém trhu

Tato část byla zpracována podle přílohy Práva „Falešní burziáni“ od O. Franzlové jako typická - navíc s tím, že lze vysledovat i jisté stopy zahraničního organizovaného zločinu. Je smutným faktem, že zejména na Internetu lze nalézt mnoho firem, nabízejících služby kapitálového trhu, aniž by pro tuto činnost měli oprávnění či licenci. V tomto případě nemá smysl vinit regulační orgán - tedy Komisi pro cenné papíry - z nečinnosti; poměrně nedávno byl právě Komisí zveřejněn seznam firem, které na Internetu provádějí činnost obchodníka s cennými papíry (ukrývají se pod názvy Společnost finančních poradců apod.). Komise samozřejmě nemůže s těmito firmami zahájit správní řízení; snad jediná cesta by bylo správní řízení Živnostenského úřadu a následný postih za neoprávněné podnikání, Komise splnila alespoň svou informační povinnost: varovala občany před obdobnými praktikami. Komise navíc vydává na svých internetových stránkách přehled společností, které nelegálně nabízejí investiční služby. Podle tiskové mluvčí KCP „Přehled bude

⁹² Situace shodná s Garančním fondem spořitelních a úvěrových družstev.

komise průběžně, nejméně třikrát měsíčně, aktualizovat, aby drobné investory informovala o hrozících rizicích,“. Na internetových stránkách lze také najít řadu informací, zejména u centrálních registračních firem jako britská FSA (Financial Services Authority). Podobnou činnost však vůbec nevyvíjí ani ji nikterak nepodpořila centrální banka, přestože i jí se tento problém týká (jde totiž především o transakce s devizami).

Podle policistů, kteří tuto formu kriminality vyšetřují „(...) podvodných firem, které virtuálně obchodují na zahraničních trzích, jsou podle mého názoru desítky. Vždyť jen jedna firma, jejíž činnost právě s vyšetřovatelem hl. m. Prahy prošetřujeme, vybrala od důvěřivých klientů nejméně 150 mil. Kč.“

Ačkoli by mohli občané být varováni krachy bank a kampeliček, a přes upozorňování, že sliby enormně vysokého zhodnocení vkladu, investice apod. jsou a priori podezřelé, přesto stále mnohé oslovuje nabídka: Zhodnotíme vaše peníze o x- procent ročně. Podobnost s pyramidovými hrami ani zde není náhodná, i když skutečnost je poněkud tristnější: v klasických pyramidách získávají nějaké peníze alespoň ti první, zde jsou okradeni všichni klienti bez rozdílu.

Celý systém údajně vznikl v jihovýchodní Asii, organizují jej lidé odtud s občanstvím některých západoevropských států, ale velmi úspěšně se do této sféry „podnikání“ tlačí i Ukrajinci a Rusové⁹³.

Princip celého podvodu je značně jednoduchý a odpovídá módům operandi obdobných případů: na základě oznámení (které bývá v současné době i na Internetu - tím se ovšem vyhledávání takovýchto podvodných společností značně ztěžuje) vstoupí do kontaktu s klientem tzv. makléř (zde jde o zneužití profese - profesionální makléři musí mít makléřské zkoušky). Tento tzv. makléř potenciálnímu klientovi předvede výsledky firmy, to znamená např. pohyby na účtu anonymního klienta s příslušným zhodnocením jeho počátečního vkladu (v popisovaném případě činil vstupní kapitál 10 tis. USD). K podvodnému jednání patří pochopitelně i navození serióznosti: klient je pozván do sídla firmy (aby nedošlo k omylu: poškození nejsou žádní prostřácci - jsou mezi nimi podnikatelé, lékař, advokát, student až po nezaměstnaného dělníka); firma je pochopitelně vybavena vším, co může navozovat tento typ obchodů: počítače, které zobrazují stránky s výsledky burz apod. (málokdo ví, že obdobné stránky poskytují i tiskové agentury typu Reuters apod.).

⁹³ Je možné, že tato konkrétní kauza má kořeny v Asii, nicméně lze mít výhrady k tvrzení, že tento systém tam **vznikl**; princip je známý a podvodníky používáný již poměrně dlouho.

Pokud klient projeví zájem, je mu přidělen tzv. osobní makléř (u toho se zastavím: jde o systém klasického bílého koně, který je vyhledáván mezi nezaměstnanými a 'náborován' slibem rekvalifikace a obstarání zaměstnání. K meritům věci patří, že není zájem o osoby s jakýmkoli ekonomickým vzděláním). Z předložených dokladů pak vyplývá, že konkrétní firma spolupracuje se silnou finanční zahraniční skupinou a je registrována v obchodním rejstříku britského ostrova Man.

Zde je problém: ostrov Man je známým daňovým rájem, z čehož automaticky vyplývá, že tamní rejstřík zaregistruje za patřičný poplatek jakoukoli firmu či společnost. Navíc jde sice o britské území, není to však britské korunní území. Společnost je tedy sice registrována ve Velké Británii, ale vedou ji za malý poplatek v OR ostrova Man, takže firma může být v podstatě mrtvá a vůbec nepodnikat. Obdobně je tomu s firmami registrovanými na Panenských ostrovech a jinde.⁹⁴

Obdobně je to i s předloženou smlouvou: ta je pochopitelně v angličtině a podle právníků jde o mix českého a britského obchodního práva.

Klient pak může peníze složit v hotovosti, ale zaslat i na bankovní účet, který je přímo u zahraniční, většinou americké banky. Po uzavření obchodu je klient ujišťován o serióznosti své investice zejména tím, že mu jsou pravidelně zasílány výpisy z účtu oné zahraniční banky, kde má uložen svůj vklad - je logické, že se zhodnocují.

Nastává třetí etapa podvodu: klient je kontaktován a je mu předložena nabídka výnosného obchodu s dodatečným vkladem a s varováním, že v případě neakceptace může přijít o všechno; další postup bývá modifikován podle reakce klienta:

může pochopitelně požádat o zrušení smlouvy a výplatu, nebo skutečně nabídku akceptuje a dodatečný vklad složí. Výsledek je ale tentýž: v prvním případě se firma omluví, že ukončit transakce nějaký čas trvá (ani legální společnosti nevyplácí vklady z těchto transakcí tak řečeno na viděnou), v druhém případě ještě podvod nějaký čas trvá. Pak nastává finální krok: neformální likvidace společnosti; klienti sice znají adresu sídla firma a číslo telefonu na svého tzv. makléře, ale i kdyby byli podvodníci dopadeni, mají smluvně 'ošetřenu' neodpovědnost za škody. Příkazy a úmluvy jsou pochopitelně ústní, takže klient ani nemůže prokázat, že makléř

⁹⁴ Je s podivem, že přes občasné snahy mezinárodních organizací mohou obdobné daňové ráje stále existovat, a to ani ne tak vzhledem k popisovaným podvodům, ale zejména proto, že jsou s oblibou využívány organizovaným zločinem k legalizaci výnosů z trestné činnosti. Zatím proti nim nezasáhla ani EU, ani USA; pravda je, že prostředky pocházející z těchto oblastí, jsou a priori podezřelé a tudíž mohou hrát jakousi signalizační funkci.

jednal proti jejich zájmu. Navíc i legální společnosti varují, že obchodování s akciemi patří k nejrizikovějším a že je sice naděje na zisk, ale i na ztrátu. Ve vyšetřovaném případě šlo o spekulace se zahraničními měnami, což má - pro podvody - jedno úskalí: kurzovní listky jsou zveřejňovány denně, takže klient - a k tomu netřeba ekonomického vzdělání - si může pravdivost informací ověřit. Proto také tyto firmy přecházejí ze spekulací s měnami na komoditní burzy, neboli „obchodují“ se zlatem, pomeranči a podobně. I v legálních obchodech pak jde o čistou spekulaci, založenou buď na znalosti důvěrné či neveřejné informace, nebo o prosté riziko, založené na víře, že očekávaná skutečnost nastane (výše příští úrody apod.).

V rámci finálních likvidačních kroků (to je, když nespokojených klientů je již příliš mnoho a hrozí vyšetřování), zmizí zahraniční jednatelé, zůstávají pouze nižší články, které nemohou rozhodnout nic, což je schéma, známé z mnoha obdobných případů. Navíc se - podle kriminalistů - titíž lidé objevují v dalších společnostech se stejným nebo obdobným předmětem podnikání. Prostě bílí koně se vším všudy, což je samozřejmě nezabavuje trestní odpovědnosti.

Inspekce MV i sám ministr dostává - podle cit. článku - dnes a denně stovky nej-různějších stížností. Řada z nich se týká obdobných firem, spekulujících s akciemi ještě z dob kupónové privatizace, ale i zkrachovalých kampeliček či singapurských a jiných firem, virtuálně působících na zahraničních burzách.

Problém, který však pod dojmem aktuálních rozhodnutí soudů v této oblasti hrozí, leží jinde: nejde o problém kriminalistický (kriminalistům se může podařit podvodníky i chytit, a navíc - popsán modus operandi není zase tak složitý, aby nastal problém s dokazováním), ale o problém odpovědnostní (tedy problém odpovědnosti státních institucí. Podle jednoho právního názoru (jde o názor JUDr. Jiřího Herczega z AK Teryngel-Strnadová, která zastupuje některé z poškozených), jde o (jak již výše zmíněno) odpovědnost ČNB: „Klienti investovali své prostředky v důvěře, že ČNB jako orgán státního dozoru nad devizovým trhem je garantem toho, že devizové obchody jsou vykonávány osobami, které mají řádné podnikatelské oprávnění, provádějí své podnikání s odbornou péčí, poctivě a věrohodně.“ Podle názoru JUDr. Herczega měla ČNB možnost a povinnost vzniku škody předejít. Pokud by konala, jak konat měla, podezřelí by svou nezákonnou činnost vykonávat nemohli, a nemohlo by tudíž dojít ani k žádnému zpronevření finančních prostředků. „Této své funkci strážce devizového trhu však ČNB jako již několikrát v minulosti, ke škodě řady poškozených nedostála, a proto jsme na ni podali žalobu

o náhradu škody dle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem,“.

Pokud tedy soudy i v těchto případech budou postupovat tak, jak bylo již několikrát uvedeno, vznikne stav, kdy bude odsuzován stát (resp. státní regulační orgány) k náhradám škod vzniklých v čistě privátní sféře (odškodnění členů spořitelních a úvěrových družstev ze státního rozpočtu už schválila PSP ČR, stát je povinen 'dorovnat' chybějící prostředky v Garančním fondu apod.), což bude znamenat další nároky na státní rozpočet - tedy na všechny daňové poplatníky. Z toho důvodu je také v komparační tabulce srovnání hospodářské a finanční kriminality jako jeden z rozdílných bodů zcela a zásadně jiný okruh obětí (poškozených).

Na závěr této kapitoly pouze připomenutí: popisované případy jsou značně signifikantní a typické pro danou etapu vývoje; ke konkrétním kauzám kriminality na kapitálovém trhu existuje samostatná speciální publikace: Púry, Šámal, Sotonář: Kriminalita na kapitálovém trhu - byla vydána Institutem pro vzdělávání, která rozebírá danou problematiku z pohledu právníků (konkrétně soudců).

Navíc lze s velkou mírou pravděpodobnosti prognózovat i u nás obdobné formy, které jsou popsány v Úvodu, tedy 'enronitida': účetní machinace za účelem zvýšení ceny akcií společnosti na trhu. S ohledem na fakt, že v zásadě celý kapitálový trh je spekulace (bez obvyklého pejorativního nádechu), je velice pravděpodobné, že se staneme účastníky i další trestné činnosti, která je známa v zemích, kde vývoj kapitalismu nebyl přerušen.

2.5. Pachatelé

Pachatelé této součásti finanční kriminality jsou - jak patrně - sociálně i vzdělanostně neukotvení v nějaké jasně definovatelné skupině. Snad nejzávažnějším problémem je prorůstání určitých zahraničních vazeb do naší reality, což by mohlo znamenat prorůstání organizovaného zločinu do finanční kriminality. Tuto skutečnost se zdá potvrzovat i aktuální případ (r. 2003) Union banky, kde došlo dokonce k únosu předsedy představenstva - banka jako akciová společnost může být totiž (při nečinnosti ČNB) 'zakoupena' libovolným kapitálově silným subjektem. Navíc již v minulosti došlo k odhalení faktu, že část naší hotelové sítě údajně vlastní prostřednictvím kyperské společnosti státní instituce země, která je na seznamu zemí, podporujících mezinárodní terorismus (Libye), což mělo až mezinárodní dopady. Těmito příklady lze dokumentovat stav, že tak zvaná transparentnost vlastnictví, která byla proklamována na počátku transformace, je pouhopouhá fikce.

V systému, který je popsán v úvodní kapitole (a ve kterém nutně pomíjíme další momenty) neexistuje nic tak málo transparentního, jako vlastnictví formou akciových podílů. Z toho důvodu je velice obtížné, ne-li nemožné, popsat škálu pachatelů; víceméně proto je u popisu případu CS fondů věnováno poměrně značná část i popisu osobností, které za případem stály. V případě HPH je jasný pouze jediný 'pachatel', kterým je V.K. (slovo pachatel je v uvozovkách proto, že zatím nebylo možno V.K. ani vyslechnout, natož obvinít). Další případné denunce osob, spojených s kauzou HPH jsou buď osobního rázu (obviňování ze spolupráce s bývalou StB), nebo nedoložitelná (obviňování ze střetu zájmů apod.). Jediným doložitelným faktem je skutečnost, že osoby, tak či onak spojované s touto kauzou, jsou personálně propojeny s dalšími společnostmi, čímž je vytvářena velice spleť personální a majetková struktura. V rámci již zmíněného odchodu vyšetřovatelů od PČR odešel i policista, který tento případ vyšetřoval. Nepodařilo se dokonce ani určit původ finančních prostředků, které jsou deponovány v bance (že jde právě o Union Banku, může, ale nemusí být shoda okolností), protože k nim chybí doklady, které nedohlédal ani auditor. Snad jediní známí pachatelé jsou obvinění z případu Private Investors; i zde je však pravděpodobné, že nebude možné rozlišit ještě povolené riziko (které je obecně při obchodech tohoto typu nutné a priori zakalkulovat do očekávaného výnosu) od úmyslu. Nepochybně došlo k porušení etických norem (proto bylo v rozboru tohoto případu věnováno poměrně dost místa etice), což ale není trestné. Rovněž u čtvrtého typu případů lze osobnost pachatelů jen těžko specifikovat, zejména mají-li skutečně napojení na organizovaný zločin (zde je však nutno připomenout, že definice organizovaného zločinu dospěla do stadia, kdy je za organizovaný zločin považováno téměř vše, kde jde o více pachatelů; a to u tohoto typu kriminality jde téměř vždy). Policie prošetřuje pouze střední články řízení (tzv. bílé koně), což jsou většinou mladí lidé bez zaměstnání se seriózním vystupováním (zde je určitý posun oproti tomuto typu spolupachatelů, které známe z počátku 90. let minulého století, kde na serióznosti tak dalece nezáleželo), pochopitelně s určitou mírou asociálnosti - brzy jim musí být jasno, oč vlastně ve firmách obdobného typu jde.

2.6. Poškození

V zásadě shodně lze charakterizovat okruh poškozených; tento okruh totiž (když vezmeme skupinu, přímo zasaženou delikventním chováním) v podstatě kopíruje sociální strukturu společnosti, což u prvních dvou případů (tedy CS fondy

a HPH) není tak dalece nic divného a jde o pozůstatek kupónové privatizace, rovněž u čtvrtého případů lze tuto skupinu charakterizovat jako kopii sociální struktury, což ani zde není nic podivného: obecně se na podvody 'nachytá' každý; u třetí skupiny (tedy u PI) jde o osoby ze střední a vyšší vrstvy, což bezpochyby souvisí s výší požadovaného vkladu a s tím, že činnost této společnosti byla v podstatě legální a o jejich vině či nevině rozhodne až soud. Jinak řečeno, běžné viktimologické, sociologické či psychologické zkoumání zde zjevně valný význam nemá. Pokud jde o kriminologický názor (např. Kaizer), že oběti podvodů jsou ziskuchtiví, to nesporně platí u těchto poškozených obecně, ovšem - podle mého soudu - nejde nikterak o nějakou patologickou ziskuchtivost, naopak tito lidé se chovají v rámci dané společnosti zcela normálně.

3. Delikty proti pojišťovacímu trhu

Tato studie se zabývá oblastí pojišťovnictví, neboť i tato oblast patří do okruhu finančních institucí (a jako taková má celou řadu shodných rysů s ostatními), ovšem současně ji odlišuje rozdílná ekonomické funkce i následná forma delikvence, okruh pachatelů a množina obětí. Už na tomto místě je nutno zmínit, že obdobně jako všechny ostatní instituce finančního trhu, i pojišťovny mají nepřehlédnutelné základní specifikum, které je vyřazuje z běžné formy podnikání: jejich vlastní kapitál je zanedbatelný proti kapitálu cizímu, že tedy hospodaří výhradně s cizím kapitálem. Oproti ostatním institucím finančního trhu je však potřeba konstatovat, že účel soustředování a následné alokace kapitálu je přece jenom poněkud jiný, a proto je v této souvislosti potřeba vysvětlit i teoretickou podstatu pojišťovnictví.

3.1. Problematika a teorie pojišťovnictví

V této části, která je nutná pro pochopení forem delikvence proti pojišťovnám, je potřeba použít pasáže, které byly dílčím výstupem již zmíněného výzkumného úkolu „Výzkum organizovaného zločinu II“ a v omezeném rozsahu byly vydány jako výstup roku 1998; nebyly publikovány v ediční řadě IKSP. Pro snadnější orientaci v textu proto nebudou používány odvolávky na tuto část zmíněného výstupu, ale budou uvedeny znovu v modifikované podobě.

Potřeba pomoci a ochrany proti důsledkům nahodilých událostí vedla ke vzniku pojištění, jehož smyslem je **rozdělení rizika škod a jejich následků** mezi větší počet účastníků, kteří byli v tomto směru a pro tento účel smluvně vázáni. Jde tedy o právní a ekonomický vztah, v němž účastníci mají rovné postavení, vystupují jako nositelé práv a povinností, které s tímto vztahem spojují příslušné právní předpisy nebo smlouva. Z nich pak vyplývají jednotlivým účastníkům určité závazky charakterizované vzájemností práv a povinností i vzájemnou podmíněností plnění. V teorii jsou tyto závazkové smluvní vztahy nazývány jako synallagmatické.

Počáteční období vzniku pojišťovnictví jako činnosti je charakterizováno vznikem a rozvojem vzájemných pojišťoven a pojišťovacích spolků, kdy nositelé pojistného rizika byli současně členy těchto společenstev. To znamenalo, že ze svých příspěvků jednak vytvářeli pojistné fondy, ale současně se účastnili i hospodaření s nimi a rozhodování o nich na základě vzájemných dohodnutých pravidel.

S celkovým rozvojem podnikání a výroby docházelo k osamostatňování této činnosti nejen vznikem samostatných pojišťoven, nejčastěji ve formě akciových společností, ale i dalších forem podniků, které pojistné vztahy regulovaly vlastními pojistnými podmínkami vymezujícími vzájemná práva a povinnosti mezi pojistníky a pojišťovnami. Protože však rozhodující slovo v těchto vztazích měly pojišťovny, vyvolalo to již v těchto dobách (tj. první polovina 19. století) nezbytnost **výslovné státní regulace** této oblasti (pojišťovací regulativy). Tuto úpravu pak převzala i předválečná ČSR.

Předpis tehdy upravil a zavedl v pojišťovnictví **státní dozor**, a to jednak regulací zakládání a hospodaření pojišťoven, zabezpečenou vydáváním koncesí k podnikání a stanovením zásad pro hospodaření, promítnutých i do pojistných podmínek a dále schvalováním pojistných podmínek a sazeb pojistného. V důsledku spekulací a vzrůstající konkurence při podnikání i přes tuto regulaci docházelo ke zhoršování postavení pojistníků a k rozvoji pojišťovnictví mimo rámec státu účasti na mezinárodních trzích. Tato situace vyvolala potřebu účinnější právní regulace a sjednocování pojistných podmínek v mezinárodním měřítku. Byl proto přijat zákon o pojistné smlouvě, upravující zásady pro činnost tuzemských pojišťoven i pravidla pro podnikání zahraničních pojišťoven na území ČSR. Vedle těchto základních předpisů, které platily až do r. 1952, existovala řada norem různé právní síly, týkající se podnikání v pojišťovnictví (zákon o podpoře zahraničního obchodu - pojištění vývozních úvěrů, nařízení o opatřeních týkajících se soutěže v oboru soukromého podnikání, zákon o povinné organizaci soukromého pojišťovnictví apod.).

Po II. světové válce došlo dekretem prezidenta republiky ke znárodnění průmyslu a peněžnictví (v tom i pojišťoven) zestátněním. Nový vývoj po r. 1948 si vyžádal i změnu v pojišťovnictví; byl centralizován pojistný trh vznikem Československé státní pojišťovny s monopolním postavením a značným majetkem ve správě, dále byla přijata nová úprava, týkající se tuzemských pojištění u zahraničních pojišťoven apod. Zákonem bylo také stanoveno, který majetek je pojištěn povinně. S ohledem na toto pojetí nebylo třeba upravit výkon státního dozoru zákonem a příjmy z pojištění a přebytky z pojištění se staly významným přerozdělovacím zdrojem (zdrojem státního rozpočtu).

V této formě zůstalo prakticky pojišťovnictví až do r. 1991, s výjimkou období let 1956, kdy bylo pojišťovnictví, resp. Státní pojišťovna restrukturalizována a zavedena nová organizační struktura a období po r. 1968, kdy v souvislosti se

vznikem federace byly vytvořeny dva samostatné podniky - Česká státní pojišťovna a Slovenská státní pojišťovna. Ostatní podmínky funkcí pojišťoven se neměnily.

V roce 1991 - jak již výše zmíněno - byl přijat zákon č. 185/1991 Sb. o pojišťovnictví, podle kterého se začalo toto podnikání rozvíjet v nových, tržních podmínkách. Tento základní předpis byl novelizován zákonem č. 320/1993 Sb.

V roce 1999 byla přijata rozsáhlejší novela (zákon č. 363/1999 Sb. ze dne 21. prosince 1999) o pojišťovnictví a o změně některých souvisejících zákonů; poslední úprava tohoto zákona byla provedena v roce 2000 - (zákon č. 159/2000 Sb.) K těmto větším zákonným úpravám došlo však víceméně z důvodu posílení tržních principů na tomto trhu (byl postupně rušen monopol České pojišťovny na určité pojistné produkty)⁹⁵; nešlo tedy o novely „z nouze“, jako u zákonů, upravujících činnost dalších subjektů tohoto segmentu trhu (vzpomeňme např. skutečně nebývale nepodařený zákon o spořitelních a úvěrových družstvech, tzv. kampeličkách). Jak bylo uvedeno výše v historickém přehledu vývoje, ani tržní ekonomika současnosti „nezbavila“ pojišťovny státního dohledu v podobě Státního úřadu v pojišťovnictví a penzijním připojištění, který je podřízen přímo MF (srovnej s bankovním dohledem při ČNB či s dohledem nad spořitelními a úvěrovými družstvy při sdružení těchto družstev). Kromě toho si pojišťovny vytvořily jednotnou „kancelář pojistitelů“ s cílem koordinovat vzájemnou činnost (je potřeba dodat i lobbovat v PSP ČR).

Definice pojišťovnictví

Pojištění je samostatný právní poměr, v němž se jedna strana zavazuje k jednorázové nebo opakujícím se platbám druhé straně uzavírající takové pojistné smlouvy plánovitě a ve velkém počtu, která za to při nastoupení určitých jevů nezávislých na vůli zúčastněných musí poskytnout smluvené protiplnění oprávněnému, a to nejvýše v maximální částce pojištěného rizika.

Druhy pojistných rizik

Pojišťovnictví jako jedna z klíčových oblastí hospodářství státu a podnikatelských subjektů má především následující úkoly:

- pojistná ochrana občana či jiného subjektu

⁹⁵ Fakt, že tato podnikatelská aktivita je mimořádně lukrativní a jako taková podléhá politickým vlivům, může dosvědčit tzv. povinné ručení z provozu motorových vozidel, kdy jedno z posledních rozhodnutí exministra financí I. Kočárníka bylo prodloužení monopolu ve prospěch České pojišťovny. Po ukončení svého mandátu se stal členem správních orgánů této akciové společnosti.

- bezporuchový chod ekonomiky
- konkurent či partner bankovního sektoru

Pojistné riziko je charakterizováno jako možnost vzniku pojistné události, při níž pojišťovna podle sjednané pojistné smlouvy vyplácí pojistné plnění. Přitom předmětem pojištění jsou pouze tzv. čistá rizika prokazatelně náhodného charakteru (doba života, dopravní havárie apod.) na rozdíl od uměle vytvářených spekulativních rizik, jako je např. sázková činnost.

Pojištěný tak přenáší svá rizika, jejichž potenciální škodní důsledky jsou z jeho individuálního hlediska neúnosné, na pojistitele (pojišťovnu), který při dostatečně velkém souboru rizik podobného charakteru je schopen celkově převzít rizika s využitím inkasovaného pojistného nejen převzít, ale učinit je předmětem výnosné komerční činnosti.

Typy pojistných rizik

- objektivní riziko - věk, pohlaví, zdravotní stav, profese, prostředí
- subjektivní riziko - snaha pojištěnce zachovat své zdraví, život, vyhnout se střetu se zákonem, zachovat pojištěný předmět ve funkčním stavu apod.
- morální riziko - pojištěný nepreferuje jednoznačně zábrannou činnost před vznikem škody (vyskytuje se v souvislosti s pojišťovacími podvody)
- osobní riziko - riziko předčasné smrti, tělesného poškození, sociální nedostatečnosti při dožití určitého věku ap.
- živelní riziko - riziko přímých škod na majetku v důsledku živelních událostí
- dopravní riziko - riziko škod vzniklých v souvislosti s dopravním prostředkem nebo s přepravovaným zbožím
- riziko odcizení a vandalství
- šomážní riziko (šomáž = následná škoda) - riziko přerušení provozu nebo výroby v důsledku havárie, výpadku v dodávce energie
- strojní riziko - riziko havárie či poruchy strojního zařízení v důsledku neodborného zacházení, vady materiálu ap.
- odpovědnostní riziko - riziko škod způsobených v důsledku jednání pojištěného na zdraví a životě jiné osoby nebo na cizím majetku
- sociálně-politické riziko - zahrnuje válečné operace, etnické konflikty, embarga, stávky ap.
- obchodně-finanční riziko - vyplývá ze změn ekonomických podmínek a dodavatelско-odběratelských vztahů na domácím a zahraničním trhu, speciálně sem spadá úvěrové riziko spočívající v nebezpečí nesplacení dluhů a devizové s devizovým dopadem
- moderní rizika - atomové, ekologické apod.

V souvislosti s tímto výčtem rizik pojištění je vhodné odbočit ke kriminologii: v podstatě **každé popsané riziko** (v pojetí výše podaném) **znamená i možnost pokusu o trestnou činnost** proti pojišťovnám - v pojetí tzv. pojišťovacího podvodu: tedy předstírání skutečnosti, která měla nastat a nenastala, či naopak.

Typy a formy pojištění

Odvrácení či minimalizace těchto rizik nachází svou odpověď v tzv. pojistných produktech, které pojišťovny nabízí. V rámci toho v zásadě rozeznáváme dvě formy pojištění:

- a) pojištění zákonné
- b) pojištění smluvní.

Druhy pojištění:

- pojištění osob
- kapitálové životní pojištění (jednorázová částka)
- důchodové pojištění (důchod)
- pojištění majetku
- pojištění odpovědnosti za škody
- úrazové pojištění
- zdravotní pojištění
- penzijní pojištění (sociální důchodové pojištění)

V **podnikatelské sféře** se uplatňuje zejména tzv. neživotní pojištění:

- pojištění živelní (požár, povodně ap.)
- pojištění přerušení provozu
- pojištění pro případ odcizení krádeží vloupáním
- pojištění strojů a zařízení
- pojištění stavebních a montážních rizik
- pojištění dopravních rizik
- pojištění havárie dopravních vozidel
- pojištění odpovědnosti za škodu
- pojištění plodin a hospodářských zvířat

Vymyká se smyslu a účelu studie popisovat jednotlivé druhy pojištění, tedy v podstatě pojistné produkty jednotlivých pojišťoven na našem trhu, neboť tyto

služby jsou nesmírně variabilní, pro uvedení do problematiky bylo nutné alespoň tyto základní typy pojištění vyjmenovat, neboť - jak již výše uvedeno - z těchto rizik či druhů pojištění se také odvíjí možná delikvence proti pojišťovnám.

3.2. Podnikání a pojišťovny - ekonomické souvislosti

Podnikání je obecně značně riziková záležitost; i sebelepší podnikatelský projekt může ztroskotat a ne vždy tomu musí být pro nedostatek finančních prostředků; důvodem mohou být globální ekonomická situace, chyby managementu, kriminální činnost či zásah vyšší moci (požáry, povodně ap.). V oblasti pojištění je ČR srovnatelná se zahraničím - odhaduje se, že cca 80 % podnikatelů a firem má sjednán nějaký druh pojištění.

Důkazem toho, že financování podniků a živností je úzce spjato s pojištěním, je fakt, že stále více komerčních bank zakládá dceřiné pojišťovací ústavy; jednak jde o poměrně lukrativní záležitost, jednak jsou pojišťováním podnikatelských subjektů „pojišťovány“ i vlastní rizika bank (např. v souvislosti s úvěrováním). Rovněž přítomnost zahraničních pojišťoven na našem trhu svědčí o značné lukrativnosti tohoto oboru podnikání - bez zajímavosti není ani jejich ekonomicko-organizační uspořádání: většina zahraničních pojišťoven patří do tzv. finančních skupin, které jsou složeny i z dalších institucí finančního trhu a téměř všechny, ne-li úplně všechny, mají mezinárodní přesah. Speciálně na tomto segmentu finančního trhu globalizace proběhla a v podstatě i nadále probíhá cestou koncentrace kapitálu. Tento vývoj je typický i v ČR - největší pojišťovna (tedy Česká pojišťovna) založila svou vlastní finanční skupinu, která obsahuje investiční společnosti i banku (e-Banka), a prostřednictvím kapitálových účastí zasahuje i do dalších oblastí ekonomiky.

3.2.1. Definice finanční kriminality ve vztahu k pojišťovnictví: kriminogenní faktory

S ohledem na fakt, že pojišťovny jsou nesporně finanční instituce, nebude zřejmě sporu o začlenění delikventní činnosti proti nim k finanční kriminalitě. Delikvence proti pojišťovnám splňuje základní podmínku: pojišťovny, jakkoli to není patrné na první pohled, mají značnou ekonomickou váhu v finančním systému každého státu a v současnosti i v rámci nadnárodním (viz výše uvedená poznámka o globalizaci). Vzhledem k faktu, že pojišťovny jsou podnikatelské subjekty, jehož posláním je přinášet zisk, musí nezbytně s objemy vybraného pojistného podnikat;

podnikají pochopitelně na trhu financováním ekonomických aktivit ostatních účastníků trhu, byť i ne tak přímočaře jako u bank (jde zde o financování prostřednictvím kapitálových trhů). Současně pojišťovny z makroekonomického hlediska slouží k odčerpávání volných, či lépe řečeno přebytečných peněžních prostředků z oběhu; čehož dokladem je zřizování pojišťoven jako dceřiných společností bank. Nezřídka ovšem dochází k opačnému gardu, tedy stavu, kdy pojišťovny hodlají ovládnout další segment finančního trhu a získají majetkový podíl v bance.

Lze se domnívat, že zákonodárství v této oblasti vycházelo ze standardů, jimiž se pojišťovnictví obecně řídí, neboť v této oblasti nedocházelo k takovým excesům, jako u ostatních segmentů finančního trhu. Čistě ekonomicky nazíráno je to pochopitelné: jednotlivé komerční pojistné netvoří nikterak horentní částky a úhrada je sice smluvní, ale dobrovolná. Jinými slovy řečeno, pojištěnec kupuje službu zvláštního druhu, službu, kterou ani nemusí využít. Neznamená to, že pojišťovna je imunní proti delikventnímu jednání zevnitř (tedy tunelování); je však faktem, že její eventuální pozdější likvidace tak řečeno klienty „nebolí“ tak, jako pád banky. Jediný šířeji medializovaný pád pojišťovny, který současně znamenal značné problémy pro její pojištěnce (a eo ipso posléze i pro stát), byl pád Pojišťovny Morava; současně je potřeba konstatovat, že jde o téměř klasický případ nedelikventního zásahu, že tak dalece nešlo ani o chyby managementu apod., v této souvislosti šlo o výše zmíněný zásah vyšší moci. Tato pojišťovna byla (jak již vyplývá z názvu) koncipována jako regionální pojišťovna, což také přispělo k jejímu pádu. V r. 1997 postihly území Moravy ničivé povodně (zhruba 1/3 území byla zaplavena), které znamenaly značné materiální škody. Pojištěnci pochopitelně požadovali pojistné plnění, což Pojišťovna Morava, jako „mladý“ ústav (tedy bez možnosti vytvořit si finanční rezervy) nebyla schopna zajistit. Je potřeba říci, že tento případ je značně atypický, neboť i když přirozeně pojišťovny pracují s rizikem obecně, přírodní pohromy takového rozsahu se vymykají jakékoli pojistné matematice. Ponaučení, které si pojišťovny z povodně vzaly, se zjevně vyplatilo: obdobná povodeň v roce 2002, která postihla značnou část Čech, už proběhla bez finančních kolapsů na tomto trhu.

O tom, že si tuto skutečnost uvědomily i státní orgány, svědčí následující agenturní zpráva ze dne 19. 5. 2000 (staženo z Internetu):

PRAHA (ČIA) - Ministerstvo financí (MF) obdrželo od okresních úřadů celkem 1 477 žádostí o finanční pomoc osobám pojištěným u bývalé Pojišťovny Morava, jejichž majetek byl postižen povodní v roce 1997. ČIA to oznámil mluvčí MF Libor Vacek.

Z celkového počtu 1 477 žádostí bylo 49 neuznáno v plné výši, 126 žádostí bylo uznáno částečně a 1 302 žádostí bylo uznáno v plné výši. O finanční pomoc mohli žádat pouze klienti zkrachovalé pojišťovny, kteří byli poškozeni povodněmi v roce 1997.

Finanční prostředky ve výši 65 mil. Kč rozdělilo ministerstvo podle klíče, který je stanoven vládním nařízením. V konečném stadiu zpracování vyšlo procento plnění 58,74%. K výplatě všech jednotlivých finančních částek bude možno přistoupit jakmile všechna rozhodnutí ve správním řízení nabudou právní moci.

Na Pojišťovnu Morava byl vyhlášen konkurs 22. února 1999. Důvodem byly vysoké ztráty a neschopnost dostát závazkům. Není vyloučeno, že poškození budou částečně vyplaceni z likvidačního zůstatku pojišťovny.

Tolik o ekonomických podmínkách a ekonomických vztazích činnosti pojišťoven.

Eventuální **trestná činnost** proti pojišťovnám nabývá charakteru **pojišťovacího podvodu**, který byl do trestního zákona "dodán" při novelizaci TZ platné od 1. 1. 1998.

V § 250a je tento trestný čin charakterizován:

Kdo při sjednávání pojistné smlouvy nebo při uplatnění nároku na plnění takové smlouvy uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje nebo podstatné údaje zamlčí, bude potrestán odnětím svobody nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem nebo propadnutím věci.

Stejně bude potrestán, kdo úmyslně vyvolá pojistnou událost, nebo kdo stav vyvolaný pojistnou událostí udržuje v úmyslu zvýšit vzniklou škodu.

Faktem je, že s pojistnými podvody se sdružují i podvody proti dalším podnikatelským subjektům (např. proti leasingovým společnostem krádežemi a následným uplatňováním požadavků na pojistné plnění apod.). Navíc tato trestná činnost může mít i charakter organizované trestné činnosti. Konkrétně u jedné skupiny trestných činů - krádeží automobilů - je nutno se pozastavit: potud má tato trestná činnost organizovaný charakter (tedy krádeže aut za účelem jejich prodeje v tuzemsku či cizině s následným uplatněním škody na pojišťovně), pak nelze vyloučit ani možnost napojení na **organizovaný zločin**; jak známo, luxusní automobily, odcizené v ČR, se objevují v Kosovu (před intervencí NATO), na Ukrajině a v podobných zónách. Není bez zajímavosti i fakt, že žaloba na exprezidenta pražské Sparty P.M. obsahovala kromě trestného činu zkrácení poplatku (cla) i skutkovou podstatu pojišťovacího podvodu, neboť si svůj luxusní automobil údajně nechal odcizit

(uvažovalo se o jeho „vývozu“ právě na Ukrajinu) a následně požadoval pojistné plnění. Tento trestný čin se nepodařilo prokázat a P.M. byl odsouzen pouze za nezaplacení cla právě za tento odcizený automobil.

Vzhledem k tomu, že samostatný trestný čin pojišťovacího podvodu se eviduje, jak již bylo výše zmíněno, až od r. 1998, nejsou k dispozici dlouhodobější časové řady (před rokem 1998 se tento delikt posuzoval jako obecný trestný čin podvodu a je třeba dodat, že statistiky MV, resp. policie jej nerozlišují ani nyní).

Ze statistiky vyplývá poměrně značný nárůst této trestné činnosti v letech (i když abstrahujeme od výše zmíněného konstatování). Jak bude v kapitole o projevech této trestné činnosti doloženo, jde tato delikvence ruku v ruce s dalšími delikty, zejména úplatkářstvím a korupcí⁹⁶.

Tab. č. 6

Statistika justice - trestný čin pojišťovacího podvodu § 250 a

Počet TČ - statistika SZ

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	67	5	3	3	3	4	8	29	12
1999	167	30	10	13	13	14	32	22	33
2000	408	161	19	11	24	26	48	57	62
2001	623	128	37	60	57	77	53	60	151
2002	962	205	44	47	100	70	103	246	147

Podíl TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	7,5%	4,5%	4,5%	4,5%	6,0%	11,9%	43,3%	17,9%
1999	100%	18,0%	6,0%	7,8%	7,8%	8,4%	19,2%	13,2%	19,8%
2000	100%	39,5%	4,7%	2,7%	5,9%	6,4%	11,8%	14,0%	15,2%
2001	100%	20,5%	5,9%	9,6%	9,1%	12,4%	8,5%	9,6%	24,2%
2002	100%	21,3%	4,6%	4,9%	10,4%	7,3%	10,7%	25,6%	15,3%

Meziroční nárůst TČ - statistika SZ

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100	25	7	10	10	10	24	-7	21
2000	241	131	9	-2	11	12	16	35	29
2001	215	-33	18	49	33	51	5	3	89
2002	339	77	7	-13	43	-7	50	186	-4

⁹⁶ Definiční rozlišení korupce a úplatkářství viz Baloun V.: Ke společenským a ekonomickým příčinám korupce. Kriminalistika č. 3/1999.

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	25,0%	7,0%	10,0%	10,0%	10,0%	24,0%	-7,0%	21,0%
2000	100,0%	54,4%	3,7%	-0,8%	4,6%	5,0%	6,6%	14,5%	12,0%
2001	100,0%	-15,3%	8,4%	22,8%	15,3%	23,7%	2,3%	1,4%	41,4%
2002	100,0%	22,7%	2,1%	-3,8%	12,7%	-2,1%	14,7%	54,9%	-1,2%

Počet TČ - statistika soudů

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	8	0	0	0	2	0	0	0	6
1999	52	9	8	0	1	6	8	8	12
2000	94	16	4	5	2	7	21	14	25
2001	135	38	13	9	14	14	18	14	15
2002	249	54	24	7	29	29	44	20	42

Podíl TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	0,0%	0,0%	0,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	75,0%
1999	100%	17,3%	15,4%	0,0%	1,9%	11,5%	15,4%	15,4%	23,1%
2000	100%	17,0%	4,3%	5,3%	2,1%	7,4%	22,3%	14,9%	26,6%
2001	100%	28,1%	9,6%	6,7%	10,4%	10,4%	13,3%	10,4%	11,1%
2002	100%	21,7%	9,6%	2,8%	11,6%	11,6%	17,7%	8,0%	16,9%

Meziroční nárůst TČ - statistika soudů

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	44	9	8	0	-1	6	8	8	6
2000	42	7	-4	5	1	1	13	6	13
2001	41	22	9	4	12	7	-3	0	-10
2002	114	16	11	-2	15	15	26	6	27

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 250a	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	20,5%	18,2%	0,0%	-2,3%	13,6%	18,2%	18,2%	13,6%
2000	100,0%	16,7%	-9,5%	11,9%	2,4%	2,4%	31,0%	14,3%	31,0%
2001	100,0%	53,7%	22,0%	9,8%	29,3%	17,1%	-7,3%	0,0%	-24,4%
2002	100,0%	14,0%	9,6%	-1,8%	13,2%	13,2%	22,8%	5,3%	23,7%

Současně v souvislosti se uváděnou statistikou je nutno uvést, že v tomto textu se nezmiňujeme o trestné činnosti proti takovým institucím, jako jsou zdravotní pojišťovny a pojišťovny, poskytující důchodové připojištění se státním příspěvkem. V prvním případě jde spíše o formu daňového zatížení obyvatelstva (a tato problematika je řešena v poslední části této výzkumné studie - Delikty proti veřejným rozpočtům.). V případě druhém jde o jakousi formu nadstavby státního penzijního systému⁹⁷ a vzhledem k zmíněnému státnímu příspěvku by stát jako

⁹⁷ Navíc se v souvislosti s reformou penzijního systému uvažuje o změně dobrovolného

poskytovatel měl možné delikvenci zabránit, resp. měl by mít i jiné nástroje - jinými slovy i zde by bylo vhodné ji řadit do skupiny deliktů proti veřejným rozpočtům. Na tomto místě jde pouze o delikty proti pojišťovnám, poskytujících zcela a jednoznačně komerční pojištění.

3.2.2. Problematika delikvence proti pojišťovnám a úplatkářství (korupce)

Z obecných principů je tzv. uplatnění pojistného plnění a likvidace pojistných náhrad oblastí, kde se může mimořádně dařit úplatkářství a korupci. Pokud jde o úplatkářství (nejčastějším případem je přijetí úplatku pracovníkem pojišťovny s cílem ve svůj prospěch poškodit svého zaměstnavatele a obohatit pojištěnce), lze se domnívat, že těchto případů je podstatně více, než je prezentováno navenek samotnými pojišťovnami. Ty zjevně tyto případy řeší interními postupy spíše podle zákoníku práce než podle trestního zákona, tedy důtky, srážky z platu či odměny až po rozvázání pracovního poměru, ev. smluvního vztahu (pojišťovny v hojně míře používají tzv. outsourcing).

Pokud jde o korupci (tedy přijetí úplatku pracovníkem veřejné správy), pak v této souvislosti možno uvést, že již v roce 1999 se pozastavoval vysoký pracovník ministerstva vnitra nad přílivem nových policistů k dopravní policii. Teprve po několika prokázaných případech neoprávněného vybírání pokut (a jiné delikventní činnosti) bylo připuštěno, že náhlý zájem o práci v této složce mohl mít i tuto 'soukromou' dimenzi. Je zjevné, že policisté, pracující v této oblasti nebudou imunní ani proti úplatku při likvidaci dopravní nehody a následného uplatnění pojistného plnění vůči pojišťovně (toto obecné konstatování bylo učiněno v době zpracovávání této části, tj. v r. 2000; jak bude dále uvedeno, policisté se skutečně dopouštějí této trestné činnosti - tedy nápomoc k pojišťovacím podvodům, dokonce byl již souzen případ, kdy byli sami iniciátory). Ovšem v podstatě totéž lze říci o každé možnosti, kdy k uplatnění nároku na pojistné plnění je vyžadováno vyjádření orgánu státní správy (již zmínění dopravní policisté, požárníci a další specialisté).

3.3. Vybrané případy delikvence proti pojišťovnám

V této kapitole jsou - podle jednotného schématu, který byl pro zpracovávání celého materiálu o finanční kriminalitě zvolen - popisovány nejtypičtější či

charakteru tohoto připojištění na povinný.

z hlediska tématu nejzajímavější případy. V této části výzkumné studie bude od tohoto schématu odstoupeno - zejména proto, že samotné pojišťovací podvody nejsou ani příliš inspirativní ani příliš sofistikované. V zásadě každá, v úvodní pasáži zmíněná pojistná aktivita může být, a také bývá, zasažena delikventním jednáním ve smyslu cit. skutkové podstaty. Nepochybně je obecně znám klasický pojišťovací podvod, spočívající v rychlém uzavření pojistky a následném úmyslném vyvolání pojistné události (sedlák podpalující vlastní stodolu nebyl pouze žánrovým obrázkem rustikálních románů). Právě tak podnikatel, stojící před nutnou potřebou finančních prostředků, a proto simulující krádež či loupež, také nepatří pouze do detektivních románů. Již zmíněná možnost napojení organizovaného zločinu (zejména krádeže aut) je u této kategorie možná, zde však jde primárně o uspokojení poptávky (tedy o vlastní automobil), zjevně až sekundárně jde o možné vylákání pojistného plnění.

V Hospodářských novinách byl v etapě zpracovávání tohoto materiálu uveřejněn text „Role detektivů v pojistných podvodech sílí“ (HN 31. 12. 2000, příloha PaT, Tomáš Kňourek) a návazný článek od téhož autora „Pojišťovny: Proti podvodům jsme stále odolnější - větší potírání nekalých praktik klientů může znamenat celkový pokles pojistných sazeb“ (HN, 30. 1. 2001). V prvním z citovaných textů byl popsán případ, kdy k odhalení pojistného podvodu stačí někdy skutečná banalita, jakou je záměna jediného písmene. Pro ilustraci tohoto typu podvodu je text převzat v plném znění:

„V oddělení underwritingu nejmenované pojišťovny se objevila smlouva na vysokou pojistnou částku. Zdravotní dotazník nevykazoval žádné problémy a proto firma klienta přijala. Jen několik málo týdnů poté se na pojišťovnu obrátila oprávněná osoba s oznámením, že klient zemřel, a to hned třetí den po uzavření smlouvy. Neobvyklost situace pochopitelně vzbudila pozornost zaměstnanců pojišťovny. Ti posléze zjistili rozpor ve jménu klienta na pojistné smlouvě a na oznámení pojistné události. A jak pojistný podvod vznikl? Pojišťovací poradce měl známého hasiče, který se zúčastnil výjezdu k těžké dopravní nehodě. Ten se telefonicky spojil s poradcem a nadiktoval mu všechny potřebné údaje k vyplnění pojistné smlouvy. Díky náhodě si ve jménu oběti špatně rozuměli a zaměnili písmeno. Uplatnili nárok na plnění a byli následně odsouzeni za pojistný podvod.“

Z tohoto příkladu je patrné, o jaký typ pojišťovacích podvodů se jedná, rovněž je patrný i modus operandi tohoto typu a proto se v této kapitole zaměříme spíše na způsoby, jakým pojišťovny proti pojistným podvodům bojují (a zde je zajímavá, a není to zdaleka pouze česká specialita, aktivní účast a obrana samotných pojišťoven mimo represivní složky státu. V této souvislosti je poznámka: kdyby stejně

aktivně proti úvěrovým podvodům bojovaly banky, zřejmě by nedošlo k tak masivní kriminalitě v bankovním sektoru). Následující informace byly převzaty ze stejného výše citovaného zdroje.

Pro boj s pojistnými podvody začaly v poslední době některé pojistné ústavy více využívat služeb soukromých detektivních kanceláří. Ty po zjištění určitých nesrovnalostí pojišťovnou zkoumají, zda její klient nežádá plnění neoprávněně: „Při potírání této trestné činnosti spolupracujeme s externími firmami, detektivními kancelářemi, popř. přímo s policií. Je to pro nás méně nákladné než zaměstnávat specialisty. Jedním z důvodů je i skutečnost, že k podvodům dochází v podstatě ve všech typech pojištění.“ uvádí pracovník Kooperativy. Potvrzuje to i obchodní ředitel ČSOB Pojišťovny: „Je obvyklou praxí, že pojišťovny si v současné době najímají soukromé detektivní kanceláře, které se snaží podvody objasnit a shromáždit dostatek důkazů pro soudní řízení.“

Pojišťovny si tak pro boj s podvody většinou vybírají tři možné cesty ochrany:

1. angažují vlastní specialisty
2. najímají si detektivní kanceláře
3. spoléhají na policii.

Podle jednatele společnosti CZ EXPERT (společnosti, která se přímo specializuje na odhalování pojistných podvodů) poslední varianta je sice nejjednodušší, ale údajně nejméně účinná. Škody z pojistných podvodů v roce 2000 podle odhadů mohly činit až pět mld. Kč, vynaložené náklady na boj proti nim se pojišťovnám tedy v každém případě vyplatí.

V citovaném článku je taktéž potvrzení výše zmíněné teze o trestné činnosti policistů v oblasti pojišťovacích podvodů: v r. 2000 bylo sděleno obvinění 37 z nich, zatímco o rok dříve doplatilo na své protiprávní jednání jen dvanáct. Podle tiskového odboru MV ČR je tento nárůst způsoben tím, že v r. 2000 byla vyčleněna skupina pracovníků, kteří se touto trestnou činností zabývají a navíc se začalo spolupracovat s pojišťovnami ve vytipovávání možných pachatelů.

Naopak cestou vlastních kontrolních mechanismů jde např. Česká pojišťovna, největší tuzemská společnost v oboru. Podle vyjádření tiskového odboru České pojišťovny z roku 2000 jsou „(...) v České republice kapacity našich bezpečnostních útvarů dostačující, takže nemáme potřebu využívat služeb bezpečnostních

agentur. Jinak je tomu v zahraničí, kde při řešení pojistných událostí spolupracujeme s firmami se znalostí tamních poměrů. (...) Loni jsme prošetřili více než dva tisíce pojistných událostí, u nichž v průběhu likvidace vzniklo podezření, že by se mohlo jednat o podvod. V roce 1999 to byla zhruba polovina (...) Za loňský rok tak pojistné podvody odhadem přesáhly částku 200 miliónů korun.“ V ČP bylo tak v roce 2000 více než devadesát procent podvodů odhaleno prostřednictvím její vnitřní kontroly. Při spoléhání se na vlastní specialisty nejde podle tiskového odboru jen o cenu služby detektivních agentur, ale také o možné ohrožení ochrany osobních dat klientů. O tomto tvrzení ale pracovník zmíněné společnosti EXPERT pochybuje, protože podle něj jsou detektivové vázáni mandátní smlouvou s pojišťovnou, podle níž jsou údaje důvěrné a použitelné pouze v rozsahu zmocnění s tím, že zákon o pojišťovnictví umožňuje pověřit šetřením další subjekt (jak patrně, jsou zde dva právní názory, a může docházet k nechtěně protiprávním jednáním).

Podobný přístup má i Generali Pojišťovna: podle vedoucího interní revize jsou soukromí vyšetřovatelé využívání minimálně, a spoléhají spíše na vlastní vnitřní mechanismy.

Boj pojišťovacích ústavů s podvody, při nichž klient požaduje od společnosti plnění za fiktivní či nadhodnocenou škodu, je tak stále úspěšnější. Výrazně se zvyšuje počet odhalených pojistných podvodů i odsouzených, přičemž pojišťovny se tímto problémem začaly podstatně výrazněji zabývat sice pozdě, avšak naléhavěji si uvědomují závažnost těchto činů, která se může projevit nejen v jejich hospodaření.

Podle odhadů odborníků nekalé praktiky klientů dosahují roční výše až desetiny předepsaného pojistného. Značné ztráty firmám již 'ošetřila' i změna legislativy (a z ní plynoucí sankce); od roku 1998 je pojistný podvod trestným činem.

Tradičně nejvíce se lidé snaží obohatit na úkor ústavů v majetkovém pojištění, zejména pak v oblasti motorových vozidel. V občanských pojištěních motorových vozidel existují odhady, že pětina všech plnění je podvodně vylákaných, což samozřejmě negativně ovlivňuje škodní průběh, a tím i výši pojistných sazeb.

Obchodní ředitel ČSOB Pojišťovny se domnívá, že v oblasti motorových vozidel existuje zhruba ve čtyřiceti až padesáti procentech škod podezření z pojistného podvodu. Nejčastěji se jedná o pokusy neoprávněně navýšit pojistné plnění, menší podíl tvoří klasické podvody s odcizením, kdy ve skutečnosti ke krádeži

vůbec nedošlo. Jeho společnost loni zaregistrovala šest pokusů o podvod, na jejichž pachatele podala trestní oznámení. Celková škoda měla dosáhnout dvou miliónů korun.

V posledním období se však podíl mezi obcházením zákona v oblasti pojištění motorových vozidel a jiných druhů pojistného začíná vyrovnávat. Ještě před dvěma lety byl poměr obou těchto skupin devět ku jedné, dnes je to již tři ku jedné. Podle již citovaného pracovníka firmy EXPERT je tento trend pochopitelný a pomalu se přibližuje situaci v západní Evropě. Tam se někteří klienti pokoušejí ústavy okrádat především v životním a úrazovém pojištění. Životní pojištění se v tuzemsku neustále rozšiřuje, a proto bude stoupat množství podvodů v této oblasti.

Zajímavým způsobem bojují s pojistnými podvody například ve Velké Británii. Tamní asociace pojišťoven loni distribuovala výstižný plakát, na němž uvedla telefonní číslo pro oznamování podvodů, a to ve vlastním zájmu poctivých klientů na nízkém pojistném.

Zde je nutno uvést výše zmíněný případ, získaný studiem soudních spisů: u Městského soudu v Praze bylo v roce 1998 souzeno 5 policistů, kteří se (pod vedením jednoho z nich) dopouštěli trestné činnosti tím, že sami za nedobrovolné spolupráce pojištěnců (ti byli policisty nuceni k podílnictví na této trestné činnosti zastrahováním) fingovali dopravní nehody a inkasovali pojistné plnění. Výše způsobené škody nepřesáhla 5 mil. Kč. Byli odsouzeni za pojistný podvod, porušení pravomoci veřejného činitele a podílnictví.

3.4. Pachatelé

Pachatele delikvence proti pojišťovnám lze rovněž - obdobně jako v bankovním sektoru - rozdělit na pachatele vnitřní a vnější. U pachatelů vnitřních pak na pachatele z řad vlastníků či managementu a na pachatele z řad provozních pracovníků (v tomto případě zejména likvidátorů).

Kriminalita vlastníků či managementu v této oblasti však jen těžko může dojít do forem, které známe u bank či investičních fondů. Je tomu tak proto, že pojistná částka se stává „majetkem“ pojišťovny, která z ní vytváří pojistné fondy; tak tomu není v případě vkladů u peněžních ústavů anebo investice u investičních fondů, kde jsou vlastnické poměry zcela jiné. Jde též o to, že výplata pojistného plnění je vázána na zcela jiné podmínky, než je tomu v případě vkladu či investice (vznik pojistné události, která je předem smluvně vyjádřena). Nelze ovšem vyloučit

určité formy trestné činnosti managementu, spočívající v možném odčerpání finančních prostředků právě prostřednictvím kapitálových trhů či jiným investováním. V zemích s vyspělejší tradicí tržní ekonomiky patří pojišťovny k vážným investorům do akcií a mohou tak podpořit regionální či strukturální rozvoj ekonomiky. V České republice, kde tato tradice chybí, je snadno představitelný přestupek manažera investujícího prostředky pojišťovny na nákup majetkových podílů nějakým způsobem spřízněné společnosti. Mechanismem kapitálového trhu se zvedne cena těchto podílů a rozdíl může plynout do soukromých zdrojů manažera (jde sice o trestný čin zneužívání informací v obchodním styku - insider trading, pojišťovně jako takové škoda nevznikne; navíc jde o spekulaci, jistě zakázanou a zavrženíhodnou, ale těžko prokazatelnou), spekulace jako taková je dokonce považována za princip tržní ekonomiky. Další momentem může být již zmíněná možnost odepření výplat pojistného plnění; současně si lze představit i další možnou trestnou činnost, jako získání osobních dat pojištěnců (zejména zdravotní dokumentace v oblasti životního pojištění) a jejich prodej. Možností trestné činnosti manažera proti zájmům vlastního zaměstnavatele však může být více; co je ale zřejmé, pojišťovny takovou odhalenou trestnou činnost nebudou nikterak medializovat (to souvisí i s popsaným outsourcingem v této oblasti - tedy vyšetřováním pojistných podvodů).

Delikventní jednání pojištěnců je značně různorodé, může napadat všechny pojistné produkty (což také byl důvod jejich obšírného uvedení) - proto není možno nalézt jednotný modus operandi. Jedno je zřejmé - jde o klasické podvodné jednání, spočívající v předstírání buď škody, která nenastala vůbec, či zveličování skutečně vzniklé škody. V horším případě pak může jít o uvědomělé jednání, v jehož důsledku škoda vznikne (požár, předstíraná krádež apod.). Na toto jednání se může nabalovat (jak již výše uvedeno) korupce a úplatkářství, ev. i jiná trestná činnost (padělání dokladů ap.)

3.5. Poškození

Je-li obecně u finanční kriminality obtížné kriminologicky specifikovat množinu poškozených, pak toto konstatování platí v plné míře i u pojišťoven. Fakt je, že na rozdíl od bank nebývá špatné hospodaření pojišťoven přenášeno na všechny daňové poplatníky, nýbrž „pouze“ na všechny pojištěnce (s výjimkou případu již popsané pojišťovny Morava).

Poškozenými jsou totiž na první pohled přirozeně pojišťovny, resp. jejich vlastníci (akcionáři). Jak však vyplývá z obecných zásad podnikání a výpočtu

pojistných rizik, kde jsou i ztráty z delikventního jednání pochopitelně zohledněny, přesáhnou-li hranici únosnou pro samotnou pojišťovnu, je dopad přenesen na pojištěnce formou zvýšeného pojištění. Navíc zde může docházet i o možnost dumpingových dohod mezi pojišťovnami samotnými: vzhledem ke konkurenci si málokterý pojišťovací ústav dovolí izolovaně „zvednout“ pojistné sazby, ovšem protože delikventním jednáním mohou být napadány všechny, zcela jistě zvolí i společnou obranu.

Závěr

Pojišťovny, resp. trestná činnost proti nim - ačkoli zcela nepochybně patří do skupiny finanční kriminality - mají poměrně hodně specifík, které ji od ostatních podskupin odlišují. Pro ucelený obrázek finanční kriminality bylo však alespoň informativně nutno se o této problematice zmínit.

4. Delikty proti spořitelním a úvěrovým družstvům

V této části studie budou popsány delikty, které souvisí se spořitelními a úvěrovými družstvy (lidově kampeličkami - jinak dále SÚD); tedy těm finančním institucím, která sice na finančním trhu měla mít pouze doplňkovou funkci (tomu odpovídá i organizační a legislativní uspořádání - družstvo); právě nedostatky v legislativní úpravě způsobily poškození řady jejich členů a znamenaly a znamenají zatížení státního rozpočtu. Vzhledem k již v úvodu zmíněné souvislosti s pyramidovými hrami se o tomto fenoménu nebudu zmiňovat, neboť byly již několikrát pojednány.

Důvod, pro který lze obě problematiky (tedy problematika pyramidových her a problematika spořitelních a úvěrových družstev) spojovat, tkví v tom, že v obou případech je použito shodné schéma či modus operandi: původní členové družstev byli „nalákáni“ příslibem vysokého zhodnocení (a zpočátku se jim ho také dostalo - což je rozdíl od podvodů na kapitálovém trhu), v dalším období však zakladatelé (management) těchto družstev buď převedli finanční prostředky na založené dceřiné organizace či na organizace jednající s nimi ve shodě, nebo prostředky prostě zpronevěřili, družstva byla likvidována a jejich členové nedostali zpět ani své původní vklady. Jinak řečeno, naplnilo se v úvodu zmiňované Ponziniho schéma: podvodný investiční projekt, v němž se vkladů pozdějších investorů používá k zaplacení uměle vysokých zisků původním investorům, což přitahuje další vklady.

4.1. Úvod do problematiky

Tato družstva vznikla v roce 1995 jako přímý pokračovatel ve své době oblíbených lidových záložen, tzv. kampeliček, jejichž vznik lze klást do období Rakousko-Uherska. Na tomto místě nebude od věci opětovný historický exkurs, který snad vysvětlí, proč tolik lidí (a bohužel starší generace) důvěřovalo slibům o vysokém zhodnocení a o jistotě svých členských podílů.

Tyto lidové záložny jsou pojmenovány po svém zakladateli, Františku Cyrilu Kampelíkovi. F. C. Kampelík byl vystudovaný lékař a národní buditel, který již za svých studií na gymnáziu v Jičíně založil literární kroužek a v podstatě až do konce života se snažil povznášet český jazyk a literaturu. Medicínu vystudoval Kampelík ve Vídni, po absolvování školy začal psát jazykovědné učebnice a těsně

před rokem 1848 vydal Obranu českého jazyka proti utrhačům a odpůrcům. Byl politicky činný, v roce 1848 se zúčastnil i Slovanského sjezdu v Praze a po revoluci byl zatčen a vězněn.

V šedesátých letech minulého století Kampelík přeměřoval pozornost obzvláště na hospodářství a hospodaření, stál u zrodu hradeckých průmyslových závodů, zasedal v jejich správě, organizoval první hospodářské výstavy. Vyvrcholením této jeho nové zájmové oblasti se nakonec staly lidové záložny. Vydal dílo „Spořitelny po farských kolaturách, orbě, řemeslu a svízeli pomohou“, ve kterém vytkl klady záložen: lze jimi podněcovat spořivost a zároveň lidem pomáhat půjčkami. Současně předpokládal, že taková svépomocná pokladna by nepřišla ke škodě, poněvadž lidi na vsi své poměry dobře znají. Motto spisu o budoucích kampeličkách znělo: Co jednomu neurváno, to všem dohromady snadno. Kampelíkův návrh na zřizování záložen se v té době však ještě nesetkal s žádným velkým ohlasem, zemědělská úvěrová družstva začala podle něj vznikat teprve začátkem let devadesátých, čehož se Kampelík ani nedožil; zemřel v roce 1872. Je třeba dodat, že zakládání těchto záložen bylo v českých zemích do značné míry chápáno jako vzdor proti rakousko-uherské monarchii.

Pro úplnost je však nutno dodat, že úplně první občanská záložna v Čechách vznikla ve Vlašimi již v roce 1858 (tedy před snahami Kampelíka). Pro zajímavost lze ze stanov uvést: zakládající členové např. stanovili, že vstupní vklad bude činit 1 zlatý na člena a minimální týdenní vklady budou 6 krejcarů. Dále bylo určeno, že vklady se budou úročit 5% a půjčovat se bude na úrok 6%. Tato záložna se posléze podílela na vzniku závodu na pletené výrobky z proutí a podpořila také vznik živnostenské školy ve Vlašimi.

Lidové záložny fungovaly jak do 1. světové války, dále pak po celou dobu první republiky a byly zrušeny až komunistickým režimem - tolik historie.

Jak již bylo výše uvedeno, v roce 1995 se poslanec za ODS Richard Mandelík rozhodl tuto tradiční formu záložen obnovit a prosadil přijetí zákona č. 87/1995 Sb. ze dne 20. dubna 1995 o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících, který byl novelizován až v r. 2000 zákonem č. 100/2000 Sb.; dlužno dodat, že k novelizaci bylo přikročeno až v době, kdy řada záložen již byla v problémech a kdy se nedostatky původního zákona plně odhalily. Současně třeba dodat, že přijetí původního zákona se odehrálo přes značný odpor tehdejšího předsedy vlády Klause, tehdejšího ministra financí Kočárníka a bankéřů,

kteří (ačkoli banky v té době neposkytovaly řadu služeb, zejména v oblasti drobného bankovníctví, což je SÚD vlastní), v nich zřejmě viděli konkurenci (svůj odpor však zdůvodňovali racionálními důvody poukazem na nedostatky zákona⁹⁸).

Přitom ve světě je toto tzv. lidové peněžnictví běžné, má svou více než staletou, ničím nepřerušenu historii. Vznik a působení této formy peněžnictví je v Evropě i v zámoří vždy spjato s malým a středním podnikáním, neboť se soustřeďuje na poměrně úzký okruh profesně nebo bydlištěm spjatých lidí - vznikají z vůle skupiny občanů a vůči svým členům se chovají jako banka. V českých zemích působilo v devatenáctém století spořitelních a záložních družstev či spolků značné množství; v devadesátých letech devatenáctého století, v době jejich největšího rozkvětu, jich bylo dokonce přes čtyři tisíce s více než milionem členů. Avšak zatímco u nás (jak výše uvedeno) byla v padesátých letech veškerá úvěrní družstva zestátněna a jejich majetek převeden do tehdejší Státní spořitelny, na území Rakouska a Německa tato družstva působila dál a rozvíjela se. V dnešní podobě lze však i tam jejich činnost přirovnat spíše k působení „klasického“ peněžního domu. Podobný je i vývoj družstevních záložen ve Francii. Dnešní světový systém záložen - Credit Unions - sdružuje přes 23 000 subjektů, z nichž přes třináct tisíc působí ve Spojených státech amerických. Podle statistiky této organizace sdružují americká úvěrová družstva celkem 65 milionů členů a disponují vlastním jměním ve výši 270 miliard dolarů. Připočtou-li se však i spořitelní družstva působící mimo tento světový systém, pak celková čísla poskočí ještě výše. Jen ve vyspělých zemích je tak podle dostupných údajů přes sedmdesát tisíc obdobných institucí, které disponují aktivy ve výši 500 miliard dolarů.

V ČR po přijetí zákona v poměrně krátké době vzniklo 93 SÚD; některé z nich značně agresivní reklamní kampaní (za pomoci známých osobností z řad politické, kulturní a sportovní elity) „nalákali“ řadu zejména starších občanů. Tato kampaň v mnohém připomínala známou kampaň Harvardských fondů s jejich „jistotou desetinásobku“: byly totiž slibovány v té době již absolutně nereálné výnosy (až 25 %) vč. dalších výhod. Vzhledem k tomu, že se v té době souběžně projevovaly tíživé problémy u bankovních institucí a investování prostřednictvím kapitálových trhů nemělo důvěru zčásti po vyskytnuvších se problémech investičních privatizačních fondů (a navíc tato forma investování - v chápání běžné populace spíše spoření - nemá v ČR tradici), se poměrně značná část občanů (jak již výše uvedeno)

⁹⁸ I když je česká legislativa značně nedokonalá, neexistuje reálná možnost, jak a priori zákonem vyloučit možnost pozdějšího delikventního jednání, zejména pak v oblasti ekonomiky.

stala družstevníky. Zde je nutno uvést na pravou míru terminologii: v této oblasti panuje značná nejasnost pojmů, takže v médiích se hovoří o klientech, což je velice zavádějící. Členové spořitelních a úvěrních družstev jsou družstevníky se všemi právy a povinnostmi, které z tohoto vztahu vyplývají. Jinými slovy: jejich vztah k instituci je zcela odlišný od kupř. vztah komitenta či klienta k bance. Ten nemůže ovlivnit, na rozdíl od členů družstva, její hospodaření, zatímco, jak vyplývá z následujícího, členové SÚD by dokonce měli ručit za vzniklou ztrátu. Z tohoto hlediska je výplata vkladů zatížením státního rozpočtu bez racionálního důvodu (snad jako uznání chyby zákonodárců či jako vysloveně sociální dávka).

Tento nově vznikající finanční sektor byl - bohužel - řízen cit. zákonem, který SÚD stavěl na roveň běžnému podnikání⁹⁹, resp. běžnému podnikání družstevní formou: k založení postačovala částka 100 tis. Kč (z vkladů budoucích družstevníků), počet členů byl stanoven na min. 30 osob, management, řídicí a dozorčí orgány byly jmenovány, resp. voleny podle příslušných ustanovení obchodního zákoníku (§ 237 - tedy mimo pravomoc centrální banky, jak je zvykem u bank, kde tito pracovníci musí splňovat poměrně přísná kritéria vzdělání, praxe a bezúhonnosti¹⁰⁰ apod.). Situace v SÚD byla však tak tristní, že v tomto segmentu peněžnictví mohli působit i lidé s pochybnou minulostí či naprostí laici v oboru financí. Jinými slovy, zákon víceméně umožnil negativní jevy, spojené s činností SÚD, dokonce lze říci, že k nim přímo vybízel. Je však současně nutno říci, že z 93 SÚD je jich problémových „pouze“ 20, počet členů celkem 128 tisíc osob, z toho v problémových 105 tisíc osob, celkový objem vkladů 10,4 mld Kč, objem problémových činí 8,8 mld. Kč (data ministerstva financí podle stavu k 1. 10. 2000). Již z těchto dat je zřejmé, že do potíží se dostaly zejména velká SÚD, tedy ta, u nichž se členové vzájemně neznali a tedy svou kontrolní funkci ani vykonávat nemohli (výše uvedený „odkaz“ F. C. Kampelíka).

⁹⁹ Jakkoli v zákoně je výslovně uvedeno, že se živnostenským zákonem neřídí. Neřídil se ale ani zákonem o bankách (dost pochopitelně), takže dozor nad podnikáním nevykonávala centrální banka, ale vlastní „družstevní“ Úřad pro dohled nad SÚD, který trpěl od počátku nedostatkem kvalifikovaných odborníků.

¹⁰⁰ Ne že by tato kritéria bránila následným známým jevům na bankovním trhu, nicméně se přece jenom nemohlo stát, aby v čele peněžní instituce stála osoba již dříve trestaná.

4.2. Kriminogenní faktory

Při rozboru těchto faktorů je nutné připomenout dobu, kdy SÚD zahájily činnost - bylo to v roce 1995, kdy již přešla první vlna krachů soukromých bank, kdy bylo zjevné, že ani bankovní dohled centrální banky svůj sektor „neuhlídá“ a kdy bylo již známo, že slibované vysoké výnosy z čehokoli (ať z bankovních vkladů, z kolektivního investování apod.) jsou a priori podezřelé.

4.2.1. Výchozí předpoklady fungování SÚD

Nebude nezajímavé si znovu připomenout, jak jednoduše mohlo (a de facto dosud může) být založeno SÚD. Družstvo mohli založit pouze občané (tedy ne právnické osoby), kterých se muselo domluvit nejméně třicet. Nepostačovala přitom jejich ústní dohoda, zákon vyžadoval svolání členské schůze a následným ověřením jejího průběhu notářem. V zápisu musela být uvedena i výše jednotlivých podílů, které se členové kampeličky zavázali složit, poté bylo třeba již jen navštívit soud, a požádat o zápis do obchodního rejstříku. Vstupní kapitál členů SÚD musel dávat dohromady alespoň sto tisíc korun. Každý z družstevníků přitom měl a musel navíc počítat s tím, že záložna měla být povinna podle zákona vytvořit rezervní a rizikové fondy; pokud by však tyto fondy nestačily na případný prodělek družstva, **ručil za ztrátu osobně, a to až do výše minimálně dvojnásobku vloženého podílu** (viz výše uvedenou poznámku o pozdějším odškodnění ze státního rozpočtu). Rizikový fond má obecně sloužit ke krytí rizik z poskytovaných úvěrů a záruk. Vkládá se do něj přinejmenším deset procent ze zisku po zdanění až do doby, než dosáhne nejméně dvaceti procent souhrnu nesplacených úvěrů a záruk. Do rezervního fondu se odvádí prostředky rovněž ze zisku po zdanění a opět ve výši nejméně deseti procent z této sumy. SÚD ovšem měly omezené pole působnosti, např. vklady, které od svých členů vybraly, například nesměly ukládat do spekulacních akcií. Toto omezení prakticky znamenalo, že mohly nakupovat pouze státní dluhopisy, hypoteční zástavní listy a komunální obligace (tedy finanční instrumenty s vešměs minimálním úročením - srovnej se sliby 20–25% zhodnocení). Na úkor těchto omezení však mohly mít některé daňové úlevy, například úroky z jejich vkladů (peněz, které vyberou od členů) u jiných peněžních ústavů budou osvobozeny od daně z příjmů.

Smyslem SÚD obecně je poskytování drobných, relativně levných půjček, které nejsou, resp. v té době nebyly, pro klasické peněžní ústavy v drtivé většině

zajímavé. Může tedy jít například o jedno- až dvouleté úvěry na nákup spotřebního zboží nebo drobnější rekonstrukce, ve zkratce řečeno na vylepšování životní úrovně. Podobně fungují ve světě a statistiky přitom uvádějí, že s pomocí úvěrových družstev si lidé vylepšují životní standard o osm až dvanáct procent. Pravidla pro poskytování půjček a výše úroků (a to i u vkladů - pochopitelně s přihlédnutím k tomu, do jakých finančních instrumentů mohou investovat), si měli určit sami členové. Stejně tak mohli rozhodnout, zda dlužník, tedy člen družstva, který již vložil vstupní kapitál, bude potřebovat ještě dalšího ručitele; to vše měly obsahovat stanovy té které záložny. Podle některých předběžných odhadů, které byly v té době prováděny, neměl úrok z úvěrů překročit dvanáct procent a vložené peníze měly vynášet zhruba šest procent (což bylo, v porovnání s „cenou peněz“ na bankovním trhu, stále ještě poměrně příznivé). Protože se však očekávalo, že s podobnou obchodní politikou by SÚD v porovnání s bankovní konkurencí příliš neuspěly, byl předpokládán podstatně menší rozdíl mezi úroky z úvěrů a vkladů. I když prvotní činností SÚD - jak uvedeno - mělo být poskytování půjček, předpokládalo se do budoucna, že by se jejich činnost měla soustředit i na další finanční služby - vedení účtů, obstarávání kreditních karet, ručení za úvěry poskytnuté jinými osobami i na zprostředkování právních a poradenských služeb. Počítalo se i s tím, že by mohly poskytovat příspěvky na sociální účely a vzdělání.

Současně se předpokládalo, že před neopatrným vedením družstva bude jeho členy zpočátku chránit přímo zákon. Ten totiž stanovil, že SÚD v prvních šesti měsících své činnosti budou moci rozpůjčit pouze dvacet procent vložené částky. Od šestého do dvanáctého měsíce působnosti to mělo být pětatřicet a od dvanáctého do osmnáctého měsíce činnosti padesát procent vložených peněz; a teprve od devatenáctého měsíce vzniku, tedy zhruba v polovině roku 1998, bylo možné při půjčování peněz dosáhnout zákonem stanovený strop, jímž bylo 65 % sumy spravovaných vkladů (zmíněné datum se pochopitelně týkalo těch SÚD, které začaly působit hned od nabytí právní moci cit. zákona).

V té době se zdálo, že pravidla pro činnost SÚD jsou opatrná; přesto tvůrci zákona předpokládaly, že vznikne asi 800 záložen s vklady ve výši zhruba 6 mld. korun (jak patrně, zmýlili se v obojím - SÚD vzniklo cca 10x méně s cca dvojnásobnými vklady).

Rovněž se předpokládalo, že podvést SÚD bude méně snadné než v případě bank. Především, členové spořitelních a úvěrových družstev si mezi sebou nesmějí rozdělovat zisk ze společného podnikání - o jeho užití nerozhodovalo několik

jedinců ve vedení, ale pouze členská schůze; každý člen družstva přitom má jeden rovný hlas bez ohledu na to, kolik peněz vložil. Dále členové představenstva SÚD by si pro vlastní potřebu směli vypůjčit jen se souhlasem úvěrové komise; půjčky jednotlivým členům této komise pro změnu vyžadovalo souhlas celého představenstva. Podle tehdejších názorů to znamenalo, že každý bude vědět o každém a jednotlivá osoba těžko bude moci kampeličku zruinovat. Předpokládalo se současně, že vklady v kampeličkách budou stejně jako u bank pojištěny. SÚD totiž musely (a musí) odvádět do Zajišťovacího fondu 0,3 % z vkladů spravovaného šestičlenným představenstvem, které jmenuje ministerstvo financí. Jištění neanonymních vkladů mělo mít stejná pravidla jako u peněz uložených do bank, tedy bude se vztahovat na 80 procent vkladů, ale nejvýše do částky 125 tisíc korun.

4.2.2. Skutečné fungování některých SÚD - popis případů

Již v krátké době po vzniku SÚD se začaly projevovat některé systémové chyby, které byly umožněny mezerami zákona. Bylo samozřejmě jasné, že řada družstev hospodařila obezřetně, ale již v této době (tedy okamžitě po jejich 'instalaci' existovala řada náznaků, že celý systém trpí obrovskými problémy, a to včetně vysloveně kriminální činnosti. Protože však obecně vzato nejsou SÚD nějak rozhodující částí finančního systému, nebudou uváděny jednotlivé případy jako subkapitoly, ale budou součástí textu.

Problémy způsobily zejména managementy jednotlivých SÚD svými chybnými rozhodnutími, což můžeme připsat na vrub nedostatečnému regulačnímu systému. Navíc bylo možno některá pravidla velmi snadno obcházet, a vyhýbat se např. investičním omezením (za to ale nemůže zákon, „inovativní“ schopnost v „podnikatelské“ činnosti je v ČR značná). V podstatě je tristní konstatování, že stále ještě existuje řada regulací a monopolů i v oborech, kde je zhola zbytečná a vyvolává spíše další otazníky (např. v telekomunikacích, z doby boomu SÚD lze uvést monopol tzv. povinného ručení pro Českou pojišťovnu a další). Jinak řečeno, petrifikovaly se monopoly tam, kde být nemusely, a naopak, v oblasti, kde by regulace byla nanejvýš žádoucí, chyběla zcela, nebo byla neúčinná (nic na tom nemění již výše uvedené konstatování, že základním problémem bylo selhání samotných družstevníků v jejich kontrolní funkci).

Obrovským problémem a nejrizikovějším faktorem z hlediska hospodaření SÚD se ukázaly být tzv. dceřiné společnosti. V těchto dceřiných společnostech bylo - v podstatě mimo jakkoli slabý dohled nad SÚD - umožněno to, co zákon vlastním

SÚD zapovídal; přelévání zisků, dokonce i vkladů, realizovaly se záměry přímo zákonem pro činnost SÚD vyloučené a docházelo i přímo k podvodným jednáním (tedy to, co je označováno termínem tunelování). Přitom samo o sobě zakládání dceřiných společností neodporovalo zákonu, zákonodárci počítali, a dokonce připouštěli možnost vzniku různých servisních firem nebo joint-ventures, ale rozhodně nepředpokládali vznik propleteného finančního 'impéria'.

Zde se projevila slabost družstevní formy těchto finančních institucí: členské schůze nedokázaly využívat svých kompetencí, pokud vůbec tyto záležitosti byly na nich projednávány; existují totiž případy, kdy (vzhledem k snadnosti stát se členem družstva) bylo zneužito této možnosti právě v období členských schůzí, takže nebylo problémem odhlasovat cokoli. Navíc zmíněný Úřad pro dohled nad družstevními záložnami ani neměl zákonnou možnost kontrolovat hospodaření dceřiných společností. Podle názoru některých odborníků - a s tímto názorem lze souhlasit - svůj díl odpovědnosti nesou i někteří vládní představitelé svými dehonestujícími výroky na adresu peněžního družstevnictví jako celku. Nebývá zvykem, aby představitelé státu podrývali důvěru v národní finanční instituce, ať jsou to banky, či jiné peněžní ústavy, a pokud se v nich projeví problémy, měli by je bezodkladně řešit. Toto konstatování spadá na všechny vlády obecně, na současnou vládu sociální demokracie pak obzvláště, neboť problémy (ačkoli je nezavinila) se kumulují do jejího funkčního období. Nepřehlédnutelná je i role bankovního sektoru, který se z konkurenčních obav choval k záložnám přinejmenším zdrženlivě a přezíravě.

Problém však zůstává i po ev. uvalení nucené správy. Jestliže činnost např. nuceného správce Agrobanky byl „ostře“ sledován skupinou minoritních akcionářů a tento správce musel čelit až trestním oznámením, činnost nuceného správce bývalé IPB je dokonce pod parlamentní kontrolou (aniž bych samozřejmě chtěl porovnávat váhu obou těchto bank a libovolného SÚD), je činnost nuceného správce SÚD ponechána kontrole družstevníků, tedy samotných poškozených a současně lidí, kteří rozhodně nepatří k expertům v bankovníctví či dokonce k znalcům kapitálových trhů. Počínání nucených správců sice podléhá dohledu Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami, lze však soudit, že výše zmíněné podcenění problematiky SÚD se vztahuje i na tento úřad. Rozhodně není odborně vybaven na tak složitou problematiku, která se v některých SÚD vyskytuje. Případ, který bude uveden dále, toto tvrzení dokladuje.

Mezi zakladateli a managementem SÚD, které dohromady spravují desítky milionů korun, se mohou objevit dokonce i lidé, kteří mají problémy s policií. Tento stav umožňuje nedostatečné pravomoci kontrolního úřadu, jenž na záložny dohlíží, i slabé zákony, které upravují jejich vznik.

Další příklady jsou zčásti kompilátem z veřejných zdrojů, dílem z obžalovacího spisu. Charakterizují jednak stav v tomto finančním sektoru, jednak určité módy operandi delikventního chování a jednání.

‘Jedinou cestou je zavést pro kampeličky stejný režim, jako mají banky’, je východisko podle Petra Dvořáka z pražské Vysoké školy ekonomické. Do čela SÚD, a tím i k rozhodování o penězích družstevníků, se totiž mohly dostat i osoby, které jsou vyšetřovány, či dokonce obviněny pro podvod. Nejznámějším případem jsou lidé spojení s **První pražskou družstevní záložnou**, M.Ř., J.T. a generální ředitel záložny P.B. M.Ř. poté, co se o jeho činnost začala zajímat policie, odstoupil z funkce ředitele, ale zůstal předsedou představenstva společnosti, J.T. bylo obvinění z podvodu sděleno dokonce již dříve a přesto byla v představenstvu firmy Český film (tato firma, resp. její název, byla pouze klamnou ‘kulisou’ - s českým filmem neměla nic společného a zaměřovala se na erotickou a pornografickou produkci), která záložně poskytla záruku za vklady do výše jedné miliardy korun. Ukázalo se posléze, že tato SÚD je naprosto systematicky tunelována, M.Ř. byl obžalován z podvodů a porušování povinností při správě cizího majetku¹⁰¹, souzen a odsouzen na 10 let. Patří k jisté ironii českého pojetí spravedlnosti, že již z výkonu trestu podal odvolání, pražský vrchní soud jeho odvolání vyhověl a věc vrátil soudu nižšímu. M.Ř. byl následně propuštěn z vazby, neboť zákonem určená tříletá doba, po kterou mohl být držen ve vazbě, mu uplynula právě v době projednávání odvolání. Od té doby je nezvěstný a o jeho dalším osudu jsou vedeny spory: jeho matka tvrdí, že je mrtev, státní zástupce, který případ žaloval, tvrdí, že uprchl a že existují indicie o místě jeho pobytu, přičemž Interpol zatím po něm nepátrá. V tomto případě jsou ale zajímavé souvislosti v propojení na známé osobnosti politiky a showbyznysu - M.Ř. totiž svou reklamní kampaň prováděl ve velkém stylu a tyto osobnosti byli do celé akce angažováni. U politiků se neprokázalo, že tak činili za úplatu¹⁰², herci ap. tak za úplatu činili, ovšem souvislost s další trestnou činností

¹⁰¹ Obžalovací spis má vč. příloh 84 tis. stran.

¹⁰² Nicméně sám M.Ř. při přelíčení obvinil S. Grosse, I. Pilipa a J. Rumla z návodu k založení kampeličky.

prokázána nebyla. I tímto způsobem však docházelo k odlivu finančních prostředků ze SÚD k tíži družstevníků.

SÚD jsou proti bankám mnohem méně regulovány (k tomu viz již dříve uvedené konstatování). Česká národní banka, která dohlíží na peněžní ústavy, se totiž mimo jiné vyjadřuje i ke jmenování lidí do statutárních orgánů jednotlivých bank a zkoumá jejich bezúhonnost. Tím výrazně omezuje právo akcionářů finančního domu jmenovat si do svého čela kohokoliv.

Naproti tomu Úřad pro dohled nad družstevními záložnami zvolení lidí do čela záložen nijak nereguluje. Místopředseda České asociace záložen Milan Oczadlý připustil, že nelze vyloučit, že v konkrétní kampeličce se konkrétní osoba neobohatí na úkor druhých. „Existují záložny, které ostatním kazí pověst. To nemůžeme vyloučit ani v případě kterékoliv jiné firmy. Nic však nenaspovídá, že by míra nepoctivosti byla v případě spořitelních družstev vyšší než průměr,“ uvedl Oczadlý. Podle něj by novela zákona měla umožnit licencování záložen, v jehož průběhu se mimo jiné budou prověřovat lidé stojící v čele takového ústavu. Nyní však personální, často křížová propojení mezi mnoha společnostmi a záložnami (viz výše) podle odborníků nepřispívají k průhlednosti podnikání SÚD. Někteří členové managementu záložen jsou přitom spoluvlastníky v desítkách dalších firem, které jen málokdy vykonávají činnost, která má cosi společného s financemi; zpravidla obchodují s různým zbožím, poskytují pronájmy či reklamní služby. Mezi nejaktivnější v tomto směru patří například předseda představenstva **Družstevní záložny Kredit P.M.**, který zasedá ve dvou desítkách firem. Mezi nimi jsou i tři další kampeličky, přičemž vzhledem k tomu, že byla splněna informační povinnost a tato skutečnost byla schválena členskou schůzí, je vše v pořádku. Stejně argumentuje i šéf představenstva **družstevní záložny FIO D.D.**, který je společně s P.M. v záložně Kredit a v sedmi dalších firmách. Celkem je jeho jméno spojeno s více než desítkou různých společností. Podobná situace - tedy křížové propojení několika firem a jejich navázání na záložnu - je však obvyklá i v dalších záložnách. Například jméno předsedy představenstva záložny **Mavel P.V.** je podle obchodního rejstříku spojeno s dalšími osmi společnostmi. Desítky dalších osob potom kromě záložny podnikají v pěti či šesti firmách, které často sídlí na jedné adrese¹⁰³.

Objem peněz, které zmizely nenávratně v tunelech podvodných machinací šéfů SÚD, se odhaduje přes šest miliard korun. Ve dvaceti problémových záložnách

¹⁰³ O tomto problému jsem se zmiňoval i v případě nuceného správce výše.

totiž zamrzlo 8,8 miliardy korun, zpět se však konkursním či nuceným správce podaří získat jen část. „Na základě provedených prověrek se příjmy z konkursních a vyrovnávacích řízení odhadují na dvě miliardy korun,“ odhadl v r. 2000 tehdejší ministr financí Pavel Mertlík. Peníze ze záložen často mizely klasickými 'tunely'; např. Družstevní holding, dceřiná společnost 1. Družstevní záložny Ostrava, získal podle nuceného správce Vlastimila Šedy od záložny 2,3 miliardy korun. „Princip byl, že za peníze něco koupil, prodal a dostal směnky, ty zase vyměnil za pohledávky, až mu na konci kolečka zůstala aktiva s nulovou hodnotou,“ vysvětlil nucený správce. Řada čelných představitelů SÚD, odpovědných za jejich krachy, je v současné době aktivní jako mluvčí různých sdružení, požadujících po státu výplatu vkladů. Některé osoby z vedení zkrachovalých SÚD dokonce začínají působit v nových záložnách.

Dalším příkladem deliktů proti SÚD a personálního propojení managementu SÚD je příklad **Doudlebské SÚD**¹⁰⁴. Kvůli neschopnosti vyplácet vklady byla tato SÚD krátkou dobu v tzv. částečně omezeném režimu, v současnosti je v nucené správě, když důvodem k jejímu uvalení byly podezřelé obchody.

Doudlebská totiž odkupovala pohledávky a proplácela směnky za pochybnými právníky osobami, vyvrcholením byl vznik pohledávky 90 mil. Kč vůči firmě Agripos, který má jako předmět podnikání poradenství v oblasti zemědělství (tato pohledávka navíc nebyla vůbec smluvně „ošetřena“). Podle obchodního rejstříku je jednatelkou Agriposu H.M., manželka bývalého člena představenstva Doudlebské M.M..

Dalším příkladem může být i nucená správa **České národní záložny** se sídlem v Ostravě; kde již policie ČR zatkla část z bývalých zaměstnanců SÚD, kteří ji přivedli skoro na mizinu. Nucený správce podal trestní oznámení na téměř tři desítky bývalých funkcionářů nebo zaměstnanců záložny. Na návrh státního zástupce byli vzati do vazby dva bývalí zaměstnanci a jeden funkcionář České národní záložny: vedoucí úvěrového oddělení, jeho podřízená a člen revizní komise SÚD. Ve vazbě byl již před nimi jeden ze zakladatelů záložny. Ten měl podle vyšetřovatele spolu s dalšími lidmi fingovat podpisy nuceného správce a neoprávněně vybírat peníze z účtů. Další tři zadržení lidé jsou podezřelí z podvodů při poskytování úvěrů.

¹⁰⁴ Doudlebská družstevní záložna České Budějovice, 11,4 tis. členů, objem vkladů 294 mil. Kč.

České národní záložně svěřilo své vklady ve výši kolem 230 milionů korun téměř dva tisíce tři sta lidí. V současné době kampelička vyplácí svým členům pouze úroky. Současní členové představenstva ČNZ tvrdí, že záložna fungovala na principu již zmíněných pyramidových her. Dokud totiž přicházeli noví členové a přinášeli vklady, bylo na výplaty. Bývalí členové managementu však hospodařili tak, že si vypláceli značně vysoké odměny a bez řádné evidence poskytovali úvěry svým známým, čímž způsobili ČNZ ztrátu cca osmdesáti mil. Kč. Není bez zajímavosti a dokresluje to stav na úseku SÚD, že výše uvedení vazebně stíhaní pracovníci České národní záložny založili První českou záložnu, spořitelni a úvěrní družstvo se sídlem v Ostravě, v níž zastávají významné funkce, mimo jiné funkci předsedy (jeden z nich) a člena představenstva (další); toto SÚD dosud pracuje bez omezení.

Jakkoli se může následující příklad zdát nadnesený, osobní zkušenost řešitele, je taková, že možnost takového jednání absolutně nevylučuje, naopak¹⁰⁵.

V tomto případě jde o **Rodinnou záložnu**¹⁰⁶, která měla 30 tis. členů. Jde současně o případ, který se zjevně vymyká běžnému hospodaření SÚD - obchod s akciemi.

Rodinná záložna vlastnila více než 34 % akcií slovenské stavební firmy Doprastav (stranou nutno ponechat fakt, že již samotná tato investice v zásadě odporuje zákonu o SÚD). Tehdejší nucený správce (který je činný v dalších 7 společnostech, mimo jiné i ve společnosti, která má 'zvláštní shodou náhod' téměř totožný název i stejnou adresu, jako dceřiná společnost Rodinné záložny - informace z Obchodního rejstříku na Internetu) prodal akcie Doprastavu za 115 milionů Kč, přičemž se kupující, společnost Asset Capital Enterprises (ACE), smluvně zavázal, že pokud v příštích šesti měsících akcie sama prodá za víc, pošle polovinu vzniklého rozdílu zpět kampeličce. Podle oficiálních čísel bratislavské burzy společnost ACE prostřednictvím svého obchodníka prodala akcie za 1 500 Kč za kus. Od Rodinné záložny, přesněji od její **dceřiné firmy Campell** (zde je vysvětlení zmíněného rozporu mezi zákonem a skutečností a projevuje se tak zmiňovaná možnost obcházení zákona cestou dceřiných společností) přitom tentýž cenný papír jen několik hodin předtím koupila pouze za 415 korun. Úřad pro dohled nad družstevními záložnami se postavil na stranu nuceného správce. Podle kontrolního odboru tohoto úřadu

¹⁰⁵ Obecně vzato, činnost mnohých likvidátorů, správců konkursních podstat, a v tomto případě nucených správců SÚD, je latentně kriminální a čeká na svůj „velký“ případ.

¹⁰⁶ Přesný název a sídlo: Rodinná záložna, spořitelni a úvěrové družstvo, vznik 12. 2. 1996, Moravské Budějovice, nám. ČSA 43 (od 20. 6. 2000 v nucené správě) - Obchodní rejstřík (staženo z Internetu).

údajně žádný nárok nevznikl. Správce dokonce tvrdí, že ve skutečnosti společnost ACE na této transakci prodělala s tím že cena 1 500 Kč byla pouze tzv. deklarovaná. Oficiální stanovisko bratislavské burzy však jeho tvrzení vyvrací s tím, že neexistují výjimky z pravidla: deklarovaná cena = prodejní cena. Navíc by tuto „dvojí cenu“, již se hájí ACE, ani by nešlo nijak zaúčtovat, neboť údaje z burzy slouží jako účetní podklady a vychází se z nich i při výpočtu daňové povinnosti. Společnost ACE však údajně Rodinné záložně prokázala, že cena dalšího prodeje neporušila jejich dohodu, z tohoto průkazu také vychází zmíněné stanovisko kontrolního odboru Úřadu pro dohled.

Podle správce jde v případě společnosti ACE o velmi silnou finanční skupinu; jak však novináři zjistili, je jejím jediným zástupcem advokátní kancelář. Za celým obchodem však stála společnost Penta Group a právě její makléřská firma Invest Brokers byla u převodu akcií ze záložny na ACE; tato společnost je ve SR známa razantními kapitálovými obchody.

Členům záložny, kteří se o věc zajímali, však byly podávány zkreslující informace a navíc jim bylo sděleno, že i kdyby tomu tak bylo, smlouva se společností ACE byla tak špatná, že by tento rozdíl stejně nebylo možno vymáhat. Otázkou tedy je, proč nucený správce takto konal; ve finále totiž na svou funkci rezignoval a působí v kampeličce už jen jako poradce. Pracovníci Úřadu pro dohled následně tvrdí, že Úřad za tohoto stavu již nemůže konat ani proti správci, ani proti společnosti ACE, neboť údajně ani nebyl jiný zájemce o tyto akcie. Jak se novinářům podařilo zjistit, o akcie Doprastavu se však skutečně ucházel ještě jeden vážný zájemce, firma JT Securities, která nabídla dokonce vyšší cenu; den poté, co nabídka dorazila, uzavřel nucený správce smlouvu s ACE. Ani toto zjištění nepovažoval Úřad pro dohled za pochybení správce.

Podle aktuálního šetření MfD (červen 2001) se podařilo zajistit nahrávku, která údajně prokazuje úplatek pracovníkům Úřadu: bývalý nucený správce Rodinné záložny na něm prozradil nekalé praktiky při správě majetku záložny. Redakce získala nahrávku rozhovoru, v němž nucený správce přiznává, že neprůhledný obchod s Doprastavem byl od počátku zmanipulován a navíc v nahrávce otevřeně popisuje i korupci na Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami. Úředníci, kteří mají práci nucených správců kontrolovat, údajně berou peníze od firem, které se na nucených správách podílejí (toto je obdoba situace, která je známa z bank při jednáních o úvěrech - tzv. „desátek“ úvěrovým referentům). Autentičnost nahrávky rozhovoru potvrdil další účastník schůzky, jehož firma měla s dceřinou

firmou Rodinné záložny konzultantskou smlouvu, kterou jí však záložna odmítala proplatit. Záznam ze schůzky si pořizoval jako důkazní materiál, neboť nucený správce údajně pravidelně nedodržoval obchodní ujednání, na nichž se předtím dohodli. V celém případě je zapletena i právní kancelář, která spolupracovala se záložnou a současně podle správce „sanovala“ Úřad pro dohled; důvod, proč by měla uplácet úřad, však z nahrávky nevyplývá. Vedle úplatků pro úřad nucený správce v rozhovoru naznačuje i zákulisí prodeje akcií firmy Doprastav. Správce na nahrávce popisuje, jak si Penta zajistila akcie, a dokonce říká, že Penta do Česka ve skutečnosti poslala o několik milionů korun víc, než kolik byla oficiální kupní cena; společnost Penta tuto skutečnost pochopitelně popírá.

V kauze prodeje Doprastavu padlo první trestní oznámení pro poškozování věřitele; podle tohoto oznámení bývalý ani současný nucený správce nevymáhá cenový rozdíl, který při obchodu vznikl a na nějž má kampelička smluvní nárok.

Jakkoli autor, publikující navíc pod značkou (uj), nemá zřejmě důkazy, které by obstály před soudem, lze soudit, že jako ilustrativní případ má smysl jej uvést, neboť charakterizuje doslova 'džungli', do níž se v ČR tento 'lidový finanční sektor' dostal.

4.3. Pachatelé

Nelze se vyhnout srovnání s trestnou činností proti bankám (tzv. tunelování bank), i když modus operandi je v těchto případech poněkud jiný. U bank šlo prioritně o poskytování úvěrů (řekněme rizikových), které pachatel již od počátku neměl v úmyslu splácet. Objevila se i varianta (případ IPB), kde došlo k tzv. divoké privatizaci, kdy ji management za prostředky banky tzv. zprivatizoval. Její následný prodej Nomuře (který, jak se ukázalo, nebyl nejšťastnější) byl zase zaviněn podivnou nečinností státních institucí, které připustily snížení podílu státu v této bance. U SÚD však k ničemu podobnému nedošlo a ani dojít nemohlo, neboť to forma vlastnictví vylučovala. K úvěrovým podvodům taktéž dojít nemohlo, protože tomu bránila opět forma vlastnictví (o úvěrech se rozhodovalo na členské schůzi a byly řádově nevýznamné, i když nelze tvrdit, že k tomuto typu podvodů nedocházelo vůbec). Byl proto použit postup, známý z kapitálových trhů, zejména operace s akciemi, kdy byla zneužita možnost zřizování tzv. dceřiných společností. Zjevně docházelo k netrestnímu jednání stylu vysokých odměn managementu (management se v tomto případě rovnal zakladatelé), úhrada faktur (o jejichž oprávněnosti a výši lze oprávněně pochybovat) spřáteleným společnostem apod. Nelze vyloučit ani

možnost legalizace výnosů z trestné činnosti, byť i se takový případ zatím neobjevil. Vzhledem k tomu, že - jak vyšlo najevo minimálně v případě První pražské družstevní záložny - bylo možno založit SÚD, aniž byl požadován čistý trestní rejstřík, můžeme v tom vidět i další odlišnost ve vztahu trestné činnosti proti bankám, kde šlo vesměs o prvopachatele¹⁰⁷, a to i v případě úvěrových podvodů.

Problémem SÚD však je - a souvisí to s formou vlastnictví - že za pachatele lze označit i družstevníky, kteří nevykonávali svou kontrolní činnost, resp. na ni zcela rezignovali. Tento do značné míry paradox byl zmíněn výše a bude ještě zmíněn v odstavci týkajícím se poškozených.

Neštěstím ovšem je, že celý problém byl do značné míry zpolitizován. Miroslav Macek (v té době místopředseda ODS), snad aby vyvinil svou stranu, která byla osobou R. Mandelíka se vznikem SÚD spojována, zveřejnil na svých internetových stránkách seznam známých politických osobností, které hrály svou roli v reklamní kampani SÚD (P. Buzková, S. Gross¹⁰⁸) a dále nikterak tajný seznam poslanců, kteří hlasovali proti návrhu tehdejšího ministra financí Kočárníka o odložení a dopracování návrhu zákona o SÚD (nikdo z ODS) a vyvozuje z toho závěr, že právě tito poslanci by měli být hmotně postiženi (namísto všech daňových poplatníků). Po mém soudu jde o krajně populistické stanovisko, které jednak nic neřeší, jednak s přihlédnutím k výše uvedené poznámce o obcházení zákonů v ekonomické oblasti je kontraproduktivní.

4.4. Poškození

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, poškozenými jsou družstevníci těchto záložen (kteří jsou, paradoxně, zároveň i 'pachateli'). Bohužel, PSP ČR, snad u vědomí své odpovědnosti za přijetí 'vadného' zákona (a je třeba znovu zdůraznit, že sebekvalitnější zákon nemůže vyloučit kriminalitu obecně a ekonomickou kriminalitu obzvláště) rozhodla o náhradě vkladů¹⁰⁹, stejným principem, jakým k tomu došlo u bank, což je jak ekonomicky, tak právně nesprávné. Jakkoli lze poškozené lidsky litovat, jde o další případ zatížení veřejných rozpočtů, jejichž deficit začal být (v té době) již kritizován i vnějšími institucemi, jejichž členem ČR je (Mezinárodní měnový fond, Světová banka, OECD i EU). Navíc dluhem je i cokoli, co mělo

¹⁰⁷ I na pouhé založení živnosti je požadován výpis z rejstříku trestů.

¹⁰⁸ Čímž se přiblížil ke 'kampeličkáři' M. Ř., který taktéž obvinil politiky z návodu.

¹⁰⁹ Spíše členských podílů - jde o družstvo.

být financováno z veřejných prostředků a z důvodu jejich nedostatku bylo odloženo do příštích období (např. údržba a výstavba infrastruktury).

Jak patrně, i u SÚD dochází k tomu, co lze považovat za jeden ze znaků, jimiž se finanční kriminalita liší od obecné hospodářské kriminality - její důsledky jsou přenášeny na množinu daňových poplatníků.

Závěr

Problematiku delikvence v obou těchto oblastech, tedy pyramidových her a spořitelních a úvěrových družstev, nelze považovat z hlediska finanční kriminality za stěžejní; pro dokreslení stavu ve finanční oblasti však musela být uvedena. Jde o to, že jednak z hlediska důkazu o svébytnosti finanční kriminality v rámci kriminality ekonomické, jednak z hlediska informačního je nutno mít zmapovánu i tuto oblast. Úplně závěrem: podle statistiky důvěra v tato družstva zase roste; je to dáno vyšším úročením vkladů nad běžnou úroveň (nikoli enormní) a vědomím, že dohled nad nimi zpřísnil, takže lze říci, že SÚD si své místo na finančním trhu našly. Dokonce v rámci reformy veřejných financí je diskutován návrh o sloučení všech tří 'dohledů' (nad bankami, kapitálovým trhem i nad zmíněnými SÚD) do jedné instituce.

5. Delikty proti veřejným rozpočtům

Zkoumáme-li obecně ekonomickou kriminalitu, a zvláště pak kriminalitu finanční, dříve či později skončíme u problematiky delikventního jednání proti příjmům a výdajům soustavy rozpočtů. Obtížnost výzkumu této problematiky je dána faktem, že jde o samostatnou oblast i v rámci samotné ekonomie, oblastí, v níž se prolíná problematika právní, ekonomická i - bohužel - politická. Naléhavost kriminologického výzkumu této oblasti je třeba spatřovat i (a možná zejména) ve faktu našeho vstupu do EU; po vstupu do Unie se ČR stane podílníkem na jejích fondech (v určité míře se na nich podílí už nyní) a v tom případě bude nanejvýš nutné mít tuto oblast pokud možno kriminologicky popsánu. Tato forma delikvence je krajně nebezpečná, neboť napadá samu podstatu společnosti - stát. Není náhodné, že např. v USA je 'neplacení daní druhým nejtěžším zločinem po vraždě', že v těch samých USA se boj proti organizovanému zločinu již léta odehrává i, a možná zejména, v této oblasti, tedy stíháním daňových deliktů, neboť ty sice nejsou nějak zvlášť snadněji dokazatelné, přece jenom jsou trochu imunnější proti např. křivým výpovědím, zastrašování svědků apod. Navíc lze vycházet z toho, že odřízne-li se organizovaný zločin od jeho finančních zdrojů, zasadí se mu možná větší „rána“ než fyzickým odsouzením kmotra.¹¹⁰

V EU se delikventnímu jednání proti ekonomickým zájmům unie věnuje značná pozornost a byl dokonce vytvořen speciální poradní a vyšetřovací orgán EU: UCLAF (OLAF), který toto jednání mapuje a dává doporučení členským státům.

Následující text je více teoretický s citacemi z ekonomických učebnic, encyklopedií a slovníků. Současně je nutné hned v úvodu zmínit fakt, že je možno pokládat daně a dávky jim podobné (jde o vlastní názor řešitele) za jistou formu investic (jakkoli povinných) každého občana či podnikatelského subjektu do vlastního „rozvoje“. Dále je nutno upozornit na skutečnost, že problematikou úmyslného krácení daní se zabývala práce PhDr. A. Marešové v rámci úkolu Výzkum organizovaného zločinu v České republice II - „Úmyslné krácení daní“, IKSP Praha 1999, která obsahuje dostatek schémat úmyslného krácení daní, takže od této problematiky v této studii bude upuštěno a pozornost bude soustředěna na samotné vymezení pojmu kriminalita v této oblasti a na další formy delikventního jednání.

¹¹⁰ Jak známo, slavný Al Capone nebyl odsouzen za „klasické“ zločiny organizovaného zločinu, jakkoli se jich nesporně dopouštěl, ale za daňové delikty.

Tyto delikty je sice obtížné dokázat (vyžaduje to skutečně zevrubnou znalost účetnictví, daňových zákonů apod.), nicméně jejich modus operandi není zas tak složitý a navíc rozbořením písemných dokladů (které jsou imunní proti např. ztrátě paměti, ovlivňování apod.) lze dokázat, že jde o podvodné jednání, jehož cílem je zakrýt skutečný stav.

5.1. Rozpočet státní, soustava rozpočtů veřejných

Rozpočet, resp. soustava rozpočtů - v podstatě bilance příjmů a výdajů státu, ev. dalších rozpočtů - krajských (resp. vyšších územně samosprávných celků - dále jen VÚSC), měst a obcí. Někdy je používán také termín fiskál (resp. fiskální politika): jde o součást měnové politiky státu; prostřednictvím daňových sazeb a státních výdajů jsou regulovány přerozdělovací procesy, rozvoj infrastruktury a tvorba rezerv. Rozpočtová skladba je podle osmivazkové Všeobecné encyklopedie (Encyklopedie Diderot, 1999 - dále jen Diderot) „(...) seskupení jednotlivých příjmů a výdajů státního rozpočtu podle schválených zásad a pravidel (...)“ (Diderot díl 6, 446), Samotný rozpočet je pak podle Diderota „(...) dokument, který je schvalován ve formě zákona nejvyšším zákonodárným sborem státu; stanovuje předpokládané příjmy a výdaje státu na jeden rok. Rozpočet obcí je schvalován obecním zastupitelstvem.“ (Diderot díl 6, 446)

5.1.1. Rozpočtové příjmy

Daně, poplatky a cla

Daně, poplatky a cla jsou podle Malého slovníku tržní ekonomiky povinnou platbou, kterou platí obyvatelstvo nebo organizace státu nebo obcí. Nutno říci, že cla hrají v ekonomice poněkud jinou roli, než daně a poplatky, clem především chrání stát vnitřní trh či sleduje jiné cíle (viz níže); daně a poplatky naproti tomu jsou legální formou odnětí části příjmů obyvatelstvu či organizaci.

Termín **daň** se skloňuje ve všech pádech téměř všude. Co jsou tedy daně? Podle Diderota je daň „(...) povinná platba vybíraná státními nebo veřejnými orgány od fyzických nebo právnických osob na základě zákona k úhradě nákladů plnění funkce státu. Jde o jednostrannou povinnost, při níž nevzniká nárok plátce na přímé konkrétní ekvivalentní plnění ze strany státu. (...) Podle výběrčího subjektu se rozlišují daň státní a daň místní.“ V praxi se pak používá pojmu daň v různých

souvislostech: daň jako zákonu odpovídající pojem, daň jako označení pohledávky státu za platební povinností určitých osob nebo daň jako označení platební povinnosti individuálně určených osob apod. Daň jako právní vztah definuje zákon o správě daní a poplatků (ZSDP) v § 57 odst. 2 takto: „Daňová povinnost vzniká okamžikem, kdy nastaly skutečnosti zakládající daňovou povinnost podle tohoto zákona nebo zvláštních předpisů.“ Obecnou formální definici pojmu daň náš právní řád neobsahuje. Základní východisko nabízí Listina základních práv a svobod v čl. 11. odst. 5: „Daně a poplatky lze ukládat jen na základě zákona.“ Podpůrně lze poukázat i na citovaný zákon o soustavě daní a to ustanovení § 1 odst. 2: „Jiné daně než ty, které jsou uvedeny v odstavci 1, nelze stanovit.“ Daňová povinnost tedy vzniká naplněním určitých, zákonem obecně vymezených právních skutečností, podmínek, které na straně státu zakládají právní nárok na daň a na straně osoby daňový závazek. (Cinkajzl V.: „Ono se řekne daň ...“, Daňová a hospodářská kartotéka č. 14–15/1998, Linde nakladatelství, Praha, str. 253–261)

Soustava daní v ČR byla založena k 1. 1. 1993 v rámci přibližování podmínkám EU zákonem č. 212/92 Sb. o soustavě daní.

Základní dělení daní podle způsobu zatížení:

- a) daně přímé,
- b) daně nepřímé.

Obecně platí, že nepřímými daněmi jsou zatíženy výrobky a služby, přímými daněmi naopak příjmy nebo majetek, současně platí, že nepřímé daně jsou vybírány snadněji nežli daně přímé. Další možný způsob členění daní je degresivní či progresivní podle míry zdanění příjmů apod.

Další závažnou okolností v souvislosti s předmětem výzkumu je fakt, že daně, resp. fakt, zda libovolný příjem byl či nebyl zdaněn, může sloužit k rozlišení o jeho legalitě či nelegalitě. Tzv. „špinavé peníze“ jsou mnohdy zúženě chápány pouze jako příjmy ze zločinu a to navíc pouze z jeho organizované části. Je však potřeba upozornit na skutečnost, že v současnosti je tento pojem chápán šířeji i jako příjmy sice legální, avšak nezdaněné. To znamená, že „špinavé peníze“ mohou vznikat i v procesu běžného podnikání, a prostřednictvím daňových úniků se z nich

stávají „špinavé peníze“, že tedy nemusí jít primárně o výnosy ze zločinu, ale „pouze“ o nezdaněné příjmy ¹¹¹.

Daňová problematika je problémem především ekonomickým: spory se vedou, zda nízké daňové zatížení podporuje ekonomický růst. V ekonomii nelze příliš experimentovat, takže je třeba brát poučení u států, které daňovou reformu v tomto duchu provedly. V 80. letech v USA zvítězili stoupenci teze, že nižší daňové zatížení bude stimulovat ekonomickou aktivitu a přinese vyšší daňové výnosy do rozpočtu vlády (vycházelo se přitom z tzv. Lafferovy křivky¹¹²). Tyto předpovědi se však nepotvrdily, neboť empiricky odvozená Lafferova křivka ukázala, že daňové sazby, přinášející nejvyšší daňové příjmy jsou podstatně vyšší než sazby, používané v praxi. Rovněž příklady, s oblibou uváděné liberálními ekonomy, např. Kypru (jako kandidátské země na vstup do EU) či Irska (jako členské země EU) s jeho nízkou daňovou zátěží jsou kontraproduktivní, neboť Kypr vcelku úspěšně kandidoval na zařazení do seznamu zemí (a ani Irsko k tomu nemělo daleko), které uplatňují tzv. škodlivou daňovou soutěž (viz dále); zařazení do tohoto seznamu bude mít velice negativní hospodářskopolitické dopady. Z výše uvedeného však vyplývá, že tato problematika je současně problematikou navýsost politickou, což potvrzuje i známý autor učebnice Ekonomie Paul Samuelson: daně a poplatky jsou podle něho přerozdělovacím nástrojem vlády, která „(...) z nich platí veřejné statky a programy přerozdělení důchodů.“ (Samuelson: 1991, 45) Pod pojmem veřejné statky pak Samuelson rozumí „(...) ekonomické aktivity - nesoucí společnosti větší nebo menší užitek - které není možné efektivně ponechat soukromému podnikání“ (Samuelson: 1991, 44) Toto pojetí veřejných statků je, mimochodem, v souladu výchozí tezí o povinných „investicích“.

¹¹¹ Termíny legální, nelegální a ilegální výnosy (příjmy) je rozlišen jejich původ - zatímco legální příjmy vznikly v procesu běžného podnikání či jiné činnosti, termínem ilegální jsou označeny výnosy pocházející ze zločinu, termínem nelegální jsou pak označeny takové, které vznikají ve stínové ekonomice (ty pochopitelně nebývají zdaněny), nebo které sice vznikly v procesu legálního podnikání, ale neprošly procesem zdanění.

¹¹² Lafferova křivka - ekonomicky grafické znázornění souvislosti mezi mírou zdanění příjmů a sumou vybraných daní (daňovým výnosem), sestavená 1977 americkým ekonomem Arthurem B. Lafferem (nar. 1940). Tvar křivky, odlišný u různých druhů příjmů, vyjadřuje skutečnost, že při příliš vysoké míře zdanění („zakázaná zóna“) s růstem daňové sazby klesá daňový výnos, což se vysvětluje destimulací ekonomických subjektů a poklesem zdaňovaného důchodu. Je argumentem ekonomie strany nabídky pro snížení daní. V realitě však míra zdanění obvykle „zakázané zóny“ zdaleka nedosahuje. (Encyklopedie Universum, elektronická verze).

Důkazem tvrzení o politické váze daní může být vývoj ve Velké Británii v sedmdesátých a osmdesátých letech (jde o 'zavedenou' tržní ekonomiku, jejíž vývoj nebyl nikdy přerušen, proto ob stojí jako příklad): poté, co v sedmdesátých letech (1973) přistoupila Labour Party k progresivnímu zdanění příjmů (daň dosahovala v některých případech až 95 % a mnozí zámožní občané raději ze země „emigrovali“; opět je zde určitá paralela s vývojem v ČR, kde v současnosti lze pozorovat převody majetků i přímo „emigrace“ firem i občanů do oblastí daňových „rájů“ či alespoň zemí s nižším daňovým zatížením) byla téměř neprodleně vystřídána Konzervativní stranou (1979), která toto daňové zatížení snížila. I velice populární ministerská předsedkyně „železná lady“ M. Thatcherová musela následně, co vypsala prakticky nepřilíš zatěžující místní daň, z funkce odejít a byla nahrazena jiným konzervativním politikem (J. Major).

Je-li politika takto citlivá na výši daní, je - či měla by být - o to citlivější i v tzv. emergency market (tedy v transformujících se zemích). Průměrná výše daňového zatížení v ČR je cca 43 %, což se nikterak nevymyká z průměru EU (pravda, v některých státech je nižší, v některých naopak vyšší). Ovšem, a to je poměrně překvapující, podle posledních průzkumů lze pozorovat tendenci, podle které by daňoví poplatníci souhlasili i s vyššími daněmi za předpokladu zajištění sociálních jistot ze strany státu, a to přesto, že liberální ekonomové, soustředění kolem Liberálního institutu doporučují spíše daňovou degeneraci.

Podle průzkumu Sofres-Factum, zveřejněného v HN ze dne 8. 9. 2000 str. 3, se plných 63 % respondentů domnívá, že čím vyšší výdělek člověk má, tím větší podíl by z něj měl odvádět státu na daních. Vyšší daně přitom za předpokladu státní garance bezplatných služeb a sociálních jistot preferuje každý druhý občan. Soudím, že na tomto (do určité míry překvapivém) zjištění se podílí zejména doprovodné jevy transformace ekonomiky, mezi které nutno řadit bankroty podniků, nevyplácení mezd, znejistění sociálních dávek a propad značné části populace pod průměr (o čemž mimo jiné svědčí diskuse o existenci či neexistenci střední třídy v české společnosti). Bohužel, navíc z průzkumů vyplývá značný nezájem občanů o to, jak stát s jejich daněmi nakládá, což je na rozdíl od západní Evropy překvapující a možná z toho pramení i nezájem (kromě médií) o výdajové položky rozpočtů - jinak řečeno, chybí společenská objednávka.

Tab. č. 7

Průzkum mínění občanů na výši daní a placení služeb (v %)

Věková kategorie respondentů	vyšší daně a neplacené služby	nižší daně a služby s příplatkem	neví
do 29	54	26	20
30 - 44	41	40	19
45 - 59	52	31	17
60 a více	56	19	25

(zdroj: HN 8. 9. 2000 str. 3 - převedeno z grafů)

Faktem zůstává, že výše daní, poplatků a cel a míra jejich přerozdělování pomocí veřejných rozpočtů (zejména pak rozpočtu státního) je základním odlišením politické pravice a levice (jakkoli se vedou diskuse o „vyčpělosti“ těchto politologických pojmů). Pravice obecně vždy tíhne k nízkým přímým daním, zejména k nízkým daním z příjmu, tedy s nižším zdaněním zejména podnikatelů a ještě tak souhlasí s výši nepřímých daní (DPH, spotřební daň apod.), tedy se zdaněním spotřeby. U levice tomu bývá obráceně. Tento základní problém se pak přenáší do každoročních sporů o podobu státního rozpočtu, eo ipso i o podobu ostatních municipálních rozpočtů. Je třeba konstatovat, že tento spor zřejmě zůstane ještě dlouho nerozhodnut vzhledem k tomu, že každá země má zcela jinou výchozí základnu a zcela jiné tradice a nic na tom nezmění ani proces globalizace, který jinak národní rysy či národní specifika stírá.

Delikvence v oblasti platby daní je současně mezní oblastí, kde se přímo setkává hospodářská a finanční kriminalita. Zdanitelné příjmy vznikají jak podnikáním podle živnostenského zákona (mimo jiné např. příjmy z kapitálového majetku apod.), tak podnikáním podle zvláštních zákonů, které upravují podnikání finanční. Delikty proti soustavě daní by tedy mohly být řazeny do obou těchto oblastí, domnívám se ale, že tomu tak není. Daň, poplatky a jiné povinné platby (pokud, pravda, podnikatelský subjekt nebyl založen ad hoc k páchání speciálně daňové kriminality a po „vyčerpání“ této možnosti je zlikvidován - ve smyslu obchodního práva) jsou podnikatelským výdajem (v některých případech dokonce i přímým nákladem). Tím, že je daňový plátcе neuhradí, čerpá de facto jakýsi „státní“ úvěr, což je v ČR při momentálně nedostupných úvěrových zdrojích poměrně běžné, tedy jde o jistý druh „samoobsluhy“ z finanční oblasti podnikání. Čerpá-li neoprávněně dotaci nebo subvenci, či účastní-li se podnikatelský subjekt veřejných zakázek

a používá k jejímu získání dalších forem delikvence (jde zejména o korupci), pak jde taktéž o delikt proti finančnímu hospodaření veřejných rozpočtů.

Již zmíněná **cla** jsou - podle Encyklopedického slovníku - „daň, uvalená na zboží dovážené do státu, příp. ze státu vyvážené. (...) Podle účelu se rozlišuje clo finanční, ochranné a odvetné, podle směru pohybu zboží dovozní, vývozní a původní, podle rozsahu platnosti clo autonomní a smluvní.“ (Encyklopedický slovník. str. 171) Totéž potvrzuje Samuelson, když říká, že „(...) clo je daň uvalená na dovozy.“

Pomocí cel stát ovlivňuje vnitřní trh, chrání vnitřní ekonomiku popř. přispívá k dovozu či vývozu komodit, na nichž má zájem. Základní funkce cla je v moderní společnosti ochranná - k tomu viz řada opatření EU, která chrání svůj trh před tzv. dumpingovými dovozy. V ČR je zatím tato funkce nepříliš dobře využívána; nejde ani tak o dovozy z EU, resp. z vyspělejších zemí, kde v souvislosti s přijatými závazky nemůžeme tuto poměrně efektivní „zbraň“ použít (v počáteční euforii nad pádem komunismu jsme se zavázali k otevřenosti ekonomiky a ekonomická síla ČR je velice malá k tomu, aby tyto závazky byly změněny a WTO - světová obchodní organizace - nejeví pochopení pro kladení překážek svobodné směně), jako o dovozy různého spotřebního zboží, ojetých automobilů apod. Delikvence v této oblasti je evidentně spojená s korupcí celních úředníků, kteří propouštějí zboží na vnitřní trh. V zásadě nejde ani tak o celní úniky, i když znamenají výrazné ochuzení příjmů státního rozpočtu, jako spíše o dopady na celou vnitřní ekonomiku země. To se týká zejména delikvence trhovců (zvláště pak Vietnamců), která dosáhla takových rozměrů, že znamená de facto likvidaci zejména výrobních (spotřební průmysl - obuv, oděvy), ale i prodejních kapacit ČR. Jinými slovy, státní a v podstatě i obecní rozpočty přichází o miliony jak na stránce příjmové, tak následně i na stránce výdajové (platby na sociální výdaje - nezaměstnanost, vytváření nových pracovních míst apod.). Třeba konstatovat, že s tímto problémem se potýká např. i Rakousko (známý Mexicoplatz), ve státech EU však nedosáhl tento problém rozměrů, které známe u nás.

Podle údaje Svazu průmyslu a obchodu dosahují přímé daňové a celní úniky z prodeje tohoto zboží výše budoucího plánovaného schodku státního rozpočtu na rok 2001 (tedy až 20 mld. Kč). Podle dalších propočtů dosahuje celková ztráta státu (vč. příspěvků v nezaměstnanosti a podobných plateb) výše cca 50 mld. Kč. Je pravda, že tržiště v původní podobě postupně mizí, vietnamští obchodníci jsou nuceni si pronajímat „kamenné“ obchody, pokud jsou tržnice zachovány, pak jsou

soustředěny na jedno místo s alespoň minimální kulturou prodeje (areál bývalých pražských jatek, areál bývalých kasáren v Chebu - tržnice Dragoun apod.), základní problém, tedy celní a daňové úniky, však řešen není. Jde o klasickou šedou ekonomiku, u níž se navíc prolíná finanční kriminalita s kriminalitou hospodářskou (podle mých definic). K hospodářské kriminalitě dochází zejména v oblasti porušování ochranných známek a průmyslových práv, neoprávněnému podnikání apod., k finanční kriminalitě pak v oblasti již zmíněných celních a následně i daňových úniků (jak pokud jde o DPH, tak pokud jde o daň z příjmu).

Další negativa tohoto způsobu prodeje lze pak pozorovat u obecních a městských rozpočtů. Za pronájem již zmíněné tržnice Dragoun dostávala chebská radnice cca 22 mil. Kč ročně. Když vypršela původní smlouva a radnice vypsala výběrové řízení a jako rozhodující faktor označila právě výši pronájmu, nabídky se pohybovaly v řádu 90–190 mil. Kč. Lze si tak poměrně snadno spočítat, kolik asi další podpronájem prodejních míst vynese vítězné firmě.

K této problematice bude pojednáno šířeji dále.

Povinné pojistné

- a) sociální a nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti
- b) zdravotní pojištění

Podle některých ekonomů, zejména liberálního zaměření, jde u obou těchto položek o daň; maximálně se připouští, že jde o tzv. skrytou daň. Dovolím se s těmito názory nesouhlasit, jakkoli meritum věci zakrývá i samotný název pojistné.

Obě tyto položky mají své specifické postavení v systému rozpočtů. U **sociálního a nemocenského pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti** (dále jen sociální pojištění) jde o příjem státního rozpočtu, z čehož vyplývá i celá návazná problematika tzv. mandatorních výdajů (viz dále).

U **zdravotního pojištění** jde však o příjmy zdravotních pojišťoven (tedy de facto i de jure soukromých subjektů). Jinak řečeno, delikty související s neplacením zdravotního pojištění tak dalece do problematiky této studie nepatří, přesto jsem se rozhodl se o nich zmínit, neboť jde o povinné platby, rozpočty zdravotních pojišťoven schvaluje PSP ČR a tzv. dohádovací řízení o ceně zdravotní péče mezi lékaři (LK, Svazy soukromých lékařů ap.) a nemocnicemi na straně jedné a zdravotními pojišťovnami na straně druhé zajišťuje stát, resp. Ministerstvo zdravotnictví. Navíc stát platí zdravotní pojištění v rámci zmíněných mandatorních výdajů státního

rozpočtu za „své“ pojištěnce (děti a mládež, vojáci základní služby, důchodci apod.). Faktem je, že obě tyto složky (tedy jak sociální, tak zdravotní pojištění) by bylo ze státního rozpočtu vhodné vyčlenit, a to jak na příjmové, tak i výdajové stránce. (v současné době se uvažuje zřízení samostatné sociální pojišťovny jako obdoby zdravotních pojišťoven). Jejich výše uvedené specifické postavení vyplývá ani ne tak z toho, že jde o povinné platby (povinné je i tzv. povinné ručení - pojištění odpovědnosti z provozu motorového vozidla), ale proto, že oproti klasickému komerčnímu pojištění jsou nejen vlastní platby, ale i tzv. pojistné plnění limitováno státem (srovnej k tomu systém důchodového pojištění a systém dobrovolného důchodového připojištění, systém nemocenských dávek či cenu lékařské péče).

Podle zveřejněných údajů (Hospodářské noviny z 5. 9. 2000¹¹³) činí dluhy z titulu neúhrady sociálního a zdravotního pojištění již cca 80 mld Kč, z toho pak cca čtvrtina patří do kategorie nedobytných pohledávek. Výběr sociálního a zdravotního pojištění je tak od počátku (tedy od r. 1993) provázen problémy, které se dodnes nepodařilo odstranit. V dalším textu zprávy z HN se uvádí, že nedoplatky na sociálním pojištění vyšší než 30 miliónů má nyní 132 zaměstnavatelů. Z nich 73 (tedy více než polovina) však bylo podle společné zprávy tehdejších ministrů Špidly a Fišera v konkursu nebo likvidaci. U většiny velkých dlužníků jde o dlouhodobé nedoplatky, které mají i vůči zdravotním pojišťovnám. Zatímco na sociálním pojištění dluží firmy okolo 50 miliard, na zdravotním přes 20 miliard. „Výběr pojistného se o něco zlepšil, když se v roce 1998 neplacení stalo trestným činem. Pak to po určitém období, kdy měly firmy strach, zase opadlo,“ uvádí se ve zprávě Ministerstva práce a sociálních věcí.

Většinu pohledávek vymáhá Česká správa sociálního zabezpečení (dále jen ČSSZ) cestou správního nebo soudního rozhodnutí. Mezi používané instrumenty patří např. obstavení účtů či konfiskace majetku. Jak uvádí vládní zpráva, stále se však opakují problémy, které snižují efekt vymáhání pohledávek. Loni např. zahájila ČSSZ 36 tisíc výkonů na základě soudních rozhodnutí, která se týkala pohledávek v celkové výši téměř devíti miliard korun. Ukončeno z nich však bylo jen 16 tisíc případů (44 %) a uhrazeno 0,4 miliardy. Obdobná situace je i v případech řešených na základě správního rozhodnutí. ČSSZ zahájila 98 tisíc výkonů, ale ukončeno bylo jen 56 tisíc případů. Z pohledávek v celkové výši téměř 12 miliard se „vrátilo“ na sociální pojistné něco přes tři miliardy. Podle MPSV je problém, který

¹¹³ Novější souhrnné údaje nemá řešitel k dispozici, nicméně stav v této oblasti se nadále zhoršil a průběžně zhoršuje.

jsem zmínil již v pasáži o daních, tedy že dlužníky, kteří skutečně nemají peníze, penále úplně ubíjí; někteří se sice vzpamatují, ale již nejsou schopni dluh uhradit. Těm, kteří nějakou dobu běžné pojistné platí, se MPSV snaží pomoci, a to přes institut prominutí penále.

Podle údajů Všeobecné zdravotní pojišťovny (dále jen VZP - nutno připomenout, že kromě VZP na tomto „trhu“ působí ještě cca 15 zdravotních pojišťoven, které budou mít evidentně podobné problémy) k největším dlužníkům patří firmy HTT Tesla Pardubice (výrobce známých radiolokátorů TAMARA) se soudem uznaným dluhem okolo 100 mil. Kč, dále ČKD Dopravní systémy (přes 80 mil. Kč), Poldi Ocel (54 mil. Kč) a firma JUDr. Jan Hofmann - ČSAD (61 mil. Kč). Celkem jen VZP dluží firmy a živnostníci včetně penále celkem více než 14 miliard korun. Ústřední ředitelka VZP Jiřina Musílková upozornila, že u každé firmy jde o kumulovaný dluh za řadu let, ze kterého asi polovinu tvoří nezaplacené pojistné a druhou část nabíhající penále, přičemž živnostníci se podílejí na celkovém dluhu neplatičů u VZP asi pěti procenty. VZP podala vloni 62 566 návrhů na soudní „obstavení“ účtů a exekuce na pohledávky v celkové výši 2,4 miliardy korun, z toho získala pouze 60 miliónů. Sama podala také 36 návrhů na konkurs a k dalším 1946 se připojila; touto cestou získala 6,5 miliónu. Nevýběr pojistného se pohybuje podle ředitelky odboru marketingu a komunikace VZP Kateřiny Zamastilové na úrovni evropských zemí, kde je v průměru šestiprocentní. VZP podle ní vybere z předepsaného pojistného 96 až 97 procent. Počet neplatičů se v podstatě nerozšiřuje, celkový dluh se zvyšuje především narůstáním penále. Zákonný postup je totiž zatím takový, že dlužník musí nejdříve splácet pokuty. Většinou nemá tolik peněz, aby vše uhradil najednou, proto mu mezi postupnými splátkami naskakuje nové penále a on tak nemá šanci se z problému dostat.

Zaměstnancům podniků a firem, jimž zaměstnavatelé strhnou z platu zdravotní pojistné, ale neodvedou je, přesto musí pojišťovna uhradit poskytnutou péči, pokud ze zákona má být zaplacená.

Tab. č. 8

Váhu jednotlivých kategorií příjmů státního rozpočtu znázorňuje následující tabulka (příjmy státního rozpočtu v %):

Příjmy státního rozpočtu v procentech	
daňové příjmy	95,97 %
nedaňové příjmy	4,03 %
Celkem	100,00 %
Daňové příjmy z toho	
daň z příjmů fyzických osob	6,21 %
daň z příjmů právnických osob	6,53 %
daň z přidané hodnoty	24,01 %
spotřební daně	13,88 %
správní a soudní poplatky	0,92 %
silniční daň	0,83 %
poplatek za používání dálnic a silnic	0,34 %
clo	2,85 %
daň dědická, darovací a z převodu nemovitosti.	0,81 %
pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na SPZ	39,30 %
ostatní daňové příjmy	0,30 %
Celkem	95,97 %

Z tabulky vyplývá váha jednotlivých daňových příjmů (abstrahujeme od problematiky pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, které tvoří téměř 40 % všech příjmů státního rozpočtu a u nichž jde o příjmy, které by v něm být ani neměly). U daní tedy největší část tvoří tzv. nepřímé daně, tedy zejména DPH a spotřební daně (cca 38 %). Daň z příjmů fyzických osob činí cca 13 %, zde je potřeba dodat, že v této položce jsou zahrnuty jak daň z tzv. závislé činnosti (tedy daň z pracovního příjmu - jejíž výběr by měl obvykle být téměř automatický, pravda, pokud daňový plátce tyto daně odvede), tak daně živnostníků - fyzických osob. Ostatní typy daní, a to včetně cel tvoří poměrně zanedbatelné příjmy státního rozpočtu.

5.1.2. Rozpočtové výdaje

Výdaje státního rozpočtu se v ČR skládají z tzv. mandatorních výdajů a ostatních výdajů.

Mandatorní výdaje státního rozpočtu

Rozumí se jimi takové výdaje, které stát **musí** uhradit podle zákonů, dohod a smluv, kterými na sebe převzal závazky. Někdy zákon stanoví nejen podmínky,

kdy musí být vyplaceny, ale i přesnou výši výdajů. Některé mandatorní výdaje jsou podloženy pouze usnesením vlády.

Výdaje ze zákona: patří sem dávky důchodového a nemocenského pojištění, ostatní sociální dávky, dávky sociální péče poskytované prostřednictvím územních orgánů a pasivní podpora v nezaměstnanosti. Tyto výdaje tvoří polovinu celkových mandatorních výdajů rozpočtu v běžném roce (cca 270 mld. Kč v roce 1999).

Dále sem patří **platby státu** do zdravotního pojištění, výdaje na dluhovou službu (úhrady splátek úroků za státní dluhy) a příspěvky státu na podporu stavebního spoření (celkem tyto výdaje činí 17 % všech zákonem určených mandatorních výdajů).

Ostatní výdaje

Jde o výdaje, jejichž závaznost pro stát není stanovena přímo zákonem. Patří sem především státní podpora hypotečního úvěrování, novomanželské půjčky, jednorázové náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem. Ze smluvních závazků státu vyplývají i výdaje na úhradu kursovních ztrát při splátkách jistiny státního dluhu, realizace státních záruk, platby úroků za úvěry se státní zárukou poskytnuté nemocnicím, vládní úvěry a transfery mezinárodním institucím, jako je například SB nebo MMF. Dále do této skupiny patří vojenské výdaje státu, mzdy státních, rozpočtových a příspěvkových organizací a dotace do rozpočtu obcí a okresních úřadů.

Vzhledem k tomu, že závaznou (zákonem danou) formou je přerozdělováno více než dvě třetiny prostředků, které má stát v daném roce k dispozici, je každoroční sestavování rozpočtu opětovně výrazné politikum. Jde o nejdůležitější ekonomický zákon státu, jehož prostřednictvím vláda (libovolného politického zaměření) uskutečňuje svůj vládní program. Z toho, co bylo řečeno výše v případě daní, resp. výše daňové zátěže, lze politickou orientaci odlišit i vzhledem k postoji k výdajům státu. Faktem je, že v podstatě zděděná struktura výdajů státního rozpočtu (zděděná po systému plánovitého hospodářství), nedává příliš velký prostor libovolné vládě k realizaci programových cílů (připomeňme si však dříve uváděný průzkum o názorech občanů na výši daní a poskytování tzv. neplacených služeb, tedy výdajů rozpočtů). Navíc sestavování rozpočtu probíhá v podmínkách nejistoty jak co do výše budoucích příjmů, tak ekonomického prostředí, ve kterém se ekonomika země nachází. Pro malou, stále ještě reformující se otevřenou ekonomiku ČR s dosud neustáleným podnikatelským prostředím pak mají vnější vlivy obrovský význam (viz již zmíněné zvyšující se ceny ropy a jejích produktů, o kterých musela jednat

skupiny zemí G7 s organizací OPEC, neboť vysoké ceny ropy začaly ohrožovat dokonce i ekonomiku těchto nejvyspělejších zemí světa).

Dalším výrazným politikem, a to dokonce mezinárodního charakteru, je tzv. škodlivá daňová soutěž, která úzce souvisí s globalizací světového hospodářství. V osmdesátých letech se víceméně experimentovalo se sbližováním daňových systémů (šlo víceméně o snížení daňových sazeb korporací a zjednodušení pravidel výpočtu daňových základů). Devadesátá léta zintenzivnila soutěž těchto korporací na světových trzích vč. soutěže o volný kapitál. Proto se tyto korporace ve stále větší míře uchylovaly do zemí a teritorií s privilegovaným daňovým režimem. To logicky vedlo k změně politiky národních vlád směrem k revizi daňových systémů tak, aby nebránily volnému pohybu kapitálu - vznikl tak celý komplex problémů zmíněné škodlivé daňové soutěže. Problémem se zabýval summit G7 již v roce 1996, který vyzval organizaci OECD k vypracování opatření, která by čelila této situaci. OECD, resp. její Výbor pro finanční záležitosti, vypracoval následně „Zprávu o škodlivé daňové soutěži“. Tato zpráva rozdělila škodlivou daňovou soutěž na skupinu zemí tzv. **daňového ráje** a na skupinu zemí uplatňujících **preferenční daňový režim** pro daňové nerezidenty (ten uplatňuje většina zemí OECD). Tato zpráva přinesla řadu návrhů na další postup: především vypracování „Směrnice o škodlivých preferenčních daňových režimech“ vč. vypracování seznamu zemí označovaných jako „daňové ráje“, dále řadu doporučení pro národní legislativy apod. Zpráva na příkladu ukazuje dopad škodlivé daňové praxe na ekonomiku dalších zemí, který je významný a nelze jej přehlížet. Dohodla určité kroky společného postupu proti zemím, uplatňujícím tuto škodlivou preferenční daňovou praxi (jde zejména o státy Karibské oblasti a oblast Jižního Pacifiku). Problémem však bude přimět nečlenské země OECD ke spolupráci v této oblasti (zpracováno podle článku JUDr. Josefa Houžvičky z MF ČR „Škodlivá daňová soutěž a jak ji omezit“ v periodiku Daňová a hospodářská kartotéka č. 22 z 23. listopadu 1998 - vydavatel LINDE, nakladatelství s.r.o.)

Jakkoli se může zdát tato problematika odtazivá pro situaci v ČR, není tomu tak. Finanční ředitelství zřídilo v r. 2000 (pomiňme otázku, proč až tak pozdě, když firmy, nabízejících tzv. optimalizaci daňové zátěže, vznikaly již bezprostředně po roce 1993) speciální vyhledávací oddělení, které šetří daňové úniky, vyplývající právě z existence daňových rájů. V Hospodářských novinách ze dne 19. 10. 2000 byla pod titulkem „Nezaplacené miliardy se vrátí jen stěží“, zn.: (juf), zveřejněna dílčí informace z předběžné zprávy pro Ministerstvo financí, z které vyplývá, že

toto oddělení provedlo šetření u 42 českých firem, které převádějí zisky do daňových rájů, dále sleduje podezřelé milionové transakce několika desítek cizinců platících minimální daně. a rozplétá finančních machinace skupiny 25 spřízněných firem, jejichž hlavním posláním je neoprávněné inkaso DPH a spotřební daně. V případě převodů zisků do daňových rájů jde podle tiskového mluvčího Finančního ředitelství o spolupráci úřadu s firmou, která nabízí podnikům založení právnické či fyzické osoby v daňových rájích. Na ně se pak převádí zisk například formou nákupů služeb či zboží za přemrštěné ceny. „Tento nákup spolu s platbami za marketingové studie a konzultační služby tvoří 90 procent všech faktur vedoucích do zahraničí,“ konstatoval mluvčí. Samotná společnost, která zprostředkovatelské služby nabízí, však - pokud sama platí daně - postižitelná není. Musí však vydat veškeré informace o svých klientech. Těch má být celkem 60, z nichž 42 je již pod kontrolou daňových úředníků. Finanční úřad zatím prošetřuje jen tuto jednu společnost, na internetu lze však nalézt minimálně další čtyři, které podobné služby nabízejí. Celkový počet jejich klientů, kteří v rámci „daňové optimalizace“ přelévají výdělky do zahraničí, jde minimálně do stovek. V tomtéž článku se však konstatuje i fakt, o kterém budu hovořit později: podle konstatování samotných podnikatelů to v praxi vypadá tak, že je jednodušší riskovat neplacení daní, než se k nim poctivě přihlásit a pak platit pokuty za jejich případný nedbalý výpočet. Investice do zlepšení výběru daní, ať již po legislativní či technické stránce by se státu určitě vyplatila: jen za posledních dvanáct měsíců se daňové nedoplatky zvýšily o téměř deset miliard, což je zhruba třetina schodku státního rozpočtu.

Dotace

Dotace jsou podle Encyklopedického slovníku poskytnutí peněžních prostředků z veřejných rozpočtů (státních, místních) jednotlivým podnikům. Dotace, na rozdíl od subvence, nemá přesně určený způsobu použití.

Subvence

Subvence jsou podle téhož zdroje poskytnutí peněžních prostředků naopak s přesným určením způsobu použití.

Obě tyto formy veřejné pomoci jsou nevratné, a z principu bývají náchylné ke korupci státních úředníků - resp. každého, kdo o udělení dotace či subvence rozhoduje.

Veřejné zakázky

Veřejné zakázky jsou místem, kde se setkávají státní (municipální) a soukromý sektor a jako takové jsou nejvíce náchylné ke korupci. Mechanismy zadávání veřejných zakázek jsou poměrně složité a matoucí, takže jsou mnoha způsoby manipulovatelné bez většího rizika náhodného odhalení. Systém zadávání veřejných zakázek je proto nadmíru důležitý: v některých zemích (JAR) je dokonce upraven základním zákonem země, ústavou. Delikventní jednání lze u veřejných zakázek spatřovat zejména v korupci, která není v této etapě přímým předmětem tohoto výzkumu, ovšem právě prostřednictvím korupce (a zkorumpovaných zadavatelů těchto zakázek) jsou napadány veřejné rozpočty výběrem nikoli nejlepších nabídek. O některých takových momentech bude pojednáno dále v kapitole případových studií. Na tomto místě lze pouze konstatovat, že obecně veřejné zakázky by měly být ekonomické (tj. nejvyšší kvalita za danou cenu nebo nejnižší cena za přijatelnou kvalitu), uzavřené smlouvy by měly být spravedlivé a nestranné (neměly by poskytovat neoprávněné výhody, nesmí být diskriminační - a to ani tzv. pozitivně), celý proces by měl být transparentní a celý proces udělování zakázek by měl být efektivní.

5.2. Definice finanční kriminality ve vztahu k soustavě rozpočtů

5.2.1. Kriminogenní faktory

Obecně vzato, valná většina podnikatelů chápala¹¹⁴ daňovou soustavu jako svého druhu investici do veřejných statků, tedy jako *conditio sin qua non*, bez níž by ani podnikat nemohli. Totéž v zásadě platí i o zaměstnancích, kteří si daněmi „vykupují“ jisté sociální jistoty (viz výše zmíněné průzkumy) - faktem je, že s daněmi z příjmu ze závislé činnosti nemohou samotní poplatníci této daně nikterak manipulovat; to spíše činí zaměstnavatelé - tedy daňoví plátcí. Situace se však poměrně razantně změnila v momentě, kdy podnikatelé zjistili, že stát jim nikterak nepomáhá při vymáhání práva - zejména pak vymahatelnosti závazků z obchodního styku, kdy neúhrada těchto závazků ohrožuje samotnou existenci podnikatelského subjektu. Navíc je třeba zmínit i fakt, že řada malých soukromých společností, zejména výrobních, vzniklých v letech 1990–1992, byla založena na bázi velkých, v té době ještě plně státních, podniků a zajišťovala jejich obslužné funkce (v současnosti se tento systém nazývá *outsourcing*). Tzv. předprivatizační agónie těchto státních podniků, která se mimo jiné projevovala i totální platební nekázní, však

¹¹⁴ Vlastní zkušenost řešitele.

způsobila likvidaci řady těchto soukromých firem, přičemž finanční úřady, jako orgán státu, nikterak nebraly (ani nemohly, což je přirozeně jiná otázka) do úvahy v oblasti výběru daní a tzv. eventuálního daňového příslušenství, že je to stále ještě tentýž stát, který soukromým subjektům prostřednictvím „svých“ státních podniků vytváří problémy. Stát se tedy soukromým subjektům začal jevit poměrně nepřátelsky, navíc při vědomí, že jiné státní, polostátní a dokonce i soukromé subjekty (zejména z oblasti peněžnictví) jsou státem chráněny.

V této souvislosti je nutno zmínit určitou anomálii v českých účetních předpisech a z toho plynoucí anomálii v předpisech daňových. Daň z příjmu zejména u právnických osob (ale i fyzických osob, pokud vedou podvojný účetnictví) není vypočítávána ze skutečných příjmů, ale z příjmů víceméně fiktivních, vyfakturovaných - a to jak u daně z příjmů, tak u ostatních daní (zejména DPH). Podnikatelský subjekt, který vyfakturuje zboží, služby apod. je nucen odvést (v případě, že je plátcem DPH) měsíčně (čtvrtletně) tuto daň prakticky ihned po ukončení období, na konci roku navíc vypočítává daň z příjmu, kterou je povinen uhradit (abstrahuji od další povinnosti, kterou je úhrada záloh na daň z příjmů; ta se počítá na základě minulých daně, bez ohledu na skutečný ekonomický vývoj daného subjektu v daném období). V poměrně běžném případě, kdy odběratel fakturu neuhradí, vzniká de facto fiktivní daňová povinnost - subjekt platí daň z fiktivního zdanitelného plnění, ev. z fiktivního příjmu. Z tohoto stavu pak navíc vyplývá - a to souvisí s problematikou podnikatelských cash-flow (peněžních toků) - že mnohdy daňový subjekt ne vlastní vinou na tyto povinné platby prostě nemá finanční prostředky. Stát, resp. justice by měla zajistit vymahatelnost pohledávek v reálném čase, což nečiní ani náhodou. Lze se pak divit, že takto postižený podnikatelský subjekt přestal chápat stát jako garanta bezpečí svého majetku? Tento problém tzv. neúmyslného neplacení daní a ostatních povinných dávek registruje i Ministerstvo financí - viz zpráva MF v příloze.

Velice ilustrativně popsal český účetní systém Alvise P. Mesthene z firmy Omnimotio v Hospodářských novinách z 26. 9. 2000 v rubrice Řízení a trendy v článku „České účetní předpisy zkreslují výkon podniků“, kde označuje zisk podle českých účetních standardů za matoucí ukazatel. V článku se dále konstatuje: „Použití finančních ukazatelů naráží v České republice na velkou překážku: účetní zisk v podstatě nic neznamena. Metoda tvorby zisku podle českých účetních předpisů diskvalifikuje zisk na produkt fantazie. (...) „Důvod je prostý: Účetní zisk neodráží

skutečnou rentabilitu činností průmyslové společnosti. Existují dvě hlavní příčiny, které oddalují účetní zisk od reálného obrazu rentability.

První příčinou je (...) skutečnost, že v České republice tržby nepředstavují položku, která vytváří pozitivní stranu hospodaření firmy (negativní stranu tvoří náklady). Tato role je ponechána jiné položce, takzvaným výkonům (ve Výkazu zisků a ztrát položka Výroba). A výkony zdaleka nejsou jen tržby, nýbrž to, co management společnosti rozhodl vyrobit. To prakticky znamená, že například podnik, který vyrobil hotové výrobky v účetní hodnotě dvou miliard korun, ale nic neprodal, má vyšší zisk než podnik, který vyrobil za miliardu korun, a prodal všechno. Tato nepochopitelná skutečnost je jenom jedna strana mince.

Druhou je zvláštnost, že nakupovaný materiál nepředstavuje náklad. Faktura na nákup materiálu nevyvolá podle českých účetních pravidel žádný náklad, pouze zvýšení zásob. Náklad vznikne až v okamžiku, kdy je materiál spotřebován. Představme si hypotetický příklad mlékárny. Generální ředitel dostane tajné informace, že nejvyšší nárůst spotřeby bude mít mléko ochucené drahým šafránem. Vydá instrukce, aby bylo vyrobeno velké množství mléka ochuceného šafránem, který je velmi drahý. Zároveň, v předpokladu růstu kursu dolaru, vydá pokyn, aby bylo na mezinárodních trzích nakoupeno a skladováno velké množství cenného šafránu. Tajná informace o nevídaném úspěchu šafránového mléka se však ukáže jako falešná. Mlékárna má obrovské zásoby neprodejného výrobku a drahého nezpracovaného šafránu. Likvidita je nulová a společnost je platebně neschopná. Zisk je však úplně v pořádku. Podnik vykáže vysoké výkony a jeho materiálové náklady jsou přiměřené. Tímto je patrné, že jediným východiskem pro vytvoření smysluplných finančních ukazatelů v českém účetním prostředí je pouze použití cash flow.“

Jak známo, tzv. účetní zisk neznamena ještě přímý zisk daňový, a je tedy zřejmé, že uvedený článek míří spíše směrem k finančním propočtům ev. investorů než k propočtům daňovým, přesto z něj vyplývá potvrzení výchozí teze: daňové subjekty vykazují fiktivní **zisk** (tím je do určité míry popřen smysl vlastní daně, tedy daně **z příjmu**), ze kterého jsou povinni odvádět daně. Zmíněné dobrovolné, ale i řada nedobrovolných likvidací a konkursů soukromých subjektů jsou mnohdy způsobovány i touto skutečností.

Zřejmé u vědomí výše zmíněného nabízí ODS řešení zavedením tzv. rovné daně, která má kromě eliminace výše zmíněného negativa omezit i daňové úniky. Podle zprávy ČTK, zveřejněné v Hospodářských novinách dne 12. 9. 2000 je

většina daňových úniků podle něj dána složitostí, neprůhledností a nekonzistentností daňového systému. Cestou k řešení je tedy zavedení rovné daně namísto dosavadního systému daně z příjmu, jak uvedl Václav Klaus (ještě jako předseda opoziční ODS) na semináři Centra pro ekonomiku a politiku: „Zaplevelování daňového systému různými výjimkami, úlevami a odčitatelnými položkami není cesta vpřed.“ Cestou je podle něj dramatické zjednodušení daňového systému, s čímž nelze n souhlasit.

Další problém navíc spočívá i v jiné rovině a to v samotném výběru daní. Přestože se podle konstatování MF výběr daní zlepšil, zlepšil se jen co do počtu daňových kontrol. Chybí praxe běžná v zemích EU, kdy berní úředník „své“ subjekty zná a kontroluje (nepřímo) i jejich osobní výdaje. Pokud tedy daňový subjekt žije tzv. nad poměry (tedy nad úrovní vykázaných a zdaněných příjmů) musí bernímu úřadu prokázat, jakým způsobem příjmy nabyt. Jakkoli si nelze činit iluze o tom, že v EU nedochází k daňovým únikům (údajně je procento daňových nedoplatků k vybraným daním na stejné úrovni jako v ČR - zde by ovšem bylo třeba zkoumat i počet daňových dlužníků), přesto se domnívám, že takovýto postup by byl účelný i v ČR. Naráží to však na personální obsazení finančních úřadů, které souvisí s platovým ohodnocením i s nebezpečností práce. Statistika, kterou zveřejnilo Právo dne 31. 8. 2000, tuto skutečnost potvrzuje:

Tab. č. 9

Rok	1996	1997	1998	1999
Napadení při výkonu zaměstnání	2	4	5	45
Napadení pro výkon zaměstnání	1	1	6	14
Ostatní - demonstrace síly, vyhrožování	1	4	16	55
Celkem	4	9	27	114

Navíc jde i o fakt jisté opožděnosti daňových kontrol (k tomu viz již výše uvedené konstatování); tedy fakt, že pracovníci finančních úřadů provádí kontroly podle svého plánu kontrol. To by bylo samozřejmě v pořádku, ovšem vzhledem k personálnímu obsazení finančních úřadů a počtu daňových subjektů se tak může stát (a také se stává), že kontrolní zjištění „přijde“ tak pozdě, že původně nepatrný daňový dluh narůstá o penále a pokuty do již zmíněné likvidační podoby. Podnikatelé v podstatě chápou, že dlužná daň musí být uhrazena, neboť jde o dluh vůči státu; již podstatně hůře se vyrovnávají s faktem penále, neboť dobu jeho výpočtu

nemohou nikterak ovlivnit. Pokud totiž chápeme penále jako trestnou sankci, pak jako každý trest působí daleko spíše včasností než razancí. Trest po uplynutí mnohdy neúměrně dlouhé doby, navíc trest spjatý spíše s touto dobou než s faktickým proviněním, působí kontraproduktivně.

Z výše uvedeného vyplývají hned tři závažné kriminogenní faktory:

- 1. opožděná vymahatelnost práva**
- 2. vlastní praxe finančních úřadů**
- 3. jako poslední faktor lze uvést zejména v minulosti pozorovatelnou snahu pravicových vlád po „odbourání“ kontroly jako „zbytečného“ pozůstatku minulosti a oklešťování pravomocí těm institucím, které zůstaly (viz vyslovované obavy z kriminalizace ekonomiky).**

Z následující tabulky, převzaté z Hospodářských novin ze dne 25. 7. 2000 v stati „Na DPH se stále podvádí nejvíce“ vyplývá jak počet revizí, tak výše neoprávněných manipulací s hospodářským výsledkem (k problematice DPH se ještě vrátíme).

Tab. č. 10

Výsledky finanční kontroly (rok 1999)		
Finanční ředitelství	počet revizí	zjištění neoprávněné snížení zisku nebo zvýšení ztráty (mil. Kč)
v Ostravě	23	564,2
pro hl. m. Prahu	19	121,0
v Hradci Králové	8	645,2
v Praze	23	666,6
v Ústí nad Labem	10	261,0
v Českých Budějovicích	10	28,9
v Brně	18	608,8
v Plzni	13	65,1
Celkem	124	2 960,8

V témž článku je však, kromě všeobecných stesků nad nízkým počtem pracovníků a špatným technickým zázemím, i konstatování, které potvrzuje výše uvedenou praxi finančních úřadů. Podle zástupkyně ředitele Finančního úřadu v Českých Budějovicích je „... odhalení většího daňového podvodu spíše věcí náhody. Šetření finančních operací firem nebo jednotlivců provádíme buď na základě našeho vytipování nebo podnětu zvenčí, například policie. Zde však narážíme na již zmíněný nedostatek pracovníků a špatné materiální vybavení. Podle našich odhadů připadá na každou firmu v regionu jedna kontrola za několik desítek let.“ S tím pak

koresponduje další zjištění, zveřejněné v Právu dne 31. 8. 2000 pod titulkem „Problémové firmy se stěhují do měst“, z něhož vyplývá, že pracovníci finančních úřadů zjišťují, že firmy stěhují své sídlo stále častěji do větších měst, a to přesto, že místo jejich podnikání se nemění. Jedním z důvodů je to, že doufají, že v anonymitě velkoměsta se schovají a finanční úřady nebudou mít tolik času se jim věnovat. Tato představa je údajně mylná, neboť kontrolori si informace o „problémových“ subjektech předávají, což je možné.

5.2.2. Problematika výnosů z trestné činnosti (tzv. „špinavých“ peněz)

Terminus technicus „špinavé“ peníze je spojen spíše s organizovaným zločinem (jak již bylo výše zmíněno - tedy především z distribuce drog, obchodu se zbraněmi, s kradenými auty ap. a z provozování prostituce), je nutno konstatovat, že v ČR došlo k určitému průlomů a za „špinavé“ peníze mohou být považovány i prostředky, získané zejména finanční kriminalitou (privatizační úvěry apod.). Škála prostředků, které mohly být získány nepoctivě, a to jak nelegálně (šedá ekonomika) či ilegálně (černá ekonomika), se v ČR v procesu privatizace rozrostla na prostředky, které byly získány dokonce s blahovlnným postojem státu. Podle Jana Šuly (bývalého ředitele tzv. ekonomické kontrarozvědky) sice největší objemy „špinavých peněz“ pocházejí z obchodů s narkotiky a zbraněmi, z prostituce a krádeží automobilů; nezanedbatelná část však pochází z poskytování úvěrů na privatizace a z obchodů s nemovitostmi v rámci restitucí. Stát tím de facto i de jure umožnil vznik ideálních podmínek pro „vyprání“ špinavých peněz a vznik různých černých fondů, které mohly být následně použity k dalšímu podnikání. Klasické schéma očisty prostředků byly úvěry jištěné finančními depozity - úvěry se nesplácely, depozitum sice propadlo, prostředky z tohoto úvěru mohly být dále užívány jako legální. Zmíněné podvody s restituovanými nemovitostmi probíhaly obdobně: restituované nemovitosti, které byly osvobozeny od daně z příjmu a byly zatíženy pouze správním poplatkem, se prodávaly za několikanásobně vyšší ceny, přičemž rozdíl mezi cenou uhrazenou prodávajícím a cenou „vykázanou“ byly již očištěné peníze (fakt je, že v tom případě o takto zobchodovaných transakcích museli vědět i samotní restituenti). Podle konstatování Jana Šuly toto jednání umožňovaly daňové i restituční zákony a tak byly vytvářeny černé fondy (možnost korupce) či jisté daňové polštáře do budoucna.

V této souvislosti je „pozoruhodné“, že zákon č. 61/1996 Sb., ze dne 15. února 1996 o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti

a o změně a doplnění souvisejících zákonů výslovně vyňal daňové delikty ze své působnosti¹¹⁵. Novelou tohoto zákona č. 159/2000 Sb., ze dne 18. 5. 2000 změnil zákonodárce inkriminovaný paragraf na znění, které podstatně lépe odráží princip výnosů ze zločinu:

„Výnosem podle tohoto zákona se rozumí jakákoliv ekonomická výhoda z jednání, které vykazuje znaky trestného činu.“ Lze tedy konstatovat, že základní rozlišení legálních a nelegálních výnosů je již přizpůsobeno chápání, které je obvyklé v zemích s tradicí tržní ekonomiky.

5.2.3. Problematika delikvence proti výdajové stránce veřejných rozpočtů a korupce

Již bylo výše naznačeno, výdajová stránka veřejných rozpočtů, tedy oblast veřejných zakázek, poskytování subvencí a dotací, je mimořádně náchylná ke korupci. K tomu lze jen dodat, že jakkoli se korupce špatně prokazuje, jsou počty obviněných a odsouzených velice nízké a k jejich odhalení dochází spíše náhodně. Tento problém by mohla řešit tzv. řízená provokace (další text volně zpracován dle monitoringu tisku Transparency International (TI), zdroj: Televize Nova, datum: 27. 08. 1999, redaktor: Ivan Berka, relace: Televizní noviny - zveřejněno na internetové stránce TI)

„Řízená provokace by měla být jakousi obdobou revizora. Na jejím počátku by byl agent provokatér, který by nabízel úplatky či jiné výhody státnímu úředníkov. V současné době by agent provokatér skončil ve vězení. Navíc by získaný důkaz ani neměl být použit u soudu. Aby nemohlo dojít ke zneužití, měl by provokaci nařizovat nezávislý orgán, tedy soudy. (...) Model řízených provokací je zaveden v USA i ve Francii, kde bez problémově funguje již několik let. V každém případě by se agentů provokatérů čestní, slušní a poctiví lidé neměli obávat.“

V roce 2003 se stále o této metodě - tedy o řízené provokaci - vedou politické spory. S jejím zavedením nesouhlasí ani část stran vládní koalice; v další etapě reformy veřejných financí, která má mít podobu boje proti šedé ekonomice, se zjevně spor o ni (resp. o její legálnosti či nelegálnosti) znovu otevře.

¹¹⁵ (2) Výnosem podle tohoto zákona (dále jen „výnos“) se rozumí jakákoliv ekonomická výhoda z jednání, které vykazuje znaky trestného činu; **za ekonomickou výhodu podle tohoto zákona se nepovažuje důsledek nesplnění daňové, poplatkové a jiné obdobné povinnosti vyplývající ze zvláštního zákona.**

5.3. Vybrané případy delikvence proti veřejným rozpočtům

Nelegální (stínová) ekonomika

V České republice ročně obíhá zboží a vyplácí se mzdy, z nichž se neodvádějí daně ani poplatky, v hodnotě kolem 100 až 130 mld. Kč. Objem této ekonomiky představuje např. roční náklady na chod zdravotnictví v ČR. Nejde přitom pouze o problém ČR, tuto formu nalezneme i v státech EU.

Příjmy nelegální ekonomiky:

- pronájem bytů
- nepřiznané zisky z podnikání
- dvojí zaměstnání
- výplata mezd na ruku, tzv. dlaňovka bez pracovního povolení
- obchodování ve stáncích
- melouchy
- práce doma

Zaměstnávání „na černo“

zpracováno podle článku Jiřího Vavroně v Právu ze dne 17. 5. 2000 „S prací načerno jsme na tom stejně jako v Evropské unii“.

Podle ekonomických expertů Úřadů práce se ve stínové ekonomice pohybuje až několik desítek tisíc zahraničních pracovníků; podle analytiků ČSÚ se však jejich přesné množství dá jen těžko vyčíslit. Většinou se velikost stínové ekonomiky odhaduje z rozdílu mezi zdroji zboží a služeb a jejich užitím, mezi oficiálním objemem peněz z mezd občanů a uskutečněnými nákupy a výší úspor.

Tento narůstající trend souvisí i se stále rostoucí migrací pracovních sil. Zaměstnavatelům se vyplácí nepřihlásit pracovníka např. ze zemí bývalého SSSR či dát načerno vydělat nezaměstnanému, který netrvá na tom, aby byl pojištěn a registrován; s tímto problémem souvisí i další, známý případ.

Případ O. G.

Poměrně značně medializován byl případ O.G., moderátora zpráv veřejnoprávní České televize. Nejde o nějak zvláště neobvyklý případ, delikty proti dávkám sociálního zabezpečení jsou v ČR poměrně značně rozšířeny a souvisí i s již zmíněným nelegálním zaměstnáváním. U uvedeného O.G. jde o to, že šlo o syna známého romského aktivisty, který jako jeden z několika málo Romů vstoupil do

světa medií, čímž na sebe víceméně upoutal pozornost. V jeho případě šlo „pouze“ o to, že měl zatajit pravidelný příjem při podávání žádosti o zpětné vyplacení sociálních dávek a že zároveň při vyplácení jiného druhu sociálního zabezpečení souběžně pracoval, aniž by to nahlásil na příslušném úřadu, čímž vznikla škoda přes 20 tis. Kč.

Dlužno dodat, že delikty, kvůli kterým byl žalován, se staly ještě před tím, než nastoupil do veřejnoprávních medií. Problém, pro který byl tento případ vybrán, leží v tom, že jde trochu o hledání spravedlnosti naruby. V ČR je totiž poměrně běžné, že člověk, který pobírá podporu, si ještě trochu přivydělává; úřady práce či správa sociálního zabezpečení zůstávají víceméně nečinné, takže sociální dávky a měsíční „výplata“ od Úřadu práce jsou téměř nadlepšením. V konečném důsledku si mohou ti, kteří jsou oficiálně vedeni v kolonce „nezaměstnaný“, vydělat více, než je průměrná měsíční mzda v ČR.

Ministerstvo práce a sociálních věcí chce tento problém v rámci reformy veřejných financí řešit tím, že umožní nezaměstnaným si legálně přivydělat (do určité částky), aniž by tím ztratili nárok na výplatu sociálních dávek. To je v pořádku, problém spíše spočívá v tom, co bylo již zmíněno výše u výběru daní: pracovníci správy sociálního zabezpečení i úřadů práce by měly svou oblast, své klienty znát. Není přece možné, aby - přeneseně - si pro sociální dávky dojížděli klienti v mercedesech. Odpovědní pracovníci si musí stále uvědomovat, že dávky, které vyplácejí, nejsou jen jakési fiktivní prostředky, ale veřejné prostředky, majetek de facto daňových poplatníků a že v konečném důsledku jejich benevolenci zaplatí všichni. Výchova k tomuto stylu chápání dosud v ČR citelně chybí a souvisí i s výše uvedenými výsledky průzkumu - občané se nezajímají o výdajové položky rozpočtů.

Tržiště a trhovci

O této problematice již byla zmínka výše. Fakt je, že u tohoto typu prodeje přichází veřejné rozpočty o miliardové sumy, zejména na příjmové stránce, ale nejen na ní. Škody, způsobené likvidací obchodních a výrobních kapacit, působí i na výdajovou stránku rozpočtů a faktická neschopnost státu tomuto zabránit, která se de facto projevovala ještě nedávno, působí další škody na právním vědomí společnosti. O nutnosti zastavit nelegální a falešně deklarované dovozy spotřebního zboží do ČR se mluví už deset let, přesto stát není schopen se s tímto problémem razantně vypořádat. Teprve v poslední době se provádějí razantní kontroly s následným zabavováním zboží. Není bez zajímavosti, že PSP ČR musela zvláštním zákonem

‘ošetřit’ to, aby toto zabavené zboží mohlo sloužit v dětských domovech a v ústavech sociální péče a nemuselo se přímo likvidovat (šlo o problematiku ochranných známek).

Ekonomicky vzato, toto tvrzení lze poměrně snadno dokázat: tržby v maloobchodě s oživením ekonomiky obecně rostou s jedinou výjimkou: odívání a obuvi. Její propad bychom sice mohli přičíst na vrub končící hospodářské recesi, především však je výrazem faktu, že poměrně velká část nákupů se ve statistice nepromítne. Z toho vyplývá, že propočty příjmů veřejných rozpočtů, které nezbytně počítají s disponibilními příjmy obyvatelstva a z ní vycházející určitou výší maloobchodních tržeb a z toho se odvíjejících příjmů z titulu daní, zdravotního a sociálního pojištění, jsou nezbytně touto skutečností poznamenány.

Další problém je v trvající poptávce, což je obecná ekonomická zákonitost. Vzhledem k ekonomické recesi a propadu příjmů značné části populace, jakož i k stoupajícím nezbytným životním nákladům (zejména související s bydlením), poptávka po tomto typu prodeje trvá, a dokud bude trvat poptávka v tom rozsahu, v jakém ji v současnosti známe, bude trvat i nabídka. Tento ekonomický zákon platí obecně a u šedé ekonomiky zvláště.

Řešením snad je vytlačení trhovců do tzv. kamenných obchodů či uzákonění tzv. registračních pokladen, i když jsou proti tomu vznášeny racionální pochyby. Likvidace tržišť, ke které přistoupily mnohé radnice, sice přispěje ke zkulturnění prodeje a vylepší vzhled veřejných prostranství, daňové a celní úniky však neřeší. Právě tak zavedení registračních pokladen, které PSP ČR konečně schválila, nevyřeší podstatu problému, protože není zase tak úplně nemožné si představit poměrně jednoduchý způsob, jak tuto povinnost obejít, např. pomocí dvou registračních pokladen.

Stát má jedinou možnost: stanovit vymahatelné zákony, účinně trestat zjištěné přestupky, kontrolovat, regulovat a omezovat tak, aby stále větší část obchodů probíhala podle pravidel. Lze se domnívat, že stát tyto nástroje již má a že by neměla být přijímána výmluva na chybějící legislativu - jakkoli si nelze dělat iluze o kvalitě zákonů, které mají cokoli regulovat, což je daní za přepjatou liberalizaci.

Například pracovníci Inspektorátu celní a finanční stráže ve spolupráci s Celním úřadem Praha 3 při kontrole zboží určeného pro vietnamskou obchodní společnost se sídlem v Chebu zjistili, že téměř 2 740 pánských bund je neoprávněně označeno ochrannými známkami firem FILA a Gianni Versace. Zboží bylo odesláno z Vietnamu a falešná loga byla překryta logem zcela nevinně vyhlížejícím, za

což lze uložit pokutu až 10 mil. Kč. Tento delikt není přímo součástí finanční kriminality (jde o klasickou hospodářskou kriminalitu); zde je uváděn jako příklad možného postupu orgánů státní správy.

Jak bylo již výše uvedeno, přímé ekonomické škody k tíži veřejných rozpočtů nejsou ani tak rozhodující, jakkoli pochopitelně existují; rozhodující je dlouhodobá a stěžejí vyčíslitelná destrukce domácí podnikové sféry, jak obchodní, tak výrobní, která dopadá zejména na tradiční hospodářský motor - malé a střední podnikání. Navíc se podle tehdejšího poslance za US Ladislava Korbela z asijských prodejců postupně stává finančně velmi silná skupina, pro kterou například nejsou problémem ani stamilionové úplatky.

Příčinou je již zmíněná benevolence České republiky, která se zbavila ochranných bariér na půdě mezinárodního společenství. Legislativa, která sice existuje, není dostatečně funkční; tak např. zákon proti dumpingovým dovozům (který má, pochopitelně, ochránit vnitřní trh nejen proti trhovcům, klade na navrhovatele téměř nesplnitelné důkazní břemeno, jemuž není schopen vyhovět ne vlastní vinou, ale proto, že údaje, které musí k žádosti doložit, buď nejsou vůbec sledovány, nebo jsou předmětem ochrany individuálních dat. Přitom je paradoxní, že tuzemský trh textilem a obuví je pro české producenty již ztracen: mnozí se konkurzy obuvnických a textilních podniků toto tvrzení potvrzují.

V roce 1999 vznikla meziresortní komise tripartity složená ze zástupců zaměstnavatelských svazů, ministerstev financí, obchodu a průmyslu a pro místní rozvoj, Generálního ředitelství cel, České obchodní inspekce i odborů. Byly sice vypracovány zásady a systémové kroky k potlačení nekalého obchodu s uvedenými komoditami; podle Stanislava Noska, předsedy Asociace textilního, oděvního a kožedělného průmyslu (ATOK) však s malým praktickým efektem: „Musím chování některých partnerů označit jako značně nesolidní. Poslanci parlamentu dvakrát za sebou shodili pod stůl návrh na podporu této pracovní skupině. Naštěstí, na rozdíl od poslanců, jsou v Radě pro hospodářskou a sociální dohodu (tripartitě) lidé osvědčenější, a tak dnes tuto činnost zaštiťuje především tento orgán. Největším zklamáním však pro mne je přístup MPO ČR (...) kvůli neochotě MPO ČR nebylo možno doposud realizovat ani regulační opatření známé jako minimální ceny pro dovoz do ČR, které bylo rozpracováno již před rokem.“

Ceník, který by se měl stát základním nástrojem boje proti těmto obchodním praktikám, by měl být současně prováděcí vyhláškou k celnímu zákonu. Měl by zamezit dovozům zboží s nekorektně stanovenou deklarovanou cenou; obsahuje

zhruba 60 položek textilních a 60 položek obuvnických výrobků. Na svých cenících nyní pracují další profesní sdružení ve spolupráci se Svazem obchodu ČR. Aby však veškerá práce měla smysl, musí je schválit Ministerstvo financí ČR (*není známo, jak práce na ceníku pokročila - výše zmíněné konstatování je z roku 2000*).

Tento problém budeme muset řešit nejen kvůli problémům s veřejnými rozpočty, ale i vzhledem k předpokládanému vstupu do EU. (Zpracováno podle: Sonda Ekonom, Ekonom č. 35 z 31. 8. 2000 autor: Milena Geussová)

V této souvislosti je možno hovořit i o dopadech na rozpočty měst a obcí. Jako příklad lze uvést již zmíněnou tržnici Dragoun v Chebu.

Tržnice Dragoun patří k největším ve střední Evropě a je umístěna v bývalých kasárnách. Na počátku devadesátých let se město pokoušelo na provozování tržnice se podílet. Akciová společnost Euraba, kde mělo polovinu akcií, uzavřela hospodaření se ziskem pouhých čtyř milionů korun, které se rozplynuly v nutných opravách budov.

V polovině 90. let město vyhlásilo výběrové řízení na pětiletý pronájem tržnice, které vyhrály společnosti Euraba (již bez účasti Chebu) a OK Lion. Euraba loni požádala o prodloužení nájemní smlouvy na deset let, a to za dvanáct milionů korun ročně.

Současným nájemcem tržnice je zmíněná společnost Euraba, kde největší vliv má podle výpisu z obchodního rejstříku P.D. a P.V.. Oba figurují i ve vedení firmy Senza, která je dnes jediným akcionářem Euraby. Firma je podle něj také propojena se společností Lanzaro, jejímž jediným majitelem je podle výpisu z obchodního rejstříku Vietnamec T.D.Q.

Výběrového řízení se posléze zúčastnily firmy Lanzaro, Chebské obchodní centrum, Czech Property Investments a Euraba. Prvním kritériem ve vypsaném výběrovém řízení byla proto výše nabídnuté ceny a nabídka záruky, kterou bylo garantováno placení nájemného.

Lanzaro přišlo s částkou 150 milionů korun, Chebské obchodní centrum se 175 miliony, CPI se 195 miliony a Euraba nabídla 90 milionů korun. Zastupitelé dali své hlasy Lanzaru. Všeobecný názor byl, že cizí, nechebská firma by mohla v tržnici vyvolat válku. Jak je po výběrových řízeních obvyklé, mluví se o úplatcích ve výši 300–450 tisíc korun. Za podivné se také označují aktivity chebské policie, z níž prosákly zprávy, že pražská společnost CPI, přihlášená do výběrového řízení, je v konkurzu a že pere špinavé peníze. Ta proto podala žádost o přešetření okolností pronájmu chebské tržnice na inspekci Ministerstva vnitra.

Problém může ještě nastat v době, kdy má současný nájemce tržnici vyklidit a předat. Je možné, že to neudělá, protože bude nárokovat kompenzaci za vynaložené investice. Možná, že je také dostane - o to méně by pak město získalo od nového nájemce. (Zpracováno podle: Sonda Ekonomů, Ekonom č. 35 z 31. 8. 2000 autor: Jiří Kučera)

Celní podvody

Podle zprávy veřejnoprávní ČT 1 ze dne 16.08.1999 (další text volně zpracován dle monitoringu tisku Transparency International (TI), zdroj: ČT 1, relace: Tady a teď plus, „Pašujte líh a nedejte se chytit: Sypte to!“ redaktorů M. Mrnky, P. Semeckého a J. Stuchlíka - zveřejněno na internetové stránce TI)

„(...) jde o obrovské daňové úniky při dovozu zboží: zřejmě největším podvodem byly machinace s lehkými topnými oleji, které připravily stát o 20 miliard korun, dále o (...) dovozy počítačových čipů, ale mezi nejúspěšnější patří pašeráci lihu. Každá třetí láhev tvrdého alkoholu, která byla vypita na území Československa a pak České republiky od roku 1989, byla vyrobena z nezdáněného lihu. Tvrdí to nejen celníci a policejní specialisté, ale i lidé, kteří se daňovými úniky z lihu dlouhodobě zabývají. (...) Tyto podvody začaly už někdy v roce 1990 (...) Byla to vlastně jedna z prvních forem, jakou se pokusili někteří podvodníci (...) dosáhnout poměrně velkých zisků a dá se říct, že bez nějakého většího rizika. A (...) tyto podvody pokračují v různých obměnách dodnes. To, že podvody s lihem nejsou věcí dávné minulosti se v několika uplynulých dnech přesvědčili severočestí policisté. (...) 10. 7. 1999 speciální policejní komando (...) objevilo v Českém Újezdě 13 tisíc litrů lihu v sudech a 8 tisíc lahví pančovaného rumu. Líh byl pašován z Indie a Vietnamu a na celnicích byl deklarován jako barvivo. Jak policisté zjistili, vyráběla skupina pašeráků z rumu a průmyslového lihu fernet pod značkou Cool Liqueur's, Telčské údolí, Jirkov a Bubák&Šoltys, Golčův Jeníkov. (...) Utajená jsou také jména dvou mužů, které v této souvislosti policisté obvinili. Jde o celníka ze středních Čech a teplického podnikatele.(...) Podezření na korupci v Generálním ředitelství cel se ovšem zakládá pouze na domněnkách. Za poslední rok a půl bylo ze služeb Celní správy propuštěno v souvislosti s podvody několik desítek celníků. To, že korupce státní správy zde není jevem neobvyklým, dokládá i případ z posledních dnů. 4. srpna 1999 zatkla Inspekce ministra vnitra vysoce postaveného důstojníka policejního útvaru pro odhalování organizovaného zločinu (...), kterého vyšetřovatel obvinil z toho, že za úplatek 1 milionu marek, tedy 18 milionů korun, slíbil

beztrestnost jednomu celníkovi, který se podílel na pašování lihu. Tento případ je však velmi nejednoznačný: (...)“ zatčený policista, který „(...) velel zásahu policistů v restauraci U Holubů, díky kterému se podařilo vyhnat špičky ruské mafie z České republiky do jiných středoevropských zemí, má totiž mnoho nepřátel. Samo obvinění může být vykonstruované, protože je postaveno převážně na výpovědi onoho celníka, sedícího více než rok ve vazbě. I v tomto případě prý ale stojí v pozadí líh. A jenom u tohoto zboží přijme soud argument, že byl požadován úplatek dosahující 20 milionů korun. Stejně jako v případě lehkých topných olejů, ani v případě lihu nedopadla policie za poslední roky žádného organizátora nelegálních obchodů. Takže postižení většinou bývají ti řidiči, bývají postižení ti, kteří ten líh stáčí, bývají postižení lidé, kteří ho prodávají. Ale organizátoři toho obchodu, kterým jde nejvíce peněz do kapsy, tak postižení zatím nejsou.

Čistý zisk z prodeje jednoho jediného litru nezdaněného lihu totiž činí 220 českých korun.“

K celním podvodům je možno řadit i problematiku veškerých dovozů v cenách výrazně nižších, než je obvyklé.

Tak mimo jiné např. dovozy vína v balení tetra-pack, jehož ceny jsou deklarovány v hodnotě 5 Kč za litr. V článku v Právu ze dne 3. 8. 1999 s názvem: „Breněští soc. dem. žádají razantní postup proti celním podvodům“ redaktora J. Chmelíčka je to podle tehdejšího místopředsedy zemědělského výboru PSP ČR L. Skopala (ČSSD) dalším důkazem toho, že celní správa neplní úkoly, které by plnit měla. „Nedojde-li ke zlepšení, budeme požadovat personální změny na nejvyšších postech. Je třeba postupovat stejně razantně jako v nedávných případech dovozů cukru za dumpingové ceny. Je samozřejmě nutná i nová legislativa, avšak i ta současná umožňuje ochranu domácího trhu v těch nejkřiklavějších případech,“.

Podle poslance Zdeňka Koudelky, je problém především ve výkonu služby, protože i současné zákony umožňují celníkům v případech, kdy se jim zdá deklarovaná cena příliš nízká, stanovit ji podle ceny obvyklé na vnitřním trhu. „Když jsem si přečetl, že čtyři dovezená auta měla deklarovanou hodnotu 8 500 korun, a přitom nebyla označena jako poškozená, je to jasná nedbalost celníků, možná spojená i s korupcí,“ uvedl Koudelka příklad z jiné oblasti.

GŘC v r. 2000 podle exministra Fencla šetřilo 4 066 dovozních případů v celkové hodnotě 581 miliónů korun: „Jde o 220 dovozních společností a v současné době byly ukončeny kontroly u 128 společností, přičemž předpokládaná výše

celních a daňových úniků představuje asi 12,6 miliónu korun,“. Z šetření vyplynulo jako nejčastější způsob porušování celních a daňových předpisů úmyslně nesprávné celní zařazení zboží, nezapočítávání nákladů na dopravu, přímá podfakturace zboží a dodatečná fakturace cenového rozdílu jako tzv. marketingové služby, machinace s původem zboží a nepřihlášení zboží celnímu úřadu.

Do budoucna připravuje Ministerstvo zemědělství databázi, podle níž budou moci celní úřady monitorovat dovozy s neodpovídající celní hodnotou a provést kontrolu dovozcem uváděných údajů. Po dobu této kontroly úřady sice zboží propustí do volného oběhu, avšak zajistí celní dluh na pokrytí případných daňových a celních pohledávek státu vůči dovozci.

Tab. č. 11

Údaje o podvodech při dovozu potravin a agrárních produktů (cit. článek v HN)

počet šetřených dovozů	4066
hodnota šetřených dovozů	581 miliónů Kč
z toho již vyšetřených	220
z toho počet, kdy byl zjištěn podvod	128
únik na daních a clech z vyšetřených podvodů	12,6 miliónů Kč
celkové roční úniky při dovozu	2 až 3 miliardy Kč*

* veškeré dovozy, z toho převážnou část tvoří potraviny a zemědělské produkty

Zdroj: Ministerstvo zemědělství, Generální ředitelství cel MF ČR

Tato problematika souvisí i s výše uvedeným problémem dovozu textilu, obuvi, a dalšího spotřebního zboží, ale nejen jeho. Ještě nedávno vzbudil pozornost dovoz ojetých automobilů za průměrnou deklarovanou cenu 19 tis. Kč; tato problematika souvisí ovšem i s dalšími problémy - ekologií a bezpečností silničního provozu. Faktem ovšem zůstává, že libovolný dovoz jakékoli komodity za cenu neodpovídající hodnotě logicky znamená ztrátu pro domácího výrobce této komodity, ztrátu pro veřejné rozpočty z titulu cel a daní a zvýšené výdaje na krytí sociálních dopadů.

Případ M.V.

Tento případ uvádím zejména proto, že dokumentuje stav vyšetřování a obžalob těchto deliktů. Teplický podnikatel M.V. začal se svou firmou WIKA podnikat těsně po r. 1989, kdy zejména v malé privatizaci získal desítky hotelů a obchodů (stranou je nutno ponechat zdroj kapitálu, který byl pro tyto účely použit). Zúčastnil se se svým společníkem M.K. i velké privatizace prostřednictvím ve své době známých fondů PPF, přičemž finanční skupina kolem těchto fondů ovládla např. i Českou pojišťovnu a v poslední době i televizi NOVA. V roce 1994 se s M.K. rozešel

a v témž roce byl obviněn z padělání směnky a navíc z úvěrových podvodů (řádově za půl miliardy). Přestože od vznesení obvinění uběhlo již 6 let, soud nezačal projednávat ani jeden z těchto případů.

M.V. je v konkrétním případě obžalován z toho, že s dalšími společníky v letech 1997–98 při podvodných dovozech lihu z Itálie na cle a daních připravili stát o 123 mil. Kč. Do podvodů byly podle obžaloby zapojeni i úředníci celní správy, kteří opatřili falešné doklady o následném vývozu lihu z území republiky.

Soudkyně neshledala vazební stíhání jako nutné a propustila jej z vazby na kauci 150 tis. Kč. Pro ilustraci: ve vazbě skončil poté, co se na falešný pas pokusil opustit republiku, přičemž údajně byl ve vazbě právě pro držení falešného pasu. Jeho původní firma WIKA skončila v konkursním řízení s dluhy přesahujícími 600 mil. Kč a z rozprodeje majetku se konkursnímu správci podařilo získat pouze desetinu. (Právo: 29. 9. 2000, str. 4)

České dráhy

Uváděný případ byl zveřejněn v Ekonomu č. 34 dne 24. 8. 2000 pod názvem České dráhy v tunelu, autor Milan Syruček. Nejde ani tak o výši částek, které České dráhy (dále jen ČD) vyplatily a o které byl nesporně zkrácen státní rozpočet (připomeňme v této souvislosti, že ČD - stoprocentně státní podnik - ročně čerpají na svou činnost mnohamiliardové dotace ze státního rozpočtu), jde spíše o zdokumentování nikterak neobvyklého stavu na výdajové stránce rozpočtu. Jde také o případ (jakkoli není právě aktuální), charakterizující stav, kdy státní podnik, požadující značné dotace na svou činnost z veřejných rozpočtů, na druhé straně hospodaří tak, že de facto (a snad i de jure) tyto rozpočty tuneluje.

V tomto případě (a hned úvodem je nutno konstatovat, že jde o případ, za který bylo Generální inspekci podáno trestní oznámení) jde „pouze“ o 373 milionů Kč, které vyplatily ČD za tzv. konzultační a poradenskou činnost za pouhé dva roky (1997–1998).

8. ledna 1999 Generální inspekce vznesla podezření ze spáchání trestné činnosti na bývalé generální ředitele ČD Ing. R.M. a Ing. V.S. a jejich náměstka PhDr. M. M.; 23. června 2000 oznámil Úřad vyšetřování hl. m. Prahy - II. odbor, že trestní oznámení bylo odloženo. O týden později, 30. června 2000, generální inspektorka ČD Ing. Květoslava Kořínková podala na toto rozhodnutí stížnost městskému státnímu zástupci.

Generální inspekce zkoumala celkem 353 předložených smluv s různým zaměřením uzavřených v letech 1994 až červenec 1997 na celkový objem cca 373,5 milionu korun. V této souvislosti je potřeba zmínit fakt, že není jisté, zda tato částka není dokonce o několik set milionů vyšší.

V trestním oznámení se však hovoří o konkrétních platbách: společností K2, s. r. o., a Ariel, s. r. o., uhradily České dráhy 87, 4 milionu korun, ačkoliv uvedené firmy nedoložily řádně splnění předmětů činnosti a podle zjištění kontroly k takovým činnostem ani neměly oprávnění. Smlouvy se týkaly činností, které jsou náplní práce příslušných útvarů generálního ředitelství, čemuž odpovídají i jejich rozpočty. Na stejnou činnost tak byly jinou cestou odčerpány další finanční prostředky, které měly původně sloužit zcela jiným účelům. Je přitom navíc nutno dodat, že po r. 1995 měla smlouvám takového rozsahu podle zákona předcházet veřejná obchodní soutěž nebo výběrové řízení v jiné formě. Smlouvy se týkaly zajišťování komplexního servisu v mediální oblasti, odborné analýzy situace ČD, styku s veřejností, plánování, organizace a zajišťování pravidelného styku se zástupci médií (jinak řečeno, klasické činnosti v oblastech public relation). Společnost, která tyto služby měla zajišťovat, neměla však žádné oprávnění takové služby poskytovat, neboť podle úplného výpisu z obchodního rejstříku vedeného Krajským soudem v Hradci Králové měla registrováno jako předměty podnikání realitní kancelář a koupi zboží za účelem jeho dalšího prodeje a prodej, později výrobu likérů, a teprve od 15. 9. 1997 reklamní agenturu.

Na dokreslení situace: společnost si za hodinu své činnosti účtovala od 10 tis. do 15 tis Kč. Kdyby ČD byly „normální“ podnikatelský subjekt a jejich hospodaření podléhalo běžnému přezkumu finančního úřadu, zjevně by jim bylo vytknuto ustanovení o cenách v místě obvyklých jako forma „klasického“ daňového úniku.

Výsledkem této činnosti byla tzv. „Analýza Českých drah“ o rozsahu 266 stránek a příloh, ale autorský přínos byl mnohem skromnější - 150 stran z toho představuje přehled článků z tisku s tematikou drah za první pololetí 1997.

Celá tato analýza má pět částí. První obsahuje informace o výši ztrát, ale bez konkretizace jejich příčin. Druhá uvádí základní teoretické informace o marketingu a návrh na jeho realizaci, je však zcela nekonkrétní. Nejrozsáhlejší třetí část tvoří zmíněný přehled tisku. Čtvrtá část se zabývá vývojem železnice od 19. století a obsahuje teoretický výklad marketingu a jeho uplatnění v ČD. Pátá shrnuje známé údaje o hospodaření ČD v letech 1997–1998.

V dalším textu EKONOMA autor zmiňuje prostředky tzv. ovlivňování novinářů zmíněnou společností, za účelem vytváření pozitivního obrazu ČD v médiích. Jakkoli tyto způsoby jsou neprokazatelné, přesto zapadají do celkového obrazu české společnosti.

Vzhledem k tomu, že faktury byly natolik obecné a neobsahující předmět plnění, je možné že (jak se dále zmiňuje autor článku) mohou obsahovat i „odměny“ těm, kteří faktury schvalovali a propláceli; vyplývá to z uvedené nekonkrétnosti smluv a hodnocení výsledků činnosti nedoložených bližším, specifickým rozpisem. Právě proto spolupráce K2 s Generálním ředitelstvím ČD vyvolala taková podezření. Generální inspekce: obrovské finanční prostředky byly vyplacené za velice obecně formulovanou činnost, která v duchu „obchodního tajemství“ zůstala utajena i v rámci samotného generálního ředitelství...

Další konzultační a poradenská činnost byla smluvně zajištěna - opět proti pravidlům o zadávání veřejných zakázek - s olomouckou společností Ariel, s. r. o. na vypracování ekonomických modelů. Celkem jich bylo šest. při hodinové sazbě kolem 3 180 Kč, ale zato počet hodin byl podstatně vyšší - až 2 400. Analýza ekonomické situace ČD stála 28,4 milionu korun. Studie Aktualizace ekonomických výstupů, která měla být dodána 30. září 1997, ačkoli byla fakticky hotova až v listopadu, přesto byla zaplacená zálohově částkou 4,2 milionu korun už v srpnu. Společnost Ariel, s.r.o. tak získala celkově od ČD 47,8 mil. Kč.

Vše bylo utajeno do té míry, že společnosti K2 a společnost Ariel nebyly uváděny ani v Souhrnné informaci k působení poradenských firem u ČD, která byla předložena Správní radě ČD. Byly zmíněny až v přehledu poradenských firem působících v ČD z 26. června 1998 - a to mezi deseti firmami, s nimiž ČD spolupráci ukončily. Jejich spolupráce, zdůvodnění a ekonomický přínos je uveden v obecné rovině, bez konkrétních výstupů, a informace je neúplná. Podíl zaměstnanců ČD na spolupráci s nimi není uveden vůbec, podezření z korupce je tedy na místě.

Uvedené společnosti tak získaly úmyslně a neoprávněně prospěch z činnosti, která podle vnitřních řádů ČD příslušela jednotlivým odborům generálního ředitelství nebo Výzkumnému ústavu železničnímu a nebyla řádně doložena.

Přitom Správní rada ČD už 23. února 1996 doporučila generálnímu řediteli omezovat činnost poradenských služeb. Požadovala definovat systém a strukturu spolupráce s poradenskými firmami a její důvody, ekonomický přínos, podíl vlastních pracovníků ČD na spolupráci a vazby na rozpočet.

Tolik zkrácený a upravený článek a jakkoli není aktuální, přesto může sloužit minimálně jako charakteristika jisté 'závadové' činnosti.

K tomuto případu uvedla Nejvyšší státní zástupkyně Marie Benešová v rozhovoru, který poskytla HN pod titulkem „Proč se podvodníci nedostávají včas za mříže“ následující: „Nemohu ingerovat do případu, který dozoruje nižší státní zastupitelství. (...) Pouze si mohu vyžádat informaci, což jsem učinila a také jsem výsledek sdělila generální inspektorce Květě Kořínkové: státní zástupce nařídil došetření této kauzy. To dělá policie a já bych ráda, aby se případ skutečně došetřil.“

Hospodaření řady rozpočtových organizací, soudě podle toho, co o provedených kontrolách zveřejňuje NKÚ, je značně podivuhodné a nelze než je označit za tunelování rozpočtu (zpráva veřejnoprávní televize ČT 1 ze dne 23. 10. 2000 o provedené kontrole ve Výzkumném ústavu potravinářském, kdy z pronájmu budov v areálu ústavu byly zaznamenány ztráty ve výši stovek tisíc Kč toto konstatování pouze potvrzuje). K tomu opět z cit. rozhovoru s NSZ Marií Benešovou: „Základní příčinou mnoha finančních úniků nebylo ani tak to, že chyběl zákon, ale že chyběla kontrola. NKÚ na vše nestačí a nám chyběly pravomoci zasahovat i do netrestné činnosti, jak to je všude na Západě. Samozřejmě je to též problém lidí, na kontrolu bychom potřebovali lidi navíc. To je otázka vládní koncepce, jejího programu.“

Dotační politika

Podle zprávy Hospodářských novin z 21. 7. 2000 str. 3 „Příjemci dotací musí vrátit 3,5 mil. Kč“ bylo na základě šetření NKÚ předepsáno třem příjemcům podpory mimoprodukčních funkcí zemědělství vrácení 3,5 mil. Kč. Tyto finanční prostředky jim poskytlo neoprávněně konkrétně Ministerstvo zemědělství (ovšem jde o obecný problém) tím, že nevyžadovalo od žadatelů předložení všech stanovených dokladů a v některých případech poskytlo podporu v nesprávné výši. NKÚ zjistil u řady příjemců podpor uvedení nepravdivých informací v čestném prohlášení o splnění podmínek pro poskytnutí podpory. Kontroly ze strany MZe u příjemců podpory byly prováděny nedůsledně a formálně. Pro úplnost: MZe v roce 1999 vyplatilo na dotacích na mimoprodukční funkce celkem cca 4,4 mld. Kč, NKÚ provedl kontrolu u příjemců 4,6 % této podpory. Jinak řečeno: při stoprocentní kontrole by evidentně byla částka neoprávněně vyplácených dotací vyšší.

Ministerstvo obrany a ministerstvo vnitra

Třeba hned v úvodu zmínit skutečnost, že tzv. silové resorty (tedy obrany i vnitra, nicméně obrana vzhledem k tomu, že je vždy centralizovaná, v této kategorii automaticky „vede“, policie nemusí nutně být centralizovaná - viz USA) jsou nesporně velice náchylné ke korupci, a to ve všech státech světa. Má to hned několik důvodů:

- výdaje na armádu jsou „stálíci“ všech rozpočtů bez ohledu na jakýkoli mírový proces,
- jde o značné položky dané množstvím nakupovaného materiálu a jiných komodit,
- armády jsou spolehlivý odběratel a své závazky plní (jakkoli jsou známy problémy se současným rozpočtem ČR),
- dodávkami pro armádu i policii libovolného státu získává dodavatel i jistý, těžko vyčíslitelný goodwill.

Bylo by tedy spíše podivuhodné, kdyby právě tyto resorty byly proti korupci imunní. Několik namátkou vybraných případů z roku 1999 to také potvrzuje:

- dnes již skoro klasické výběrové řízení na nákup padáků - firma, která vyhrála veřejnou soutěž, dodala padáky pro armádní potřeby se nehodící. Údajně šlo o špatné zadání zakázky - v MFD ze dne 4. 8. 1999 pod titulkem „Armáda koupí stovky padáků sporné kvality“ str. 1 uvádí redaktor J. Gazdík následující: „Po čtyřleté kalvárii vyšetřování, do něhož se zapojila i služba pro odhalování korupce a závažné hospodářské trestné činnosti, dospěla jedna z nejspornějších obchodních zakázek ministerstva obrany ke svému konci. Armáda koupí od firmy Anex Cirus nové padáky VTP-100 a brzy na nich zahájí výcvik. (...) Armáda však oproti původnímu úmyslu nekoupí od firmy Anex Cirus několik tisíc, ale jen několik set padáků VTP-100. Kvůli komplikovanému ovládání je budou používat pouze profesionálové - ovšem se značnými omezeními. S novými padáky nelze z bezpečnostních důvodů skákat z malých výšek (tedy kolem sta metrů), ani z výšek velkých (kolem pěti tisíc metrů). Dokonce se s nimi nedá skákat ani při obvyklých vysazovacích rychlostech. Používat se tedy mohou jen při seskoku z vrtulníků a malých letounů typu L-410.“ Pokud jde o tyto padáky, v průběhu další doby se objevily další skutečnosti: společnost zvítězila ve výběrovém řízení, aniž byla zapsána v obchodním rejstříku a neměla pochopitelně žádnou zkušenost s výrobou; jako druhý (tedy neúspěšný) skončil dosavadní výrobce.

- potraviny - podle Práva ze dne 14. 8. 1999 (Právo 14. 8. 1999, J. Kalinová: „Plukovník z Ministerstva obrany půjde před soud za přijetí úplatku“ str. 3. Soudkyně Obvodního soudu pro Prahu 4 nařídila hlavní líčení v případě vojáka z povolání, plukovníka Ministerstva obrany (MO) L. H. (1946), obžalovaného z přijímání úplatku. Podle informací Práva by soud měl případ L. H., staršího důstojníka - specialisty oddělení nákupu Odboru všeobecného majetku Hlavního úřadu nákupu majetku a služeb - projednávat v září. Obžalobu na něj podalo loni v říjnu Městské státní zastupitelství v Praze, a to na návrh vyšetřovatele. Ten v jednání L.H. shledal též trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele. Obžalovanému hrozí trest odnětí svobody od šesti měsíců do tří let. Podle sdělení Miroslava Šindeláře z tiskové služby L.H. stále pracuje v majetkové sekci MO. Kromě pražského úřadu vyšetřování se na objasnění všech okolností případu podílela Inspekce ministra obrany a vojenská policie. Podezření, že je do případu zapleteno více pracovníků MO, se nepotvrdilo a žádná další obvinění nebyla vznesena. Jak Právu ve čtvrtek sdělil tiskový mluvčí pražského městského státního zastupitelství Martin Omelka, plukovník byl zadržen 18. května 1998, a to přímo při přebírání úplatku, který údajně požadoval ve výši 300 tisíc korun od majitele společnosti Zeman + Zeman. Firma je na základě výběrového řízení jedním ze tří dodavatelů potravin pro Armádu ČR. L.H. měl podle obžaloby požadovat jedno procento z ceny dodávaných potravin. Právě z firmy Zeman + Zeman pocházely informace, že obviněný plukovník nebyl jediným zástupcem armády, který po vedení společnosti žádal úplatek.

V zásadě totéž, co platí o ministerstva obrany, platí o ministerstvu vnitra. I zde byla řada ukončených výběrových řízení vzápětí zpochybněna, námtkou jmenujme výběrová řízení na pistole, na informační systém a na automobily

Jde např. o dodávku nevyhovujících korejských vozů KIA pro policii, neboť zásadní problém koupě aut KIA byl dán požadavkem na koupi vozů s tuhou nápravou, což KIA nesplňuje a výběrová komise na to upozornila; přesto byla na jejich dodávku uzavřena smlouva. V situaci, kdy policie disponuje auty VW a Ford stejné kategorie je koupě třetího typu proti logice unifikace, a navíc nebere zřetel k faktu, že pro servis a opravy vozů KIA policie není vybavena. Obvinění, které bylo vzneseno na dva vedoucí pracovníky ministerstva vnitra, se opírá o závažná fakta. Policisté, kteří případ vyšetřují, tvrdí, že tito pracovníci v rozporu se zákonem o policii a závazky služebního poměru podnikali ve společnostech Gars (jeden) a Travel Servis (druhý spolu s další pracovníci MV). Inspekce ani policejní prezident z faktů

obsažených v obchodním rejstříku nevyvodili zásadní závěry. Pracovníci policejního prezidia navíc upozornili, že dosud nebyla řádně šetřena ani podezření z trestného činu pletichy při veřejné soutěži v případech nákupu „nezbytného množství“ nábojů od vlašimské firmy Sellier and Belot (1998), rukavic (údajně za úplatek 15 Kč za jeden pár), košilí (smlouva na 600 tisíc kusů s údajným úplatkem 30 Kč za jeden kus). Podle členů štábu šéfa Útvaru rychlého nasazení mělo v případě nákupu nábojů dojít dokonce k vyhrožování propuštěním do civilu na adresu těch členů komise, jimž se „operace nezbytné množství“ jevila jako nezákonná. Uvedli, že po tomto „obchodě“ dokonce došlo ke včlenění bývalého obchodního ředitele vlašimské firmy do policie (vedoucí skupiny projekční a odborné činnosti policejního prezidia). Dále tvrdí, že se inspekce a supervize MV vyhýbá šetření další podezřelé činnosti skupiny osob tvořených současnými i bývalými vedoucími pracovníky MV.

V současné době (tedy v r. 2003) byla donucena k odstoupení náměstkyně policejního ředitele za nákup nevyhovujících pouzder na pistole - v této souvislosti je nesporně na místě klást otázku po záměru či nedbalosti, v lepším případě neznalosti paní náměstkyně. V každém případě by to PČR měla prošetřit a zveřejnit výsledky tohoto šetření.

Jak patrně, výše uvedené konstatování o nedostatku kontroly a to nejen odborné a profesní, ale, a to možná především, občanské, platí bezezbytku o všech možnostech obohacení soukromých subjektů z veřejných rozpočtů.

Problematika neodvedení stržených částek

(daní z příjmu, zdravotního a sociálního pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti)

Podle rozhodnutí senátu Nejvyššího soudu (NS) o vině podnikatele podezřelého z neplacení daní z příjmu zaměstnanců, zdravotního a sociálního pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti nesmí soud rozhodnout dříve, než podrobně prostuduje kompletní účetnictví firmy. Z dokladů pak musí být patrné, že obviněný má úmysl vyhnout se placení povinných dávek a že ani do budoucna nebude mít prostředky na platby, i když je svým zaměstnancům strhl ze mzdy. Úmysl podnikatele vyhnout se placení těchto dávek je nutné prověřit a prokázat. Jde o svého druhu průlomové a zásadní rozhodnutí senátu NS na základě případu ing. Karlíka, který byl jako jednatel firmy JAZ sped, s. s. r. o. odsouzen Okresním

soudem v Šumperku za to, že společnost dluží na daních z příjmů, zdravotním a sociálním pojistném a na příspěvku na státní politiku zaměstnanosti více než 238 tis. Kč. Odvolací olomoucká pobočka ostravského krajského soudu rozsudek zrušila a nařídila případ znovu prošetřit. Proti tomuto rozhodnutí podal exministr spravedlnosti Otakar Motejl stížnost s tím, že se podnikatel úmyslně vyhýbal placení povinných dávek, což odvolací soud nevzal v úvahu a zrušením odsuzujícího rozsudku tak porušil zákon.

Nejvyšší soud svým rozhodnutím dal tak za pravdu odvolacímu soudu a obviněnému, který se hájil tím, že dlužné částky chtěl uhradit a že údajně měl příslibený úvěr na zaplacení dluhů..

Jakkoli řešitel není kompetentní hodnotit rozhodnutí Nejvyššího soudu (a ani mu to v rámci této studie nepřísluší), je nutno podotknout, že v účetnictví se zachycují tzv. nároky pracovníků (tedy hrubá mzda), dále nároky státu (tedy daně a pojištění) jako náklad, resp. závazek; podnikatel vyplácí zaměstnancům tzv. čistou mzdu a daně a pojištění se projevují pouze jako účetní položka, aniž by nutně musel mít pohotové prostředky. Je samozřejmě povinností podnikatele tyto prostředky k dispozici mít, v praxi tomu tak nebývá v souvislosti s již v úvodu zmíněnou nevymahatelností práva v oblasti obchodních závazků. Jestliže tedy předseda senátu NS odůvodnil rozhodnutí tím, že „je nutno prokázat, zda firma měla na účtu dostatek prostředků, aby bylo možno zjistit, že tyto prostředky byly zaměstnancům skutečně srazeny ze mzdy (...)“ (Právo 31. 8. 2000 str. 3 „Neplacení daní se nesmí brát vždy jako úmyslný trestný čin“), pak se lze obávat, že takto formulované rozhodnutí bude zneužíváno.

Problematika daně s přidané hodnoty (vratky DPH)

Problematika DPH se v této souvislosti týká tzv. vratek DPH; není sporu o to, zda jde či nejde o ekonomickou kriminalitu, spor může být veden o její zařazení do kriminality finanční, neboť úzce souvisí s 'nefinančním' podnikáním (viz komparační tabulku v úvodu). Jde však o delikvenci zasahující veřejné rozpočty, proto je nutno je alespoň zmínit.

Podvody s DPH 'stojí' státní pokladnu ročně cca 20–30 mld. Kč - tolik zpráva NKÚ. Tyto úniky přiznává i samo MF, byť se podle něj pohybují v řádu nejvýš pouhých miliard¹¹⁶. Podvody se týkají zejména tzv. vývozu: v polovině

¹¹⁶ Opět na základě empirie řešitele je v tomto případě odhad NKÚ bližší pravdě.

devadesátých let se fiktivně 'masivně vyvážel' diamantový prach či výtažek plovodové vody těhotných žen (1 g výtažku si 'obchodníci' cenili na 60 mil. Kč). Později patřily k 'oblíbeným' vývozním artiklům integrované obvody, náhradní díly apod. Např. na základě deklarovaného vývozu ND k Škodě Forman do Singapuru vracel FÚ měsíčně 10 mil. Kč; další podnikatel na základě fingovaných faktur uplatnil nelegální odpočet za půl milionu apod. V roce 2002 PČR obvinila deset lidí, kteří se pokusili na odpočtech DPH vylákat cca 40 milionů (celá akce šla přes jimi vlastněnou síť firem vzájemně si prodávajících zboží, přičemž se jeho cena - pochopitelně - neustále zvyšovala; ve finále byla zásilka 'prodána' spřízněným firmám v Thajsku a Spojených arabských emirátech (volně zpracováno podle textu v HN ze 17. 2. 2003 „Podvody s DPH: stát stále hledá“). Tyto případy (jakkoli se zdají být jednoduché - a ony také jednoduché jsou) měly ještě nedávno dopad na možnost našeho členství v EU: zejména v příhraničních oblastech mezi SRN a ČR se množily (podle informací OLAF) fiktivní vývozy z té či oné strany hranice a na obou stranách se uplatňovaly nároky na vratky DPH. Drzost pachatelů šla tak daleko, že byly zasílány vzájemně pouze faktury bez faktického přemístování (byť i samozřejmě fiktivního) zboží a v té době to EU chápala jako přečin proti ekonomickým zájmům Unie z naší strany.

Na dokreslení stavu lze připojit statistiku dvou trestných činů: § 147 - Neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a § 148 - Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby. Počty případů této trestné činnosti jsou nepochybně ovlivněny netrestní legislativou - zejména finanční úřady jsou schopny na základě zákona o správě daní a poplatků suplovat do určité míry činnost orgánů činných v trestním řízení. I tak však lze konstatovat, že počet případů, uzavřených soudy, je značně nízký, zvláště ve světle publikované výše daňových deliktů a zejména zvláště ve světle reformy veřejných financí. Údajná druhá etapa této reformy se má zaměřit na boj s 'šedou' ekonomikou; lze již jenom přát vládě úspěch.

Další statistiku již v této oblasti nelze udělat: jak již bylo v kapitole Delikty proti bankovní soustavě zmíněno, podvody dotační a subvenční jsou spojeny s podvody úvěrovými. Bohužel¹¹⁷, ani novela trestního zákona z roku 1997 (platná od roku 1998) neoddělila samostatnou skutkovou podstatu podvodu subvenčního a dotačního a z původní skutkové podstaty podvodu oddělila pouze podvod

¹¹⁷ Pokud je vůbec nutno postupovat cestou rozšiřování skutkových podstat.

pojistný a podvod úvěrový, přičemž podle názoru řešitele z ekonomicky i logicky nepochopitelných důvodů spojila podvod úvěrový s podvody subvenčními a dotačními. Lze se domnívat, že vstupem ČR do EU vyvstane potřeba tuto problematiku 'ošetřit' zvláště zejména proto, že EU je obzvláště citlivá na použití svých dotačních a subvenčních titulů.

Tab. č. 13

§ 147 - Neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

Počet TČ - statistika SZ

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	106	10	12	35	15	20	0	3	11
1999	773	23	56	107	52	135	43	141	216
2000	1728	45	155	104	74	282	272	412	384
2001	1667	238	105	69	92	216	204	494	249
2002	2183	298	134	86	185	230	116	943	191

Podíl TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	9,4%	11,3%	33,0%	14,2%	18,9%	0,0%	2,8%	10,4%
1999	100%	3,0%	7,2%	13,8%	6,7%	17,5%	5,6%	18,2%	27,9%
2000	100%	2,6%	9,0%	6,0%	4,3%	16,3%	15,7%	23,8%	22,2%
2001	100%	14,3%	6,3%	4,1%	5,5%	13,0%	12,2%	29,6%	14,9%
2002	100%	13,7%	6,1%	3,9%	8,5%	10,5%	5,3%	43,2%	8,7%

Meziroční nárůst TČ - statistika SZ

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	667	13	44	72	37	115	43	138	205
2000	955	22	99	-3	22	147	229	271	168
2001	-61	193	-50	-35	18	-66	-68	82	-135
2002	516	60	29	17	93	14	-88	449	-58

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	1,9%	6,6%	10,8%	5,5%	17,2%	6,4%	20,7%	30,7%
2000	100,0%	2,3%	10,4%	-0,3%	2,3%	15,4%	24,0%	28,4%	17,6%
2001	100,0%	-316,4%	82,0%	57,4%	-29,5%	108,2%	111,5%	-134,4%	221,3%
2002	100,0%	11,6%	5,6%	3,3%	18,0%	2,7%	-17,1%	87,0%	-11,2%

Počet TČ - statistika soudů

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	17	1	2	1	3	3	2	3	2
1999	107	7	5	15	8	15	7	19	31
2000	309	7	26	27	22	43	45	57	82
2001	400	23	37	14	26	66	72	98	64
2002	436	43	28	20	44	73	30	117	81

Podíl TČ % - statistika soudů

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	5,9%	11,8%	5,9%	17,6%	17,6%	11,8%	17,6%	11,8%
1999	100%	6,5%	4,7%	14,0%	7,5%	14,0%	6,5%	17,8%	29,0%
2000	100%	2,3%	8,4%	8,7%	7,1%	13,9%	14,6%	18,4%	26,5%
2001	100%	5,8%	9,3%	3,5%	6,5%	16,5%	18,0%	24,5%	16,0%
2002	100%	9,9%	6,4%	4,6%	10,1%	16,7%	6,9%	26,8%	18,6%

Meziroční nárůst TČ - statistika soudů

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	90	6	3	14	5	12	5	16	29
2000	202	0	21	12	14	28	38	38	51
2001	91	16	11	-13	4	23	27	41	-18
2002	36	20	-9	6	18	7	-42	19	17

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 147	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	6,7%	3,3%	15,6%	5,6%	13,3%	5,6%	17,8%	32,2%
2000	100,0%	0,0%	10,4%	5,9%	6,9%	13,9%	18,8%	18,8%	25,2%
2001	100,0%	17,6%	12,1%	-14,3%	4,4%	25,3%	29,7%	45,1%	-19,8%
2002	100,0%	55,6%	-25,0%	16,7%	50,0%	19,4%	-116,7%	52,8%	47,2%

Tab. č. 14

§ 148 - Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby

Počet TČ - statistika SZ

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	689	41	54	36	56	115	59	161	167
1999	788	59	44	50	45	153	88	179	170
2000	1006	123	68	75	60	188	72	234	186
2001	1107	209	57	60	77	162	140	181	221
2002	1458	268	91	63	68	144	91	551	182

Podíl TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	6,0%	7,8%	5,2%	8,1%	16,7%	8,6%	23,4%	24,2%
1999	100%	7,5%	5,6%	6,3%	5,7%	19,4%	11,2%	22,7%	21,6%
2000	100%	12,2%	6,8%	7,5%	6,0%	18,7%	7,2%	23,3%	18,5%
2001	100%	18,9%	5,1%	5,4%	7,0%	14,6%	12,6%	16,4%	20,0%
2002	100%	18,4%	6,2%	4,3%	4,7%	9,9%	6,2%	37,8%	12,5%

Meziroční nárůst TČ - statistika SZ

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	99	18	-10	14	-11	38	29	18	3
2000	218	64	24	25	15	35	-16	55	16
2001	101	86	-11	-15	17	-26	68	-53	35
2002	351	59	34	3	-9	-18	-49	370	-39

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika SZ

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	18,2%	-10,1%	14,1%	-11,1%	38,4%	29,3%	18,2%	3,0%
2000	100,0%	29,4%	11,0%	11,5%	6,9%	16,1%	-7,3%	25,2%	7,3%
2001	100,0%	85,1%	-10,9%	-14,9%	16,8%	-25,7%	67,3%	-52,5%	34,7%
2002	100,0%	16,8%	9,7%	0,9%	-2,6%	-5,1%	-14,0%	105,4%	-11,1%

Počet TČ - statistika soudů

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	193	10	10	14	17	35	14	46	47
1999	266	17	19	16	20	37	22	57	78
2000	258	12	12	18	23	42	35	66	50
2001	280	26	17	26	28	37	26	54	66
2002	380	30	27	29	20	70	47	77	80

Podíl TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1998	100%	5,2%	5,2%	7,3%	8,8%	18,1%	7,3%	23,8%	24,4%
1999	100%	6,4%	7,1%	6,0%	7,5%	13,9%	8,3%	21,4%	29,3%
2000	100%	4,7%	4,7%	7,0%	8,9%	16,3%	13,6%	25,6%	19,4%
2001	100%	9,3%	6,1%	9,3%	10,0%	13,2%	9,3%	19,3%	23,6%
2002	100%	7,9%	7,1%	7,6%	5,3%	18,4%	12,4%	20,3%	21,1%

Meziroční nárůst TČ - statistika soudů

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	73	7	9	2	3	2	8	11	31
2000	-8	-5	-7	2	3	5	13	9	-28
2001	22	14	5	8	5	-5	-9	-12	16
2002	100	4	10	3	-8	33	21	23	14

Meziroční nárůst TČ v krajích v % - statistika soudů

§ 148	ČR	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM
1999	100,0%	9,6%	12,3%	2,7%	4,1%	2,7%	11,0%	15,1%	42,5%
2000	100,0%	62,5%	87,5%	-25,0%	-37,5%	-62,5%	-162,5%	-112,5%	350,0%
2001	100,0%	63,6%	22,7%	36,4%	22,7%	-22,7%	-40,9%	-54,5%	72,7%
2002	100,0%	4,0%	10,0%	3,0%	-8,0%	33,0%	21,0%	23,0%	14,0%

5.4. Pachatelé

Chceme-li kriminologicky zkoumat pachatele delikvence proti soustavě veřejných rozpočtů, je vhodné jako první krok je rozčlenit podle toho, zda napadají příjmovou či výdajovou stránku těchto rozpočtů. Zatímco u příjmové stránky jde o delikt z drtivé většiny „podnikatelský“, zaměstnancům daně z příjmu sráží

zaměstnavatel a u nepřímých daní je plátcem prodejce či poskytovatel služby¹¹⁸ a podíl ryze „občanských“ daní typu daň z dědictví, daň darovací, daň z převodu nemovitostí apod. se na celkové sumě daní podílí jen malým procentem, u výdajové stránky rozpočtů - a to u její mandatorní části - lze pozorovat nárůst deliktů (zejména pokud jde o jejich počet), páchaných občany. I tak je však podnikatelský podíl na této delikventní činnosti rozhodující (co do výše škod): jde o manipulace s dotacemi a subvencemi, nejrůznější formy příspěvků (např. příspěvky na zřízení pracovního místa) apod.

Jestliže tedy lze charakterizovat tuto delikventní činnost jako typicky podnikatelský delikt, je v druhém kroku nutno rozlišit pachatele podle organizační a právní formy: tedy na fyzické a právnické osoby. O této problematice - tedy o trestní odpovědnosti právnických osob se vede diskuse, která byla naznačena již v úvodu k této kapitole. V již citované diskusi v HN z 22. 6. 2000 se uvádí, že tuto trestně právní odpovědnost právnických osob zavedly všechny skandinávské země, dále Holandsko, Portugalsko, Francie a další. Trestem je zákaz činnosti na určitou dobu, zákaz účasti na tendrech, financovaných z veřejných prostředků nebo přímá likvidace. Preventivní účinek mají vysoké peněžní tresty. Podle JUDr. Šámala je „Trestně právní odpovědnost právnických osob (...) vývojovou tendencí světového práva (...) odpovědnost fyzických osob nepostačovala. Zisky totiž plynuly jinam, nezůstávaly na účtech fyzických osob. Finance nebylo možno odčerpat (...)“ a proto „(...) zákonodárci tuto odpovědnost zavedli.“ Zároveň připomíná, že „vztahy managementu a statutárních orgánů jsou záměrně tak propletené, že vlastně vysledovat trestně odpovědnou fyzickou osobu je velmi obtížné.“

Jako třetí krok je možné pachatele hodnotit podle toho, zda šlo o úmyslný trestný čin či nedbalostní trestní čin (cit. novela TZ to již umožňuje). K tomu tolik: podle pojmového výkladu jde o **úmyslné zavinění** v případě, kdy pachatel ví, že způsobem uvedeným v trestním zákoně může porušit nebo ohrozit zájem tímto zákonem chráněný. O **úmyslu přímém** mluvíme tehdy, kdy pachatel chce svým jednáním způsobit následek. O **úmysl nepřímý** jde tehdy, ví-li pachatel, že může způsobit následek uvedený v trestním zákoně a je s ním srozuměn pro případ, že k němu

¹¹⁸ Na základě předběžných výsledků pravidelného výběrového šetření pracovních sil sdělil tiskový mluvčí ČSÚ Ladislav Pištora, že počet osob s jediným nebo hlavním zaměstnáním v ČR činil ve 3. čtvrtletí roku 2000 4,742 miliónu. Převážnou část pracujících tvořili zaměstnanci: 973,6 tisíce, což je o 46,0 tisíce méně než ve 3. čtvrtletí 1999. Jejich podíl na celkové zaměstnanosti činil 83,8 procenta, tj. o 0,7 bodu méně než před rokem. Naopak podíl podnikatelské sféry včetně pomáhajících rodinných příslušníků se proti 3. čtvrtletí 1999 zvýšil o 0,8 bodu a počet těchto osob dosáhl 719,3 tisíce.

dojde. **Vědomá nedbalost** je definována tak, že pachatel ví, že svým jednáním může způsobit následek, ale z nepřiměřených důvodů spoléhá, že k takovému následku nedojde. O **nevědomou nedbalost** jde tehdy, kdy pachatel sice neví, že může způsobit následek, ale vzhledem ke svým poměrům a okolnostem by to vědět měl a mohl.

V této souvislosti - tedy v oblasti delikvence proti výdajové části veřejných rozpočtů (zejména pak státního) a k výše uvedené novele, je nutno zmínit jev, který sice do této kapitoly nepatří (a byl rozpracován v předchozích částech) a který citelně zasáhl veřejné rozpočty. Tímto jevem je tzv. pomoc státu bankovnímu sektoru, sektoru kapitálových trhů i sektoru spořitelních a úvěrových družstev, která „stála“ rozpočet více, než jakkoli promyšlená delikvence individuální. I když připustíme, že státní „pomoc“ bankám byla v zájmu celé ekonomiky, nelze připustit, že státní „pomoc“ záložnám a spořitelním družstvům je v zájmu kohokoli, pocho-pitelně kromě samotných členů těchto družstev.

V této části studie je o tomto problému potřeba znovu zmínit zejména proto, že v konečném důsledku budou v každém případě ochuzeny veřejné rozpočty, a to ať bude výplata provedena prostřednictvím dluhopisů či Konsolidační bankou (lépe řečeno Konsolidační agenturou - v průběhu řešení byl změněn název této instituce), vždy jde o veřejné prostředky. Současná reforma veřejných financí tak pouze reflektuje tento stav a lze diskutovat pouze o jejím zaměření, nikoli o její nezbytnosti.

Lze se současně domnívat, že speciálně na delikventní jednání proti veřejným rozpočtům, zejména na různé dotace typu zřízení pracovních míst apod., bude mít nezanedbatelný vliv ekonomické prostředí (tedy zejména nezaměstnanost).

5.5. Poškození

V této oblasti finanční kriminality jsou poškození poměrně jednoznačně ur-čeni: poškozenými jak v případě delikvence na příjmové straně, tak delikvence na výdajové straně veřejných rozpočtů, jsou zcela nepochybně všichni daňoví poplat-níci, v podstatě celá populace, jejíž potřeby, zájmy a nároky na financování z ve-řejných rozpočtů (a jak je výše uvedeno, nezávisle na politickém přesvědčení lze konstatovat, že určité veřejné výdaje jsou nezbytné), se díky delikventnímu jednání jednotlivců či skupin (obchodní společnosti) jsou nenaplněny. V takto formulované skupině poškozených je však naprosto iluzorní hledat společné či shodné rysy za účelem jejich popsání či definic. Vzhledem k tomu, že (jak z celé výzkumné studie vyplývá) i již popisované formy finanční delikvence vykazují absenci

individuálních prvků, lze se domnívat, že jde o jeden z identifikačních znaků finanční kriminality.

Závěr

Jak již bylo několikrát uvedeno, delikvence proti veřejným rozpočtům je trochu spornou kapitolou (resp. její zařazení do výzkumné studie, zabývající se finanční problematikou). Lze však soudit, že nejde o problematiku povýtce hospodářské kriminality a proto by zjevně zůstala neřešena (jde tak trochu o bezprizorní oblast).

V přílohách jsou uvedeny: příloha 1 - materiál Ministerstva financí: analýza daňových nedoplatků - jednak pro jeho značnou relevantnost s předmětem výzkumu (a to přesto, že je již staršího data), jednak proto, že obsahuje i některé pojmy, používané v této oblasti a vysvětluje je a příloha 2 - daňový slovník, pro seznámení se s používanými pojmy.

Analýza daňových nedoplatků (materiál MF ČR)

- 1. Analýza problematiky nedoplatků daní, spravovaných územními finančními orgány**
- 2. Analýza problematiky nedoplatků daní a cel, spravovaných celními orgány**
- 3. Souhrnná výše daňových nedoplatků spravovaných územními finančními a celními orgány**
- 4. Rekapitulace základních faktů**

1. Analýza problematiky nedoplatků daní, spravovaných územními finančními orgány

Problematika výběru daní a evidovaných nedoplatků úzce souvisí s plněním příjmové části státního rozpočtu České republiky. Proto při projednávání zprávy o plnění státního rozpočtu České republiky za 1. pololetí 1999 uložila vláda ČR svým usnesením č. 1026 ze dne 6. října 1999 místopředsedovi vlády a ministru financí analyzovat problematiku nedoplatků daní a cel a o výsledku informovat vládu do 31. prosince 1999.

V souladu s úkolem vlády obsahuje informace souhrnné údaje z analýzy problematiky nedoplatků daní provedené příslušnými orgány Ministerstva financí, tj. zejména Ústředním finančním a daňovým ředitelstvím a Generálním ředitelstvím cel. Jejím předmětem je rozbor údajů o stavu a vývoji daňových nedoplatků za období let 1993 až 1999 (k 31. 10. 1999), ale i identifikace základních příčin růstu daňových nedoplatků. Zahrnuje rovněž rozbor podmínek, potřeb a možností, přímo či nepřímo ovlivňujících míru růstu nedoplatků a faktorů vytvářejících předpoklady ke snižování růstu nedoplatků o ty nedoplatky, které lze nejen vymáhat, ale i skutečně vymoci.

Přehled daňových nedoplatků v ČR k 31. 10. 1999 a vývojové trendy od r. 1993: Pod pojmem „splatný daňový nedoplatek“ je v jednotlivém případě nutno vidět souhrnnou částku daňovým subjektem včas neuhrazené, splatné daně a po dni její splatnosti i částku naběhlého příslušenství daně k určitému dni sledování. Suma nedoplatků na vlastních daních, vzniklá zpravidla včasným neuhrazením nebo neodvedením vyměřené nebo dodatečně vyměřené daně, zálohy či srážky, se v průběhu vybírání daní dále nezvyšuje a při úhradách může toliko klesat.

Příslušenství daní, zejména pak penále, sleduje v průběhu daňového řízení osud daně. Podle délky časové prodlevy mezi splatností a úhradou daně pak penále dle stanovené sazby zvyšuje lineárně souhrnnou částku daňového nedoplatku. Podle kvalifikovaného odhadu tvoří daňové penále cca 30–40 % celkových evidovaných daňových nedoplatků.

Podle přehledu přeplatků a nedoplatků za Českou republiku k 31. 10. 1999 je územními finančními orgány evidováno celkem 94,6 mld. Kč splatných daňových nedoplatků. Z toho 79,2 mld. Kč na daních „nové“ daňové soustavy platné od 1.1.1993 a 15,4 mld. Kč na daních „staré“ daňové soustavy platné do 31. 12. 1992. Největší objem nedoplatků je vykazován u finančních úřadů v obvodu působnosti Finančního ředitelství pro hlavní město Prahu (téměř 26 mld. Kč, tj. 27,5 % z celkového objemu evidovaných daňových nedoplatků v ČR) a v obvodu působnosti Finančního ředitelství v Brně (téměř 19 mld. Kč, tj. 20 % celkového objemu nedoplatků v ČR, přičemž nedoplatky na „starých“ daních dosáhly v jihomoravském regionu částku 7,41 mld. Kč, tj. 48,1 % z celkového objemu nedoplatků na daních staré

daňové soustavy). Výše daňových nedoplatků na daních „staré“ daňové soustavy byla zejména v jihomoravském regionu ovlivněna předpisy doměřených daní a příslušenství daní u daňových subjektů v likvidaci, na jejichž majetek byl prohlášen konkurz. Nutno poznamenat, že zmíněné regiony se také z významné části podílejí na naplňování veřejných rozpočtů.

Přehled vývoje daňových nedoplatků v České republice od roku 1993 do 31. 10. 1999 jednoznačně potvrzuje, že v jednotlivých letech docházelo postupně k nárůstu celkové hodnoty objemu splatných daňových nedoplatků z titulu neuhrazených, ale předepsaných daňových povinností. Tyto údaje jsou kumulací veškerých daňových nedoplatků za uplynulé období do současnosti, tj. včetně nedoplatků staré daňové soustavy platné do 31. 12. 1992. Meziroční nárůst hodnoty daňových nedoplatků se s výjimkou roku 1996 pohyboval stabilně okolo 25 %.

Tyto údaje mají evidenční charakter a zahrnují v sobě jak hodnotu růstu „nových“ daňových nedoplatků, tak i naběhlá penále z nedoplatků dřívějších. Proto je nelze přímo srovnávat s HDP, který je vykazován jednotlivě za každý kalendářní rok. Při porovnání dynamiky daňových nedoplatků na nových daních s vývojem daňových povinností podle výsledků vyměřovacích řízení, se podíl nedoplatků k vyměřeným daňovým povinnostem pohybuje u těchto daní okolo 3,6 % a tato hodnota by neměla být překročena ani na konci roku 1999. Tento vývoj je na standardní úrovni, srovnatelné se zeměmi EU. Je evidentní, že zamezit vzniku daňových nedoplatků není reálné a je nutné počítat s tím, že i u nás budou nedoplatky výběr daní provázet. Z přehledu vyplývá, že na růstu daňových nedoplatků se v rozhodující míře podílejí neuhrazené daňové povinnosti na daních „nové“ daňové soustavy. U daní „staré“ daňové soustavy platné do 31. 12. 1992 se naopak hodnota nedoplatků každoročně snižovala, když její podíl k celkovému objemu daňových pohledávek poklesl z 63,5 % k 31. 12. 1994 na nyníjších 15,7 %. U daní nové daňové soustavy největší objem tvoří nedoplatky na dani z přidané hodnoty. Jejich podíl na celkovém objemu evidovaných daňových nedoplatků činil v roce 1998 35,8 % (k 31. 10. 1999 35,7 %). Tento podíl je vysoký i na daních z příjmů, zejména na dani z příjmů právnických osob. V roce 1998 již činil více než čtvrtinu (27,5 %) z celkového objemu evidovaných daňových nedoplatků. V posledních třech letech se meziročně zvyšoval i objem nedoplatků na dani z příjmů fyzických osob ze závislé činnosti, který za rok 1998 dosáhl částky 3,8 mld. Kč. Tento trend pokračoval i v roce 1999, kdy se objem nedoplatků u této daně zvýšil k 31. 10. 1999 na částku 4,7 mld. Kč. Základní příčinou je zhoršování platební kázně plátců, zadržování sražených záloh na daň zaměstnanců a jejich neodvádění správci daně. Působí zde platební neschopnost plátců daně, kteří neodvedené prostředky využívají k financování podnikatelských činností. Podíl na celkovém objemu daňových pohledávek činí u této daně sice jen 5 %, přesto je jejich vývoji věnována ze strany územních finančních orgánů trvalá pozornost a to vzhledem k významu této daně pro územní rozpočty. Tímto směrem je zaměřena i jejich kontrolní činnost, která se v podobě doměrků projevuje bohužel často v dalším růstu daňových nedoplatků.

Růst hodnoty daňových nedoplatků má řadu subjektivních i objektivních příčin. Na jedné straně je ovlivňován cílevědomější a intenzivnější kontrolní a vyhledávací činností správců daní, ale i dalšími úkony v daňovém řízení. Výsledky této činnosti podstatným způsobem ovlivňují nárůst objemu doměřených daňových povinností, tj. daní, včetně příslušenství a penále. Např. předpisy doměrků na daních činí od roku 1995 každoročně v průměru částku cca 15,5 mld. Kč. Tato částka se v podobě neuhrazených daňových povinností promítá v nemalé míře i do celkové hodnoty splatných daňových nedoplatků. Územní finanční orgány usilují v daňových řízeních o vstřícné, leč důrazné řešení „daňových sporů“, o smírné a dobrovolné placení daní daňovými subjekty. V těchto fázích řízení probíhá s daňovými subjekty také

řada jednání o případném posečkání či splátkování nedoplatků a v případě vyšších částek se s nimi projednává i způsob zajištění daňových pohledávek. Tato řízení mají logicky dopad na vybrání daní nebo následné vymáhání daňových nedoplatků. V nepatrné míře jsou daňové nedoplatky ovlivňovány, především ve vztahu k příslušenství, i rozhodnutími o žádostech daňových subjektů o prominutí těchto nedoplatků. Prominuté daně, včetně příslušenství daní podle § 55a ZSDP, představovaly k 31. 12. 1998 částku 1,3 mld. a prominuté daňové nedoplatky podle § 65 ZSDP činily za rok 1998 částku 2,7 mld. Kč. Druhotným efektem uvedených postupů daňové správy je pak zachování mnohdy celých oborů hospodářství státu i jednotlivých daňových subjektů jako zaměstnavatelů v jednotlivých regionech. Územní finanční orgány tak vymáháním či nevymáháním daňových pohledávek rozhodují ve svém důsledku o další existenci řady daňových subjektů (plátců daní) a tím i např. o zaměstnanosti v jednotlivých regionech. Pokud se těmito jednáními nepodaří dosáhnout plnění splatných a dosud neuhrazených daňových povinností, přistupují finanční úřady k vymáhání nedoplatků.

Na výběr daní a vývoj daňových nedoplatků negativně dopadá nepříznivá hospodářská a platební situace poměrně velké části podnikatelských subjektů. Mnohé z nich nedisponují dostatečnou majetkovou podstatou nebo jsou dlouhodobě přeúvěrovány. To vážně ovlivňuje možnosti správců daní úspěšně vymoci u těchto subjektů splnění jimi neuhrazených platebních povinností. Největší splatné daňové nedoplatky se váží zejména k bývalým státním organizacím a k subjektům zřízeným za účelem rychlého a většinou i podvodného obohacení. Řada obchodních a jiných aktivit podnikatelských subjektů sleduje zastření a rozmělnění skutečných platebních povinností nebo využití legislativních mezer. V relaci s tím jsou oznámení podaná finančními úřady orgánům činným v trestním řízení (např. jen od počátku tohoto roku do 30. 6. 1999 bylo evidováno 807 případů podání ohledně trestného činu zkrácení daně a 420 podání ohledně jiného trestného činu). Údaje ukazují, že největší suma daňových nedoplatků, tj. téměř 48,5 mld. Kč, je evidována na jednotlivých daních s objemem nad 10 mil. Kč. Jejich podíl na celkovém objemu nedoplatků činí téměř 58 %. Z podrobné analýzy dobytnosti nedoplatků, provedené Ministerstvem financí počátkem roku 1998 vyplývá, že nejméně 55 % daňových nedoplatků s objemem nad 10 mil. Kč je nedobytných. Kvalifikovaný odhad ukazuje, že zbývajících 45 % nedoplatků je dobytných nebo dobytných pouze částečně, přičemž z rozboru údajů finančních ředitelství vyplývá, že u částečně dobytných pohledávek lze předpokládat maximálně 50 % úspěšnost (spíše však nižší). Vezmeme-li v úvahu, že zhruba jedna třetina všech nedoplatků je evidována za subjekty, na jejichž majetek byl prohlášen konkurs, kde úspěšnost uspokojení přihlášených pohledávek je velmi nízká (navíc v těchto případech nelze dle § 14 odst. 1 písm. e) zákona o konkursu a vyrovnání provádět daňovou exekuci) pak se odhad reálně vymahatelných nedoplatků pohybuje v rozmezí cca 10–15 %.

Oblast zajištění a vymáhání daňových pohledávek:

K zajištění daní podle § 71 a § 72 zákona o správě daní a poplatků přistupují správci daní převážně při doměření daní na základě daňových kontrol, při povolování splátek nebo posečkání daní. Rozsah vydaných rozhodnutí i částka zajištěných daní se každoročně zvyšuje. Např. v roce 1998 bylo vydáno k zajištění daňových pohledávek a jejího příslušenství 10 736 rozhodnutí o uplatnění rozsahu zástavního práva dle § 72 zákona o správě daní a poplatků na částku 15,7 mld. Kč. U zajištění úhrady na nesplatnou nebo dosud nestanovenou daň je rozsah využití tohoto instrumentu podstatně nižší (např. za rok 1998 bylo vydáno 625 zajišťovacích příkazů na částku 1,2 mld. Kč). Většímu efektu zajišťovacích příkazů brání v praxi zejména nedostatek hotovosti na straně daňových subjektů. Obdobná situace je také u zajištění

daňových pohledávek zákonným zástavním právem. Kromě nedobré platební situace u řady daňových subjektů, jejich snahy vyhýbat se nucenému plnění daňových povinností převody majetku, nebo jeho skrýváním apod., zde negativně působí dosavadní nevyhovující právní úprava institutu zástavního práva. Účinnějšímu využívání tohoto institutu brání i praxe nerespektování zákonných omezení v nakládání se zastavenými věcmi a stanoveného pořadí uspokojení věřitelů ze zastavených věcí v rozvrhových řízeních, např. při vymáhání prodejem movitých věcí.

Přestože územní finanční orgány věnují této problematice pozornost, není dosažený výsledek stále uspokojivý. Podíl vymáhaných nedoplatků na celkovém objemu evidovaných daňových nedoplatků činil v roce 1998 38,8 % a proti předchozímu roku poklesl o 5,6 procentního bodu. V roce 1998 se rovněž snížil podíl vymožených daňových nedoplatků k celkovému objemu evidovaných daňových nedoplatků, který činil jen 4,9 %. Správci daní jsou úspěšnější při vymáhání menších dlužných částek v intervalu od 0,1 do 1,0 mil. Kč, naopak nejmenší úspěšnost vymožení je u nedoplatků nad 10 mil. Kč. Výjimkou zde nejsou subjekty, mající nedoplatky u více daní najednou, u nichž dlužná částka přesahuje několik stovek mil. Kč. Možnost vymožení neuhrazených pohledávek, především pak u bloku daní staré daňové soustavy, je malá a z hlediska nákladů na další řízení neefektivní. Také z tohoto důvodu je v posledních letech evidován větší počet případů, kdy správci daní požádali o provedení exekuce též soudy, a to zejména u daní „staré“ daňové soustavy (k 30. 6. 1999 se jednalo o částku 4,4 mld. Kč, tj. 14,8 % z celkového objemu vymáhaných nedoplatků). Správci daní často narážejí na „nulovou“ majetkovou podstatu dlužících subjektů, na zjevný nepoměr dlužné částky a rozsahu majetku dlužníka.

K vymožení daňových nedoplatků využívají finanční úřady všech zákonem vymezených exekučních prostředků, včetně předkládání návrhů na výkon rozhodnutí prováděný soudy a přihlašování pohledávek v konkurzních řízeních. Nejvíce využívaným prostředkem při výkonu daňové exekuce je příkazání pohledávky podle § 73 odst. 6 písm. a) zákona o správě daní a poplatků s přiměřeným použitím občanského soudního řádu (v roce 1998 byly tímto způsobem vymáhány nedoplatky ve výši 27,2 mld. Kč, tj. více než 80 % z celkového objemu vymáhaných daňových pohledávek). Ostatní exekuční prostředky jsou dosud využívány jen v omezeném rozsahu (např. výkon daňové exekuce prodejem movitých věcí činil v roce 1998 jen 5,5 % objemu vymáhaných daňových nedoplatků, obdobný stav je i u prodeje nemovitostí). Důvodem je vysoká náročnost na přípravu a provedení exekuce a často i nízký zájem o věci nabízené k prodeji ve veřejných dražbách.

Asi jedna třetina nedoplatků je evidována za subjekty, na jejichž majetek byl prohlášen konkurs. Současné pojetí řízení o konkursu je pro účely poměrného uspokojení pohledávek konkurzních věřitelů neúměrně zdlouhavé. Svůj podíl na tom má i přijatá koncepce incidenčních sporů. Správci daní získávají z celkového souhrnu přihlášených pohledávek jen nepatrný zlomek (praxe ukazuje, že je tímto způsobem uspokojeno jen cca 7,5 % z celkového souhrnu přihlášených pohledávek). Z hlediska efektu konečného uspokojení daňových pohledávek přihlášených daňovou správou do konkurzních řízení by bylo účelnější více využívat institutu vyrovnání. Platná právní úprava uvedená v zákoně o konkurzu a vyrovnání však toto řešení dosud nezohledňuje. **V platném znění trestního zákona postrádáme institut trestného činu podvodného úpadku či úpadku z nedbalosti** (toto konstatování již patří minulosti - viz novela trestního zákona z roku 2000).

Základní předpoklady k omezení růstu daňových nedoplatků:

U nedoplatků, kde daňová správa přistupuje k vymáhání, je zásadní otázkou právní úprava vymáhání pohledávek a schopnost daňové správy platnou úpravu realizovat.

Ke zkvalitnění právní úpravy by měla přispět jednak rozsáhlá novela občanského soudního řádu, novela zákona o správě daní a poplatků, včetně novely obchodního zákoníku a novela zákona o územních finančních orgánech. V oblasti konkursů jde o urychlené přijetí novely zákona o konkursu a vyrovnání, která by stanovila, že konkursní podstatu netvoří dotace a návratné finanční výpomoci a umožnila by širší aplikaci institutu vyrovnání v praxi.

Legislativními prostředky je nutno řešit i problémy daňového řízení technického rázu, které by územním finančním orgánům a celním orgánům umožnily komplexnější využívání dat z již existujících centrální registrů, např. v oblasti součinnosti třetích osob. Dosavadní procedury spojené s množstvím výzev jsou nejen velmi administrativně a finančně náročné, ale zejména časově neefektivní. To umožňuje některým osobám majetek, který by mohl sloužit k nucené úhradě jejich dluhů, včas skrýt. Tyto problémy jsou ministerstvem financí zmapovány a je jeho snahou uplatňovat náměty na jejich řešení v rámci připomínkového řízení k příslušným legislativním návrhům.

Negativně zde působí také současný stav v personálním obsazení vymáhacích útvarů (nejen z hlediska počtu pracovníků, ale i možností získávání kvalifikovaných pracovníků s odpovídajícím právním resp. ekonomickým vzděláním). V platovém ohodnocení pracovníků exekučních útvarů územních finančních orgánů není dostatečně zohledněna míra rizika při prosazování zájmů státu proti neoprávněným individuálním zájmům daňových a jiných subjektů. K této skutečnosti lze uvést, že se v současné době připravuje návrh novely nařízení vlády ČR č. 253/1992 Sb., o platových poměrech zaměstnanců státní správy, některých dalších orgánů a obcí, ve které by mělo být nově definováno právo poskytnout zaměstnanci územního finančního orgánu zvláštní příplatek za riziko spojené s výkonem povolání. V této fázi však není zřejmé, jaký objem finančních prostředků bude na toto ohodnocení vyčleněn. Je však nutné tento záměr podporovat, a to zejména v souvislosti s privatizací soudního vymáhání, kde lze předpokládat velký tlak na odliv exekutorů daňové správy do soukromé sféry.

Vyšší účinnost vymáhání daňových pohledávek závisí i na vytváření nezbytných materiálně technických podmínek finančních úřadů. Výkon daňové exekuce je poměrně nákladnou záležitostí, vyžadující odpovídající techniku, skladovací a dražební prostory apod. Tyto potřeby úzce souvisí s jejich rozpočtovým zajištěním, které je stále nedostatečné.

V souvislosti s usnesením Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR č. 595 ze dne 10. 11. 1999, kterým žádá vládu, aby do konce února 2000 předložila souhrn opatření ke snížení daňových nedoplatků upozorňujeme, jak vyplývá z předloženého materiálu, že v oblasti daňových nedoplatků lze provést opatření k omezení jejich růstu, nikoliv však k jejich snížení či zastavení. Vizuálně je toto možné provést pouze zvýšeným odepisováním daňových nedoplatků pro jejich nedobytnost.

2. Analýza problematiky nedoplatků daní a cel, spravovaných celními orgány

Generální ředitelství cel zpracovává na základě podkladů z celních úřadů a celních ředitelství čtvrtletně rozbor nedoplatků. Provádí se podle druhu vyměřené pohledávky, včetně oblasti vymáhání.

Celkový stav nedoplatků ke dni 25. 9. 1999 činil 5 539 mil. Kč. Z toho nedoplatky podle druhu vyměřeného rozpočtového příjmu činí (v mil. Kč):

Clo	1 574
DPH	2 531
Spotřební daň	1 369
Ostatní (exekuční) náklady	65
CELKEM	5 539

Na celkové výši nedoplatků se podílí 19 % nedoplatky, které vznikly na základě rozhodnutí z úřední povinnosti (dle šetření celního úřadu, např. následná kontrola). Neuhrazené pohledávky vzniklé z titulu vyměření penále z prodlení představují 6,1 % z celkové výše nedoplatků. Největší podíl z celkového objemu neuhrazených pohledávek (71,8 %) představují nedoplatky z obchodního zboží, které vznikly v souvislosti s celním řízením. Do celkové sumy nedoplatků jsou zahrnuty i nedoplatky vůči slovenským deklarantům, jejichž výše činí 216,5 mil. Kč.

Nedoplatky jsou způsobeny především platební nekázní dlužníků, kteří neakceptují desetidenní zákonnou lhůtu splatnosti, vyplývající ze zákona č. 13/1993 Sb., celní zákon.

Vymáhání nedoplatků se řídí zákonem č. 337/1992 Sb., o správě daní poplatků, ve znění pozdějších předpisů. V roce 1999 byly celními úřady vydány výzvy k plnění v náhradní lhůtě pro 62 951 případů v hodnotě 4 415 mil. Kč. Tyto výzvy byly úspěšné z 84,6 % a na jejich základě bylo vymoženo 3 656 mil. Kč. V roce 1999 bylo celními úřady vystaveno 7 663 exekučních příkazů na přikázání pohledávky na peněžní prostředky daňových dlužníků na účtech vedených u bank k vymáhání nedoplatků v celkové výši 365 mil. Kč. Exekuce vedené tímto způsobem byly úspěšné nebo částečně úspěšné ze 70,5 % a hodnota vymožených pohledávek činí 170 mil. Kč. Výkon rozhodnutí prostřednictvím soudů byl uplatněn ve 4 903 případech na částku 640 mil. Kč. Vymáhání zde bylo úspěšné v 1 066 případech, tj. 21,7 %, přičemž vymožená částka představuje 37,8 mil. Kč. Ve 329 případech byl využit institut uplatnění celního zástavního práva v celkové hodnotě 233,9 mil. Kč.

Tento způsob vymáhání byl úspěšný u 164 případů a hodnota příjmů činila 78,8 mil. Kč. Ve 124 případech byl proveden prodej zboží na úhradu celního dluhu v celkové výši 3,2 mil. Kč.

Ze strany celních úřadů a celních ředitelství jsou úkony směřující k úhradám těchto nedoplatků prováděny neprodleně, tzn., že jsou po lhůtě splatnosti zasílány výzvy k plnění v náhradní lhůtě, exekuční příkazy na přikázání pohledávky na peněžní prostředky daňových dlužníků na účtech vedených u bank. Jiné exekuční prostředky nejsou využívány. Vymáhání nedoplatků je věcí velmi problematickou, neboť uplatnění u soudu, případně v rámci likvidace nebo u konkurzního řízení je dlouhodobou záležitostí.

3. Souhrnná výše daňových nedoplatků spravovaných územními finančními a celními orgány

Souhrnná výše daňových nedoplatků na daních, spravovaných územními finančními orgány a celními orgány činí 98,5 mld. Kč. Toto číslo je třeba chápat jako orientační vzhledem k rozdílnému způsobu evidence a termínů provádění účetních závěrek. Celní správa sleduje nedoplatky samostatně v programu „Účetní evidence celních dluhů - WDIS“, který je nainstalován na všech celních úřadech, celních ředitelstvích a GŘC. Každý měsíc ke dni účetní závěrky, tj. k 25. dni v měsíci, je zpracován „Výkaz pohledávek a nedoplatků“. Územní finanční orgány zajišťují evidenci prostřednictvím automatizovaného informačního systému „ADIS“, ze kterého jsou zpracovávány k posledními dni v měsíci sestavy evidence daní, včetně přehledů o nedoplatecích.

4. Rekapitulace základních faktů

- souhrnná výše daňových nedoplatků činí na daních (bez cla), spravovaných územními finančními orgány a celními orgány, částku 98,5 mld. Kč; k 31. 10. 1999 je územními finančními orgány evidováno celkem 94,6 mld. Kč splatných daňových nedoplatků, z toho 79,2 mld. Kč na daních „nové“ daňové soustavy platné od 1. 1. 1993 a 15,4 mld. Kč na daních „staré“ daňové soustavy platné do 31. 12. 1992; celní orgány evidovaly k 25. 9. 1999 5,5 mld. Kč splatných daňových nedoplatků na daních a clu, z toho clo činí přes 1,5 mld. Kč;
- meziroční nárůst hodnoty daňových nedoplatků, spravovaných územními finančními orgány, se s výjimkou roku 1996 pohyboval stabilně okolo 25 %; porovnáním dynamiky daňových nedoplatků na „nových“ daních s vývojem daňových povinností, tj. ve vztahu k celkovému kumulativnímu objemu inkasa se pak podíl nedoplatků k vyměřeným daňovým povinnostem u těchto daní pohybuje okolo 3,6 % a tento vývoj je na standardní úrovni, srovnatelné s vyspělými zeměmi EU;
- na růstu daňových nedoplatků se v rozhodující míře podílejí neuhrazené daňové povinnosti na daních „nové“ daňové soustavy, jejichž podíl na celkovém objemu nedoplatků činí 84,3 %; naopak u daní „staré“ daňové soustavy se každoročně snižovala hodnota nedoplatků, když její podíl k celkovému objemu poklesl z 63,5 % evidovaných k 31. 12. 1994 na nynějších 15,7 %;
- u daní nové daňové soustavy je evidován největší objem nedoplatků na dani z přidané hodnoty, kde jejich podíl k celkovému objemu daňových nedoplatků činil k 31. 10. 1999 35,7 %; vysoký je podíl i na daních z příjmů, který činí více než čtvrtinu (27,5 %) z celkového objemu evidovaných daňových nedoplatků; u daní spravovaných celními orgány představují největší podíl neuhrazených nedoplatků k celkovému objemu pohledávek nedoplatky z obchodního zboží (71,8 %);
- největší suma daňových nedoplatků, tj. téměř 48,5 mld. Kč, je evidována na jednotlivých daních s objemem nad 10 mil. Kč - jejich podíl na celkovém objemu nedoplatků činí 58 %; u této rozhodující skupiny nedoplatků je naopak nejmenší úspěšnost vymáhání; provedená analýza dobytnosti nedoplatků ukazuje, že nejméně 55 % daňových nedoplatků s objemem nad 10 mil. Kč je nedobytných a zbývajících 45 % nedoplatků je dobytných nebo dobytných pouze částečně; přitom u částečně dobytných pohledávek se předpokládá jen maximálně 50% úspěšnost vymožení; navíc zhruba jedna třetina všech nedoplatků je evidována za subjekty, na jejichž majetek byl prohlášen konkurs, kde je úspěšnost uspokojení přihlášených pohledávek minimální; s přihlédnutím k těmto okolnostem se odhad dobytelnosti nedoplatků pohybuje v rozmezí cca 10 až 15 %;
- každoročně se zvyšuje objem vymáhaných pohledávek a ještě výrazněji roste počet případů nedoplatků, předaných k vymáhání; podíl vymáhaných pohledávek na celkovém objemu evidovaných daňových nedoplatků za rok 1998 však v porovnání s předchozím rokem poklesl o 5,6 bodu na 38,8 %; v minulém roce došlo rovněž k mírnému poklesu podílu vymožených daňových nedoplatků k celkovému objemu daňových nedoplatků, který činil jen 4,9 %, když celková suma vymožených nedoplatků činila necelých 4 mld. Kč; analýza ukazuje, že správci daní sice zvyšují rozsah daňových exekucí, avšak největší rozsah, stejně jako úspěšnost vymáhání a vymožení daňových nedoplatků je u menších dlužných částek, zejména v intervalu od 0,1 do 1,0 mil. Kč;

Základní příčiny růstu daňových nedoplatků:

- úsilí územních finančních orgánů razantněji odhalovat daňové úniky, zejména prováděním cílevědomější a intenzivnější kontrolní a vyhledávací činnosti (např. průměrný nárůst doměřených daňových povinností činí každoročně cca 15,5 mld. Kč); objem daňových nedoplatků ovlivňují i jejich další řízení, posečkání a splátkování daní, prominutí daní a příslušenství daní, řízení o řádných nebo mimořádných opravných prostředcích, přístup k odpisům nedobytných pohledávek apod.;
- stav legislativní úpravy vymáhání pohledávek a schopnost daňové správy plnou úpravu realizovat; zkvalitnění právní úpravy souvisí s urychleným přijetím novel občanského soudního řádu, zákona o správě daní a poplatků, včetně novely obchodního zákoníku, novely zákona o konkursu a vyrovnání; s legislativními úpravami souvisí i technická řešení, která by daňové správě umožnila komplexnější využívání dat z centrálních registrů;
- současný stav v personálním obsazení exekučních útvarů územních finančních orgánů, úroveň jejich platového ohodnocení, které nezohledňuje požadavky na odbornost a rovněž míru rizika při prosazování zájmů státu proti neoprávněným individuálním zájmům daňových a jiných subjektů;
- stav materiálně technické vybavenosti, která je zejména při výkonu daňových exekucí poměrně nákladnou záležitostí, vyžadující odpovídající techniku, skladovací a dražební prostory apod.; s uvedenými potřebami úzce souvisí rozpočtové zajištění, které je stále nedostatečné;
- na dosavadní vývoj daňových nedoplatků dopadá významnou měrou nepříznivá hospodářská a platební situace poměrně velké části podnikatelských subjektů; vedle toho narážejí správci daní v řadě případů na „nulovou“ majetkovou podstatu dlužících subjektů, na zjevný nepoměr dlužné částky a rozsahu majetku daňového dlužníka, na snahu řady daňových subjektů vyhýbat se nucenému plnění daňových povinností převody majetku, nebo jeho skrýváním apod.

Podíl jednotlivých daní na daňových nedoplatech v letech 1993 až 1999 v %

Daně	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
tzv. staré daně	63	47	33	26	20	16	16
DPH	14	24	32	34	37	36	34
DPPO	9	9	9	11	11	10	9
DPFO-přiznání	5	6	5	7	8	8	8
DPFO-závislá činnost	0	1	2	3	4	5	5
Spotřební daň	2	3	10	10	11	10	9
Daň dědická, darovací. z převodu nemovitostí	1	2	3	4	5	5	5
Daň z nemovitostí	2	2	1	1	1	1	1
Ostatní příjmy, odvody a poplatky	3	5	4	4	5	5	6

DAŇOVÝ SLOVNÍK

DANĚ	zákonem určená, pravidelně se opakující platba fyzických nebo právnických osob nenávratného a neúčelového charakteru do veřejného (státního) rozpočtu
DANĚ DŮCHODOVÉ	daně, jejichž objektem je některá z forem (příjmu) fyzických nebo právnických osob
DANĚ MAJETKOVÉ	daně, jejichž objektem je některá z forem majetku fyzických nebo právnických osob
DANĚ MÍSTNÍ	daně platné lokálně ve vztahu k místním subjektům a placené místnímu rozpočtu
DANĚ NEPŘÍMÉ	rozlišuje poplatníka a plátce, týká se prodeje zboží a služeb
DANĚ OBRATOVÉ	daně, jejichž objektem je některá z forem obratu, resp. prodeje (těž daně spotřební)
DANĚ PŘÍMÉ	vztaheny na hospodářský výsledek osob (fyzických či právnických); zdanění výnosů, důchodů a někdy i majetku přímým vyměřováním daně od plátce.
DANĚ REÁLNÉ	základem je něco, co není v souvislosti s hospodářským výsledkem poplatníka
DAŇOVÁ SOUSTAVA	souhrn všech daní v určitém státě
DAŇOVÝ ZÁKLAD	konkrétní kvantitativně vymezená část objektu daně, která slouží jako základní parametr pro výpočet daně
DAŇOVÝ ZÁKON	právní norma, která stanoví: • podmět daně (kdo je poplatníkem) • předmět daně (z čeho se daň platí) • vznik a zánik daňové povinnosti • způsob vypočítání základu daně a daně samé, sazbu daně • ostatní náležitosti (termíny, sankce, úlevy...)
DAŇ Z OBJEMU MEZD	neúčelový příjem státního rozpočtu placený zaměstnavatelem
DAŇ Z PŘIDANÉ HODNOTY (VAT - value added tax)	daň vybíraná z hodnoty produkce přidané každým ze subjektu podílejících se na produkci jmenovitého druhu, která se stává součástí spotřebitelské ceny
DAŇOVÁ KVÓTA	podíl daní na hrubém domácím produktu
DAŇOVÁ PROGRESE	vztah mezi daňovým základem a daňovou sazbou, kdy s růstem základu roste i sazba, varianta stupňovitá s ostrými a klouzavá s plynulými přechody mezi pásmy

DAŇOVÁ ÚLEVA	představuje částku, o níž je sazba daně snížena ve zvláštních, zákonem vymezených případech (na rozdíl od odpočitatelných položek se odčítá až od vypočtené částky daně)
DAŇOVÉ PŘIZNÁNÍ	povinnost uvést předepsaným způsobem všechny skutečnosti potřebné pro výpočet daně, vztahující se na každého, komu to ukládá zákon, nebo koho k tomu vyzve finanční orgán
DAŇOVÉ ZATÍŽENÍ	celkový objem daňových plateb jednotlivého subjektu nebo společnosti ve vztahu k objemu důchodu (též daňové břemeno)
DAŇOVÝ VÝMĚR	akt stanovení konkrétní daňové platby konkrétnímu poplatníku za příslušné období správcem daně
DOPAD DANĚ	skutečné rozložení daňového břemene na poplatníky v důsledku přesunu
DVOJÍ ZDANĚNÍ	situace, kdy subjekt daně platí daň z téhož subjektu ve dvou zemích
HARMONIZACE DANÍ	proces postupného sladování daňových soustav z hlediska struktury a působení, zpravidla v souvislosti s procesem politické a ekonomické integrace
NEPŘÍMÉ DANĚ	daně, jejichž břemeno může poplatník legálně přenést na jinou osobu, pokud tato přesun umožní
NEZDANITELNÉ (DANĚ-PROSTÉ) MINIMUM	částka, která je od daňové povinnosti zcela osvobozena, o tuto částku se daňový základ snižuje
OBJEKT DANĚ	skutečnost, na jejímž základě je v souladu se zákonem uložena poplatníkovi daňová povinnost (majetek, důchod...)
ODKLAD PLACENÍ DANĚ	forma daňového zvýhodnění, při kterém se daňovému subjektu umožňuje odvést daň v pozdějším termínu
OSVOBOZENÍ OD DANĚ	zproštění povinnosti platit daně v zákonem vymezených případech
PLÁTCE DANĚ	fyzická nebo právnická osoba, která je povinna daň vypočítat, vybrat a odvést do rozpočtu prostřednictvím příslušného finančního (daňového) úřadu, na rozdíl od poplatníka daně (viz)
POLOŽKY PŘIPOČITATELNÉ A ODPOČITATELNÉ	položky, které upravují (zvyšují nebo snižují) daňový základ rozhodný pro výpočet daně
POPLATNÍK DANĚ	občan, fyzická i právnická osoba, která je podle právního předpisu povinna platit daň, nemusí ji však přímo odvádět; tuto povinnost mají plátců daní (viz)
PROMINUTÍ DANĚ	představuje mimořádné prominutí povinnosti platit daň nad rámec osvobození od daně

PŘESUN DANĚ	akt přenesení úplné nebo částečné daňové povinnosti na jiného poplatníka s efektem znovurozdělení daňového břemene
PŘÍMÉ DANĚ	daně, jejichž břemeno nese poplatník bez legální možnosti přesunu
PŘÍSPĚVKY NA SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ	úcelový příjem zpravidla speciálního veřejného fondu placený zpravidla zaměstnanci i zaměstnavateli
SAZBA DANĚ	vyjádření výše daně za určité období, zpravidla procentem z daňového základu
SPRÁVCE DANĚ	příslušný finanční orgán pověřený administrací daní
SUBJEKT DANĚ	poplatník, plátce daně a právní nástupce fyzické či právnické osoby, která je jako daňový subjekt vymezena zákonem
ZÁLOHA NA DAŇ	daňovými předpisy stanovená povinnost platit ve vymezených případech část daně v termínu předcházejícímu termínu ukončení daňového období

Závěrem

Závěrem odbočení, které má však svůj význam: z interní diskuse týmu řešitelů úkolu Ekonomická kriminalita vyplynulo, že kriminalita jako taková je víceméně chápána jako vědomé porušování **trestního** zákona; jinak řečeno kriminalita rovná se trestný čin. „Trestný čin je pak definován jako čin trestně odpovědného pachatele, který je společensky nebezpečný a jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Nestací však pouhé uvedení v trestním zákoně, jestliže chybí společenská nebezpečnost a naopak - ani jednání společensky nebezpečné, které v trestním zákoně popsáno není, nemůže být trestným činem.“ (Hospodářské noviny ze dne 22. 6. 2000, Téma: Právo a podnikání, str. 11).

Řešitel si dovoluje s tímto pojetím nesouhlasit (celá výzkumná studie je také nazývána delikvencí, nikoliv kriminalitou), neboť základní otázkou je, zda porušování libovolného zákona je či není kriminalitou (a nemusí jít výslovně o trestný čin), pokud se „odbude“ správním řízením a pokutou, je či není kriminalita, je či není delikvence? Vzhledem k tomu, že trestní zákon podléhá značným a častým novelizacím (dokonce se o něm tvrdí, že jde o nesourodé spojení rakousko-uherských zákonů s zákony období plánovitého hospodářství) a na jeho celkovou reformu se dodnes čeká, že paragrafy, stíhající daňové, pojistné a poplatkové delikty (jakož i úvěrové a pojistné podvody - viz výše) byly do trestního práva výslovně zařazeny až při novelizaci v roce 1998, se lze domnívat, že takto vymezená kriminalita právě v oblasti ekonomické, je krajně nevyhovující. Není dost dobře možné tzv. kriminalizovat obchodní právo, neboť posouzení, kdy jde o úmysl, nedbalost vědomou, nedbalost nevědomou apod., s čímž se v současné době „koketuje“, je krajně nesnadné a přispívá k znejistění podnikatelského prostředí. V Hospodářských novinách ze dne 22. 6. 2000 byly zveřejněny některé názory na problematiku kriminalizace obchodního práva a nelze než souhlasit s názorem redakce, že v trestním právu se projevují ambivalentní tendence, které vytvářejí zcela opačný než synergický efekt. Snažíme se stále hlouběji specifikovat jednotlivé skutkové podstaty stále dalších trestních činů, ovšem bez praktického dopadu, balancujeme mezi výše zmíněným zděděným trestním právem a anglosaským právem, u kterého nemáme tradici ani „vybavení“.

Zmíněné nezanedbatelné „obavy“ z tzv. kriminalizace ekonomiky, tedy z uplatnění principů trestního práva na ekonomické jevy, vyslovuje zejména politická a ekonomická skupina kolem ODS, jejímž čelným představitelem byl v té době Václav Klaus.

„Mluvím-li (...) o nebezpečné, zřetelně účelové a navýsost populistické kriminalizaci naší země, mluvím-li o cílevědomém vyvolávání ovzduší strachu, podezřívavosti, udavačství a závisti, nemluvím o naprosté, nikým doufejme nezpochybované povinnosti nezbytného postihu jakékoli skutečné - obecné i hospodářské - kriminality. Všechny činy, které jsou v rozporu se zákonem, musí být potrestány. (...) nepokoušejme se řídit ekonomiku trestním právem, nepřipravujme zákonné normy, které by umožňovaly posuzovat jakýkoli podnikatelský neúspěch jako trestný čin, nezavádějme v hospodářské sféře nedbalostní trestné činy, nesmazávejme rozdíl mezi kriminálním činem, nepodařeným záměrem, nepříznivou souhrou vnějších okolností a manažerským selháním. To jsou velmi rozdílné věci. (...) Útok je dnes veden převážně proti podnikatelům. Naprostá většina podnikatelů jsou však lidé, kteří za svůj úspěch vděčí nesmírné dřině, odvaze a fyzickému a duševnímu vypětí. Někteří z nich měli - kromě obrovské píle, která je obvykle hlavním předpokladem úspěchu - i štěstí, dobrý nápad, oddané zaměstnance nebo se „pouze“ ocitli ve správnou dobu na správném místě. Občas také uměli riskovat.“

Ačkoli nelze souhlasit tak úplně s odsudkem nedbalostních trestních činů (řešitel měl možnost pozorovat podnikatele, který z vyslovené nedbalosti tzv. manažersky selhal a připravil tak banku o desítky milionů Kč z nesplaceného úvěru a další miliony z tzv. dluhové služby), fakt je, že do určité míry tyto obavy mají racionální jádro a jsou do značné míry opodstatněné.

Lze i souhlasit v této souvislosti s výrokem advokáta Tomáše Sokola: „(...) Naše represe v oblasti podnikání a všeho, co s tím souvisí, se pohybuje od zdi ke zdi. Za socialismu co nebylo povoleno, bylo zakázáno. Hranice mezi dovoleným a nedovoleným jednáním byla ostrá a v podstatě bez jakéhokoli přechodového pásma. (...) Po roce 1989 se původní zásada úplně obrátila. Co nebylo výslovně zakázáno, bylo dovoleno a mohlo se úplně všechno s tím, že trh si to nějak přebere. (...) Pod stále sílícím tlakem politiků a sdělovacích prostředků začaly orgány činné v trestním řízení reagovat a posléze šetřit tam, kde se jim obchod 'nějak nezdál'. Jenže na rozdíl od doby minulé (...) teď musí velmi složitě zkoumat spoustu věcí. Krom jiného musí osvědčit 'cit pro hru' při posuzování, zdali šlo ještě o obchod,

byť nevýhodný, anebo o něco jiného, kupříkladu o trestný čin (...) Problémem je navíc i neochota mnohých připustit si, že kromě jednání zákonného a morálního na straně jedné a nezákonného na straně druhé musí existovat jakási přechodová zóna, v níž už budou transakce možná (...) nemorální a neslušné, ale ještě ne nezákonné. (...) Vzhledem k tomu, že značná část vyšetřovatelů policie nemá právnické vzdělání, leží značná odpovědnost na státních zastupitelstvích, kde je podle mého názoru pohled na vše, co souvisí s podnikáním, tedy např. na podnikatelské riziko, velmi nedůvěřivý až rigidní. (...) **Trestní právo musí zkrátka podnikání chránit, a ne dusit.**“ (Sokol T.: „Trestní právo nesmí dusit podnikání“, HN ze dne 29. 12. 1998, str. 5).

A v rozhovoru s D. Drtinovou na ČT 2 v roce 2000 uvedl k tomuto tématu:

„(...) ale já za sebe tvrdím, že tím nejefektivnějším postihem je postih, který mohou dát ti, kteří jsou vlastníci, kteří jsou poškození, pokud se jim k tomu vytvoří legislativní podmínky. Žaloby na náhrady škody proti vedení společnosti. To je na Západě zcela běžné. To jsou ty efektivní prostředky.“

Podle již citovaných HN k problematice obchodního práva a jeho kriminalizace si údajně tyto razantní postupy vynucuje nárůst ekonomické kriminality. Advokát Jiří Teryngl však v podstatě ve shodě s míněním Tomáše Sokola vidí nebezpečí v tom, že hospodářské potíže vyplývající z nedokonalých právních předpisů, zejména obchodního zákoníku, předpisů daňového práva a finančních předpisů, se mají řešit pomocí trestního práva. Dále podle něj novela trestního zákona č. 105/2000 Sb., a platná od května t.r., která zavádí i tzv. nedbalostní trestné činy, „(...) umožňuje policii přezkoumávat každou hospodářskou ztrátu podniku.“

Lze však očekávat, že takto pojaté trestní právo bude v rámci celkové reformy nahrazeno obchodním trestním právem, které bude řešit i problematiku trestní odpovědnosti právnických osob, na kterou trestní zákon ve svém - i novelizovaném - pojetí „nedosáhne“. Toto obchodní trestní právo by řešilo právě problémy spojené se zneužíváním dotací nebo subvencí a dalších podvodů v obchodní praxi, dále pak ekologické škody apod. Podle prof. Pelikánové z pražské PF UK „Obchodní právo velice úzce souvisí s problematikou trestněprávní a v řadě zemí existuje přímo disciplína trestní právo obchodní.“ (cit. HN)

Je logické, že tato studie neobsahuje - a ani nemůže obsahovat - nějaké objektivní či významně inovační zjištění. Jde o sondu, doufejme, že kriminologickou

(tomu odpovídá i osnova a řazení kapitol) do problémů finanční kriminality, provedenou navíc tak, jak bylo zmíněno v úvodu, aby bylo možno dokumentovat odlišnosti a svébytnost finanční kriminality jako zcela samostatné skupiny trestné činnosti.

Na úplný závěr je nutno zmínit problém, který lze vyjádřit lidovým rčením: „pomalá spravedlnost, žádná spravedlnost“. Neskutečně dlouhé trestní řízení, od zahájení vyšetřování po vynesení rozsudku, je právě v této oblasti, tedy finanční kriminalitě, tristní a z některých uvedených popisovaných případů je patrna. Přidáme-li k tomu různé formy odvolání, dovolání apod. nelze se asi divit, že obecný názor na práci justice (která je poslední v celé řadě) není právě lichotivý. V současnosti (listopad 2003) byl medializován případ, který shodou okolností do ranku finanční kriminality patří, a který toto mínění dokumentuje. Jde o běžný (v našich podmínkách) typ úvěrového podvodu proti První městské bance Praha .

Právo 27. 11. 2003

PRAHA (vac) Bývalý představitel akciové společnosti Hotel Centrum J.Z.¹¹⁹, který byl letos v dubnu odvolacím senátem pražského vrchního soudu odsouzen za pětasedmdesátimilionový podvod na První městské bance k pětiletému vězení, je opět na svobodě

Nejvyšší soud totiž vyhověl jeho dovolání i dovolání jeho dvou spoluodsouzených, jeho kolegy M.Š. i někdejšího člena představenstva Realitbanky P.M., rozsudek vrchního soudu nad nimi zrušil a případ vrátil k novému projednání a rozhodnutí.

Podle názoru Nejvyššího soudu vrchní soud svůj verdikt špatně odůvodnil, a také nesprávně označil poškozený subjekt. kterému by všichni tři muži měli zaplatit náhradu škody.

„Při popisu jejich skutku v rozsudku nebylo nikde uvedeno, že jednali v úmyslu někoho podvést a obohatit tak buď sebe, nebo jiného, což je jeden ze zákonných znaků podvodu.

Kromě toho vrchní soud přiznal náhradu škody pražskému magistrátu. Ten ale nemá právní subjektivitu, tu má hlavní město Praha,” řekl Právu předseda senátu NS Jindřich Urbánek. který věc rozhodoval.

Podle rozsudku vrchního soudu uzavřeli M.Š. a J.Z. v únoru 1996 z iniciativy P.M. s První pražskou bankou smlouvu o krátkodobém úvěru ve výši 75 miliónů Korun na nákup akcií Realitbanky. Peněžnímu ústavu předložili zfalšovanou smlouvu se společností Hradčanská, v níž se tato firma zavázala odkoupit tyto akcie od společnosti Hotel Centrum. Za dluh se navíc zaručili směnkou Realitbanky, která ale měla v té době kvůli finančním potížím poskytování záruk zakázáno od České národní banky. Úvěr, který byl splatný 31. května 1996, nikdy neuhradili a peníze skončily

¹¹⁹ V článku jsou uváděna plná jména.

na účtech fyzických a právnických osob blízkých P.M. Po více než roce, v červenci 1997, se pak M.Š. a J.Z. za úvěr dodatečně zaručili budovou hotelu Centrum ve Frýdku-Místku. První Městská banka se ale hotel nikdy nepokusila prodat a pohledávku postoupila za symbolickou jednu korunu svému majoritnímu vlastníkov, hlavnímu městu Praze.

Za popsané jednání vrchní soud odsoudil J.Z. a M.Š. k pětiletým trestům vězení, P.M. pak uložil trest osmiletý a peněžitý trest ve výši 5 miliónů korun. Všem třem také nařídil, aby společně nahradili škodu.

Po verdiktu Nejvyššího soudu se ale ze všech tří pravomocně odsouzených mužů znovu staly jen osoby trestně stíhané. J.Z. byl proto ihned propuštěn z vězení v Drahonicích, kde si již několik měsíců odpýkával trest poté, co jej zadržela a do výkonu trestu dopravila policie. Nejvyšší soud totiž rovněž rozhodl, že nebude vzat do vazby.

Další dva odsouzení pak výkon trestu ani nenastoupili. Zatímco ale P.M. je na svobodě legálně, neboť požádal o odklad nástupu do vězení ze zdravotních důvodů, M.Š. je v současné době na útěku. Podle zjištěných poznatků se totiž stejně jako J.Z. po verdiktu vrchního soudu začal chystat na opuštění republiky.

Soud proto přikázal policii, aby oba dodala do výkonu trestu. Zatímco J.Z. policie velmi brzy zadržela, v případě M.Š. se jí to nepodařilo. Pokud by jej ale policie našla nyní, trest by nastoupit nemusel a za mřížemi by se ocitl jedině tehdy, pokud by jej vzal soud do vazby.

K tomu následující den PRÁVO¹²⁰ otisklo značně ostrý komentář (Ivana Cihlářová) pod názvem „Z ostudy kabát“, s kterým nezbývá, než souhlasit.

Nejvyšší soud zrušil rozsudek pražského vrchního soudu a případ pětasedmdesátimiliónového podvodu na První městské bance mu vrátil k novému projednání a rozhodnutí. Na první pohled věc, která se stává. Nikdo není neomylný. Ale v tomto případě Nejvyšší soud verdikt zrušil kvůli školácké chybě. V odůvodnění rozsudku totiž chyběla zcela zásadní věc: důkazy o tom, že odsouzení jednali v úmyslu banku podvést. A bez subjektivní stránky - úmyslu spáchat trestný čin - není možné nikoho odsoudit. To vědí již studenti na každé právnické fakultě. Pokud by někdo z nich takovou věc nevěděl u zkoušky, poslali by ho domů. Pokud se ale

¹²⁰ Komentáře ostatních medií byly obdobné.

stejně chyby dopustí soudci vrchního soudu, žádný postih jim nehrozí. Snad jen z ostudy kabát.

K problému odvolání - konečně případ s První městskou bankou není ani první ani ojedinělý (připomínám obdobný v případě **První pražské družstevní záložny**, popsany výše) - se obecně vrací stínový ministr spravedlnosti za ODS Jiří Pospíšil v rozhovoru pod názvem „Českou justici nezmění jedno zázračné opatření“ - Právo ze dne 2. 12. 2003, kde uvádí k této problematice: „Aby se tento ping-pong spisů ... zastavil, navrhujeme výrazné posílení apelace, apelačního principu proti principu kasačnímu. Apelace znamená, že vyšší soud, ke kterému se účastník řízení odvolá, musí vynést konečný rozsudek, a nemůže věc alibisticky vrátit zpátky k dopracování a novému rozhodnutí nižšímu soudu.“ Zbývá otázka, jde-li skutečně v zásadě pouze o změnu principu¹²¹, proč ODS, která měla několik ministrů spravedlnosti právě v době, kdy finanční kriminalita kulminovala, tuto změnu ani ne navrhovala.

O české společnosti se s oblibou tvrdí, že je „právně negramotná“ že nechová „úctu k právu“ apod., lze ale soudit, že má vyvinut alespoň smysl pro spravedlnost či nespravedlnost. Na nespravedlnost je alergický snad každý, kdo se s ní setká, a je-li tento obecný pocit nespravedlnosti vysvětlován existencí práva (zákonů), které jsou pouhou lidskou konstrukcí, je adekvátní a zákonitý pocit hněv. Podle Františka Koukolíka, který je lékařem a popularizátorem vědy a který dlouhodobě spolupracuje s Hospodářskými novinami, lidé reagují na nespravedlnost „...tvrdě, mají-li pocit úmyslu. Ještě tvrději, mají-li dojem, že se důsledky daly předvídat - a to bez ohledu na to, zda čin prožívaný jako nespravedlivý byl nebo nebyl předvídatelný. Takže poslanci, kteří tvoří zákony, i žalobci a advokáti, kteří s nimi pracují, by měly mít trvale na mysli, že v případech prožívaných jako nespravedlnost nezabývá lidi velkého hněvu výrok, že právně 'nešlo prokázat úmysl'. Jestliže bylo možné důsledky předvídat, pak v mysli většiny lidí je pachatel za svůj nespravedlivý čin odpovědný, ať už úmyslný byl, nebo nebyl. Tím větší je hněv - má sklon hromadit se - čím víc je postiženo lidí a čím je nespravedlnost větší nebo absurdnější ...“ (Koukolík F.: Spravedlnost, příloha HN Víkend, 41/2003) Tento pocit nespravedlnosti je přirozeně obecný a nelze jej vztáhnout pouze na ekonomickou či finanční kriminalitu. Je-li však populace konfrontována s jevy, které chápe jako rozsáhlou nespravedlnost a je-li to zdůvodňováno existencí zákonů, pak může

¹²¹ Což řešitel nedokáže - vzhledem k profesi – posoudit.

přirozeně reagovat tak, že bude 'právně negramotná' i nadále, neboť zákony chrání především jejich porušovatele a naopak občany, kteří je dodržují, nechrání vůbec. Bohužel, průběh mnoha případů, které jsou popsány v této práci, tento vývoj společenského vědomí spíše podporuje.

Problém, který prolíná celou zpracovávanou problematiku, je zejména v tom, že poškození jsou prostřednictvím daňového systému, přerozdělovacích mechanismů státního rozpočtu a neplněním úloh regulačních orgánů všichni daňoví poplatníci bez ohledu na to, jak moc ziskuchtiví jsou oni sami, jak obezřetně se chovají ke svým finančním prostředkům apod.¹²² Zde jsou skryty kořeny jevu, o němž je řeč výše, tedy jevu neúcty k právu; tyto delikty nemají tak dalece nic společného s uplynulou érou, naopak jde o zneužití či spíše dokonce využití nedokonalých zákonů, o zneužití celé etapy transformace, přičemž se ovšem o regulátory k ochraně této transformace měli postarat politici.

Jde o zásadní problém náhledu na celou jednu etapu společenského vývoje, kterou bychom měli zkoumat ze sice důležitého, nicméně přesto parciálního hlediska: z hlediska kriminologie, která však - bohužel - jako vědní obor zatím nemá vypracovanu ani definiční základnu oblasti ekonomické kriminality. Předkládaná práce se - kromě konstatace tohoto faktu - snaží také o zacelení této mezery

¹²² Reforma veřejných financí, jakkoli měkká či tvrdá, se tkne většiny občanů (výše daní, výše sociálních dávek, nemocenské apod.). Přitom je obecně známo, že právě pachatelům finanční kriminality se daří vyhýbat trestu, či unikat spravedlnosti.

RESUMÉ

Výzkumná studie se zabývá finanční kriminalitou v rámci úkolu Ekonomické kriminality. Obsahuje 3 hlavní části:

Úvod obsahuje komparační tabulku rozdílů mezi finanční a hospodářskou kriminalitou, jako svého druhu vysvětlení samotného pojmu finanční kriminalita - jde o základnu další práce na této studii. Dále je v Úvodu obsažen výklad pojmů, se kterými se ve studii pracuje (jde o pojmy jako tunelování, pyramidové hry a 'enronitida').

Hlavní část studie obsahuje jednak stručný historicko-politický exkurs, vysvětlující, proč právě v tom kterém segmentu finančního trhu docházelo k delikventnímu jednání a současně i ekonomickou teorii, vztahující se k danému segmentu. Následuje popis charakteristických deliktů a rozbor pachatelů (delikventů) a obětí té které části finanční kriminality. Tato část obsahuje (ve výše uvedené struktuře):

- delikvenci proti bankovnímu systému
- delikvenci proti kapitálovému trhu a kolektivnímu investování
- delikvenci proti pojišťovnám
- delikvenci proti spořitelním a úvěrovým družstvům
- delikvenci proti soustavě veřejných rozpočtů.

Závěrem je zamyšlení řešitele nad naplněním hlavního cíle výzkumu a pohled na problematiku vymáhání práva v této oblasti.

SUMMARY

The research study addresses financial criminality within the framework of the Economic Crime project. It contains three major sections:

The introduction contains a comparative table pointing out the differences between financial and business crime, and its explanation of the term financial crime itself – this involves the basis for further work in this study. The introduction also contains the explanations of terms used in the study (terms such as ‘tunneling’, pyramid schemes and ‘enronitida’).

The main section of the study contains both a brief historical/political exposition of why such misconduct is to be observed in which particular segment of the financial market that at the same time explains the economic theory that applies to the given segment. There follows a description of the typical offenses and an analysis of both the offenders and victims of each kind of financial crime. This section contains (in the structure given above):

- offenses against the banking system
- offenses against the capital market and collective investing
- offenses against insurers
- offenses against savings banks and credit cooperatives
- offenses against the public budgetary system.

The conclusion contains the researcher’s thoughts attaining the main objective of the study and a takes a look at law enforcement issues in this sector.

LITERATURA

- Daňová a hospodářská kartotéka, ročníky 1995–1999, Praha: Linde nakladatelství s.r.o., 1995–1999.
- Encyklopedický slovník. Praha: Encyklopedický dům, s.r.o. a Odeon, 1993.
- Heyne P.: Ekonomický styl myšlení, VŠE, Praha 1991.
- Konečný B., Sojka M.: Moderní ekonomie. Praha: KHN, Economia 1991.
- Pearce, D.W. a kol.: MacMillanův slovník moderní ekonomie. Praha: Victoria Publishing 1995.
- Marešová, A.: Úmyslné zkrácení daní - analýza vybraných trestných činů a jejich pachatelů (dílčí závěrečná studie úkolu „Výzkum organizovaného zločinu v ČR II“. Praha: IKSP, 1999.
- Samuelson, P.A., Nordhaus, W. D.: Ekonomie. Praha: Svoboda, 1991.
- Škopová, V., Klapal, J.: Pojištění a pojišťovnictví. Praha: Mirage, 1991.
- Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Praha: Encyklopedie Diderot, 1999.
- komerční přílohy HN k pojišťovnám a jejich pojistným produktům
- veřejné zdroje (médiá, Internet)

FINANČNÍ KRIMINALITA V ČR

Autor: Vladimír Baloun

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR
František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: červen 2004

Vydání: první

Náklad: 160 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-7338-029-3